

У

Աղբյուրները հինչում են ու անց կենում,
Ծարավները տենչում են ու անց կենում,
Աւ երջանիկ ակոնքներին երազուն՝
Պուտները կանչում են ու անց կենում:

Յ

օդուկ տշշտ ու պրուշտ,
Պուլում ժառագուշակ, որոշտ,
Ֆլայսենիկ, ուրծունիկ կլուշը
Մօջտ Յօջակաշդտ ու պրուշտ.

Նա մեծ էր հողով, արյունով:— Արմատնե՛ր ուներ նա
հողում:
Իր երգերը — գեղջուկ նաիրցու քրտինքո՞վ էր նա ողողում:
Հանձարեղ՝ երգերում նրա — իր երկրի արև'ն էր շողում:
Նա մեծ էր հողով, արյունով:— Արմատնե՛ր ուներ նա
հողում:—

Ե. 20.ՐԵՆՑ

ՀՈԿԱԾԵՒ ԹԻԿԱԾՅԱ

Բանաստեղություններ
քառակիններ
աղեմներ
լեզնիներ և բարձրադիներ

«Հոկած» հրատարակչություն

Երևան 1986

ՕՎԱՆԵՍ ԺՈՄԱՆՅԱՆ

Стихи
чтврхостиши:
поэмы
легенды и баллады

Издательство «Дуда»

Երևան 1986

Կազմող՝ Կ. Ժ. Սաֆրազյան
Составитель: К. Ж. Сафразян

Ընթերցողին են ներկայացվում Հ. Թումանյանի ստեղծագործությունները հայերեն և ռուսերեն:

Ընթրությունը կատարված է ռուսական պոեզիայի լավագույն վարպետներ՝ Վ. Բրյուսովի, Կ. Բայլմոնտի, Ս. Մարշակի, Ս. Գորոդեցկու, Վ. Իվանովի, Ս. Շերվինսկու, Պ. Անտեկոլսկու, Վ. Դերժավավինի և ուրիշների թարգմանություններից:

Հաճախ թարգմանությունները տողերի քանակով չեն համապատասխանում բնագրերին:

Предисловие доктора-профессора О. Т. Ганаланяна

Թումանյան Հ.

Թ 950 /Բանաստեղծություններ, քառյակներ, պոեմներ, լեզենդներ և բալլադներ/Դաշր. միջին և բարձր տարիքի համար /Կազմող՝ Կ. Ժ. Սաֆրազյան.—Եր.: Լույս, 1986.—383 էջ.—(Ուզում եմ սովորել ռուսերեն):

Ծողովածուն հրատարակվում է «Ուզում եմ սովորել ռուսերեն» երկեղման մատենաշարուկ։ Այս կարող է օգտակար լինել ռուսաց լեզուն ուսումսահրովներին և ընթերցող լայն շրջաններին։

4803010200 (17) 166 . 1986

ԳՄԴ 8441

Թ 702 (01) 1986

Читателю предлагаются произведения Ов. Туманяна на армянском и русском языках в переводах лучших русских поэтов В. Брюсова, К. Бальмонта, С. Маршака, С. Городецкого, В. Иванова, С. Шервинского, П. Антокольского, В. Державина и других.
Иногда в переводах количество строк не соответствует подлиннику.

Здесь мы над собою тавадов имеем,
И каждый по десять господ мы имеем.

ОВАНЕС ТУМАНЯН

По глубокому убеждению Туманяна, «..поэт является певцом страданий родного народа, поэтом его печалей и скорби... Величие поэта состоит прежде всего в его народности: прежде всего поэт должен быть сердцем своего народа. Однако и после этого есть еще один большой вопрос: сколь удачно сумел он выразить скорбь и печаль народную. Отыскав душу, не следует забывать о теле. Ведь поэт — это мастер»¹.

Преисполненный этим высоким сознанием роли писателя, Ованес Туманян выражал всегда и неизменно надежды и чаяния родного народа, ибо делил он с народом его горести и радости, жил его интересами.

Как в лирических, так и в эпических произведениях с большим реалистическим мастерством поэт воспевает отчий край. И действительно, «поэзия Туманяна есть сама Армения,— как справедливо отмечал В. Брюсов,— древняя и новая, воскрешенная и запечатленная в стихах большим мастером»².

Туманян начал свой поэтический путь в конце 80-х годов прошлого столетия, в эпоху, когда в результате бурного развития капитализма неслыханные формы приобретали беспощадная эксплуатация крестьянства и насилие.

¹ О. Туманян. Собр. соч. (на армянском языке), т. 5, Е., 1945, ст. 283.

² «Поэзия Армении», под ред. Брюсова, М., 1916 г., ст. 79.

О горькой участи труженика пишет поэт в стихотворениях «Трудная година», «Ты мою родину видел? Скажи!», в «Песне странника», а также в знаменитом стихотворении «Песня пахаря». В нем добрая и мужественная муз Туманяна делает более смелые и широкие обобщения, показывая наряду с гнетом сельских миродов и беспощадную эксплуатацию крестьян самодержавием.

Еще в самом начале литературной деятельности Туманяна тревожило усиление в общественно-политической жизни Закавказья не только социального гнета, но и гнета национального, вследствие чего армянский народ не раз вынужден был сниматься с места и кочевать из страны в страну, подобно тучам, гонимым ветрами в чужие небеса, о которых говорится в его стихотворении «Две черные тучи».

Выход Туманяна на литературную арену совпал с тем периодом, когда окончательно развеялись надежды армян на возможность их спасения от турецкого ятагана.

Как певец, призванный быть истинным выразителем судьбы и переживаний народа, Туманян, естественно, не мог не откликнуться в своем творчестве на все эти события, и вот лира его звучит «горькой печалью»:

Армянское горе — безбрежное море,
Пучина огромная вод,
На этом огромном и черном просторе
Душа моя скорбно плывет.

(перев. В. Брюсова)

Как для выразителя горя народного, у Туманяна не могло быть лучшей находки, чем сравнение этого горя

с бездонным, безбрежным морем, омрачившим свой ясный лик и вставшим на дыбы до неба. Такой динамичный, широкого охвата образ точно соответствует замыслу автора и дает подлинную картину бурной армянской общественно-политической жизни и положения народа, равно как и отражает душевное состояние самого поэта, так тяжело переживающего это всенародное горе. Лирического героя своего поэт представляет здесь человеком, попавшим в это бездонное море. Однако он нетонет в этих до небес вздыбленных волнах, он только страдает, порываясь к спасительному берегу.

В патриотических стихотворениях Туманян сравнивает преисполненную тысячелетних испытаний историю армянского народа с темной ночью, с разбитым и ограбленным караваном.

К их числу относится стихотворение «В армянских горах», в котором с большой поэтической образностью воспроизведена история армянского народа, разделенного «ураганами бед» на две части, а также его мрачный и трудный путь сквозь века крови, слез и насилий:

Не легок был путь, полночный наш путь...
Но выжили мы
Средь горя и тьмы:
Веками идем, чтоб в выси взглянуть,
В армянских горах,
В суровых горах.

(перев. Н. Сидоренко)

«Грозными ураганами истории» гоним не только армянский народ, «ограбленный и разбитый», шагающий сквозь ночь темным и трудным путем, но и озабоченный его судьбою поэт. Он так же, как и народ его, идет «гонимый бурей». Мотив гонения характерен для всего творчества Туманяна и, как правильно замечает Дереник

Демирчян, этот мотив является не столько лично биографическим, сколько социально-общественным. Гонению подвергаются герои легенд и поэм Туманяна «Маро», «Ануш», «Вздох», «Лореци Сако», «Проклятая невестка», «Ахтамар», «Голубиный скит» и др. Гонимы злой судьбой и лирические герои стихотворений Туманяна, подвергшиеся социальному и национальному гнету. Стихотворение «Две черные тучи» — художественно совершенное выражение этого исторически сложившегося тяжелого положения армянского народа. В образе тучек, гонимых ветрами по небу, Туманян дал художественное обобщение судьбы разделенного на две части армянского народа, вынужденного волею «грозных ураганов истории» кочевать из страны в страну:

С зеленого трона спокойной вершины,
Поднявшись тревожно в темнеющий свод,
Гонимые бурей, по краю стремнины
Две тучки печальные мчались вперед.

Но даже и буря, в порыве жестоком,
Одну от другой оторвать не могла.
Хоть злобой дышала и в небе широком
Их, с места на место бросая, гнала.

(перев. А. Степанова)

«Злые ураганы» хотя и мчат по всему небосводу две тучи, однако разъединить их они не в силах.

Патриотические стихи Туманяна составляют лучшие страницы его гражданской лирики. Следует отметить, что тема родины занимает ведущее место в поэзии Туманяна.

Оптимизм, пронизывающий стихотворения всех периодов и составляющий наиболее характерную черту патриотических произведений Туманяна, вытекает из

жизнелюбия борющегося и побеждающего армянского народа, о чем говорит сам поэт: «Удивительно жизнелюбие нашей нации, и я весь полон непоколебимой веры в это великое жизнелюбие, и когда я говорю о жизнелюбии, то говорю это в высоком и благородном смысле...

Велика наша вера в культурную силу армянского народа и в его светлое будущее. Сам народ в своем национальном сказании уподобил эту веру неугасимой лампаде, которая спускается с высоты неба над священным Арагацем. Ничья злодейская рука ее не достанет, никакая буря ее не затушит. Это немеркнувшая, неумирающая надежда армянского народа». И не случайно, что автор этих строк принимается за обработку национального сказания о лампаде просветителя, в котором ярко выражен оптимизм, столь характерный и для самого Туманяна.

В творческом наследии Туманяна важное место занимают и его поэмы «Маро», «Ануш», «Лореци Сако». В поэме «Ануш» являющейся своеобразной «энциклопедией армянской сельской жизни», в этой прекрасной драматической поэме, овеянной чарующим лиризмом, широко показана жизнь армянского села, нравы и обычай сельских жителей на лоне родного края — Лори. В этих поэмах Туманян не идеализирует прошлое патриархальной армянской деревни. Все его герои — Ануш, Маро, Сако — жертвы дедовских обычаев, суеверия, ложных понятий о «чести».

В поэзии Туманяна значительное место занимают и стихотворения для детей.

И впрямь, «к чему бы ни прикасалось волшебное перо Туманяна, совершалось чудо искусства», как справедливо писал А. Исаакян.

Лучшими из оригинальных детских стихотворений Туманяна остаются «Перо», «Речка», «Первый снег», «Ветер», «Осень», «Жалоба котенка», «Собака».

Стихотворения Туманяна близки детям как городским, так и деревенским. Назовем хотя бы «Март». Одним эпитетом «сумасшедший» поэт создает образ переменчивого месяца:

Сумасшедший месяц он—
Теребит со всех сторон.
То одарит ясным днем,
То — ветрами и дождем.
Утром солнцем опьянен,
В полдень тучи гонит он.

(перев. А. Сагратяна)

Литература всегда была одним из самых могущественных средств духовного сближения народов. В армянской дореволюционной поэзии самым ревностным пропагандистом идеи дружбы народов был именно Туманян, ставший «золотым звеном» связующим народы. Стихотворения написанные в 1918—1919 годах встречают самый горячий отклик в народных массах. Обращаясь к поэтам Грузии, Туманян писал:

О, мужественные друзья,
Вам всем поклон и честь!
Несу от Араката я
Вам братской песни весть!

(перев. М. Шагинян)

Туманян — поэт-философ. Среди философских стихов Туманяна особое место занимают его четверостишия. По значительности содержания и совершенству форм они не уступают рубаям величайших поэтов Востока — Хафиза, Хакани, Омара Хайама.

Четверостишие — одна из труднейших поэтических форм уже потому, что здесь поэт должен прежде всего владеть очень высоким и нелегким искусством — искусством писать так, «чтобы словам было тесно, мыслям просторно».

Четверостишия Туманяна, за немногими исключениями, написаны в последние годы его литературной деятельности (1916—1922 гг.). Как творения последнего, наиболее зрелого периода творчества Туманяна, они как бы обобщают его жизненный опыт, свидетельствуют о совершенстве его мастерства. В них, как солнце в капле воды, отражаются и сила, и слабость философского мировоззрения поэта.

В основе творчества Туманяна всегда был человек. Именно поэтому едва ли не самой существенной в его творчестве является проблема счастья человека, живущего в условиях «желтого дьявола» — капитализма, где человек человеку волк. Поэт призывает человека пройти свой «короткий, двухдневный путь жизни «в мире и в радости»:

Кичливый, жадный человек, твой долг ум, жизнь
коротка.
Тебе подобных было — тьма, они текли века, века,
Что унести им жизнь дала? С собой возьмешь ли что-
нибудь?
Ты мирно, радостно пройди двухдневный быстролетный
пути!

(перев. К. Липскерова)

В последующих четверостишиях Туманян мысленно устремляется на лоно дивной природы Лори, чтобы там отыскать мир и покой для души своей: «Ах, если бы туда — домой-дорогу отыскал мой взгляд!» Многие четверостишия Туманяна выражают пантеистические раздумья автора. «Бог самой природы» — эта идея посте-

пенно уступает место другой идеи, что природа и есть бог.

Четверостишия Туманяна являются вершиной его поэзии. В русском переводе они к сожалению, совсем не звучат, а жаль...¹.

Литературное наследие Туманяна гармонично и цельно. В его творениях нет того, что Брюсов называл «надломом», «надрывом» и что превратило поэзию Исаакяна в источник «беспокойно-мучительных» и бурных чувств. В творчестве Туманяна господствует гетевская торжественность и спокойствие.

Для поэтического облика Туманяна характерен широкий охват действительности. Он обладает большим вкусом и чувством меры. Его мастерство не терпит излишеств... Нередко, пользуясь материалом народного творчества, Туманян обрабатывал их и доводил до высокой степени совершенства. «Из той же глины,— любил говорить Туманян — гончар лепит кувшин, а бог-человек». Так, «Капля меда» имевшая фольклорную основу, под пером Туманяна разлилась в целое медовое море.

Его языку не присущи пышность и расточительность языка восточной поэзии. Именно в простоте и ясности сила Туманяна. Подобно величественным памятникам армянского зодчества, подобно песням Комитаса, творения Туманяна велики, прости.

¹ Вообще, многие переводы не передают величие произведений Туманяна.

Прочитав поэму «Ануш» в переводе В. Иванова, Туманян остроумно заметил: «Как будто бы моя Ануш, но вышла она в переводе светлой, русоволосой».

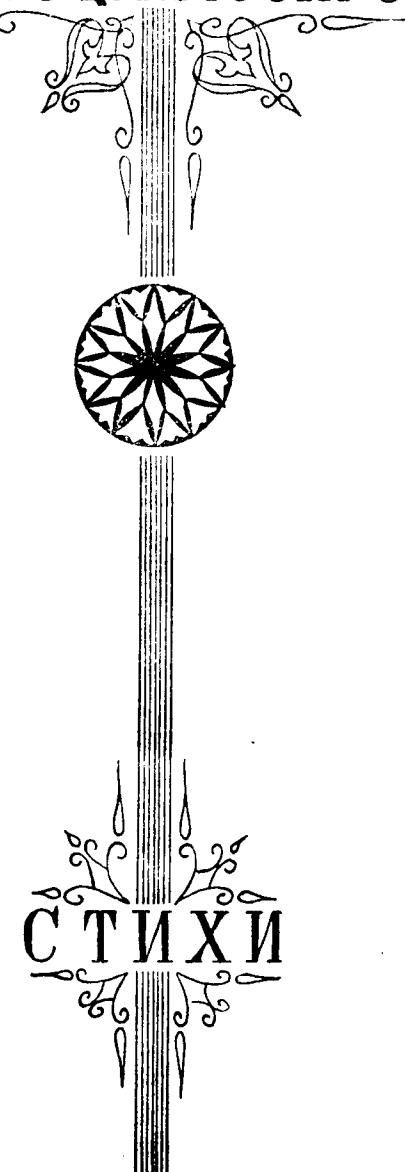
Как бы оправдывая тяжелый труд переводчика, Туманян писал: «Даже о хорошем переводе поэтического произведения говорят, что это роза под стеклом. Роза видна, но аромата ее не чувствуешь». Сам же Туманян переводил русских и не только русских поэтов конгениально подлиннику. Доказательством того — его непревзойденные переводы из Пушкина и не только Пушкина.

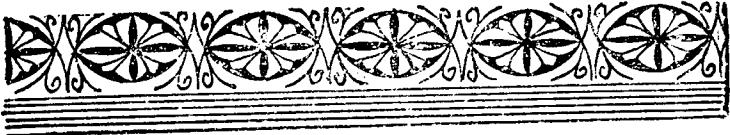
Туманян стал тем большим художником, которому выпало на долю честь синтезировать в своем творчестве лучшие традиции армянской и всемирной литературы, блестящая завершая и заключая собою страницы истории досоветского периода армянской культуры и литературы. Произведения Туманяна — наивысший этап всей армянской демократической литературы прошлого и не только прошлого. Он принадлежит к числу вечно живущих поэтов над которыми время не властно. И он был прав, когда писал:

Пусть канут тысячи веков и минет много тысяч лет
Я был, я есть, я буду вновь и мне уже скончанья нет.

О. Ганаланян

ԲԱԿԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԳՈՒԹԱՆԻ ԵՐԳԸ

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
Օրն եկել է, ճաշ դառել,
Առը շո՛տ տուր, խոփիդ դուրբան,
Օրհնյալ է աստված, հորովե՛լ:

Քաշի՛, եզը, ուսիդ մատա՛ղ,
Քաշի՛, քաշենք, վար անենք.
Ճիպտին արա, քըշի՛, հոտա՛ղ,
Մեր սև օրին ճար անենք:

Պարտքատերը գանգատ գընաց,
Քյոլսվեն կըգա, կըծեծի,
Տերտերն օրհնեց, անվարձ մընաց,
Կըբարկանա, կանիծի:

Էն օրն եկան թովշի արին,
Հարկ են ուզում տերության.
Ի՞նչ տամ կոռին ու բեզլարին...
Վարի՛, վարի՛, իմ գութան:

Զեռս պակաս, ուժըս հատած,
Հազար ու մի ցափի տեր,
Ինձ են նայում մերկ ու սոված
Մի տուն լիքը մանուկներ:

ПАХАРЬ

Плуг, забирай! Ну, ну, волы!
Дотянем понемногу
К полудню вон до той скалы,—
Господь нам будь в подмогу!

Дай силы, боже, их плечам!..
Свернем-ка глыбу, ну же!
Хлестни их, мальчик!.. Черным дням
Конца нет. Жить все туже.

Не выйти из долгов по гроб:
Сосед пошел судиться;
Задаром пел молебен поп,—
Проклясть теперь грозится.

Да недоимки не малы;
Намедни тож раскладку
Затеяли... Ну, ну, волы!
Дерите землю-матку!..

Долги плати, семью корми,
Повинность справь... А хата
(Эй, парень!) — голыми детьми
Да голодом богата.

Արի՛, գութան, վարի՛, գութան,
Օրն եկել է, ճաշ դառել,
Առը շո՛ւո տուր, խոփիդ գուրբան,
Օրհնյա՛լ է աստված, հորովե՛լ:

ՀԻՆ ՕՐՀՆՈՒԹՅՈՒՆ

Կանաչ, վիթխարի ընկուպենու տակ,
Իրենց հասակի կարգով, ծալսլատակ,
Միասին բազմած,
Մի շրջան կազմած,
Բեֆ էին անում
ԵՎ ուրախանում
Մեր հըսկա պապերն ու մեր հայրերը՝
Գյուղի տերերը:

Մենք, առույգ ու ժիր գեղջուկ մանուկներ,
Երեք դասընկեր,
Նըրանց առաջին գըլխաբաց կանգնած,
Զեռքներս խոնարհ սըրտներիս դըրած,
Զի՞ւ, ուժեղ ձայնով նըրանց ըսպասում
Տաղ էինք ասում:

Երբ զըվարթաձայն մեր երգը լրոեց,
Մըրոայլ թամադեն բեղերն ոլորեց,
Նըրա հետ վերցրին լիք բաժակները
Բոլոր մեծերը
Ու մեկ օրհնեցին. «Ապրե՛ք, երեխե՛ք,
Բայց մեկ պես չապրեք...»:

Ժամանակ անցավ, նրանք էլ անցան,
Զըվարթ երգերըս վըշտալի դարձան.
ԵՎ ես հիշեցի մեր օրը լալիս,
Թե մեկ օրհնելիս
Ինչու ասացին. «Ապրե՛ք, երեխե՛ք,
Բայց մեկ պես չապրեք...»:

Պլու, забирай! Ну, ну, волы!
Дотянем понемногу
К полуночи вон до той скалы,—
Господь пам будь в подмогу!

СТАРИННОЕ БЛАГОСЛОВЕНИЕ

Там, под орешником, развесившим листву,
На корточках, по старшинству
В кругу почетном восседая,
Обычай соблюдая,
Смеялись, пили
И шутили,
Вели беседы длинные за чашей
Хозяева села — отцы и деды наши.

Мы — трое школьников — стояли тут же рядом,
Сняв шапки, с любопытным взглядом,
Сложивши руки на груди покорно,
Ребячески задорно
Мы пели песни, громко был их звук,
Отцов и дедов радовался круг.

Но вот мы кончили. Тогда,
Крутя усы, поднялся тамада,
За ним, поднявши чаши налитые,
Все остальные.
Сказали нам: «Благословен ваш час!
«Живите, дети, но счастливей нас...»

Прошли годы. Не сосчитать потерь...
И песни наши горестней теперЬ.
И, настоящее слезами орошая,
Я понял, почему, благословляя,
Нам говорили старшие в тот час:
«Живите, дети, но счастливее нас...»

Խաղաղություն ձեզ, մեր անբախտ պապեր,
Ձեզ տանջող ցավը մե՛զ էլ է պատել:
Այժմ, տըխության թե քեֆի ժամին,
Մենք էլ՝ օրինելիս մեր կավակներին՝
Ձեր խոսքն ենք ասում. «Ապրե՛ք, երեխե՛ք,
Բայց մեզ պես չապրեր...»:

ՄԻ՛ ՈՐՈՇԻՐ

Մի՛ որոնիր՝ մի ժամանակ
Արհամարհած՝ այս կըրծի տակ,
Հառաշանքով դուրս թըռոավ նա
Ու դատարկ է տեղը հիմա...

Ել մի՛ կանչիր, մի՛ լար իկուր.
Քո արցունքից միայն տըխուր
Հին-հին հուշեր պիտի զարթեն,
Եվ ի՞նչ օգուտ... ո՞ւշ է արդեն...

ՀԱՄԵՐԳ

Վըտակը ժայռից ներքև է թըռոչում,
Թափ առած ընկնում քարերի գըլսին,
Զարկում ավապին, շաշում է, ճըչում,
Ճըչում անհանգիստ, փըրփուրը բերնին:

Ինչպես ծերունին, ձայնով պառաված,
Զայնակցում է ժիր թոռնիկի երգին,
Սյնպես է ծերուկ անտառը կամաց
Արձագանք տալիս ջըրի աղմուկին.

Այնինչ ըընության վըվարթ համերգի
Ունկընդիրն անխոս, հավիտենական,
Ժայոր մըտախոր՝ իր մըռայլ մըտքի
Ետքից ընկած՝ լըսում է նըրան:

О вы, давно почившие! Мир вам!
Все ваши горести близки теперь и нам,
И ныне, скорби час иль радости встречая,
Детей своих в дорогу провожая,
Как вы, мы говорим: «Благословен ваш час!
Живите, дети, но счастливей нас...»

УЖ НЕ ВЕРНУТЬ

То чувство выжжено дотла,
Которым ты пренебрегла,
Оно со вздохом улетело,
Теперь то место опустело.

Уж не взывай, не плачь, мой друг,
От слез твоих проснутся вдруг
Печальные воспоминанья,
Но поздно воскрешать желанья.

КОНЦЕРՏ

Ручей с утеса волны вниз стремит,
Свергаясь мощно на главы камней,
И бьет песок, и яр ревет, кричит,
Кричит в смятенье с пеной уст ручей.

Как старец, внука резвой песне рад,
Угасшим голосом едва поет,
Так старый лес, лишь тишиной богат,
Чуть откликается на рокот вод.

Меж тем, своих исполнен мрачных грез,
Немой извечный слушатель, склонил
Послушный слух задумчивый утес
К веселой музыке природных сил.

Եթե կաս, աստված,
Եվ չես ստեղծել
Արտասուր ու լաց,
Հեծել, անիծել.

Իմ չար նախանձի
Թռւյնով մահացու
Դո՛ւ չես վարակել
Պարզությունն հոգու.

Թե դո՛ւ չես ասել,
Որ կյանքը այսպես
Լինի անսպառ
Տանջանքի հանդես,—

Մեղմացրու մարդկանց
Կիրքն ամբարտավան,
Եթե աստված ես
Դու խաղաղության:

Տե՛ր արագահաս,
Աստված արդարի,
Ո՞ւր ես, եթե կաս.
Ես աղոթք արի,

Բայց սրածության
Ահարկու ձայնից
Խլացավ խկույն
Իմ աղոթքն անբիծ.

Եվ ես, վայրենի
Սրբից կատաղած,
Ամբարիշտների
Քարերից փախած,

Если есть ты, бог,
И не создал ты
Слезы, горький плач,
Вопли нищеты,

Если яdom зла,
Зависти и лжи
Ты не омрачил
Ясности души,

Коль не создал ты
Этот мир для зла,
Чтобы тьмой невзгод
Наша жизнь была,—

Разве покарать
Злобных не пора,
Если ты пришел
К нам как бог добра?

Вездесущий бог,
Я молю, скорбя,
Если есть ты, где
Мне найти тебя?

Но, мольбе в ответ,—
Крик вражды людской;
Заглушил он вмиг
Зов горячий мой..

Прочь от этих мук,
Яростных страстей!
Но вдогонку мне
Лютый град камней.

Թո անվան հուսով
Կովեցի երկար,
Պարծեցա քեզնով,
Սակայն դու չեկար:

Ել ինչո՞ւ եմ ես
Տառապում այսքան,
Եթե աստված ես
Դու անմեղության:

Ինչո՞ւ տակավին
Չես պատժում չարին,
Ո՞ւժդ է պակասում,
Թե՞ չենք աղերսում:

Ինչո՞ւ չես գալիս,
Ո՞ւր ես, եթե կաս,
Թե դո՞ւ չես տալիս
Խեղճին պատուհաս.

Թե չարագործին
Դո՞ւ չես տվել սուր,
Որ խաղաղ հոգին
Սարսափի իկուր.

Թե՞ դու չըգիտես,
Որ այստեղ, երկրում
Մարդը ժպտերես
Մարդ է գիշատում.

Դե արի՛ ու տե՛ս,
Զարկի՛ր ու շանթի՛ր,
Եթե աստված ես
Դու վըրեժխնդիր:

С именем твоим
Нес тебе мечты,
Долго звал, и все ж
Не явился ты.

Столько бед зачем
Мне пришлось нести,
Если вправду ты
Бог невинности?

Что ж ты терпишь зло?
Или мало бед?
Иль в тебе, господь,
Силы прежней нет?

Иль не ты дал меч
Для злодейских рук,
Чтоб терпел народ
Столько страшных мук?

Иль не видишь, как
В век жестокий мой
Мучит брата брат,
Льется кровь рекой?

Так явись, рази,
Вырви зла цветы,
Если есть ты, бог,
Если мститель ты!

ԱՍԴԵՐԻ ՀԵՏ

Էյ աստղե՞ր, աստղե՞ր,
Երկնքի աչքեր,
Որ այդպէս լվառ-վառ
Ժըպտում եք պայծառ.

Ժըպտում էիք դուք,
Երբ ես դեռ մանուկ
Աշխուզ ու կայտառ,
Զեզ նման պայծառ

Թըռվոում էի
Ու ցավ չունեի...
Ժըպտում եք այսօր,
Երբ թույզ ու անզոր,

Կորած հույսերիս
Կըսկիծն եմ լալիս...
Կըժպտաք նաև
Շիրիմիս վերև...

ԻՄ ՍԵՐԸ

Ես սիրել եմ վարդը տըժգույն
Սիրուց տանջված այտերի,
Մելամաղձոտ խաղաղություն
Չույզ սնորակ աչքերի:

Ես պահել եմ սրտիս խորքում
Մի լուր գաղտնիք սիրային,
Եվ այն երբե՞ք, ոչ մի երգում
Հայտնելու չեմ աշխարհին:

Բայց և պահել անկարող եմ,
Օ՛, դըժվար է համբերել,
Զասել՝ ինչով բախտավոր եմ,
Զասել՝ ինչպես եմ սիրել:

Звезды, звезды! Вы
Очи синевы.
Ярок средь ночей
Светлый смех лучей.

Под улыбкой звезд
Я ребенком рос;
Я скакал, резвясь,
Как и вы, смеясь.

Так же в вышине
Светите вы мне
В час, когда теперь
Плачу от потерь.

Над моей простой
Гробовой плитой
Так же с синевы
Улыбнетесь вы.

МОЯ ЛЮБОВЬ

Любуюсь бледных роз игрою,
Что на щеках твоих зажглась,
И меланхолией покоя
Двух черных и глубоких глаз.

Глубинам сердца лишь известно
О тайне той — любви моей,
И никогда в стихе и песне
Я миру не скажу о ней.

Но и хранить ее не властен,
В себе носить ее нет сил,—
Как не сказать об этом счастье,
Не рассказать, как я любил!

Ինձ մի՛ խընդոիր, ես չեմ երգի
Իմ տիխրությունն ահագին,
Աղեկըտուր նըրա ձայնից
Կըխորտակվի քո հոգին...
Ոչ, քեզ համար այսպիսի երգ
Երգելու չեմ ես երբեք:

Ես երգեցի սարի վըրա,
Ու չորացան խոտ ու վարդ,
Անապատ է այնտեղ հիմա,
Սև՝, ամայի անապատ...
Հառաշանքից այրված սարում
Էլ ծաղիկ չի դալարում:

Բուշո ու զեփյուռ ես կուզեի
Եվ արշալուս ոսկեվառ,
Որ մի պայծառ երգ հյուսեի
Ու երգեի քեզ համար...
Բայց իմ սիրութ բըռնած են դեռ
Հուր հառաշանք, սև գիշեր:

ԿԱՐՈՏ

Սըրտիս թագուհի,
Կարոտել եմ քեզ.
Ախ, ի՞նչ կըլինի
Հանկարծ հայտնըվես
Եվ, թեկուզ իսկույն
Դարձյալ չըքանաս,
Ինչպես գիշերվան
Կարմատն երապ:
Միայն թե տեսնեմ
Պատկերը մեկ էլ,
Միայն թե ասեմ
Ո՞նց եմ կարոտել:

Не проси меня, не воспою
Я печаль безмерную свою,—
Отшатнулась бы твоя душа,
Боль познав безмерную мою,
Милый друг, ты не проси меня,—
Не спою тебе про это я!

Раз в горах пропел я те слова,—
И завяли розы и трава!
Голая пустыня там легла,
Вздохами иссушена, мертвa...
И в горах, где серый пепел лег,
Никогда не расцветет цветок!

Ветерки и аромат земли,
Зори золотистые вдали
Мне нужны — ведь песню для тебя
Я сплету из них, а ты внемли...
Только не поется! В сердце — ночь.
Пламень скорби гонит радость прочь.

ТОСКА

Родная моя!
По тебе тоска.
Что дал бы я,
Чтоб была ты близка.
Пусть исчезла б ты
Опять с быстротой,
Как минутный сон
В тишине ночной,—
Только б лик твой хоть раз
Я увидеть мог,
Только б мог я сказать,
Как в тоске изнемог!

Կովկասի ամպած երկինքը լավաբեց,
Հեռու հարավում շողակի նման
Հսկա Մասիսի գագաթը լիայլեց՝
Վիթիսարի Կապրեկ սարի հանդիման:

«Ողջո՞ւն, բարեկամ», Մասիսն որոտաց
թունդ կայծակների ձայնով ահաբեր,
Եվ մեծ Կովկասի լեռները հանլարծ
Խուզ դդրդացին—«Ողջո՞ւն քեզ, ոնկեռ»:

Մենք հին փառքերով ու նոր ցավերով
Ազգականներ ենք իրար խորթացած,
Մտաբերում ես, որքան ենք սիրով
Միասին կանգնել փոթորկի դիմաց:

Բայց ինչ փոխվել ես մի քանի դարում,
Էլ չես շողջողում ամպերից վերև,
Հենց փաթաթվել ես թխպոտ ամպերում,
Չես ուզում ասես էլ տեսնել առև:

**Այստեղ տուր ձեռք, մոտեցիր, ընկեր,
Մի նայի՛ր, ետև, ի՞նչ է կատարվում...
ՄԵՆՔ ՀՈ Եղբայր ԵՆՔ դարերից ի վեր,
ՄԵԿ ՀՈ ՄԻԱՆՈՒՅՆ կրակն է այրում:**

Մոտեցիր...., իմ հին ազգական,
Եվ թող որոտան լեռները բոլոր,
Թող լինեն վկա մեր նոր հաշտության,—
Խոսքը վերջացրեց Մասիսն աւետո:

Կովկասի երկինքն ամպեց վերստին,
Ճայթեցին անթիվ կայծակներ ահեղ,
Այն սեզ լեռները ողջունում էին
Եվ ուրախության արցունքն էր հեղեղ:

ПРИМИРЕНИЕ

Кавказские тучи вдали отошли,
На юге — снега, светлей серебра,—
То старый Масис, великан земли,
А против Масиса — Казбек-гора.

«Товарищ, привет!» — загремел Масис,
И голос был страшен, как молний след,
И горы Кавказа стозвались,
И глухо ответил Казбек: «Привет!»

«Мы старою славой с тобой близки
Друзья по страданьям мы, старины,
Хоть розно стояли мы, далеки,
Но буря над нами была одна.

Как ты изменился, друг, за века:
Уже не сияешь над мраком туч,
Закутался в темные облака,
Как будто не мил тебе солнца луч.

Дай руку, товарищ, жить вместе нам.
А ну, погляди-ка, вокруг хоть раз.
Мы братья, ровесники по векам,
И пламя одно пожирает нас.

Мой родич, немало меж нами уз,
Пусть горы свидетельствуют грозой,
Что мы заключили с тобой союз...»
Замолк величаво Масис седой.

И тучами вновь покрыт небосвод,
И молнии снова небо секут,
И горы встречают дружбу высот,
Потоками слезы с вершин текут.

Ն. ԲԱՐԱԹԱԾՎԻԼՈՒ ԴԱՄԲԱՆԻ ՎԵՐԱ

Միսիթարություն, սգավոր Վրաստան,
Ինչո՞ւ է տիբրել դեմքը այրական.
Շարժված աճյունը հանգած պոետի
Շարժեց վերստին ցավը քո սրտի,
Թե՝ նորա մըթին գերեզմանը խոր
Որբ հոգուդ համար շատ է ահավոր...

Կըթաղես, այո՛, դարձյալ քո երգչին,
Բայց նորա վառած զգացմունքներին
Զըկա գերեզման և ոչ էլ վախճան.
Նրանք կենդանի կը մնան հավիտյան,
Եվ դու նրանցով պիտի մի այլ օր
Թաղես քեզ մաշող ցավերը բոլոր:

Եվ քե՛զ, անցավոր շիրիմից շիրիմ,
Հեգ ժողովրդի երգիչ մտերիմ,
Քե՛զ, որ տանջվել ես անհանգիստ սրտով,
Հավիտենական հանգիստ անվրդով:

ԱՅՎԱԶՈՎՎՍԿՈՒ ՆԿԱՐԻ ԱՌՋԵՎ

Ելած՝ օվկիանի անզոսաց ալիքներ,
Ծանըր հորձանքով վարկելով դեպ վեր,
Լեռնանում էին, գոռալով ահեղ,
Եվ մըրրիկն ուժգին շընչում էր այստեղ
Անեկր ու անվերջ
Տարածության մեջ:

«Կանգնեցե՛ք», գոչեց, վըրձինը ձեռքին,
Կախարդ ծերունին հուզված տարերքին.
Եվ լուռ, հնալանդ հանձարի ձայնին,
Մուլք ալիքները փոթորկի ժամին,
Կըտափի վըրա
Կանգնած են ահա:

Ս ԾԿԼԵՊԱ Ի. ԲԱՐԱԹԱՇՎԻԼԻ

Ստեղա, Հրայ! В заветный этот миг
Что омрачило так твой мужественный лик?
То, что безмолвный прах увидела ты вновь
Певца, снискавшего в душе твоей любовь?
Иль тьма глубокая могилы дорогой
Смутила тяжко дух осиротелый твой?

Да, своего певца вновь похоронишь ты,
Но им зажженные все чувства и мечты
Гореть останутся,— для них кончины нет,
Покуда над землей сияет солнца свет.
И, верь мне, некогда в их пламени сгорит
Все бремя мук твоих и горестных обид.

Тебе же, родины-страдалицы певец,
Обретший вечную могилу наконец,
За все, что вынес ты мягкною душой,
Пусть небо ниспошлет заслуженный покой.

ՊԵՐԵԴ ԿԱՐՏԻՆՈԻ ԱԻՎԱԶՈՎԾԿՈՂՈ

Восстав, в океане неистовость вод
Тяжелыми всплесками бьет до высот,
Под яростный рев строит призраки гор,
И буря безбрежный, безгранный простор
Одевает, как в дым,
Дуновеньем своим.

«Ни с места!»— воскликнул,— палитра в руках,—
Старик-чародей, и взмутившийся прах
Покорен, заслышивши гения зов;
И в бурю безмолвно громады валов
Бот стоят, как во сне,
На его полотне.

ՀԱՅ ՈՒԽՏԱՎՈՐԻՆ

Գնա՞ս բարով, այ ուխտավոր,
Երանի քեզ, հայ ուխտավոր,
Որ կարոտով ու սիրառատ
Ուխտ ես գնում դեպ Այրարատ
Զեփյուռներով, ծաղկանց բույրով,
Խնչպես ծնող սիրագորով
Քեզ կողջունեն զմրոխտ հագած
Գեղամ սարերն ու Արագած.
Եվ հարազատ աչքի նըման
Քեզ կըժպտա վճիր Սևան,
Որ լեռների շուրբերի հետ
Խաղ է անում, խայտում վետ-վետ,
Փայլփլում է ծփանքներով,
Հորինում է լուսերի ծով,
Եվ մերթ վշտով ու տիրությամբ
Սևանում է, ինչպես մութ ամպ...
Հապա էն սա՛րն, էն սար հսկան,
Էն սարերի սարն ու արքան,
Լազուր երկնի ծոցը մըտած,
Ճերմակ գլուխն ամպեր փաթրած,
Ահա կանգնեց ծանր ու տրտում
Քու առաջն ու քու սրտում...
Է՛, նա արդեն քանի սև դար
Պերճ գագաթովն իր ձյունափառ
Շողշողում է, փայլատակում,
Եվ ուխտավոր հայի հոգում
Հպարտության ծնում թունդեր
Եվ սիրելի երազ՝ թե դեռ
Էն երկնահաս Մասյաց կատար,
Ուր հին տապանն առավ դադար,
Դադար կառնեն փառքերն մեր հին,
Որ նորափայլ իշնեն կըրկին...

Счастливый путь, скиталец наши!
Блажен ты, о скиталец наш!
Идешь с любовью, грустно-рад,
Вдали сияет Аракат.

Благоуханьем ветерка —
Добрей, чем отчая рука,—
Гегамы шлют тебе привет
И Арагац, травой одет.

А там, как одинокий глаз,
Блеснет Севан, в горах таяс.
Резвясь, играя с тенью скал,
Шумя, вздымая синий вал.

Мерцаает, блещет и горит,
Волной сверкает и гремит,
А то печален и угрюм,
Чернее тучи, полон дум.

И та гора, гигант-шатер,
Гора из гор и царь всех гор,
Седой приникнув головой
К небесной груди голубой,
Встает, торжественно скорбя.
Вдали — и в сердце у тебя.

Եթե մի օր, անո՞ւշ ընկեր,
Գաս այցելու իմ շիրմին,
Ու նորաբույս վառ ծաղիկներ
Տեսնես փռոված չորս կողմին,

Դու չը կարծես, թե հասարակ
Ծաղիկներ են ոտքիդ տակ,
Կամ թե գարունն է այն բերել,
Իմ նոր տունը զարդարել:

Նրանք չերգած իմ երգերն են,
Որ սրտումըս ես տարա,
Նըրանք սիրո այն խոսքերն են,
Որ դեռ չասած ես մեռա:

Նրանք իմ ջերմ համբույրներն են,
Այն աշխարքից ուղարկված,
Որի ճամփեն քո առաջն
Գերեզմանով է փակված...

ԵՐԿՈՒ ՍԵՎ ԱՄՊ

Վաղուց թողած բարձր ու կանաչ
Գահը իրենց հանգլստության,
Երկու սև ամպ, հողմի առաջ,
Գընում էին հալածական:

Հողմը սակայն չար հոսանքով
Բաժնել, ջոկել չէր կարենում,
Ինչքան նըրանց լայն երկնքով
Դես ու դեն էր քշում, տանում:

Ու անդադար գընում էին
Քըշված հողմի կատաղությամբ,
Իրար կըպած ու միասին,
Երկու սև ամպ, երկու սև ամպ...

* * *

Если время придет и ты
Этот холм посетишь, мой друг,
Хорошенько всмотрись в цветы,
Распустившиеся вокруг.

Не ветрами и не дождем
Семена их занесены,
И не щедрой рукой весны
Разукрашен мой новый дом.

То — неспетые песни, друг,
Что я в сердце с собой унес,
Славословья любви, что вслух,
Умирая, не произнес.

Поцелуй мои, что я
Шлю из горного мира той,
Для которой в мои края
Путь закрыт гробовой плитой.

ДВЕ ЧЕРНЫЕ ТУЧИ

С зеленого трона спокойной вершины,
Поднявшись тревожно в темнеющий свод,
Гонимые бурей, по краю стремнины
Две тучки печальные мчались вперед.

Но даже и буря, в порыве жестоком,
Одну от другой оторвать не могла,
Хоть злобой дышала и в небе широком
Их, с места на место бросая, гнала.

И вместе, все дальше, по темной лазури,
Прижавшись друг к другу, в безбрежную высоту,
Гонимые злобным дыханием бури,
Две тучки, две грустные тучки неслись.

ԺՊՏՈՒՆ ԱՉՔԵՐ

Դու մի՛ հավատա ժըպտուն աչքերին.
Ծատ անգամ նըրանք ծաղիկներ են վառ,
Բուսած կորըստյան անդունդի ծայրին,
Միամիտ մարդկանց քարշելու համար:

Ահա պոետն էլ պատրանքով հարբած՝
Գերվեց մի անգամ ժըպտուն աչքերի,
Ու որքան տանջվեց, տառապեց խարված,
Եվ որքան սըրտում գանգատներ ունի...

Դու շատ մի՛ խարվիր ժըպտուն աչքերից.
Ծատ անգամ նըրանք ծաղիկներ են վառ,
Ծըլում են սըրտի ավերակներից,
Տխուր հատակը ծածկելու համար:

Ահա պոետն էլ՝ տառապած մի մարդ,
Որ սրտում այնքան գանգատներ ունի,
Բայց հաճախ այնպես ժըպտում է զըվարթ,
Ասես թե քեզնից բախտավոր լինի:

ԱՆԴԱՐՁ ՃԱՄՓՈՐԴՆԵՐ

Իմ անցած կյանքն ու հին տարին,
Երկու անկոր ծերի նըման,
Ջըրուց տալով գընում էին
Դեպի աշխարհն հավերժական.

Մինն ասում էր.— Ես ունեի
Թարմ ու բուրյան ծաղիկներ,
Ու բոլոր մարդկանց տըվի
Գարնան գըրկովն առատաքեր:

ՍՏՐԱՆՆԻԿԻ

Никогда не верь ты улыбке глаз,—
Так цветы растут, всех милей, нежней,
Возле пропасти, на краю как раз,
Чтоб людей туда завлекать верней.

Вот так и поэт, опьяненный сном,—
Глаз улыбкою навсегда пленен,—
Он обманут был и страдал потом,
И копил в груди только боль и стон.

Никогда не верь ты улыбке глаз,—
Так цветы растут, всех милей, нежней,
Чтобы сердца прах утаить от нас,
Темной безлны дно оживить верней.

Вот так и поэт: он лишен утех,
У него в груди только боль и стон,
Но смеется он веселее всех,
Будто меж людьми всех счастливей он.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Моя прошлая жизнь, с нею прошлый мой год.—
Два седых старика, ослабевших, недужных,—
К дальней вечности путь свой держали вперед,
В задушевном раздумье, в беседах содружных.

«Я взрастил благовонный, сияющий сад,—
Первый вымолвил так, обращаясь к второму,—
Животворный струили цветы аромат,—
Все цветы расточил я по миру людскому».

Մյուսն ասում էր.— Ես ունեի
Շատ ըզգացմունք ու կորով,
Ու ողջ ես էլ նըրանց տըվի
Սիրանըվեր երգերով:

Մինն ասում էր.— Ես թողեցի
Զըմե՛ռ ու սև՝ էն հովտում:
Մյուսն ասում էր.— Ես թախծալի
Մի սիրո բեկված ու տըրտում:

Մինը ասավ.— Բայց կըծաղկի
Էն հովիտը նորից նոր:
Մյուսը էստեղ ոչինչ չասավ,
Ու գնում էր գլխակոր...

Հսպես իմ կյանքն ու հին տարին,
Երկու անզոր ծերի նըման,
Զըրուց տալով գընում էին
Դեպի աշխարհն հավերժական:

ԵՐԿԱՐ ԳԻՇԵՐՆԵՐ

Տանջվում եմ անքուն գիշերն անկողնում,
Տանջվում հուսահատ, վաստակած, տրկար,
Ու մըտքերն հոգիս հանգիստ չեն թողնում,
Ու գիշերը մո՞ւթ, գիշերը երկար:

Այս, մի ժամանակ, և դեռ նոր էր այն,
Մայրական գիրկ էր աշխարդն ինձ համար,
Հըրճվանքը սըրտիս չէր թըվում ունայն,
Ոչ գիշերն այսպես տաղտկալի, երկար:

Է՞ն, անցա՛վ, գընա՛ց և՛ ցընորք, և՛ սեր,
Ե՛վ ուժ, և՛ եռանդ — կորավ՝ ինչ որ կար,
Եկան սև օրեր և ծանըր հոգսեր
Ու դարձրին այսպես գիշերը երկար:

И ответил второй: «Много чувств, много сил,
Много было во мне вдохновенья святого.
Как и ты, я все отдал и все расточил
В песнопеньи любви, в светлой щедрости слова»,

Первый снова сказал: «Но в долине людской
Я оставил и холод и сумрак, как прежде».
— «Я оттуда ушел,— так ответил другой,—
И тоскуя душой и не веря надежде».

Первый громко сказал: «Вновь настанет расцвет,
И покроется снова долина цветами!»
Но другой ничего не промолвил в ответ,
И к дороге своей он поникнул глазами.

Так вся прошлая жизнь, так и прошлый мой год —
Два седых старика, ослабевших, недужных,—
К близкой вечности путь свой держали вперед,
В задушевном раздумье, в беседах содружных.

ДОЛГИЕ НОЧИ

Бессонница томит меня в постели,
Лежу и тщетно жду прихода сна,
И мысли мрачные мной овладели,
И эта ночь особенно длинна.

Ах, были дни, еще совсем недавно,
Мир нежно, точно мать, меня ласкал,
Познал тогда я дни восторга явно
И мрак ночной меня не угнетал.

Любовь прошла, развеялись мечтанья,
Нет бодрости и силы прежних дней,
Настали дни глубокого страданья,
И ночи кажутся теперь длинней.

Տանջվում եմ անքուն այժըմ անկողնում,
Եվ հուսակրոտուր, հոգնած, ուժասպառ
Նայում եմ, նայում, դեռ չի լուսանում.
Այս, այս գիշերներն ինչքան են երկար:

ՏՐՄՈՒԹՅԱՆ ՍԱՂՄՈՍՆԵՐԻՑ

Բ

Աստված, ինչպես ծովս օրերըս անցան,
Ուսկերքըս, ինչպես խըռիվ, չորացան,
Սիրուս ցամաքեց, ընկա խոտի պես,
Ճամփես մոռացա ահագին վրշտես:

Հացըս նախատինքն եղավ օտարի,
Հանգիստըս ճամփում հալածանքների,
Լըսեցի ցերեկն աղաղակ ու բոթ,
Գիշերը լացի մինչև առավոտ:

Տըքնեցի, ինչպես բու ավերակում,
Ինչպես միայնակ ճնճղուկ՝ տանիքում...
Աստված, տանջանքից ուժերըս հատան,
Միթե չըհասավ ժամը փորկության:

ԻՆՉՈՐ ԱՅԴՊԵՍ

— Ինչո՞ւ այդպես ինձ մոռացար:
Ասավ աղջիկն ինձ մի օր:
— Ինչո՞ւ այդպես մեզ մոռացար,
Գանգատվեցին սար ու ձոր:

— Ո՞հ, մի՛ հարցնեք, հին ընկերնե՞ր,
Ինչու էլ չեմ երգում ձեզ.
Ծառ եմ փոխվել այն օրից վեր,
Այնպես մի ցա՞վ ունեմ ես...

Бессонница теперь меня терзает,
В своей постели мучаюсь без сна.
Ночь бесконечна, все не рассветает,—
Как долго, долго тянется она!

ИЗ ПСАЛОМОВ ПЕЧАЛИ

Б.

Прошла, о боже, дымом жизнь моя!
Иссохли кости — сжег их полдень жгучий,
Иссякло сердце. Пал, подкошен, я,
Свой путь забыл от скорби неминучей.

Мой хлеб — укор людей чужих;
Мой отдых — на путях изгнаний;
День полон злых вестей и криков злых;
Ночь до утра полна глухих рыданий.

Томился я, как филин средь руин,
Как воробей на крыше — одиноко.
О боже! Я бессилен, я один...
Ужели час спасения далеко?

ТЫ ПОЧЕМУ...

«Ты почему меня забыл?»—
Я слышу девушки укор.
«Ты почему про нас забыл?»—
Пожаловались кручи гор.

Ах, вы не сетуйте, друзья,
Что я вас больше не пою.
Душою истомился я,
Боль истерзала грудь мою.

— Ի՞նչ է ցավըդ, մի ճար անենք,
Ասավ աղջիկն անձնըվեր.
— Ի՞նչ է ցավըդ, տուր մենք տանենք,
Ասին սարերն ու ձորեր:

Ո՞հ, չէ, սիրուն, ել ոչ մի սեր
Ճար չի անի իմ սըրտին,
Դուք ել, անուշ սար ու ձորեր,
Չեք դիմանա էս դարդին:

Ա՞ս, իմ դարդը... Բայց ո՞նց անեմ,
Որ իմ դարդը իմանաք.
Սիրտըս խորն է, թե բաց անեմ,
Սիրտըս խորն է, լեզուս՝ փակ...

ԴՈՒ ՔՈ ՃԱՄՓԵՆ

Դու քո ճամփեն գնա, քոյրի՛կ,
Եվ թող լինի նա պայծառ:
Ինձ մի՛ ժըպտա, ինձ մի՛ սիրիր,
Ես ընկեր չեմ քեզ համար:

Ելած կյանքի ամեն ճամփից,
Կարոտներով անմեկին,
Ագահ, անվերջ ու անհանգիստ
Թափառում է իմ հոգին:

Մի ձեռք չըկա, մի գիրկ չըկա՝
Պահի նըրան իրեն մեջ,
Խենթ, խելագար գընում է նա
Զըգտումներովն իր անվերջ:

Եվ ո՛վ գիտի՛ դեռևս անմեղ
Քանի հոգի կը տանջի,
Եվ ո՛վ գիտի՛ ինչ մուլթ, ահեղ
Անապատում կը հանգչի...

«Мы исцеление найдем», —
Сказала девушка, любя.
Сказали горы: «Мы возьмем
Твои страданья на себя».

Нет, девушка, любовь твоя
Не сможет сердце исцелить.
Тебе, родимых гор семья,
Моих страданий не избыть.

Ах, боль таю, но как мне быть.
Чтоб эту боль другой постиг?
Глубоко сердце — не открыть,
Я боль таю — и нем язык.

ИДИ, СЕСТРА, СВОИМ ПУТЕМ

Иди, сестра, путем любви,
Да будет ясен он и прям!
Не улыбайся, не зови,—
Ты не близка моим мечтам.

Сойдя с проторенных дорог,
С необъяснимою тоской
Душа блуждает средь тревог,
И ей несвойственен покой.

Еще рука не создана,
Чтоб удержать ее в пути;
Она безумна и жадна,
Ей без конца вперед итти.

И кто мне скажет, скольким я
Боль причиню своей рукой,
В какой пустыне скорбь моя
Найдет забвенье и покой?

Դու քո ճամփեն գընա, քույրի՞ն,
Եվ երբ լինենք մենք հեռու,
Աղոթք արա, որ մյուս անգամ
Չըհանդիպենք իրարու:

ՏՐՏՈՒՆՁ

Օրերս անպրտուղ, տխուր, ձանձրալի,
Ու գնում եմ ես ունայն տըրտունջով
Իմ սիրած մարդկանց, իմ լավ հույսերի
Գերեզմանների շարքերի միջով:

Թաղել եմ նըրանց: Տխուր է ճամփան:
Եվ իմ հայրենի աշխարհում օտար,
Օտար ու մենակ անցվորի նըման,
Որ չունի ընկեր, ոչ տեղ ու դադար:

Օտար են շուրջըդ ու չեն հասկանում
Ոմանք քո վիշտը, ոմանք քո լեզուն,
Անտարբեր՝ գալիք երջանիկ օրին,
Չըգիտեն նըրա կարութ անքուն...

Չընչի՞ն մարդուկներ, լըրորիեն հանգիստ,
Անսիրտ, փոքրոգի, գըծուծ ու կոպիտ.
Մեռնում են, մարում նըրանց հայացքից
Ե՛վ հոգու ձըգտում, և սըրտի ժըպիտ:

Էլ ո՞ւմ առաջին սիրտըդ բաց անես,
Ո՞ւմ համար երգես սըրտալի երգեր,
Ո՞ր չըքին սիրես, կյանքըդ նվիրես,
Էլ ի՞նչպես ապրես անսեր, անընկեր...

Եվ օրերս էսպես տըխուր, ձանձրալի,
Ու գընում եմ ես ունայն տըրտունջով
Իմ սիրած մարդկանց, իմ լավ հույսերի
Գերեզմանների շարքերի միջով:

Иди ж, сестра, своим путем,
Не приближаясь ни на пядь,
И помолись, чтобы вдвоем
Не повстречаться нам опять!

РОПОТ

Дни тянутся мои грустны, бесплодны,
И с рокотом мятежных чувств моих
Иду среди рядов могил холодных
Друзей любимых и надежд былых.

Я их похоронил. О, путь жестокий!
Я стал чужим в родной стране моей.
Иду, томясь, как путник одинокий,
Без крова, теплой ласки и друзей.

Те, кто вокруг, меня не понимают:
Им чужд язык мой, скорбь моя тяжка,
О лучшем дне они и не мечтают,
Им по нему неведома тоска.

Ничтожная толпа, тупое стадо,
Трусливые лжецы и торгаши,
От вашего все увядает взгляда:
Улыбка, вера и полет души.

Так перед кем же сердце я открою,
Кому спою о горечи моей?
И для кого пожертвую собою?
Возможно ль жить на свете без друзей?

Дни тянутся мои грустны, бесплодны,
И с рокотом мятежных чувств моих
Иду среди рядов могил холодных
Друзей любимых и надежд былых.

ՊԱՆԴՈՒԽՏ ԵՄ, ՔՈՒՅՐԻԿ

Պանդուխտ եմ, քույրիկ, մանուկ օրերից
Գընում եմ դեպի մի անհայտ երկիր՝
Կըտրված կյանքի ամեն կապերից,
Մենակ, տարագիր:

Հալածում են ինձ անցած օրերը,
Ներկա ժամերը հանգիստ չեն տալի,
Հոգնած են վաղուց իմ թույլ ոտները,
Ու սիրտս ավելի:

Բայց գընում եմ ես հալածված նորից,
Ամեն վայելրից ու բախտից հեռու,
Նույնիսկ հայրենի հողից ու ջրից,
Ինչպես եղջերու:

Եվ դու հանդիպած իմ դրժար ճամփում,
Ասում ես՝ արդեն բախտավոր եմ ես.
Իզուր եմ փախչում, իզուր գանգատվում
Ու տանջվում այսպէ՞ս...

Օ՛վ դու միամիտ: Բայց, երկինք վըկա,
Չեմ եղել երբեք ես այդքան ըստոր,
Որ կարենայի այս դաժան բանտում
Լինել բախտավոր:

Չեմ եղել, քույրիկ, բոլոր օրերը
Տառապանք բերին, կորուստ ու կըսկիծ,
Եվ կյանքի հաճույքն, և կնոշ սերը
Ընկան իմ սըրտից:

Ես էլ վիրավոր գընում եմ փախած՝
Անհայտ օրերի խավարի ընդդեմ,
Ամենքից զըզված, ամենքին թողած,
Բեկ էլ կը թողնեմ...

СЕСТРА, Я СТРАНИК

Сестра, я странник с юных лет,
Печален путь суровый мой,
И мне нигде приюта нет,
Нет спутников со мной!

За мною мрак прошедших дней,
Он душу скорбную томит,
И тяжесть в поступи моей,
И зной меня палит!

Край детства моего далек,
Уныл сегодняшний мой день,
Далек родимых волн поток,
Гоним я, как олень!

И, встретясь на пути моем,
Ты мне твердишь, сестра моя,
Что кинул я напрасно дом,
Чтэ был там счастлив я!

Но тучи говорят во тьме
О глубине тоски моей,
И жить я не хочу в тюрьме,
В страданьи я сильней!

Преследуем я вновь и вновь,
Не знал я радость чистых нег,
Забыл я женскую любовь,
И грудь пуста навек!

Иду во тьму и в тишину,
И боль в душе моей остра.
Всех покидаю, всех кляну,
Прощай и ты, сестра!

ՄԵՐ ՆԱԽՈՐԴՆԵՐԻՆ

Երանի՝ էր ձեզ, գովզա՛ծ երգիչներ,
Դուք երգում էիք վաղ առավոտյան,
Երբոր երազներն ապրում էին դեռ,
Ուսկի երազներն հայի փըրկության:

Չեր թարմ երգերում կար մի հայրենիք,
Խորիշտ, վեհապա՞նծ, թեպետև գերի,
Եվ ձեր քընարի ձայներն երջանիկ՝
Լիքը հօրձանքով գալոց օրերի:

Ախ, նա հոշոտվեց մեր աչքի առջև
Եվ մեր ըստայուն սըրտերն իրեն հետ,
Ուսկի երազներ՝ միրաժի նըման՝
Մեր անապատում չըքացան անհետ:

Եվ մենք խորտակված մեր կյանքի ծեզից,
Անհույս ու դալուկ, ճակատները ցած,
Ընկնում է քընար մեր մատադ ձեռքից,
Ընկնում են սըրտից և երգ, և աստված:

ՀԱՅՈՑ ԼԵՌՆԵՐՈՒՄ

Մեր ճամփեն խավար, մեր ճամփեն գիշեր,
Ու մենք անհատնում
Էն անլույս մըթնում
Երկա՛ր դարերով գընում ենք դեպ վեր
Հայոց լեռներում,
Դըժար լեռներում:

Տանում ենք հընուց մեր գանձերն անգին,
Մեր գանձերը ծով,
Ինչ որ դարերով
Երկնել է, ծընել մեր խորունկ հոգին
Հայոց լեռներում,
Բարձըր լեռներում:

НАШИМ ПРЕДКАМ

Блаженны вы, певцы моей страны,
Вы пели рано, видя сквозь туман
Предутренние золотые сны
О будущем спасении армян.

И в песнях ваших родина одна
Великая, хоть пленная, жила,
И вашей лиры каждая струна
Счастливое грядущее звала.

Ах, растерзали край родимый наш,
А с ним и наши чуткие сердца.
Сны золотые скрылись, как мираж,
В пустыне нашей дождались конца.

И на восходе жизни все мы вдруг
Остались без надежд и без дорог,
И лира падает из юных рук,
И в сердце умирает песнь и бог.

В АРМЯНСКИХ ГОРАХ

Не легок был путь, полночный наш путь...
Но выжили мы
Средь горя и тьмы:
Веками идем, чтоб в выси взглянуть,
В армянских горах,
В суровых горах.

Сокровище дум издревле несем,—
Что море, оно
Душой рождено,
Народной душой в пути вековом,
В армянских горах,
В высоких горах.

Բայց քանի անգամ շեկ անապատի
Օրդուները սև
Իրարու ետև
Եկա՞ն զարկեցին մեր քարվանն ազնիվ
Հայոց լեռներում,
Արնոտ լեռներում:

Ու մեր քարվանը շըփոթ, սոսկահար,
Թալանված, ջալոված
Ու հատված-հատված
Տանում է իրեն վերքերն անհամար
Հայոց լեռներում,
Սուգի լեռներում:

Ու մեր աչքերը նայում են կարոտ՝
Հեռու աստղերին,
Երկընքի ծերին,
Թե ե՞րբ կըրացվի պայծառ առավոտ՝
Հայոց լեռներում,
Կանաչ լեռներում:

ՀԱՅՈՑ ՎԻՇՏԸ

Հայոց վիշտը անհուն մի ծով,
Խավար մի ծով ահագին,
Են սև ծովում տառապելով,
Լող է տալիս իմ հոգին:

Մերթ զայրացկոտ ծառս է լինում
Մինչև երկինք կապուտակ,
Ու մերթ հոգնած սուզվում, իշնում
Դեպի խորքերն անհատակ:

Ոչ հատակն է գտնում անվերջ
Ու ոչ համում երկնքին...
Հայոց վշտի մեծ ծովի մեջ
Տառապում է իմ հոգին:

Из светлых пустынь кидались на нас
Орда за ордой;
Разили бедой,
Весь наш караван терзая не раз
В армянских горах,
В кровавых горах.

Ограблен, разбит был наш караван...
Разрознен средь скал,
Дорогу искал,
Считая рубцы бесчисленных ран,
В армянских горах,
В печальных горах.

И наши глаза взирают с тоской
На сумрак земли,
На звезды вдали:
Ну, скоро ли утро вспыхнет зарей
В армянских горах,
В зеленых горах?!

АРМЯНСКОЕ ГОРЕНЬЕ

Армянское горе — безбрежное море.
Пучина огромная вод;
На этом огромном и черном просторе
Душа моя скорбно плывет.

Встает на дыбы иногда разъяренно
И ищет, где брег голубой:
Спускается вглубь иногда утомленно
В бездонный глубокий покой.

Но дна не достигнет она в этом море,
И брега вовек не найдет.
В армянских страданьях — на черном просторе
Душа моя скорбью живет.

(Ժողովրդական)

Մի օր տեսավ օտար թըռչուն՝
Սոխակ կուշար կուց-կուց արուն.
— Ինչո՞ւ, ասավ, սոխակ սիրուն,
Ինչո՞ւ կուշա կուց-կուց արուն.
Ինչո՞ւ, մինչ Ե՞րբ դու երերուն,
Տըխուր կուշա չոր թըփերուն,
Աշխարհ ամեն վառ քո սիրուն,
Էղ ճըռվուն քո երգերուն,
Հապա ինչո՞ւ դու օրն ի բուն,
Էս լուս ու մութ առավոտուն,
Էս շատ անուշ զով հովերուն
Ախ ու վախով կուշա արուն:
— Ի՞նչ կըխուես, օտար թըռչուն,
Խենթ ու խելառ դու ցընարուն.
Զըմե՞ն նստեց մեր սարերուն,
Կըտրեց ջրիկ աղբյուրներուն,
Կըտրեց հոտիկ ծաղիկներուն,
Կըտրեց ձենիկ իմ ձագերուն,
Ի՞նչպէս չըլամ կուց-կուց արուն:
Էլի ասավ օտար թըռչուն.
— Հերիք դու լաս, սոխակ սիրուն.
Հերիք դու լաս կուց-կուց արուն.
Էլի կուգա քեզ նոր գարուն,
Արև ծագե էս վայրերուն,
Հալին ձյուներ մեր սարերուն,
Բացվին ջըրեր աղբյուրներուն,
Ու շուրջ առած քո ձագերուն
Բարե կուտաս ծաղիկներուն:

(Народное)

Залетная птица глядит меж ветвей,—
Плачет кровавой слезой соловей.
Молвит: «Скажи мне, зачем меж ветвей
Ты плачешь кровавой слезой, соловей?
Зачем ты, нахохлясь на ветке сухой,
Поешь, трепеща, о печали одной?
Любит весь мир певуна своего
И щебетание песен его,—
Ты же, соловушка, день-деньской,
Вздыхая и охая, сам не свой,
Утра прохладного в сладкий час
Кровавые слезы струишь из глаз».
«О чём говоришь ты, чужак-сумасброд?—
Ответную речь соловей ведёт:—
Не видишь — настала зима в горах,
Воду она сковала в ручьях,
Запах она отняла у цветов,
Щебет моих отняла птенцов,—
Как же не лить мне кровавых слез?»
Залетный гость в ответ произнес:
«Полно тебе, соловей дорогой,
Полно кровавой рыдать слезой.
Снова придет для тебя весна,
Вновь засияет твоя страна,
Снежный покров с наших гор сойдет,
Воды в ручьях поломают лед,
И, окруженный птенцами, опять
Будешь навстречу цветам щебетать».

ՄԱՆՈՒԿՆ ՈՒ ԶՈՒՐԸ

(ժողովրդական)

Ամպոտ սարեն ուրախ ձենով
Չուր է զալիս, անցնում շենով:
Մի թուխ մանուկ դուրս է զավել,
Ձեռքն ու երես պաղ լրվացել,
Լրվացել է ձեռքն ու երես,
Ու դարձել է խոսել էսպես.

— Դու ո՞ր սարեն կուգաս, ջըրի՞կ,
Իմ պաղ ջըրիկ ու անուշիկ:
— Ես էն սարեն կուգամ մըթին,
Որ հին ու նոր ձյունն է գլխին:

— Դու ո՞ր առուն կերթաս, ջըրի՞կ,
Իմ պաղ ջըրիկ ու անուշիկ:
— Ես էն առուն կերթամ զվարթ,
Ուր ափերն են շուշան ու վարդ:

— Դու ո՞ր այգին կերթաս, ջըրի՞կ,
Իմ պաղ ջըրիկ ու անուշիկ:
— Ես էն այգին կերթամ դալար,
Որ տերն է ժիր մեջն այգեպան:

ԿԱՔԱՎԻ ՈՂԲԸ

(ժողովրդական)

Ա

Կըտուցը լիքը արին
Կաքավը նըստել քարին,
Ձեն է տալիս, կըդկըդում,
Գանգատ անում հավքերին.
Այ քորիկնե՛ր,
Այ հավքե՛ր:

ДИТЯ И ВОДА

(Народное)

С покрытых тучами высот
В село вода идет, поет..
Вот смуглое дитя бежит,
К воде серебряной спешит.
Умылось, брызгами блестя,
И говорит воде дитя:

«С какой горы течешь сюда,
Моя студеная вода?»
«С вершины темной, выше всех,
Где рядом с новым старый снег».

«В какой ручей, свежее льда,
Бежишь ты, светлая вода?»
«К такому ручейку бегу,
Где много роз на берегу».

«А в чей ты сад идешь тогда,
Моя студеная вода?»
«К тому хозяину иду,
Что славно трудится в саду».

ПЛАЧ КУРОПАТКИ

(Народное)

Словно кровью наполненный клюв раскрыт,
На скале куропатка сидит,
Голосит она и щебечет,
Птицам жалобно говорит:
«Ой, сестрицы!
Ой, птицы!

Բուն շինեցի էն սարում,
Զագ հանեցի աննըման.
Իշավ՝ խաղա մարգերում,
Եկան կալան ու տարան,
Այ քուրիկնե՛ր,
Այ հավքե՛ր:

Էն կարկաչուն վըպիկը
Սուր դանակով զարկեցին.
Էն կարմըրիկ կըտուցը
Հուր կըրակին ձըգեցին,
Այ քուրիկնե՛ր,
Այ հավքե՛ր:

Էն մանրաքայլ տոտերը
Կըտրատեցին ծունկն ի վար,
Էն խատուտիկ փետուրը
Ո՞րն արին ձոր, ո՞ր՝ սար,
Այ քուրիկնե՛ր,
Այ հավքե՛ր:

Էն, որ սարերն էր հասել,
Թամին եկավ գում արավ,
Էն, որ ձորերն էր անցել,
Հեղեղն ելավ ու տարավ,
Այ քուրիկնե՛ր,
Այ հավքե՛ր:

Свила гнездо я там, в горах,
Вывела птенчика в нем своего.
Он спустился на луг поиграть,
Пришли, поймали, взяли его,
Ой, сестрицы!
Ой, птицы!

Ту голосистую шейку
Полоснули острым ножом,
Тот окровавленный клюв
Пылает,— охвачен огнем,
Ой, сестрицы!
Ой, птицы!

Те ноженьки-крошки
Перебили ниже колен,
Те пестрые перья
Развеяли по земле,
Ой сестрицы!
Ой, птицы!

То, что долетело до гор,
Бесследно ветры разбросали,
То, что попало в полей простор,
Речные потоки умчали.
Ой, сестрицы!
Ой, птицы!

2

Էլ ո՞նց անեմ, էլ ի՞նչ անեմ էն բընում.
Հանգիստ չունեմ, դադար չունեմ էն բընում:
Զօրը մենակ՝ չեմ դիմանում էն բընում,
Գիշերն անտակ՝ չի լուսանում էն բընում,
Անցած օրերն եկել նորից էն բընում,
Գել են դառել, ուտում են ինձ էն բընում:
Էլ չի մընում իմ սըրտիկը էն բընում,
Ցավով լիքը, լացով լիքը էն բընում:

О, как мне быть, о, как мне жить в том гнезде?
Покою нет, отрады нет в том гнезде.
Весь день одна, полна тоски в том гнезде,
И ночь без сна, кругом ни зги в том гнезде.
Былые дни,— живут они в том гнезде.
Как волк меня они едят в том гнезде.
И сердцем мне не жить — и пусть! — в том гнезде,
Там смеха нет, там плач и грусть в том гнезде».

- Սև կաքավիկ, ո՞ւր պիտի դու նըստես հիմա:
- Չորուկ բարդի ծառի վրա:
- Սև կաքավիկ, թե որ նըրա տերը գա՝ ո՞ւր:
- Լացող ուռու ճյուղքին տըխուր:
- Սև կաքավիկ, էն տեղից էլ քշեն որ քե՞զ:
- Կըրակ կըլնեմ, կէրեմ ինձ ես...

Վա՛յ կաքավիկ,
Սև կաքավիկ,
Զալիկ-մալիկ
Սիրուն հավիկ:

Վա՛յ քո ճուտին,
Էն խորոտին,
Վա՛յ սըգավոր
Իր մոր սըրտին:

Էլ չես կարդում
Հանդ ու արտում,
Մեր սարերից
Կորար տըրտում:

Վա՛յ կաքավիկ,
Սև կաքավիկ,
Վա՛յ իմ կորած
Սիրուն հավիկ:

«Скажи, где теперь ты будешь сидеть, на чем?»

- «На тополе том, сухом».
- «А если хозяин придет ворчливый?»
- «На ветке пла��чай ивы».
- «А если вспугнут и оттуда тебя?»
- «Возьму — и сожгу себя!»..

Горе тебе,
Востренъкая,
Курочка
Пестренъкая!

Горе ему,
Птенцу твоему,
Матери сердцу
Разбитому!

Песен твоих задор
Не слышит полей простор.
Улетела ты
С наших гор.

Горе тебе,
Востренъкая,
Пташка моя
Пестренъкая!

* * *

Տաղով եկավ,
Ախով գնաց Սայաթ-Նովան.
Երգով եկավ,
Վերքով գնաց Սայաթ-Նովան.
Սիրով եկավ,
Սրով գնաց Սայաթ-Նովան.
Սիրով մնաց Սայաթ-Նովան:

* * *

Певцом пришел,—
Борцом ушел Саят-Нова.
Любя пришел,
Скорбя ушел Саят-Нова.
С лучом пришел,
С мечом ушел Саят-Нова.
И все ж нашел
Любви слова Саят-Нова.

* * *

Թեպետն բախտը մեզ շատ հարվածեց
Երկար դարերով, ահեղ հարվածով,
Թեպետն էսպես ցրվեց, տարածեց,
Զբգեց հողեհող, փըռեց ծովեծով,

Կկա է սակայն բովանդակ երկիր,
Որ մենք կարեւեր ապրում ենք կրկին,
Եվ ուր հասնում է հայի գիրքն ու գիր —
Կենդանի է դեռ հայության ոգին:

Եվ թարմ աղմուկով մանկունք մեր մատաղ
Առաջ են խաղում լուսավոր տենչով,
Եվ թնդում են դեռ հայի երգն ու տաղ
Հարավատ լեզվով, հայրենի շընչով:

Եվ իր փըլատակ տըների տակից
Ելնում է ահա հվոր ժողովուրդ,
Իր վեհ ճակատին տանջանք ու թախիծ,
Խորունկ հայացքում մեծ կյանքի խորհուրդ:

Ո՛վ դուք սրբավան Մասիս, Արագած,
Էդ ձեր երկնամուխ գոհար թագերով,
Եվ, որ նրանցից վերև խոյացած
Փայլատակում եք լուս-պըսակներով —

* * *

На странствия нас судьба обрекла,
Лишила навек родного угла.
По миру скитальцами мы брели,
Прошли все моря, все страны земли.

И все же, свидетель тому весь свет,
Не сломлен наш дух годинами бед,
Живет он везде, куда б ни проник
И где б ни звучал армянский язык.

И наше потомство из рода в род
С горячей надеждой идет вперед.
И наши напевы еще гремят,
Развалины наши еще дымят...

И снова встает из праха руин
Могучий народ, народ-исполин.
Печатью страданий мечены лбы.
Во взглядах — тайна большой судьбы.

О, древний Масис, родной Алагез,
Двуглавый гигант, двугорбый колосс,
И вы, чьих мыслей орлиный взлет
Царит над вечным снегом высот,—

Սահակ ու Մեսրոպ, և շատ պանծալիք,
Որ լցողիք Հայոց աշխարհն ու սրտեր
Լուսավոր կյանքի սիրով երջանիկ
Ու ձըգտում տըվիք — ձըգտել դեպի վեր,

Քանի որ դուք կաք, քանի կըմնաք,
Հոյակապ սյուներ հայության ոգու,
Մենք միշտ անսասան առաջ տի գնանք,
Ինչքան մեր ճամփան լինի ահարկու:

Եվ տոն կըտոնենք էսպես խնդագին,
Եվ թող իմանս բովանդակ երկիր —
Ապրում է անմեռ հայությունը հին,
Ապրում են անմահ իրեն գիրքն ու գիր:

Месроп и Саак, а с вами все те,
Что не дали нам блуждать в темноте,
Открыли родник умов и сердец,—
Ваш лоб венчает алмазный венец!

Пока существуют подобные вам,
Внимая призыва горячим словам,
Все вверх, все вперед неуклонно пойдем,
Как ни был бы крут и тяжел подъем.

И праздник настанет, награда близка.
И мир узнает, что сквозь века
В писаньях и в песнях из рода в род
Свой светоч пронес армянский народ.

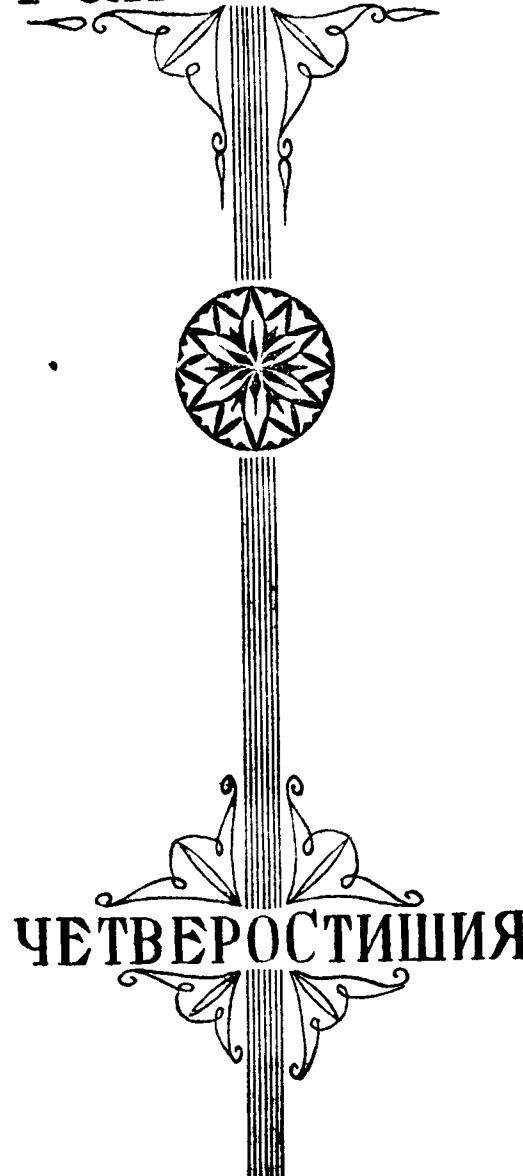

Քուն թե արթուն՝ օրիս շատը երավ եղավ, անցկացավ,
երավն էլ, նուրբ ու խուսափուկ, վրոպավ եղավ, անցկացավ.
Վրոպավ անցան երավ, մուրավ, ու չըհասա ոչ մեկին,
Կյանքը թեթև տանուկ տըված գըրավ եղավ, անցկացավ:

Во сне ли я, живу ли я? Как сон, мои дни ушли.
И тени снов, скользящих снов, как быстро они ушли!
Ушли мечты, и я надежд и чаяний не достиг.
Беспечным проигрышем вы, земные годы, ушли.

ՔԱՐՅԱԿՆԵՐ

ЧЕТВЕРОСТИШИЯ

Անց կացա՞ն...

Օրերս թրուան, ա՞նց կացա՞ն.
Ախ ու վախով, դարդերով
Սիրտըս կերա՞ն, ա՞նց կացա՞ն:

«Հառաշանքից»

Վերջացա՞վ...

Կյանքըս մաշվեց, վերջացա՞վ.
Ինչ հույս արի՝ փուչ էլավ,
Ինչ խընդություն՝ վերջը ցա՞վ:

«Հառաշանքից»

Ո՞ւր կորան...

Մոտիկներըս ո՞ւր կորան,
Ինչքան լացի, ձեն ածի՝
Ձեն չի տըվին, լո՞ւր կորան:

Հիմի բացե՛լ են հանդես
Երգիչները իմ անտես.
Զա՞ն, հայրենի՛ ծըղրիդներ,
Ո՞վ է արդյոք լըսում ձեզ:

Դնի прошли...

Պրոմելքնув վдали, դնի прошли;
Վздохи, ստոնы, սлезы мои
Սերծե մու սոյցի, — դնի прошли.

Վե պրոшլո...

Վսի իշերպան ժիշն, վե պրոшլո.
Յա նեմակո յժալ — դա զամ?
Յա նայքդ չնավալ, — վե պրոшլո!

Գде вы?

Все те, кто сердцу мил, где вы?
Я к вам взывал и плакал, и искал...
Быть может, скрыл вас мрак могил, где вы?

Запели песнь любимые,
Певцы мои, незримые,
И кто теперь вас слушает,
Сверчки мои родимые?

Ծով է իմ վիշտն, անափ ու խոր
Լիքն ակունքով հազարավոր.
Իմ վայրույթը լիքն է սիրով,
Իմ գիշերը՝ լիքն աստղերով:

Թանի՛ մահ կա իմ սըրտում,
Թափուր գա՞ն կա իմ սըրտում.
ԶԵ՞ դու էլ ես մահացու.
Մահի ահ կա իմ սըրտում:

Ե՞տ եկե՛ք...
Գարնան վարար գետ եկե՛ք,
Անցա՛ծ օրեր, խի՛նդ ու սե՛ր,
Դարձե՛ք, իրար հետ եկե՛ք:

Հին աշխարհը ամեն օր
Հազար մարդ է մըտնում նոր,
Հազար տարվան փորձն ու գործ
Ըսկըսվում է ամեն օր:

Զուր եմ փախչում, ինձ խարում,
Հազար կապ է ինձ կապում.
Ամենքի հետ ապրում եմ,
Ամենքի չափ տառապում:

Մօր սկօրբի մօյ գլխօ և բօքօ
Ի նեմտն ոլոն, դրազնեն կամոյ.
Գնեվ մօյ ոլոն լուս, բօքայտն և նեյ.
Նօչ ա մոյ. Խո կակ սօվզդյա և նեյ!

Վ սօրձ զացուլա սմօր.
Վ սօրձ տրօն վմետա սմօր—
Տ ա մօրտեն, կա և ա լ.
Վ սօրձ սթաք վմետա սմօր.

Կօ մոյ!
Վ ս վեշնեյ վօջօ վերնտէս կօ մոյ!
Մինւն դն, վեսէլէ, լուօվ,
Վերնտէս, վերնտէս կօ մոյ!

Վ մօր վհօդա լուդ կայդ դեն,
Պրօխօդա լուդ, սլօն տեն.
Տ ա չելետն դելա
Մ ա չանա կայդ դեն.

Պ սկատս ա բեցտօ? Թշտն դրու, —
Յ սվազ տիսչամ պու:
Ս օ վսմ ա մետ ա լիւ,
Զ օ վսմ դուս ստրա դու.

Ո՞վ իմանա՝ ո՛ւր ընկանք,
Քանի՛ օրվա հյուր ընկանք,
Սերն ու սիրտն էլ երը չըկա՝
Կըրա՛կ ընկանք, զո՛ւր ընկանք:

Երակումըս մի մաքի
Մոտըս եկավ հարցմունքի.
— Աստված պահի քո որդին,
Ո՞նց էր համը իմ ձագի...

Ինչքա՞ն ցավ եմ տեսել ես,
Նենգ ու դավ եմ տեսել ես,
Տարել, ներել ու սիրել,—
Վատը՝ լավ եմ տեսել ես:

Քանի՛ ձեռքից եմ վառվել,
Վառվել ու հուր եմ դառել,
Հուր եմ դառել՝ լույս տրվել,
Լույս տալով եմ ըսպառվել:

Հոգիս՝ տանը հաստատվել —
Տիեզերքն է ողջ պատել.
Տիեզերքի տերն եմ ես,
Ո՞վ է արդյոք նըկատել:

Who knows, where we came,
At what time we came?
If there is no heart and love —
We are lost, we came in vain.

I was in one of the oaks
A question was asked:
•God, protect my child!
Was he a lamb?

How many times I saw,
How many times I saw!
I suffered, I forgave, I loved,
Evil, as good, I saw.

I was set on fire by a mortal hand,
In the flames I was transformed.
Flames — I give light.
Light — I am spent.

A house for the soul was found —
All the universe around.
I am the master of the universe.
People know about it?

Ի՞նչ ես թրոչում. խնդիկ սիրու
Հավար քանի ետև, սիրու,
Ես ո՞նց հասնեմ հավար տեղ
Քեզ պես թափով, թեթև, սիրու:

Կудա ты стремишься безумно, душа?
За тысячью дел ты стремишься, душа!
Но как же поспею я в тысячу мест
С твою поспешностью легкой, душа?

Իմ սուր, արթուն ականջում
Մի խոր ձեն է միշտ հրնչում,
Անհուն, անքուն կարոտով
Իրեն մոտ է ինձ կանչում:

Мой чуткий слух в夜里 не спит.
Глубокий голос ему звучит.
Бессонной, тягостной тоской
Меня зовет он, меня томит.

Մի հավք պարկի ես մի օր.
Թըռա՛վ, գընաց վիրավոր:
Թըռչում է միշտ իմ մըտքում
Թկը արնոտ ու մոլոր:

Я птицу в небе ранил раз
И потерял ее из глаз:
Крылом кровавым в снах моих
Она все машет и сейчас.

Երկու շիրիմ իրար կից,
Հավերժական լուռ դըրկից,
Թախծում են պաղ ու խորհում
Թե՛ ի՞նչ տարան աշխարհից:

Две могилы, как соседи молчаливые, легли,
Онемевшие навеки, две печальницы земли.
И в холодной горькой скорби тихо думают о том,
Что с собой они из жизни этой бренной унесли.

Ո՞վ է ձեռքով անում, ո՞վ,
Հեռվից անթիվ ձեռքերով՝
— Ձա՞ն, հայրենի՝ անտառներ,
Դուք եք կանչում ինձ ձեր քով:

Кто взмахнул рукой, маня,
Издалека, как родня?
Джан-леса! Тьмою-темью рук
Все зовете вы меня.

Աշնան ամպին ու զամպին,
Մոլոր նըստած իր ճամփին,
Լոռու հանդում՝ մի արտուր
Նայում է դեռ իմ ճամփին:

* * *

Կըլթացնում են, արտորում
Արտուտները արտերում,
Թըռչում մանուկ հոգու հետ,
Ճախրում, ճըխում եթերում:

* * *

Արևելքի եղեմներին իշավ պայծառ իրիկուն,
Հերիաթական պալատներում ըսպասում են իմ հոգուն.
Ի՞նչ եմ շինում էս ցեխերում, աղմուկի մեջ վայրենի...
Այս, թե նորից գըտնեմ ճամփան դեպի էնտե՛ղ, դեպի տուն...

* * *

Հե՛յ ագահ մարդ, հե՛յ անգոհ մարդ, միտքըդ երկար,
Կյանքըդ կարձ,
Քանի՛ քանիսն անցան քեզ պես, քեզնից առաջ, քո առաջ.
Ի՞նչ են տարել նըրանք կյանքից, թե ի՞նչ տանես դու քեզ
հետ,
Խաղաղ անցիր, ուրախ անցիր երկու օրվան էս ճամփեղ:

* * *

Ալատ օրը, ապատ սերը, ամեն բարիք իր ձեռքին,
Տևնջում, տանջվում, որոնում է ու դըժքախտ է նա կըրկին.
Ե՛յ անխելք մարդ, ե՛րք տի թողնես ապրողն ապրի սըրտալի,
Ե՛րք տի ապրես ու վայելես էս աշխարհը շեն ու լի:

* * *

Когда осенний грустен вид,
На кочке жалостно сидит
Лорийский жаворонок мой.
Он в сторону мою глядит.

* * *

Порхают жаворонки; взмах
Их крыльев вижу я в полях.
С моею детскую душой
Они резвятся в облаках.

* * *

Там на эдемские сады прозрачный падает закат.
Я знаю, ждут моей души там между сказочных палат.
Что ж в этом смраде медлю я, чего в нестройном шуме
ждут?

Ах, если бы туда — домой — дорогу отыскал мой взгляд!

* * *

Кичливый, жадный человек, твой долог ум, жизнь
коротка.
Тебе подобных было — тьма, они текли века, века.
Что унести им жизнь дала? С собой возьмешь ли что-
нибудь?
Ты мирно, радостно пройди двухдневный бысгролетный
путь.

* * *

Свободен день, вольна любовь, и всем добром владеет он.
Но мучает и страждет он, и сам несчастьем поражен.
Так сделай, злобный человек, чтоб все живые жить
могли,
И сам живи, вкушая мир обильной, благостной земли.

* * *

Ո՞ր աշխարհքում ունեմ շատ բան. միտք եմ անում՝
Ես,թե էն.
Մեջտեղ կանգնած՝ միտք եմ անում, չեմ իմանում՝
Ես,թե էն.
Աստված ինքն էլ, տարակուսած, չի հասկանում ինչ անի.
Տանի՛, թողնի՛,— ո՞րն է բարին, ո՞ր սահմանում,
Ես,թե էն;

* * *

В котором же мире больше добра у меня — в этом иль
в том?
Стою между ними, думаю долго я: в этом иль в том?
Сам бог в размышленьи, что ему делать со мной, как
ему быть?
Оставить, призвать ли? В мире котором добро, — в этом
иль в том?

* * *

Կորցըրել եմ, ո՞ւր գըտնեմ,
Տեղը իմաց տուր՝ գըտնեմ,
Ման եմ գալի էս մըթնում
Քեզ մոտ գալու դուռ գըտնեմ:

* * *

Я потерял, о, как найти?
О, дай мне знак, чтоб мог найти.
Я в этой темноте давно
Брожу, чтоб дверь к тебе найти.

* * *

Ի՞նչ իմանաս ըստեղծողի գաղտնիքները անմեկին.—
Ընկեր տըպավ, իրար կապեց էս աշխարհքում ամենքին.
Բանաստեղծին թողեց մենակ, մե՞ն ու մենակ իրեն
պես,
Որ իրեն պես մըտիկ անի ամեն մեկին ու կյանքին:

* * *

Как тайну бога распознать? Кто посягнет судить о ней?
Всем в мире близких он послал, он всех связал на много
дней.
Лишь, как подобие свое, певца оставил одного,
Чтоб так же, как он сам, поэт взирал на мир и на людей.

* * *

Խայամն ասավ իր սիրուհուն.— Ոտըդ ըպգուշ դիր
հողին,
Ո՞վ իմանա ո՞ր սիրունի բիբն ես կոյսում դու հիմի...
Հե՞յ, շա՞ն, մենք էլ ըպգուշ անցնենք, ո՞վ իմանա, թե
Էն սիրուհու բիբն ենք կոյսում, թե հուր լեզուն Խայամի:

* * *

Хаям возлюбленной сказал: «Ставь наземь робко
каблучок:
Быть может, попираешь ты сейчас красавицы зрачок».«
Эй, джан, тихонько мы пойдем,— вдруг нам попрать
назначил рок
Хаяма пламенный язык иль дорогой ему зрачок!»

* * *

Լուսը լուսին քո ժպիտն է իմ երեսին ճառագում,
Երբ, ախ, արդեն անբույժ զարկված, դեպի մահն եմ ես
հակվում.

Էսպես էն վառ արեգակի շողերի տակ կենսածոր
Կայծակնահար կաղնին ոտքի չորանում է օրեցօր:

* * *

Առատ, անհատ՝ Աստծու նըման՝ միշտ տեղալուց հոգնել
եմ ես.

Հոգիս ծարավ՝ սըրան-նրան մըտիկ տալուց հոգնել եմ ես.
Մինը պիտի գար իմ դեմք՝ ճոխ ու շըռայլ անհաշիվ,
Ամեն ճամփում ըսպասելուց ու փընտրելուց հոգնել եմ ես:

* * *

Ես շընչում եմ միշտ կենդանի Աստծու շունչը ամենուր.
Ես լըսում եմ նըրա անլուռ կանչն ու հունչը ամենուր.
Վեհացնում է ու վերացնում ամենալուր իմ հոգին
Տիեզերքի խոր մեղեդին ու մրրմունջը ամենուր:

* * *

Արյունալի աղետներով, աղմուկներով ահարկու,
Արևմուտքի ըստրուկները մեքենայի և ոսկու՝
Իրենց հոգու անապատից խուսափում են խուռներամ
Դեպ Արևելքն աստվածային-հայրենիքը իմ հոգու...

* * *

Ամեն անգամ քո տըվածից երբ մի բան ես դու տանում,
Ամեն անգամ, երբ նայում եմ, թե ինքա՞ն է դեռ մընում,—
Զարմանում եմ, թե՛ ո՛վ Շըռայլ, ինչքա՞ն շատ ես տըվել ինձ,
Ինչքա՞ն շատ եմ դեռ քեզ տալու, որ միանանք մենք նորից:

* * *

Լունայի լուս — տայ ուլիկա — նա լիզ մօմ սկօլզիտ,
Վ աս, կօդ յա, նամեր րան, վիշ սմեր լիկ մօլիզի
Տակ պօ սոլնի ժիվուրում, բլագօտելի լուշու
Դը ստօտ, ցրօյ սրայելի, չուսիչ ս կայդ մնում.

* * *

Я щедрый, неуемный я, я расточать себя устал!
С душой взыскующей блуждать и вглядываться я устал.
Я вечно встречи ждал с другой, беспечной, щедрою
душой.
От всех исканий, всех путей, всех ожиданий я устал.

* * *

Дыхание бога вдыхаю: он дышит во всем,
Призыв его слышу и голос: он слышен во всем.
И я возвышаюсь, внимая, и ловит мой дух
Мелодию мира и шепот,— он слышен во всем.

* * *

Глянь! С Запада рабы машин и золота бегут кровавой,
Ревущей в ужасе толпой, истерзанной, тысячеглавой,
Из мертвых ледяных пустынь своей безвыходной тоски
Сюда, на мой родной Восток, божественный и величавый.

* * *

Ах, всякий раз, как от того, что дал мне, ты берешь
назад,
И вижу, как я все еще неисчерпаемо богат,—
Дивлюсь, как много ты мне дал, безмерно щедрый и
благой,
Как много должен я вернуть, чтоб слиться навсегда с
тобой.

Հազար տարով, հազար դարով առաջ թե ետ, ինչ կա որ.
Ես եղել եմ, կամ, կըլինեմ հար ու հավետ, ինչ կա որ,
Հազար էսպես ձևեր փոխեմ, ձևը խաղ է անցավոր,
Ես միշտ հոգի, տիեզերքի մեծ հոգու հետ, ինչ կա որ:

* * *

Без счета веков впереди или в прошлом... Не все ли равно?
Я был, существую, всегда я пребуду... Не все ли равно?
Без счета веков впереди или в прошлом... Не все ли равно?
Я был, существую, всегда я пребуду... Не все ли равно?

Բարձր է հընուց աշխարհքն Հայոց ու Մասիսը Երկնադեմ.
Իմ խոր հոգին էն բարձունքին խոսք է բացել նըրա հետ —
Անհաս բանից, ըսկվանից, երբ չըկան էլ դեռ չըկար,
Մինչև վախճանն անվախճանի քնընում է դարեղար:

Կյանքըս արի հըրապարակ, ոտքի կոխան ամենքի.
Խափան, խոպան ու անպըտուղ, անցավ առյունքի:
Ինչքա՞ն ծաղիկ պիտի բումներ, որ չըբուսավ էս հողին...
Ինչ պատասխան պիտի ես տամ հող ու ծաղիկ տըվողին...

Իմ կընունքին Երկինքը՝ ժամ, արևը՝ ջահ սըրբապան,
Ծիածանը նարոտ եղավ, ամենքի սերն՝ ավապան.
Սարը եղավ կընքահայրըս, ցողը՝ մյուռոն կենսավետ,
Ու կընքողս նա ինքն եղավ, որ սահմանեց ինձ պոետ:

* * *

В стране армян, как великан, стоит Масис могучий;
С владыкой сил мой дух вступил в беседу там, на круче.
С тех дней, когда меж «нет» и «да» была темна граница,
Из века в век, чей вечен бег, беседа эта длится.

Ты жизнъ в арену превратил; ее топтало много ног.
В ней, невозделанной, пустой, кто отыскать бы пользу
мог?
Цветы взрастить бы на земле! Да не взрастил я их, о,
нет!
Создавший землю и цветы, какой я дам тебе ответ?

* * *

На крестинах моих день — факелом был, а церковью —
небосвод.
И народа любовь, что купель моя, свет радуги — мой
народ.
Мне живительным миром была роса, а взгорье —
крестным отцом.
И я тем был крещен, кто создал меня поэтом, — самим
творцом.

Աղբյուրները հընչում են ու անց կենում,
Ծարավները տենչում են ու անց կենում,
Ու երջանիկ ակունքներին երավուն՝
Պոետները կանչում են ու անց կենում:

Родник течет и протечет,
Помедлит жаждущий, пройдет.
Блаженных, неземных ключей
Поэт возжаждет и пройдет.

Տիեզերքում աստվածային մի ճամփորդ է իմ հոգին.
Երկրից անցվոր, երկրի փառքին անհաղորդ է իմ հոգին.
Հեռացել է ու վերացել մինչ աստղերը հեռավոր,
Վար մնացած մարդու համար արդեն խորթ է իմ հոգին:

Էնքան շատ են ցավերն, ավերն իմ սըրտում,
Էնքան անթիվ կորած լավերն իմ սըրտում...
Չեմ էլ հիշում չար ու խավար էս ժամին՝
Երբ են փայլել ուրախ օրերն իմ սըրտում:

— Էս է, որ կա... Ճիշտ ես ասում. թասըդ բե՛ր:
Էս էլ կերթա՞ հանց երավում, թասըդ բե՛ր:
Կյանքն հոսում է տիեզերքում կընգալեն,
Մեկն ապրում է, մյուսն ըսպասում. թասըդ բե՛ր:

По миру всежаждущей путницей бродит душа,
И к славе земной на земле равнодушна душа.
Она удалилась, к далеким созвездьям ушла.
Тому, кто в низине, моя непонятна душа.

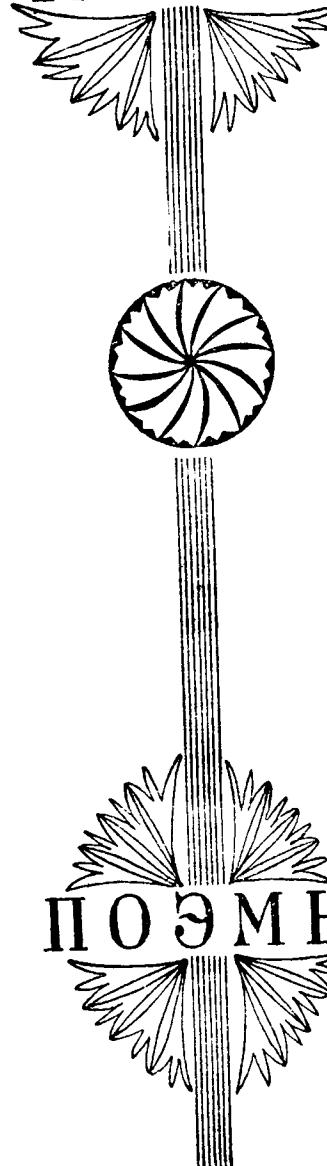

Немало развалин былого в сердце моем,
Мрачнеет прошедшее благо в сердце моем.
Не в силах я вспомнить в печальный,
сумрачный час,—
Гостило ль отрадное время в сердце моем.

Ну, вот и все...— Да, правда, все.— Мне
чарку дай!
И это канет словно сон...— Мне чарку дай!
И ակիզն течет, течет в мираж, как легкий
звон.
Один живет, другой — он ждет.— Мне чарку дай!

ՊՈՅՄԵՐ

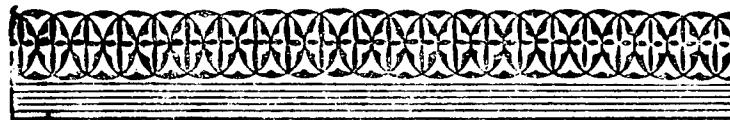
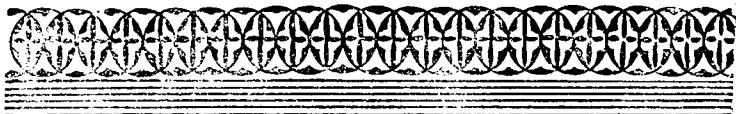
* * *

ՀԵՇ ճամփանե՞ր, ճամփանե՞ր,
Անդարձ ու հին ճամփաներ,
Ովքե՞ր անցան ձեզանով,
Ո՞ւր գընացին, ճամփաներ:

* * *

О, дороги мои, о, пути,
Невозвратные вы пути!
Кто они, что прошли по вас,
Удалились куда, пути?

ՄԱՐՈՆ

;

Մեր գյուղն էն է, որ հըպարտ,
Լեռների մեջ միգապատ,
Խոր ձորերի քարափին՝
Զեզը տրված ճակատին՝
Միտք է անում տըխրադեմ.
Ի՞նչ է ուզում չզգիտեմ...

Պաս չենք էնտեղ մենք ուտում,
Ու չերմեռանդ աղոթում,
Ժամ ենք գնում ամեն օր.
Բայց միշտ ցավեր նորանոր,
Միշտ մի աղետ, մի վընաս
Գալիս են մեզ անպակաս:
Ահա պատմեմ ձեզ մի դեպք,
Մի պատմություն, որ երբեք
Հիշատակով տըխրալի —
Սըրտիս հանգիստ չի տալի:

II

Մեր գյուղից վեր մինչ էսօր
Կա ուռենի մի սըգվոր:

ՄԱՐՕ

Տամ, высоко, над скалой,
В глуби гор, покрытых мглой,
Скал, украсило чело
Наше старое село.
И утес, как великан,
Призадумался угрюмо,
Только ведает туман,
Что таит утеса дума...
Не постигнуть, что за мысли
Над селением нависли...
Там молящийся народ
Свято все посты блудет,
И ходили в церковь чинно,—
Все же горе беспричинно
И нежданная беда
Постигали нас всегда...
Вот... сейчас... одно преданье,
Быль одну вам расскажу...
Утешенья, оправданья
Я ему не нахожу...
И живет в душе моей
Память, скорбь далеких дней...

Մեծ անտառից նա զատված,
Մարդու կացնից ազատված
Կանգնած է դեռ ու շոգին
Հով է տալիս մըշակին:
Գիժ, լեռնային մի վըտակ
Խոխոջում է նըրա տակ,
Խաղում կանաչ մարգերին:
Էն առվակում կես օրին,
Երբ որ շոգից նեղանում,
Գընում էինք լողանում:
Տըկլոր, աշխույժ խըմբակով,
Աղաղակով, աղմուկով
Խաղում էինք, զավըպում
Գույն-գույն մանրիկ ավազում:
Կամ հետևում հետ ի հե
Թիթեռնիկին ոսկեթև,
Ու միշտ հոգնած ժամանակ
Էն մենափոր ծառի տակ
Նըստում տըխուր մի քարի,
Գերեզմանին Մարոյի...

Մարո՛, անբա՛խտ, վաղամե՛ռ
Դու մանկության իմ ընկեր,
Որբա՛ն ենք մենք խաղացել,
Իրար սիրել ու ծեծե՛լ...

III

Ժիր էր Մարոն, դուրեկան,
Նոր էր ինը տարեկան,
Նըրանց տունը երբ մի օր
Եկան երկու եկավոր:
Ու Մարոյի մայրիկը
Երբ որ բերավ, դրավ լիքը

I

Близ села до этих пор
Ива грустная растет...
Пощадил ее топор,
Близок леса темный свод.
Жгли, бывало, зноем скал.
И не раз батрак усталый
В трудовой и жаркий день
Находил под ивой тень...
Тут же вился с гор поток,
Сладкогласый ручеек,
Неустанный и звенящий,
Он журчал в зеленой чаще,
И гурьбою детской, голой,
Шли долиной мы веселой
В жаркий полдень искупаться,
Порезвиться, посмеяться...
Так беспечной детворой
Жили летней мы порой,
Над цветным спеша песком
За лучистым мотыльком...

II

И когда мы уставали,
Мы, утихнув, отдыхали,
Вдруг задумавшись глубоко,
Там, под ивой одинокой,
Зло забыв, забыв добро,
Над могилою Маро...
О, Маро, дитя, подруга,
Радость детского досуга,
Как беспечны все мы были
Как ревились и любили!

Был в Маро лучистый свет...
Девять минуло ей лет...

Խոնչեն նըրանց առաջին,
— Ընորհակալ ենք մենք, ասին,
Տաշտները լի հաց լինի,
Դուռները միշտ բաց լինի.
Հաց չենք ուզում ձեզանից,
Հող տրվեք մեզ ձեր տանից...
Էն ժամանակ Մարոյի
Հայրիկն առավ արադի
Լիքը բաժակն ու ասաց.
— Կամքը լինի, տեր աստված...
Նըշանեցին Մարոյին,
Տրվին չոբան Կարոյին:

IV

Չորան Կարոն սարերի
Մի հովիվ էր վիթխարի.
Բոյ-բուսաթին նայելիս
Մարդու զարպանդ էր գալիս.
Բայց զոքանչը անսահման
Սիրում, փարում էր նըրան:
Շատ էր սիրում և Մարոն.
— Լավն է, ասում էր, Կարոն,
Բերում է ինձ ամեն օր
Կանփետ, չամիչ ու խընձոր...

V

Մին էլ Կարոն աղմուկով
Եկավ զուռնով-թըմբուկով.
Ու Մարոյին զուգեցին,
Երեսին քող ձրգեցին,

В это время золотое
В дом к отцу явились двое...
Мать Маро в хозяйствской роли
Понесла им хлеба-соли,
А они благодарили,
Добрый дом благословили...
«Будьте вы хранимы небом...
За землей мы, не за хлебом!
Слова вашего мы ждем:
Отчий дом,— невестин дом!..»

И отец, бокал наполнив,
По завету все исполнив,
• Отвечал покорно, строго:
«Да свершится воля бога!»
И сосватали Маро
Пастуху из гор, Каро...

III

А Каро, с высоких гор,
Устрашал прохожих взор...
Был огромного он роста,
Все в нем было кротко, просто.
Но дрожали, как перо,
Видя страшного Каро...
Теща зятя полюбила
И приветом одарила,
Даже милая Маро
Говорила, что Каро —
Добр и ласков и несет
Сласти в каждый к ней приход.

IV

Вот пришел он за женою
С барабаном и зурною,—
И Маро принаддили

Հինա դըրին ձեռքերը...
Եկավ խաչով տերտերը,
Տարավ ժամում կանգնեցրեց:
— Տե՞ր ես, որդյա՞կ, հարցըրեց:
— Տեր եմ, ասավ մեր Կարոն,
Լուռ կանգնած էր միշտ Մարոն...
Հայրն էլ եկավ ու ծեսին
Էսպես օրհնեց իր փեսին.
— Զաղացիդ միշտ հերթ լինի,
Մեջքը ամուր բերդ լինի...
Իսկ երբ հնչեց «տարան հա՛»-ն,
Նըրան փեսի տուն տարան:
Պըսակեցին Մարոյին,
Տըվին չոբան Կարոյին:

VI

Թե գըրբացի չար ջանքով,
Գիր ու կապով, բըժմանքով
Մանուկ սիրտը կըտրեցին,
Կամ թե նըրա հանդերձին
Էն անհոգի չար ջադուն
Բըսեց գիլի ճըրագուն...
Էղ չիմացավ ոչ ոք պարզ,
Միայն փոքրիկ նորահարս
Մարոն ատեց իր մարդուն.
Փախավ, եկավ ետ հոր տուն:
Եկավ լացեց նա վըշտոտ.
— Ես չեմ գնալ նըրա մոտ,

И фатой ее накрыли,
Положили хну на руки,
Не спросив про сердца муки,
И ребенка на венчанье
Повели, как на закланье...
Поп с крестом спросил Կаро...
Тот сказал «беру», довольный,
И молчала подневольно
Неподвижная Маро...
Вот отец благословенье
Зятю дал: «Пусть умноженье
Благ твоих цветет полнее,
Стань на свете всех сильнее,
Пусть тебя, без тяжких зол,
Ждет у мельницы помол!»
К мужу горною тропою
Увели Маро толпою...
Мужем маленькой Маро
Стал большой пастух Կаро.

V

Не пойму, пошло с чего бы...
Ворожбой, иль черной злобой
Над малюткой начудили,
Сердце страхом отравили...
Может, злобная вешунья,
Чародейка и колдунья,
Отравила тайно платье,
Нашептала ей проклятье...
Сколь над горем толковали
И в беде причин искали...

Не нашла приюта-места
В новой хижине невеста,
Убежала вновь к отцу...
Слезы лились по лицу...

Ես սիրում եմ մայրիկին,
Ես չեմ ուզում լինեմ կին...

VII

Հայրիկն էն ժամ բարկացավ,
Ծեծեց նըրան ու ասավ.
— Դուքս իմ տանից, սեներե՞ս,
Ետ չընայես դեպի մեզ,
Ուտ չըդնես էլ տունըս,
Մըրոտեցիր անունս...
Էալով, ծածկած իր դեմքը,
Թողեց Մարոն հոր շնմքը:

VIII

Ու հալածված իր հորից,
Փախած չորան Կարովից,
Սոված, պատոած շորերով
Կորչում էր նա օրերով:
Կուշ էր գալիս խըղճալի
Օշախի շուրջ օտարի
Կամ թափառում մեն-մենակ
Մեր հանդերում շարունակ:

IX

Շատ ամիսներ անց կացան...
Դիմաց սարից մի չորան
Ջեն էր տալիս մի օր մեզ,
Թե՛ իմացե՞ք, որ էսպես
Կարմիր շորով մի խիզան
Ընկավ ձորը, մի կածան...
Դուրս թափվեցինք մենք գյուղից.

«Пожалейте, пощадите!
Я люблю вас... не гоните!..
Страшно... скажитесь надо мной!
Не могу я быть женой!»

А отец стал злобы полон,
И в побоях гнев отвел он...
«Вон из дома, прочь, срамница!
Здесь тебе уж не укрыться...
Позабудь житье свое!
Имя ты чернишь мое!»
И, стыдясь и горько плача,
От соседей горе пряча,
Отчий бросила порог
Безутешная Маро...»

VI

Так, отца и мать покинув,
Отчий дом из сердца вынув,
Под прикрытием гор и неба,
Чуть жива, без корки хлеба,
От страданий цепенея,
В дом чужой войти не смея,
Там, в горах, где взрослым жутко,
Там брела Маро — малютка,
Мукою темною объята,
Одинока... виновата...

VII

Дни и месяцы текли...
Весть однажды принесли:
Наш соседний, с гор, пастух
Нам принес зловещий слух,
Весть о случае ужасном,
О ребенке в платье красном...
«Девочка,— вон в тот провал —
Сбросилась сейчас со скал!»

Հեռու կանգնած, երկյուղից,
Տեսանք ահեղ էն ձորում
Ոնց էր լալիս ու գոռում
Մարոյի հայրն ալևոր,
Մայրը ճըշում սըգավոր:
Շատ լաց եղավ Կարոն...
Մեռավ, գընաց մեր Մարոն:

X

Սակայն անբախտ նըրա դին
Պապի կողքին չըդըրին:
Գյուղից հեռու մինչ էսօր
Կա ուռենի մի սըգվոր:
Էն մենավոր ծառի տակ
Փոս փորեցին մի խորին,
Առանց ժամ ու պատարագ
Մեջը դըրին Մարոյին,
Էն սև քարն էլ տաշեցին,
Բերին վըրեն քաշեցին:

XI

Շատ եմ տեսել, երբ սըգվոր
Մայրը մենակ, սևաշոր,
Կորանալով էն քարին՝
Զեն էր տալիս Մարոյին...

Тут все в страхе прибежали,
В жутком горе и печали
Все, понурившись, смотрели
На безмолвное ущасье,
И отец, забыв свой гнев,
Весь от горя побелев,
Плакал, мукою терзаясь...
Мать рыдала, убиваясь...
Много плакал и Каро...
Умерла.— ушла Маро...

VIII

Близ села, до этих пор
Ива грустная растет.
Пошадил ее топор,
Близок леса темный свод...
Там под ивой одинокой
Яму вырыли глубоко,
Без молитв Маро зарыли...
И землей ее закрыли...
Не по божеским обрядам
И не с дедушкою рядом...
Обтесали камень черный,
И вблизи дороги горной,
Под склонившимся стволом
Спит Маро глубоким сном.

IX

У села, там, под горою,
Часто тихою порою
В черном женщина проходит
И с могилы глаз не сводит,
Над могилой слезы льет
И Маро к себе зовет..
«Дорогая Маро! Маро-джан!
Пожалей и скажи... слышит горный туман...
Кто обидел тебя, Маро-джан?»

— Ո՞վ քեզ ծեծեց, Մարո ջան,
Ո՞վ անիծեց, Մարո ջան,
Ո՞ւր փախար դու, Մարո ջան,
Տուն արի՛, տո՛ւն, Մարո ջան,
Խո՞ր ես քընել, Մարո ջան,
Չե՞ս զարթնում էլ, Մարո ջան...
Կորանալով էն քարին
Զե՞ն էր տալիս Մարոյին.
Խունկ էր ծըխում, մոմ վառում
Որ գիշերվան խավարում
Փայլփըլում էր մեն-մենակ
Հեռվից երկար ժամանակ:

Возвратись же любя, Маро-джан!
Все мы плакать должны, Маро-джан:
Я не вижу вины, Маро-джан!
О, вернись же домой, Маро-джан!
Но ты спиши под землей, Маро-джан!»

Так склоняясь над камнем скорбным,
Молчаливым, спящим, черным,
Кос печальных серебро
Сыплет, плача, мать Маро...
Тщетно слышатся моленья,
И возносятся куренья...
В полумгле ночи глубокой
Пламя свечки одинокой
Там, над камнем, чуть заметно,
Отвечает безответно
О далеких, грустных днях
И... теряется в горах...

ԼՈՌԵՑԻ ՍԱՐՈՆ

I

Էն Լոռու ձորն է, ուր հանդիպակաց
Ժայռերը՝ խորունկ նոյերը կիտած՝
Դեմ ու դեմ կանգնած, համառ ու անթարթ
Հայացքով իրար նայում են հանդարտ:

Նըրանց ոտքերում՝ գապակած գալի՝
Գալարվում է գիծ Դև-Բեղը մոլի,
Խելագար թռչում քարերի գըլխով,
Փըրփուր է թըքում անզուսպ երախով,
Թըքում ու զարկում ժեռուտ ափերին,
Փընտրում է ծաղկած ափերը հին-հին,
Ու գոռում գիծ-գիծ.
— Վա՛-վի՛-22, Վա՛-վի՛-22...

ԼՈՐԵЦԻ ՍԱԿՕ

1

В ущелье Лори, там, где сдвинуты скалы,
Где грозны и дики утесов оскалы,
Столпившись, уставя свой пристальный взор,
Упорно нахмурились выступы гор.

Внизу, у подножья, дик и безумен,
Стремясь через камни, неистов и шумен,
Из пасти низвергнувший пенистый след
Бушует и вьется мятеjный Дэв-Бэт...
О берег скалистый он бьется и брызжет,
Потерянный берег цветущий свой ищет,
И слышен рев сквозь тишину:
Ваш-вишь... ваш-вишь...
Из темных пещер, из таинственных гор

Մուլք անձավներից, հազար ձևերով,
Քաջերն անհանգիստ՝ հրտպիտ ձայներով
Դիմ հառաչքին արձագանք տալի,
Ծաղրում են նըրա գոռոցն ահոելի
Ու կըրկնում գիծ-գիծ.

— Վաշ-վիշշ, վաշ-վիշշ...

Գիշերը լուսնի երկչուտ շողերը
Հենց որ մըտնում են են խավար ձորը՝
Ալիքների հետ խաղում դողալով,
Անհայտ ու մըռոայլ մի կյանքի գալով՝
Ոգի է առնում ամեն բան: Էնտեղ,
Շընչում է, ապրում և մութն, և ահեղ:

Ես տախտի վլրա աղոթում մի վանք,
Են ժայռի գըլխին հրսկում է մի բերդ,
Մուլք աշտարակից, ինչպես զարհուրանք,
Բուկի կըրինչն է տարածվում մերթ-մերթ,
Խսկ քարի գըլխից, լուռ, մարդու նըման,
Նայում է ձորին մի հին խաչսրձան:

II

Էն ձորի միջին ահա մի տընակ:
Էնտեղ այս գիշեր Սաքոն է մենակ:
Հովիկ է Սաքոն, ունի մի ընկեր.
Սատանի նըման՝ նա էլ էս գիշեր
Գընացել է տուն: Սարերի չորան՝ —
Գյուղից հեռու, հազար ու մի քան,
Ով գիտի՝ պարկում շընալի՞ր չըկար,
Ա՞ղ էր հարկավոր ոչխարի համար,
Ուզեց զոքանչի ձըվածե՞ղ ուտել,
Թե՛ նըշանածին շատ էր կարոտել —
Ոչխարը թողել՝ գընացել է տուն:
Այնինչ համկալը հենց առավոտը
Դեպի սարերը քըշեց իր հոտը:

Тысячегласый доносится хор,—
Безумное эхо свой дикий напев
Несет к берегам, где беснуется Дэв...
И грозный рокот слышен:
Ваш-вишь... ваш-вишь...

Ночами, когда лунный луч боязливый
В ущелье к волнам проникает игриво,
В глубокой и тайной ночной темноте
Миры ожидают в сокрытом бытье...
И все воскресает в глубоких горах,
И дышат в ущельях угрозы и страх...
На крутом холме монастырь стоит,
На вершине той — крепость грозная,
Лишь совиний крик из теснин летит,
Стынет в ужасе ночь беззвездная...
Только крест немой средь ущелий гор
Устремил во тьму свой старинный взор.

II

Домик между скал спрятан глубоко.
Этой ночью в нем одинок Сако:
Двое было их, но другой — пастух,
Знать, попутал бес, — отлучился вдруг...
Ведь немало дел, дом-то далеко,
И ушел чабан. Одинок Сако.
И зачем ушел? Может, за мукой —
На собачий корм, овцам — соли взять...
О жене объят был пастух тоской,
Тещиной яичницы вздумал скушать зять,
Бросил баранту и ушел домой,
А амкал овец всех угнал с зарей...
Дремлют скалы, ночь темна...
И Сако без сна,—
Снял мокрые лапти с пастушьих ног,
Чулки повесил на свой камелек,
И, прикурнув, чуть прилег...
Размяк Сако, — одинок...

Ու Սաքոն անքուն,
Թաց տըրեխները հանել է, քերել,
Դուլպան բուխարու վըրա կախ արել
Ու թինկը տըվել,
Մէն-մենակ թըլավել:

III

Թեկուզ և մենակ լինի փարախում,
Աժդահա Սաքոն ընչի՞ց է վախում:
Հապա մի նայի՞ր հըսկա հասակին.
Ո՞ս է մեկնըվել: Ասես ահագին
Կաղնըքի լինի անտառում ընկած:
Իսկ եթե տեղից վեր կացավ հանկարծ,
Գըլուխը մեխած մահակը ձեռին՝
Զեն արավ, կանչեց զալում շըներին
Ու բիրտ, վայրենի կամսնեց, ինչպես սար,
Էնժամ կիմանափ, թե ընչի համար
Թե՛ գող, թե՛ զավան, հենց դատարկ վախից,
Հնուու են փայչչում նըրա փարախից:

Ու իրեն նըման իրեն ընկերներ
Սպրում են սիրով երեխուց ի վեր:
Աստծու գիշերը գալիս են հանդեն,
Փէտ են հավաքում, վառում են օդեն,
Շըհուն ու պըկուն խառնում են իրար,
Ածում են, խաղում, խընդում միալար...

IV

Բայց խուզ ու խավար օդում էս գիշեր
Մենակ է Սաքոն ու չունի ընկեր:
Բուխարու կողքին լուռ թինկը տըված
Մըտածում է նա... ու մին էլ, հանկարծ,
Որտեղից որտեղ, էն ձորի միջին
Միտն եկան տատի վըրուցները հին...
Միտն եկան, ու մեր Սաքոն ակամա

III

Ну что ж, если в хижине он и один,—
Способен ли трусить такой исполин?
Взгляни-ка на этот огромнейший стан!
Разлегся как будто в лесу дуб-титан;
А если он встанет и дрему стряхнет
И кованый посох-дубину возьмет,
Да кликнет и свистнет озлобленных псов,
А сам, как утес, дик и к бою готов,—
Тогда лишь увидя его, ты поймешь,
Зачем вор и зверь чуют робкую дрожь
И, исполнены жалкого страха,
От его убегают параха¹...
Товарищи, точно такие, как он,
Хранят еще с юности дружбы закон,
И каждую ночь, собираясь гурьбой,
Натащут дровишек, и теплой избой
Владеет волынка, сплетаясь со свирелью,—
И песням нет края, конца нет веселью.

IV

Но холод и мрак этой ночью глубок.
Товарищей нет, и Сако — одинок.
Безмолвно склонившись на край камелька,
Задумался он... Вдруг,— из разных сторон,
Откуда — куда, про былье века
Старой бабушки сказки возникли, как сон...
И невольно Сако вспоминать стал о них,
О духах, видениях, призраках злых,—
Как они, кривоногие, ночью встают,
Хороводы ведут, веселятся, поют...
И, как в образе ведьм и колдуний поток
К тем приходит в夜里, кто, как он одинок.

¹ Землянка, где пастух проводит зиму.

Սկսավ մըտածել չարքերի վըրա,
Թե ինչպես ուրախ խըմբով, միասին,
Ծուողը ոտներով, գիշերվան կիսին,
Թուլքերի կանանց կերպարանք առած,
Երևում են միշտ միայնակ մարդկանց...
Կամ ինչպես քաջքերն այրերի մըլանից,
Երբ նայում է մարդ քարափի գըլիսից
Կամ թե ուշացած անցնում է ձորով,
Խարում են, կանչում ծանոթ ձայներով,
Ու մարդկանց նըման խընջույք են սարքում,
Զուոնա են ածում, թըմբով են զարկում...
Ու տատի խոսքերն անցյալի հեռվից
Ուրվածայն, երկչուտ հընչեցին նորից.
— Կասեն՝ Սաքո՛, մեկ մոտ արի,
Արի մեկ մոտ հարսանիք.
Տե՛ս, ինչ ուրախ պար ենք գալի,
Սիրո՛ւն-ջահել հարսն-աղջիկ:

- Ինձ մոտ արի՝ ձգածեղ անեմ...
- Ինձ մոտ արի՝ բըլիթ տամ...
- Ես քու հոքիրն... ես քու նանն եմ...
- Ես էլ ավիկ բարեկամ...
- Սաքո՛, Սաքո՛, մեկ մոտ արի.

Ես աղջիկը, տե՛ս, ինչ լավն ա...
Տե՛ս, ինչ ուրախ պար ենք գալի,
Տարա-նի-նա՛... տարա-նի-նա՛...

Ու խոլ պատկերներ տղգեղ, այլանդակ,
Անհեթեր շարքով, խուներամ, անկարգ,
Ծանրաշարժ եկան Սաքոյի դիմաց
Երևութք եղան, անցնում են կամաց,
Խափար ու դանդաղ, ըստվերների պես,
Չար ժըպիտներով ժանտ ու սկերես...

V

Սրընթաց պախրա՛, թե գայլ գիշատիչ
Եղտակի անցավ փարախի մոտով,
Այծյա՞մը հանկարծ մոտակա ժայռից

Կայ մրակ պեշեր դա ունիունի զայ
Վозникают в горах тени темных чертей.
Если поздно идешь по ущелью меж гор,
Слышиш зов и знакомый обманчивый хор...

Կաк люди, они затеваются пиры
Средь зурн и лихой барабанной игры...
И бабушки речи из призрачной дали
Пугливо, прозрачно в ночи зазвучали.

— Сако, скорей на пир иди,
На нашу свадьбу погляди!
Мы пляшем среди игр лихих
И дев — красавиц молодых...
Дам вкусных яств, иди, дружок!
Иди ко мне — дам пирожок!
Племянник мой! Мой сын! Мой брат!
Родной! Тебя я видеть рад!
Сако! Сако! Ты к нам иди!
На эту деву погляди!
Веселой пляски жизнь полна...
Тара-ни-на... Тара на-на...

И тени, уродливо-гадки и дики,
Толпой несуразной, — кошмарные лики,—
Надвинулись тяжко, стоят перед ним,
И темен их облик и неумолим...
Привиделись призраком страшным ему—
И двинулись медленно в черную тьму...

V

Кто прошел? Хищный волк? Быстроногий олень?
Иль коза камень сдвинула вниз со скалы?
Чья мелькнула в ночи мимо хижины тень?
Кто явился из гор средь таинственной мглы?
Может, лист от прохлады ночной задрожал,
Или робкий мышонок в углу прошуршал?
Иль овца проблеяла средь зги?

Անդունից մի քար գըլորեց ոտով.
Գիշերվան հովից տերմ՝ էր դողում,
Երիշոտ մուկի՛զը վազեց պոմախում,
Թե՛ ոչխարների թույլ մընչոցն էր այն —
Սարոյին թըվազ, թե մի ոտնաձայն
Եկավ ու կանգնեց փարախի վըրա,
Կանգնեց ու լըռեց...

Ականջ դըրավ նա...

VI

— Ո՞վ հող թափեց բուխարիկց...
Են ո՞վ նայեց լիսածակից...
Էս ո՞վ կըտրից անցավ թեթև,
Շունչ է քաշում դըրան ետև...
— Ո՞վ ես, էի՞ն... ի՞նչ ես անում.
Ի՞նչ ես լըռել, ձեն չես հանում...
Պատասխան չըկա. լըռության միջում
Զորագետն է միայն մըրափած վըշշում:
— Հա՛, իմացա, Գևոն կըլի.
Իմ շան ահից ո՞վ սիրտ կանի...
Վախեցնում է... Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛...
— Գևո՛...
Զեն-ձուն չըկա:
Միայն ահավոր լըռության միջում
Զորագետն է խով, մըրափած վըշշում:
Եվ ո՞վ կըլինի վարժուն այս ժամին.
Քընած է աշխարհ, քընած է քամին.
Սնքուն չարբերը չեն միայն քընած,
Վըխտում են ուրախ՝ ձորերը քընած,
Խավարում կազմած դիվական հանդես,
Վապում, վապվըպում ըստվերների պես,
Մինչև որ մենակ մի մարդ կըգտնեն,
Ճիշով-քըրքիջով... փարախը մըտնեն...

Աչքերը հանգչող կըրակին հառած՝
Ծանըր է շընչում հովիվն ահ առած,

Վծու Սակո պահանջական է առաջական մասը...
Վծու Սակո պահանջական մասը...
Վծու Սակո պահանջական մասը...
Վծու Սակո պահանջական մասը...

Вдруг Сако показалось: шаги...

Пришли... Тихо стали за дверью,— и вот —
Он умолк, притаившись...

И, слушая, ждет...

VI

Кто в камине камушки сыпнул?
Кто сейчас в оконце заглянул?
Кто легко по крыше зашагал?
Кто сейчас за дверью задышал?
Эй, кто там? Ты зачем стоишь?
Откликаись! Отчего молчишь?

Все тихо там. Ответа нет...
Шум слышен сонной Дзорагет...
Ага, я понял... Ты, Гэво?
Кого ж еще мне ждать,— кого,
Когда со мною здесь мой пес?
Боишься ты собаки? Да?
Гэво! Ни шороха в ответ.
Лишь в тишине шум Дзорагет.
Кто же бодрствует в этих потемках ночных?
Спит земля... С нею ветер полночный затих,
Не спят лишь бессонные злые виденья,
Ущелья наполнив ночным оживленьем...
Затеяв свой дьявольский пир в темноте,
Рыщут-ищут, как тени, в ночной пустоте,—
И найдя одного,— вдруг ворвутся к нему —
С гиком, хохотом, рея в безмолвию тьму...

Уставясь в огонь, устрашенный пастух
Едва переводит от ужаса дух...
И вот, простодушного жителя скад
Ужасных сомнений поток взволновал...

Ու վայրի հոգին լեռնական մարդու
Ալեկոծում է կասկածն ահարկու:
— Զէ, քամին էր էն... էն գիլի շըվաք...
Էն աստղեր էին աչքերի տեղակ,
Որ լիսածակից ներս էին ընկել...
Ուզում է վերև մըտիկ տա մեկ էլ՝
Ու սիրտ չի անում:
Ականջ է զընում...
Գալիս են կըրկին թեթև, կամացուկ,
Դըռոան ետևից փըսփըսում ծածուկ.
— Էստեղ է նա,
— Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛.
— Տե՛ս-տե՛ս, տե՛ս-տե՛ս.
Նայիր էսպե՛ս,
Մըտիկ արա՛,
— Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛...
Սաքոն շարժվեց փըշաքաղած,
Դեպի շեմքը նայեց, դողաց...
Ծըրը խկ... հանկարծ դուռը բացվեց,
Թուրք կանանցով տունը լըցվեց,
Տունը լըցվեց թուրք կանանցով,
Ճիշ-գոռոցով, հըոհըռոցով...

VII

Ահոելի ձոր է: Մի կըտոր լուսին
Նայում է գաղտուկ, թաքչում ամպերում:
Էն մութ, ահավոր գիշերվա կիսին
Վազում է Սաքոն Լոռու ձորերում:
Չարքերը ընկած նըրա ետևից,
Հերարձակ խըմբով, ճիշ-աղաղակով՝
Հասնում են մեջքին, բընում են թևից,
Չարկում են, զարկում օձի մըտրակով...
Բաշքերն էլ այրից զուռնա-դըհոլով
Ճըչում են, կանչում ծանոթ ձայներով.
— Սաքո՛, Սաքո՛, մեկ մոտ արի,
Արի մեկ մոտ հարսանիք,

— Нет, это был ветер... Тень волка была...
То ночь не глаза, только звезды зажгла...
В окне, наверху, чьи-то взоры тревожат...
Он хочет взглянуть, но... не может..

Чуть дышит
И слышит:
— Он здесь ведь, да?
Ха-ха-ха-ха!
Он... вишь... вот... весь...
Так... тут... глянь... здесь...

Дом пастуха... ха-ха-ха-ха!
И вдруг, как шипы, поднялись волоса...
Взглянул на порог... задрожал... Ворвался —
Шум-шварк! Трах! И дверь распахнулась и вихрь
Влетел с хором фурий и нечистей злых!
Колдуны и лешие в сумраке диком
Наполнили хижину хрипом и криком!

VII

Бескрайно, огромно ущелье в горах, высоко.
Кусочек луны за тучу укрылся украдкой...
И в страшную ночь, обезумев, Сако
В Лорийских ущельях бежит без оглядки.

И гоняются духи за ним вереницей,—
Распущены волосы, вопли и шум...
И жалят и хлещут, как змеи, как птицы,
Мешая Сако помутившийся ум...
А из пещер в веселье буйно-пьянном,
Звучат зурны с бубнящим барабаном,
Кричат, зовут: — Сако, поди!

Сако, скорей на пир иди,
На нашу свадьбу погляди!
Мы пляшем среди игр лихих

Տե՛ս՝ ինչ ուրախ պար ենք գալի՝
 Սիրո՛ն, ջահել հարսն-աղջիկ։
 — Ինձ մոտ արի՝ ձըվածեղ անեմ...
 — Ինձ մոտ արի՝ բըլիթ տամ...
 — Ես քու հոբիրն... ես քու նանն եմ...
 — Ես էլ՝ ապիկ բարեկամ...
 — Սաքո՛, Սաքո՛, մեզ մոտ արի,
 Էս աղջիկը, տե՛ս, ինչ լավն ա...
 Տե՛ս, ինչ ուրախ պար ենք գալի.
 Տարա-նի-նա՛... տարա-նի-նա՛...

Այնինչ Դեբեդից ալքեր են թըռչում,
 Ալիքներն ելնում, ալիքներն ուռչում,
 Խավարի միջին ծըփում են կայտառ՝
 — Բըռնեցե՛ք, փախա՛վ Սաքոն խելագար...

ՀՍՐԱՎԱՆՔ

Հատվածներ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Լեռնե՛ր, ներշընչված դարձյալ ձեզանով,
 Թըռնդում է հոգիս աշխուժով լըցված,
 Ու չերմ ըղձերըս, բախտից հալածված,
 Ձեզ մոտ են թըռչում հախուռն երամով։

Ձե՛զ, ձեզ վերըստին, ամպամած լեռներ,
 Կյանքի տրխության ամպերի տակից
 Ես ձայն եմ տալիս ու ծանրաթախիծ
 Հոգուս ձայները ձեզ բերում նըզեր։

Քեզ մոտ եմ գալիս, իմ հի՛ն տրտմություն,
 Վեհափառ դայակ մանուկ օրերիս,
 Այնժամ էլ չէիր ինձ հանգիստ տալիս՝
 Սըրտիս ականջին խոսելով թաքուն...

Ի դև — կրասավից молодых...
 Դам вкусных яств, иди, дружок!
 Иди ко мне — дам пирожок!
 Племянник мой! Мой сын! Мой брат!
 Родной! Тебя я видеть рад!
 Сако! Сако! Ты к нам иди!
 На эту деву погляди!
 Веселой пляски жизнь полна...
 Тара-ни-на... Тара на-на...
 И волны Дэв-Беда, вздуваясь, взлетая,
 Свой шепот разносят, шумя, повторяя,
 Во мраке мольву разнося далеко:
 — Держите! Там скрылся безумный Сако.

СТЕНАНИЕ¹

I

С той поры уже минуло несколько лет.
 Я на родину шел, и в тенистой теснине,
 Где с гортанным журчаньем распелся Дебет
 И течет, от начала времен и поныне,

Где Ахпат-Санаины с обрывистых скал
 Молча молятся, руки воздев к небосводу,
 Там, застигнутый мраком, приют я сыскал,
 На ночлег напросясь к старику-садоводу.

Он возился, ворчливо ропща на судьбу
 Под одним из деревьев плодового сада.
 — Здравствуй, дед!.. И ладонь прислонивши ко лбу,
 Он взглянул на меня:— мол, чего тебе надо?

¹ Пролог не переведен.

Ո՞վ, որ կանչում ես գիշեր ու ցերեկ
Հապար ցավերով, հապար ձևերով,—
Ոգլուրության հըպոր թմերով
Ռեկ մոտ եմ գալիս, հայրենիք իմ հեզ:

Գալիս եմ, բայց ոչ ուրախ երգերով
Բո ծաղիկներին ծաղիկ ավելցնեմ,
Այլ դառն հեծության հառաջանքներով
Եղ անդընդախոր ձորերը լցնեմ:

Ձորեր, այլ ձորեր, սև, լայնաբերան,
Սըրտիս էս խորունկ վերքերի նըման.
Աստծու հարվածի հետքերն եք դուք էլ,
Զեկ մոտ եմ գալիս, ուզում եմ երգել:

Դուք էլ խոսեցեք, դուք էլ պատմեցեք
Ձեր անդունդներով եկեք չափվեցեք.
Դուք էլ եք, տեսնեմ, էնքան մեծ ու խոր,
Ինչքան իմ հոգու թախիծն ահավոր...

Հատված I

Մի քանի տարի սըրանից առաջ,
Երբ որ հայրենիք էի ես գնում,
Այն մըթին ձորում, ուր որ քաղցրավաշ
Մեղեդու ձայնով Դերեդն է վագում,

Ժայռերի գլխին, ուր բազկատարած
Աղոթք են անում Հաղպատ-Սանահին,
Գիշերը հասավ, ու ես դադարած
«Ղոնաղ» մնացի ծեր այգեպանին:

Նա տրտնջալով ծերության ընդդեմ
Բըթքում էր յուր ծառերի տակին.
«Բարի օր, պապի», ու խոժողեմ
Ծերը ետ նայեց ձեռքը ճակատին:

С холодком на привет мой ответствовал дед,
Осмотрел подозрительно, снова и снова,
И повел к шалашу, за собою вслед,
Нежеланного, чуждого гостя ночного.

Я молчал, а старик бормотал на ходу:
— Мы пропали; житья нам не будет на свете,
Коль в такие ущелья, на нашу беду,
Проторили дорогу бездельники эти.

Горожанин проник в наш глухой уголок
Не с добром,— знать опять увеличили подать.
Хочет выведать: как бы содрать им налог,
А иначе — зачем ему здесь колобродить?

Хочет вынюхать: где еще водится скот
И в хлевах не пустуют кормушки да ясли,
Чья жена не увяла еще от невзгод
И в глазах у нее огоньки не погасли.

Все лесные стволы он сочтет по пути,
Словно вор, станет рыться в отцовских могилах;
Он сочтет: сколько за день яичек снести
Наша сельская курица в силах.

Ишь, какую он шапку чудную надел!
И в одежде чудной... Здесь таких не бывало.
Старикан приумолк, тяжело закряхтел,
Опираясь на застул, шагал он устало.

В шалаше предложил он устроиться мне —
Землю ветхую тканью покрыл шерстяною,
Усадил меня, сам же застыл в тишине,
Продолжая стоять на ногах предо мною.

Մի կասկածավոր ու խիստ հայացքով
Զննելուց հետո հոնքերը կիտեց,
Սաստիկ սառնությամբ պատասխան տալով
Դեպի յուր դափին ինձ առաջնորդեց:

Նրա ետևից անխոս զընացի,
Փընթինթացնում էր նա իմ առաջին —
«Մեր բանը պրծավ, երբ էս ձորերի
Մըտերը սրանք էլ եկան սովորեցին:

Սա էր մնացել, սա էլ անպատճառ
Մեր գլխին մի նոր կրակ է բնրում,—
Նոր դրած բեգյար, կամ իզուր մի շառ,
Թե չէ ինչ ունի էս խուզ ձորերում:

Եկած կըլինի, որ խաբար տանի,
Թե խելքը գլխին դեռ քանի գյուղ կա,
Ով յուր դուանը անսառն ունի,
Կամ որի կնգա աչքերում յուղ կա:

Կամ հին գերեզման քանդող կըլինի,
Կամ թե կրհամրի ծմակի ծառերը,
Կամ նրա համար, թե օրը քանի՝
Զու են ածում մեր գյուղի հավերը...

Ո՞վ գիտի, հիմա ով վեր է կենում
Գլխին էս տեսակ գդակ է դնում...»
Լուց ծերունին ծանըր տնքալով
Ու առաջ գնաց թին դիմհար տալով:

Իսկ երբ որ հասանք աղքատիկ դափին՝
Ինձ հրավիրեց, և յուր ունեցած
Շորի կտորը փուց իմ տակին,
Ինքը առաջիս մնաց լուռ կանգնած:

Ճերմակ գլուխը ապս բարձրացրեց,
Հոնքերի տակից ապու նայելով,
Որոտող ձայնով այսպես հարցըրեց՝
Զգվանք ու զայրույթն հափիկ պահելով:

Поднял голову, взор на пришельца вперил,
Что некстати себя навязал ему в гости,
И раскатистым голосом заговорил,
Не скрывая ничуть отвращенья и злости:

— Спрос не грех, господин! К моему шалашу
Ты откуда пришел, и куда ты с рассвета
Дальше двинешься? Кто ты? Скажи мне, прошу...
И старик продолжал, не дождавшись ответа:

— Кто б ты ни был, я счастья желаю тебе,
Долгой жизни, здоровья, удачи в дороге,
Чтоб ты мог сострадать нашей горькой судьбе,
И узнал, — как живет земледелец убогий.

Наши дни издавна преисполнены тьмы,
Люди здешних ущелий вконец обнищали.
Мы всего лишены, обездолены мы,
Царь небесный лишь знает о нашей печали.

Ты ученый, ты умный, ты сердцем не злой,
Устреми же на нас твои взоры благие,
Убедись, как в горах, с каменистой землей
Мы воюем, — голодные, полунагие.

Что руками добудем — не можем до рта
Донести. Погляди: столько пролито пота,
И опять голодуха, опять нищета, —
Бесполезны старанья, напрасна работа...

— Отчего же, в таком благодатном краю
Голодает народ, передышки не зная?
Может быть истощили вы землю свою,
Или ваших лишений причина иная?

— Как сказать... Да прославится имя царя,
Да незыблемо правит он в нашей отчизне.
Я не смею его виноватить зазря.
Пусть господь пресечет наши жалкие жизни!

— Աղա՛, հարցնելը ամոթ չըկինի,
Հրամանքի ի՞նչ մարդ ես, կամ ո՞րտեղից ուր...
Եվ չըսպասելով մի պատասխանի՝
Ինքը շարունակ խոսեց կցկոտը.

— Ով էլ որ լինիս՝ բարով ես եկել,
Անփորձանք լինի քո ճանապարհը,
Աստված կյանք տա Ճեզ, որ հարցնեք դուք Էլ,
Թե ինչ ցավ ունի ինեղ ռանչպարը:

Աղքատ մարդիկ ենք, մեր ձորերի մեջ
Անց ենք կացնում մեր սև-սև օրերը.
Թե որքան ենք զուրկ, որքան ենք մենք խեղճ
Էդ հաստատ գիտե ինքը — միայն տերը:

Բայց դու Էլ խելոք մի մարդ ես գիտուն,
Քո բարի աչքով տեսնում ես Էլի,
Տկոր ու սոված էսպես տարին բուն
Քարի-հողի հետ կոիվ ենք տալի:

Թե որ Ճեռներս Էլ մի բան է ընկնում
Չենք կարողանում բերան հասցընենք...
Էսքան տանջվելով քրտինք ենք անում,
Էլ էն սկերեսն, Էլ էն սովածն ենք...

— Ի՞նչիցն է, պապի, այսքան ճոխ երկրում,
Ինչպես ասում ես, դժվար եք ապրում,
Վարձատրություն չե՞ք ստանում հողից,
Թե՛ նեղություն է գալիս մի տեղից:

«Մեր նեղությունը... քեզ ինչպես հայտնեմ,
Թող հաստատ լինի մեր թագավորը.
Ես ընչի տեր եմ, խոսեմ նրա դեմ,
Բայց աստված կտրի մեր բաշած օրը...

Ի՞նչ անես, ախպե՛ր, ումի՛ց խովկես,
Պետք է համբերել, թե լավ թե օսալ...

На кого обижатся? В теченье веков,
Поневоле, стерпелись мы с долей любо...
Ты еще не поведал мне: кто ты таков?
Я хочу говорить откровенно с тобою!

— Я читаю...— Читаете!— воскликнул старик,—
Ты псаломщик? Зачем не признался мне сразу?
Погоди-ка немного, я выйду на миг...
Дед покинул шалаш, не закончивши фразу.

II

Он върнулся с дровами, прибавил огня,
Озарившего тёмень мерцающим светом,
Вновь приветствовал гостеприимно меня,
И добра пожелал, по старинным заветам.

У костра мы сидели. Внизу, под горой,
Клокотала в ущелье река; временами,
Как дыханье теснны, оттуда сырой
Веял ветер в лицо, пролетая над нами,

Иочные, бессонные птицы подряд
Причитали, потоку плакучему вторя,
Стонет птица-Сестра:— Где ты, мертвый мой брат!*

Крик совиний — как стон безутешного горя.

Смутный ужас, и вместе — глухая тоска
Нераздельно царили средь ночи беззвездной...
Вот донесся откуда-то издалека
Вой голодного волка — зловещий и грозный.

* Существует легенда о том, что бог, вняв мольбам девушки-сиротки, обратил ее в ночную птицу, спасая от насильника. Брат погиб, спасая ее честь.

Բայց դու չասացիր հրամանքդ ով ես,
Ուկում եմ քեզ հետ լիասիրտ խոսալ»:

— Ես քաղաքումը կարդում եմ, պապի:
«Հա՛, տիրացու ես, բա ինչո՞ւ չասիր...»
Կանչեց ծերունին ու իրեն դափի
Դոնից հեռացավ. «մի քիչ սպասիր»:

Հատված II

Մըթնեց: Ծերունին լուռ չարչարանքով
Մի քանի կոճղեր դրեց կըրակին,
Նորից բարենց իր երկրի կարգով
Ու բարի մաղթեց շահել դոնադին:

Ու նըստոտեցինք իրար դեմ ու դեմ
Սաստկությամբ վառվող կրակի շուրջը,
Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարշտին,
Մեր դեմը խաղում ձորերի շունչը:

Գիշերվան անքուն հավքերն են տըխուր
Ծըվում, ծրկվթում խավարի միջում,
«Որբն» է եղբօրք կանչում ցավալուր,
Բուն է իր դաժան վայը կոընչում:

Ու ողջ միասին մի խորունկ թախիծ.
Մի մութ վարպանդ են գիշերին տալի...
Ահա տարածվեց հեռու ծըմակից
Եվ ձիգ ունոցը սովատանց գիլի:

Ծանըր տընքալով թեք ընկավ ծերը,
Երկար կոթավոր չիրուխը լըցրեց.
Գիշերվա նըման կիտած նոյթերը
Խոլ որոտալով էսպես հարցըրեց.

Дед с кряхтеньем прилег по соседству с костром,
Самосадом набил свою трубку большую
И, вздохнув, забубнил, как стихающий гром:
Расскажи мне про город, усердно прошу я!

Расскажи про газты, про то, что в цене
И про то рассказы, что осталось дешевым,
Про живых и про мертвых поведай ты мне,
Я с другими людьми поделюсь твоим словом.

Говорят, будто трое царей меж собой
Порешили,—хоть это по моему враки,—
Что лишится престола затеявший бой,
И отречься от власти придется вояке.

Нет! Подобному чуду поверить нельзя!
Разве вправду владыки такие бывают?
Искони короли и цари и князья
Разоряют народы, людей убивают!..

— Дед, оставь, ради бога, князей и царей!
Опротивел мне город, газетные сплетни.
Лучше ты о селе расскажи мне скорей,
О его повседневной нужде многолетней!

Усмехнулся угрюмо старик-садовод:
— Что ты ищешь, прийдя к нашим жалким халупам?
Кто не умер еще, тот, конечно, живет;
Так и мы существуем, завидуя трупам.

Корка черствого хлеба — вот наша еда,
Да и та еще где-то мерещится в небе.

— Ի՞նչ կա քաղաքում, դե՛ պատմիր տեսնեմ,
Իմանամ, ես էլ ուրիշին ասեմ.
Մեռնող-ապրողից, թանկ ու էժանից,
Կամ նոր դուս եկած գավեթից, բանից...

Երեք թագավոր, ասում են, իրրև,
Խնձըս չի կտրում, որ էսպես լինի,
Խորհուրդ են արել, որ այսուհետեւ
Իր թախտից զըրկվի, ով կոփվ անի:

Ո՞վ է իմացել էսպես հրաշք բան:
Էլ ի՞նչ թագավոր կամ էլ ի՞նչ իշխան,
Որ կոփվ չանի, ուրշին չըտիրի,
Մարդ չըկոտորի, երկիր չավերի...

— Ե՞՞ն, աստված սիրես, թող դրանց, պապի,
Ես շատ եմ զըրկվել քաղրից, գավեթից.
Ինչպես եք ապրում, դու ձեզնից պատմի,
Ձեր օր ու կյանքից, ձեր ցավ ու դարդից:

— Ի՞նչ ես կորցըրել — ընչի ման գալի, —
Խոսեց ծերունին դառը խնդալով, —
Բա մեռած հո չենք, ապրում ենք, ելի,
Ամեն մեռնողի երանի տալով:

Մեր ապրուստն ի՞նչ է. — մի կտոր չոր հաց,
Էն էլ հըրեն հա՛ — երկընքից կախված.
Մի մարդ որ նըրա երեսը պահի՝
Նըրա ապրուստը ի՞նչ պետք է լինի...

Ես քեզ օրինակ: Էս խոր ձորերում
Էս է չորս քանի տարիս լըրացավ,
Ոչ մի խնդություն տեսա իմ օրում,
Ոչ էլ մի անգամ աչքըս լիացավ:

Ամբողջ ամառը առանց տաքիլեթ
Պըտիտ եմ գալի էս ձորի միջին,

Можно ль жизнью назвать прозябанье, когда
Человек не уверен в сегодняшнем хлебе?

Ты хотя бы меня, для примера, возьми:
Мне уж восемь десятков, но в здешнем ущелье
Весь мой век, я совместно с другими людьми,
Бедовал и не знал, что такое веселье.

Всухомятку, все лето, как выючный осел,
Днем и ночью, толкуюсь на крутом косогоре.
Воевать мне приходится с тысячей зол,
Не могу превозмочь лишь последнее горе.

От земли — ни убытка, ни прибыли мне.
То, что сад мне дает, на него же я трачу.
Черт с деньгами, когда б они были в мошне!
Я б не жаловался на свою нездадчу.

Я за хворст плачу, дабы ночью присесть
У костра; мой шалаш, — ты повериши едва ли! —
Из-за нескольких веток раз пять или шесть,
Сторожа-лесники меня в суд вызывали!

В незаконной порубке винят, в грабеже,
Объясняешь — никто тебя слушать не станет.
Старший писарь грозит и рычит, и уже
Загребущую лапу за взятою тянет.

Вор — с одной стороны, волк — с другой стороны;
Чуть замешкался, — ташат из дома, из хлева!
И в своем же добре мы уже не вольны.
То ли вправо бежать, то ли кинутся влево?

Только к старости ты не ходи, потому,
Что врага наживешь; ведь следы лиходеев,

Կըոիվս եմ տալի հազար ցափի հետ
Ու չեմ կարենում — չեմ հասնում վերջին:

Վազներից Եսքան օգուտ չի գալի,
Ինչ նրանց համար ես փող եմ տալի.
Գրլուխը քարը, գոնե փող լիներ,
Ել ինչո՞ւ էսքան մարդ զանգատ կաներ:

Զախ եմ հավաքում, կրակ եմ վառում,
Սրա համար էլ փող եմ վըճարում:
Ես դափեն ի՞նչ է — մի երկու լատան,
Հինգ ու լիեզ անզամ տարան դատաստան:

Ասում են՝ գեց ես կտրել դու մերին:
Իրանցն ասում են ու բեզ չեն լսում,
Մինչև չըտեսնես մեծին, պիսերին.
Հիմի տես նրանք ինչքան են ուզում:

Գոյն էլ մի կը ո՞նից, գելն էլ մյուս կը ո՞նից,
Աչքըդ թեքեցիր — բա՞նիդ տերը չես.
Քաշում են տանից, քաշում են դը ո՞նից,
Ու չես իմանում որ կողմը Թոռչես:

ԹԵ տանուտերին գանգատ եմ գնում,
Բան չեմ վաստակում բացի դուշմանից.
Գողերի հետքը իր տունն է տանում,
Համեցն զ դիվան ուվիր սրբանից:

Նատեցնում է քեզ մի երկու բաժակ
Տաք ջուր խմեցնում կամ մի թաս օդի.
— Դու գնա, պա'պի, միամիտ քընիր,
Ես աչքի լուսը կընանեմ գողի...

Դարձել է աշխարքն, ա խպեր, առ ու փախ,
Սերը դարձել է սուր ու ջուրը — արին,
Ոչ ամոթ ունի ուժեղը, ոչ վախ,
Վայր եկել է տարել տրկարին:

Разорителей наших, приводят к нему.
Пожалеешь, судебное дело затеял!

Он предложит, пожалуй, стакан кипятка,
Рюмку водки, и скажет в конце разговора:
— Ты ступай себе, дед! Спи спокойно пока!
Накажу я, как следует, наглого вора...

Гнусный мир! Хоть беги из него, но куда?
Стала кровью вода, а любовь — ятаганом.
Нет у сильного совести, страха, стыда,
Горе слабому в нынешнем мире поганом.

Три ружья, на столбе, здесь висели вчера.
Их владельцы, спасаясь в ночи от ареста,
Прибежали ко мне, но еще до утра,
Отоспавшись, ушли в безопасное место.

Я никак не пойму, размышлял я всю ночь:
Кто виновен? кого мне считать негодяем?
Вижу — темные парни; им надо помочь,
Но теперь из-за них мы невольно страдаем.

Что ни делай, а нам не сносить головы.
Кто силен — с тем закон, ну а мы — бессловесны.
Мы о старых адатах забыли, увы!
Ну, а новые — нам до сих пор неизвестны...

Вот, к примеру, один из дворян, из господ;
Всей земли у него — на плевочек, не боле,
Но изводит сельчан: сам не сеет, не жнет,
И другим не дает он использовать поле.

Он уводит скотину чужую тайком,
Во владенья свои, чтобы словно по праву

Երեկ իրիկուն էղ կողքիդ սընից
Կախ էին արած երեք հըրացաւ.
Տղերք են՝ փսխած տանից, դիվանից,
Եկան ու ծեքին էլ ետ հեռացան:

Ո՞վ է մեղավոր... Միտք եմ անում, միտք,
Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր:
Հենց էն եմ տեսնում — մութն, անգետ մարդիլ,
Էլ մենք ենք մեջտեղ տանջվում ամեն օր...

Մեր բանն էլ, ախպնր, էսպես է եկած,
Մենք լեզու չունենք — ուժեղը աստված:
Մեր հին աղաթից ընկել ենք, կըրկվել,
Նորն էլ չոգիտենք թե ինչ է եկել:

Էստեղ մեզ մոտիկ թավադներ ունենք,
Ամենքս, իմացիր, տասը տեր ունենք.
Փորներն ողողած, փոխկները թողած,
Կըոները կանթած՝ կըտերը կանգնած:

Մեկին մեր գյուղում մի թիւ հող ունի,
Թըքես մի ծերից մյուս ծերը կընկնի.
Ոչ ինքն է վարում, ոչ տալիս մեկին,
Բուռն է հավաքել գյուղացու հոգին:

Գնում է ուրշի ապրանքը տանում,
Թաքուն հավաքում իր հանդն է անում,
Աղմուկով քջում իր հանդի միջից,
Շտրափ է առնում անմեղ տիրոջից:

Պարում է ձմեռն հարսանիքներում,
Կամ մեծավորի թեփշի է լիկում,
Մինչն մի քանի շահի է ճարում,
Էն էլ տանում է լափում թիփլիկում:

Մի օր սա եկավ, թե՝ չորան Զատիկն
Ոչխարը թաքուն իմ հանդն է քաշել.

После выгнать ее, и грозя кулаком,
От владельца потребовать штраф за потраву.

Бойко пляшет на свадьбах, толкая народ,
И усердно — тарелки начальникам лижет.
Что добудет, — в Тифлисе пропьет и прожрет,
Без копейки вернется и снова сквальжит.

Он однажды сказал: мсл, отара Чати
Потоптала мне часть родового надела!
А Чати не дается: — Не лги, не крути!
Приведи-ка свидетелей этого дела!

Я просил чабана: — Отступись, не перечь,
Уплати дворянину, не зря молвлю слово.
Но осталась напрасной разумная речь,
Уговоров не слушал пастух бестолковый.

— Нет и нет! — На своем он стоял, как скала,
И ушел, распрымясь. — Ничего мне не будет!
И на площади стал, посредине села:
— Вот — помещик, вот — я; пусть нас люди рассудят.

Сгоряча заварился у них кавардак
И Чати обругал его матерным словом.
У противников часто случается так,
В перебранках — друг друга не потчуют пловом!

Ну, а староста — дружбой с помещиком горд;
Объявился на площади, злой, словно черт,
Он с холопским усердием влез в перепалку,
И припас для строптивца здоровую палку.

Чабана он связал и влепил бедняку
Столько палок — не счастье, проявляя усердье,

Չատին էլ կուլ չի գընաց թավաղին.
— Թող գա մի տեսնենք — Էլ ո՞վ է տեսել:

Աղաչանք արի, պաղատանք արի.
— Այ տղա, ասի, ետ քա՛շփի, հեռի,
Բեր ձեռը վեր կալ, անեծք չար բանին...
Բայց ի՞նչ հասկացնես բըսի չորանին:

— Զէ՛ որ չէ՛, ասավ, էն լեռ սարի պես
Գընաց դիք կանգնեց գեղի մեյրանում.
Էս դատաստանը, էս թավաղն, էս ես,
Թող գա մի տեսնենք ինձ է անում:

Եկան իրարու, խոսք խոսքի հասավ,
Չատին մի քանի կոշտ խոսքեր ասավ.
Դե մարդիկ երը որ կոիվ են անում,
Մեջտեղ փըլավ չեն իրար բաժանում:

Մեր տանուտերն էլ, աստված է օրինել,
Էսպես մի քան էր պակաս նըրան էլ.
Մեկի պոչը միշտ մեկելի տակին,
Եկավ տաքացած, ճիպոտը ձեռին:

Եկավ էս Չատնիս հաչիցը կապեց,
Ինչքան որ գիտես՝ քո ասած թակեց,
Թե՛ պետք է կորցնեմ քեզ էնքան հեռու,
Որ էլ չըտեսնես արևը Լոռու:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,
Գնացինք թավաղի ոտք խընդիրքով,
Ինչքան որ տպինք, ավել խընդիրեցինք —
Քանը վերջացնի գեղական կարգով:

Ախպէ՛ր, ասացինք, ի՞նչ արիք իրար,
Խոսք եք կովացրել, արին հո չարիք.
Համ ծեծել տըվիր, համ ըշտրափըդ առ.
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

И грозил:— Я тебя, бунтаря, упеку!
Не увидишь лорийского солнца до смерти!

Тroe выборных старцев с поклоном земным
Кончить миром, по сельским; давнишним адатам,
Умоляли помещика, и перед ним
Лебезили, назвав миролюбцем и братом.

— Брат,— сказали,— не важно: кто прав, кто неправ,
Вы дрались не ножами, а только словами.
Ведь избили Чати; получай же ты штраф
И пускай восстановится мир между вами!

Как насытить помещичью жадность и спесь?
— Вам прощенье мое обойдется дороже!
— Больше нет ни гроша. Все, что собрано здесь,
Это наше последнее,— праведный боже!

Разве мы живоглота усовестим? Нет!..
Написал он, чтоб вызвать сочувствие в судьях:
«Дворянин я, дворянне отец мой и дед,
А пастух обложил меня матом при людях».

Вміг приехал в село некий чин городской:
На фуражке — значок, бородища — лопатой,
Прямо к старосте:— Где, мол, такой и сякой,
Ваш пастух-бунтовщик, подстрекатель заклятый!

По приказу начальства явился Чати,
Стал, как столб — несуразный, огромный и дикий.
Он по-русски не знает ни слова почти,
Ни законов,— молчит, как джейран безъязыкий.

Опросили людей, подобрали статью,
По которой пастух подлежит наказанию

Սա ուտը դրեց վերին թարեքին.

- Էսքան ու էսքան բերեք, որ ներենք...
- Ես է ունեցածն աստղու տակին,
Ել չեկա, ա'խպեր, ո'րտեղից բերենք:

Ինչ արինք, չարինք, չեկավ հավատի.
Գընաց ավելի բարձըր գանգատվեց,
Թե՛ ինքըս թավադ, թավադի որդի,
Ու չորան Չատին ինձ ուշունց տըվեց...

Վերևից մի մարդ եկավ քննություն,
Միրուքը հաշա, աստղը ճակատին,
Եկավ, վեր եկավ, մըտավ քյոխվի տուն,
— Ո'րտեղ է, ասավ, էն չորան Չատին...

Չատին էլ եկավ անձոռնի ու մեծ,
Էն փետի նըման մեջտեղը տընկվեց.
Ոչ օրենք գիտի, ոչ կարգն ու լեզուն,
Բերանը կապած սարի անասուն:

Քննությունն արին, բըունեցին գյաղին,
Թե՛ ի'նչպես ուշունց կըտաս թավադին.
Բաց արին տեսան գըրած զակոնում,
Թե չորան Չատին Միրիր է գնում:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,
Գնացինք թավադի ուտը խնդիրքով,
Ինչ ուզեց, տըվինք, հետն էլ խընդրեցինք՝
Բանը վերջացնի գեղական կարգով:

— Ա'խպեր, ասեցինք, ի'նչ արիք իրար,
Խոսք եք կովացրել, արին հո չարիք.
Համ ծեծել տըվիր, համ ուզածըդ առ,
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

— Հո՛ գիտեք, ասավ, ես էլ խըղճի տեր.
Չեմ ուզում ընկնեմ արինն էի տըղի,

И Сибирью заплатит за дерзость свою,
Оскорбив дворянина бесстыдною бранью.

Трое старцев к помещику снова пошли,
Поминали обычай в просьбе покорной,
Дали, сколько велел и, склоняясь до земли,
Умоляли покончить с размолвкою вздорной.

— Брат,— сказали,— не злобствуй, побойся греха.
Вы дрались не ножами, а только словами.
Получай все, что хочешь, прости пастуха,
И пускай восстановится мир между вами.

— Знайте, люди, что кровь мне его не нужна.
Процедил он сквозь зубы.— Я совестлив тоже,
Я прошу, коль постелет жена чабана
В эту ночь господину начальнику ложе!

У кого еще капелька совести есть,
Разве скажет, как этот помещик бесчинный?
Но мужчина, хранящий семейную честь,
Не замедлит с ответом, достойным мужчины.

Три ружья на столбе здесь висели вчера...
Скольким людям судьба предназначила злая
Стать убийцами, ночью бежать со двора
И скрываться, в тюрьму угодить не желая!

Кто виновен? Сужу и никак не пойму:
Каждый год наши горести множит и множит,
И одно только ясно уму моему,
Что подобная жизнь продолжаться не может.

Դըրա խիզանը մենակ էս գիշեր
Պետք է որ գրցի տեղը էս աղի...

Մարդը խիղճ ունի՝ էսպես է ասում,
Սըրանից ավել էլ ի՞նչ եք ուզում.
Բայց տըղամարդը, որ նամուս ունի,
Լավ է իմանում ինչ պատասխանի...

Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սընից
Կախ էին արած երեք հըրացան:
Քանի՛-քանի մարդ կորավ իր տանից,
Քանի՛-քանի մարդ դառավ մարդասպան...

Ո՞վ է մեղավոր: Միտք եմ անում, միտք,
Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր.
Բայց իմ կարճ խելքով էնքանն եմ տեսնում —
Ապրիլ չի լինիլ էսպես ամեն օր:

Մինը իր կամքին՝ ինչ ասես՝ անի,
Մյուսը խոսելու իրավունք չունի.
Ես չասեմ, դու հո կարդացող մարդ ես,
Են ո՞ր աստվածն է կարգ դրել էսպես...

Երկուսն էլ հայ են, ունեն մի հավատ,
Էլ ընչի՝ մուժիկ, կամ էլ ի՞նչ թափադ.
Նըրա արինը կարմի՛ր է մերից,
Թե՛ ավել հունար դուրս կըգա ձեռից:

Թե չէ՛ թափադ ես՝ ինչ ուզես անես,
Ես չըկարենամ քեզ մի խոսք ասե՛լ...
Է՞հ, մի՛ խոսեցնի, աստված կըսիրես,
Թե չէ մի դաշադ կըդառնամ ես էլ...

Լըռեց ծերունին: Իրար դեմ ու դեմ
Թիկնած էինք թեժ կըրակի շուրջը,
Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարչտին.
Մեր դեմը խաղում գիշերվան շունչը:

Этот — вольничать вправе, другой же — ни, ни!
Слова моловить не смей для своей обороны!
Я не смыслю, но ты, книгочей, объясни:
Что за бог предписал нам такие законы?

У простого и знатного — вера одна,
Что мужик, что помещик — армяне же оба!
Однаково кровь у обоих красна.
Разве меньше сноровки в руках землероба?

Все дозволено знати, я ж должен молчать...
Эх, мой гость, не тревожь наболевшую рану,
Лучше мне на уста наложить бы печать,
А не то я гачахом, разбойником стану!..

Он затих. У костра мы сидели. Река
Клокотала в ущелье, в глубинах провала,
И дыхание ветра ночного слегка
Нас касалось и холодом нас обдавало.

ՆԱԽԵՐԳԱՄԱՆ

Համբարձման գիշերը

Բազմած լուսնի նուրբ շողերին,
Հովի թևին՝ թըռչելով՝
Փերիները սարի գըլխին:
Հավաքվեցին գիշերով:

— Եկե՛ք, քույրե՛ր, սեզ սարերի
Չըքնաղագեղ ոգիներ,
Եկե՛ք, ջահել սիրահարի
Սերը ողբանք վաղամեռ:

Օխտն աղբյուրից ջուր է առել
Կույս սափորով, լուռ ու մունջ,
Օխտը ծաղկից ծաղիկ քաղել,
Կապել սիրո ծաղկեփունջ:

Զուրն ու ծաղիկ աստղունք դըրել,
Խընդիրք արել աստղերին,
Փափագ սըրտով խընդիրք արել՝
Բարի ժրապտան իր սերին...

Ափսո՛ս, Անո՛ւշ, սարի ծաղիկ,
Ափսո՛ս իգիթ քու յարին.
Ափսո՛ս բոյիդ թելիկ-մելիկ,
Ափսո՛ս էդ ծով աչքերին...:

Ու նըրանց հետ՝ ցող-արցունքով
Լըցված սըրտերն ու աչեր՝
Սարի ծաղկունք տըխուր սյուքով
Հառաչեցին էն գիշերի

Пролог

На крыльях ветра рея ввысь,
На лунные сев лучи,
Толпою пери собрались
На вершине горы в ночи.

«О сестры! скал и родников
Прелестные духи,— сюда!
Оплачем юную любовь,
Погибшую навсегда!..

Кувшином девушка брала
Волну от семи ключей.
С семи кустов цветы рвала,
Гадать о любви своей.

Под звезды воду и цветы
Она поставила в ночь,
Моля у звездной высоты
В любви ей, бедной, помочь...

Жаль нам, Ануш — горный цветок!
Жаль горькой любви твоей!
Жаль стан твой стройный, розы щек!
Жаль темных морей — очей..»

Цветы раскрылись по склонам гор,
Как взоры, полные слез,
И с тихим ветром в ночной простор
Стенанье их понеслось:

— Վուշ-վուշ, Անուշ, վուշ-վուշ, քուրիկ,
Վուշ քու սերին, քու յարին...
Վուշ-վուշ, Սարո՛, վուշ-վուշ, իգի՛թ,
Վուշ քու սիրած սարերին...

— Եկե՛ք, քույրե՛ր, սեգ սարերի
Չըքնաղագեղ ոգիներ...
Ու փերիներն էսպես տըխուր
Երգում էին ողջ գիշեր:

Կանչում էին հըրաշալի
Հընչուններով դյութական,
Ու հենց շողաց ցոլքն արևի՝
Անտես, անհետ չըքացան:

Խոր սուզվեցին ակն աղբյուրի,
Մըտան կաղնին հաստաբուն,
Ու լեռնային վըտակների
Ալիքները պաղպաջուն:

«Օ, горе, Ануш, о, горе, наш друг!
Любви твоей жалко нам...
О, горе, Саро, о горе, пастух!
Любимым твоим горам!..»

«О сестры! скал и родников
Прелестные ду́хи — сюда!..»
Так хором скорбных голосов
Звучала всю ночь высота.

Волшебный зов, с угрюмых круч
Летящий к лугам в росе...
Но, лишь заиграл первый луч —
Незримо исчезли все,

Спрятались в дуб толстоствольный,
В холодные ручейки,
Канули в пенные волны,
Летящей со скал реки...

ԱՊԱԶԻՆ ԵՐԳ

Կանչում է կըրկին, կանչում անդադար
Են չըքնաղ երկրի կարոտը անքուն,
Ու թևերն ահա փըռած տիրաբար
Թըռչում է հոգիս, թըռչում դեպի տուն:
Ուր որ հայրենի օջախի առաջ
Վաղո՛ւ կարոտով ըսպասում են ինձ,
Ու ձըմոան երկար գիշերը նըստած՝
Խոսում են Լոռու հին-հին քաջերից:
Դեպ էն սարերը, որ վես, վիթխարի,
Հարբած շարքերով բըռնած շուրջպարի,

ПЕСНЬ ПЕРВАЯ

I

Лори меня вновь неустанно зовет,
Тоска по отчизне мне сердце томит.
И властно расправила крылья, и вот
Душа моя к дому родному летит.
А там, перед отчим сидя очагом,
С тоской и надеждой давно меня ждут
И, слушая выругу в ночи за окном,
О витязях древних беседу ведут.
Туда — где гора над горою встает,
Где по небу горы ведут хоровод,

Հըսկա՛ շուրջպարի բըռնած երկընքում,
Հըրճվում են, ասես, էն մեծ հարսանքում
Պերձ Արագածի նազելի դըստեր,
Որ Դե-Ալ, Դե-Բեթ և այլ հըսկաներ,
Խոլոխոլ հըսկաներ հընոց աշխարհի,
Փախցըրին բերին անառիկ Լոռի:

II

Է՞յ հին ծանոթներ, Է՞յ կանաչ սարեր,
Ահա ձեզ տեսա ու միտքս ընկան,
Առաջըս Եկան երջանիկ օրեր,
Սիրելի դեմքեր, որ հիմի չըկան:
Անցե՛լ են, ոնց որ ծաղկունքը պես-պես,
Որ անցած գարնան կային ձեր լանջում.
Անցե՛լ՝ ձեր գըլխի հերվան ձյունի պես,
Բայց Եկել եմ ես՝ նըրանց եմ կանչում:
Ողջո՛ւն ձեզ, կյանքիս անդրանիկ հուշեր,
Որբացած հոգիս ողջունում է ձեզ,
Թրոչուն կարուտով փընտրում ձոր ու լեռ,
Դյուկաշկան ձայնով կանչում է հանդես:
Դո՛ւրս Եկեք կըրկին շիրմից, խավարից,
Դո՛ւրս Եկեք տեսնեմ, շոշափեմ, լըսեմ.
Կյանքով շընչեցե՛ք, ապրեցե՛ք նորից,
Լըցրե՛ք պոետի հաճույքը վըսեմ...

III

Եվ մութ այրերից մամուտ ժայռերի,
Թափուտ ծըմակի լըդին խորքերից,
Մանուկ հասակիս հընչուն ծիծաղի
Արձագանքն ահա լըսում եմ նորից:
Թընդում է զվարթ աղմուկը բինի,
Բարձրանում է ծովսն իմ ծանոթ ուրթից,

Где пьяные горы встают поутру,
Как гости, на свадебном буйном пиру
Плясавшие, пившие целую ночь,
Когда стародавние богатыри
Дэв-Бед и Дэв-Ал Арагацову дочь,
Украв, привезли в неприступный Лори.

II

Эй! горы зеленые, детства друзья!
Опять я вас вижу, и вспомнилась мне
Счастливая ранняя юность моя!
Любимые лица прошли, как во сне,
Прошли, будто множество ярких цветов,
Что прошлой весной здесь на склонах цвели,
Прошли, как ручьи прошлогодних снегов,—
Но снова взываю я к ним издали...
Вы — первые воспоминания! вам
Привет моей осиротелой души!
Вас ищет она по горам и холмам,
Взволнованным голосом кличет в тиши:
«Из тьмы, из могилы вставайте опять,
Хочу вас увидеть, услышать, обнять!»
И снова дышите весной бытия,
Чтоб высшей отрадой наполнился я.

III

Из темных пещер, с обомшелых громад
Утесов, из чащи безмолвных лесов,
Сквозь годы, как эхо,— я слышу — звенят
Далекие звуки родных голосов.
Вновь крики кочевья звучат издали,
И вновь над шатрами дымки расцвели.

Ու բոլորն, ահա, նորից կենդանի
Ենում են աշխույժ վաղորդյան մութից,
Ու թա՛րմ, ցողապատ լեռների լանջում...
Սուս... ականջ արա,— հովիվն է կանչում...

IV

— Աղջի՛, անաստված, նըստի՛ր վըրանում,
Ի՞նչ ես դուրս գալիս, խելքամաղ անում,
Աշուղ ես շինել, չեմ հանգըստանում,
Խաղեր կապելով,
Չոլեր չափելով,
Ոչխարըս անտեր,
Ընկել եմ հանդեր:

Ամա՞ն, էրեցիր սիրտըս քու սիրով,
Ոտըս կապեցիր թել-թել մապերով.
Ել չեմ դիմանալ. կը փախցնեմ զոռով,
Այ սարի աղջիկ,
Այ սիրուն աղջիկ,
Այ դու կարմրաթուշ,
Թուփսամազ Անուշ:
Քու հերն ու մերը թե որ ինձ չըտան,
Արին կը թափեմ ես գետի նըման.
Սարերը կը նկնեմ — կորչեմ անգյուման,
Այ սև աչքերով,
Այ ծով աչքերով,
Ունքերդ կամար
Աղջիկ, քեզ համար:

V

Երգում է Սարոն, ու չի կարենում
Աղջիկը հանգիստ նըստի վըրանում:
— Են ո՞վ էր, նանի՛, որ կանչում էր մեզ,
Դու չե՞ս իմանում... ականջ արա, տե՛ս...

И бодро встают из предутренней тьмы
Знакомцы, и прошлое снова живет.
А там, где росою дымятся холмы,
Чу! — слышишь? — пастух в отдаленьи поет:

IV

«Эй, сиди в шатре, девушка, молю!
Закружила ты голову мою.
Я забыл покой, как ашуг пою.
С песней, как в бреду,
По лугам иду.
Бросил я овец,
За тобой бреду.

Ты огнем любви сердце мне сожгла,
Нитями волос ноги обвила.
Я умчу тебя силой из села,
Эй, девушка гор,
Красавица гор,
Смуглая краса,
Черная коса!

Коль не суждена ты мне никогда —
Не стерплю тогда, кровь пролью тогда,
В горы я уйду, сгину без следа!
Эй, полночь — глаза!
Эй, море — глаза!
Погублю себя
Я из-за тебя!»

V

Саро молодой на склоне поет,—
Не может Ануш в шатре усидеть.
«Ты знаешь, нани¹, нас кто-то зовет...
Ну, слушай, нани... Ну, дай поглядеть!»
Нани — мать, матушка.

— Հերիք է, Անո՛ւշ, ներս արի դագեն,
Քանի՛ դուքս թըռչես, նայես դես ու դեն,
Տեսնողն էլ կասի — ի՞նչ աղջիկ է սա...
Հազար մարդի մոտ կերթա, կըխոսա:
— Մըտի՛կ տուր, նանի՛, Էն սարի լանջին
Ի՞նչքան ավլուկ է տալիս կանանչին...
Նանի՛. թող գընամ քաղեմ ու հյուսեմ,
Էն սարի լանջին «շան գյուլում» ասեմ:
— Հանգի՛ստ կաց, Անո՛ւշ, դու հասած աղջիկ՝
Ի՞նչ ունիս ջահել չորանների մոտ,
Նըստիր վլրանում, քու գործին մըտիկ,
Պարկեշտ կաց ա՛ղջի, ամոթ է, ամո՛թ:
— Ա՞ն, սիրտըս, նանի՛, չըգիտեմ ընչի,
Մին լաց է լինում սևակնա՛ծ, տըխո՛ւր,
Մին թեն է առնում, ուզում է թըռչի,
Չըգիտեմ թե ո՛ւր, չըգիտեմ թե ուր...
Նա՞նի ջան, նա՞նի, ես ի՞նչպես անեմ,
Ի՞նչ անի անքուն, անհանգիստ բալեդ.
Նա՞նի ջան, նա՞նի, կուժը թող առնեմ,
Աղբյուրը գընամ աղջիկների հետ...

VI

Կըմերն ուսած՝ թըռվըռալով
Զուրն են իշնում աղջիկներ,
Խընդում իրար ուսի տալով,
Երգը վընգում սարն ի վեր:

— Ամպի տակից ջուր է գալի,
Դոշ է տալի, փըրփըրում.
Էն ո՛ւմ յարն է նըստած լալի
Հոնգուր-հոնգուր էն սարում:
Այ պաղ ջըրեր, զուզալ ջըրեր,
Որ գալիս եք սարերից,

«Довольно, Ануш, в шатер свой войди!
Ведь девушка ты, спокойно сиди.
Увидят тебя — осудят народ,
Худая молва повсюду пойдет».
«Нани, погляди-ка, на склоне другом
Щавель, как ковер, зеленеет кругом.
Пусти погулять ты дочку свою,
Нарву щавеля, «Джан-гюлум» спою».
«Ты что потеряла, негодная, там?
Что тянет тебя к молодым пастухам?
Сиди-ка в шатре да за дело берись,
Будь скромной! ведь ты уж невеста! Стыдись!»
«Ой, сердце мое беспокойно давно,
Нани, и томится и ноет оно,
То вдруг окрылится и рвется тогда
Не знаю — куда! Не знаю — куда!
Нани-джан!¹ Нани!
О, как же мне быть?
Покоя мне нет, что сделать с собой?
Нани-джан! Нани! позволь же сходить
С подругами мне — к ручью за водой!..»

VI

В ущелье девушки толпой
С кувшинами бегут,
Смеются, шутят меж собой,
И на бегу поют:

«Сквозь тучи падает поток
В кипучем серебре;
Чей яр², печален, одинок,
Рыдает на горе?

Эй, воды снеговых вершин,
Спадающие с гор,

¹ Джан — ласкательное обращение.

² Яр — возлюбленный (-ая).

Գալիս՝ անցնում հանդ ու չոլեր,
Ցարս էլ խըմե՞ց էդ ջըրից:

Ցարաբ խըմե՞ց, յարաբ հովցա՞վ
Վառված սիրտը էն յարի,
Ցարաբ հովցա՞վ, յարաբ անցա՞վ
Անքուն ցավը ջիգյարի...

— Աղջի՛, քու յարն եկավ անցավ,
Վառված, տարված քու սիրով,
Էրված ջիգյարն՝ եկավ անցավ,
Չընովացավ պաղ ջըրով...

Ամպի տակից ջուր է գալի,
Դոշ է տալի, փօրփօրում.
Ախ, իմ ազիկ յարն է լալի
Հոնգուր-հոնգուր էն սարում:

VII

Ու պառավ նանի սըրտի մեջ հանկարծ
Ձեն տըվավ թաքուն մի խավար կասկած.
— Էն Ե՛րբ Եր՝ Անուշն իր կուժը առավ.
Աղբյուրը գընաց ու ետ չըդառավ...
Ամպերն եկել են սարերը պատել,
Չորերը լըցվել, իրար փաթաթվել,
Հազար չար ու շառ, հազար հարամի,
Հազար շահելներ վըխտում են հիմի...

Ու ելավ տեղից պառավը հանկարծ.
— Ո՛ւր կորար, Անո՛ւշ, ա՛յ մակըդ կըտրած...
Ու ձորի գըլխին, ձեռքը ճակատին,
Կանչում է, կանչում անահ զավակին.
— Աղջի՛, սևասի՛րտ, քու ահը կըտրի.
Աղջիկը մենակ ձո՛րը կըմըտնի.
Ամպը կոխել է, աշխարքը մըթնել,
Ի՞նչ ես կորցըրել՝ չես կարում գըտնել...

Բեցուց անցնում հանդ ու չոլեր,
Ցարս էլ խըմե՞ց էդ ջըրից!

Վիճակ լի յար մուտքած
Նա կառավար է առաջ առաջ?
Պատահ է առաջ առաջ առաջ
Բեսոննա առաջ առաջ?

«Տвой յար, օգնութեան սպալեն,
Պատահ է առաջ առաջ;
Կատար է առաջ առաջ առաջ
Վառված սիրով...

«Ս վերան բեշիտ պոտոկ սեդոյ
Վ կիպուշ սերեբրում...
Ահ, ու մայ յար, ու մայ մայ
Ռիդա ու գորե!..»

VII

И в сердце у матери выросло вдруг
Глухое сомненье, неясный испуг...
«Давненько Ануш кувшин свой взяла,
Спустилась к ручью — и все не пришла...
А тучи сгустились, окутали высль,
В ущелья забились, друг с другом сплелись.
И — страшно! — беды не случилось бы с ней,
Немало ведь бродит недобрых людей...
Ануш, ох, бессовестная!» — И встает
Старуха и к краю ущелья идет.
И, ко лбу ладонь прислонивши, кряхтя,
Бесстрашное кличет и кличет дитя:
«Эй, дочка, срамница! Что делаешь ты
В овраге одна средь такой темноты;
Глянь — тучи какие, гроза на пути!
Ты что потеряла, не можешь найти?»

Աղջի՛, հեյ Անուշ, ա՛յ աղջի՛, Անո՞ւշ...
Ծընկանը զարկում, հառաջում է «Վո՞ւշ».
Ու ձորի գըլխին մոլորված կանգնած
Նայում է ներքև սիրտը սևակնած:
Ամպերն եկել են սարերը պատել,
Չորերը լըջվել, իրար փաթաթվել,
Հապար չար ու շառ, հապար հարամի,
Հապար ջահելներ վըխտում են հիմի:

VIII

— Թո՞ղ, կանչում են ինձ... մերըս կիմանա...
— Չէ, Անո՞ւշ, թի՞չ էլ, մի թիչ էլ մընա...
— Չէ, թո՞ղ ես գնամ... ախ, ի՞նչ խենթ եմ ես...
Դու ինձ չես սիրում, չես սիրում ինձ պես,
Հենց ես եմ մենակ լալիս ու տանջվում,
Դու սարի լանջին խաղեր ես կանչում...
Վաղո՞ւց, վաղուց ես դու ինձ մոռացել...
Ես ե՞րբ եմ եկել էստեղ քարացել
Ու մընում եմ քեզ, մընո՞ւմ, անիրա՞վ,
Էնքան մընացի՛ աշքըս ջուր դառավ.

Ինձ չես լըսում,
Զես ափսոսում,
Էլ չես ասում՝
Ինչ կըլնեմ ես...
Ես կըվառվեմ —
Հուր կըդառնամ,
Ես կըհալվեմ —
Զուր կըդառնամ,
Ես... չըգիտեմ
Ինչ կըդառնամ,
Թե որ մին էլ
Էսպես մընամ...

Ասում են՝ ուրին
Աղջիկ էր ինձ պես,

Ты слышишь, Ануш? Эй дочка Ануш!»—
И бьет по коленям и охает: «вш!»
Над пропастью мать, растерявшись, сидит
И вниз, с омраченной душою глядит...
А тучи сгустились, окутали высь,
В ущелья забились, друг с другом сплелись
И — страшно! — беды не случилось бы с ней,
Немало ведь бродят недобрых людей...

VIII

«Ну, пусти меня!.. Слышишь? Мать звала...»
«О, не уходи! Погоди, молю!..»
«Ах, пусти, уйду... Я с ума сошла!..
Нет! не любишь ты так, как я люблю;
Только я одна плачу и томлюсь,
Думала — тебя вовсе не дождусь.
Ты совсем, совсем про меня забыл:
С коих пор одна здесь сидела я,
Я ждала, ждала, ты же не приходил,
Все глаза в тоске проглядела я!

Нет, ты меня
Не слушаешь,
Ты обо мне
Не думаешь...
А я сгорю,
Огнем взовьюсь,
Я растворюсь,
Ручьем прольюсь.
Не знаю я,
Чем стану я,
Коль еще раз
Так буду ждать...

Ива — говорят —
Девушкой была,

Մընում էր յարին,
Ու չեկավ նա տես:
Խեղճը դողալով՝
Անհույս կըռացավ,
Դարդից չորացավ,
Ուռենի դարձավ...
Զըրերի վըրա
Գըլուխը կախած՝
Դեռ դողում է նա
Ու լալիս կամաց,
Ու ամբողջ տարին
Մի միտք է անում,
Թե յարը յարին
Ո՞նց է մոռանում...

— Ախ, Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, Էղ ի՞նչ ես ասում.
Բա դու չե՞ս լըսում.
Էն, որ լանջերին խաղեր եմ ասում,
Ո՞ւմ հետ եմ խոսում...
Էն, որ գիշերով շըհու եմ փըչում,
Էն ո՞ւմ եմ կանչում...
Էն, որ մոլորզած նըստած եմ մընում,
Ո՞ւմ հետ եմ լինում...
Էն, որ հառաչում ու ախ եմ քաշում,
Էն ո՞ւմ եմ հիշում...
Ախ, Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, անաստվա՛ծ Անո՛ւշ...
Արբեցա՛ծ, անո՛ւծ
Հառաչեց հովիվն ու սըրտին ընկավ,
Հալվեցա՛վ, հանգա՛վ...

IX

— Անո՛ւշ, ա՛յ աղջի՛, Անո՛ւշ, տուն արի...
Կանչում է մերը, հառաչում, կանչում:
— Գալիս եմ, գալիս, գալիս եմ, նանի՛...
Չորդից աղջրկա ձենն է դողանչում:

Милого ждала,
Милый не пришел.
Стан склонив, как ствол,
Ивой у реки
Сделалась она,
Высохла с тоски...
Шелестя листом
Тонким над водой,
Все стоит она,
И дрожит она,
И скорбит тайком
Вечно об одном,
Лишь о том, как яр
Милую забыл...»

«Ах, Ануш, Ануш! — упрекаешь ты,
А не знаешь ты —
Для кого свою песню я пою,
С кем я говорю?..
И свирель моя, жалуясь без слов,
Чью зовет любовь...
И, когда в мечтах застываю я,
С кем бываю я...
И тоской о ком весь я полонен.
И о ком мой стон...
Ах, Ануш, Ануш! сердца нет в тебе!» —
Юноша пастух,
Пал на грудь Ануш, застонал в мольбе
Замолчал, потух.

IX

«Ануш! Эй, Ануш! — скорее иди!» —
Старуха нани вздыхает, кричит.
«Иду я, нани! Иду! Подожди!» —
Ответ в глубине ущелья звенит.

Ու մազերն անկարգ տըված թիկունքով
Ու ցըրված շիկնած այտերի վըրան,
Դուրս եկավ թեթև ամպերի տակից
Անուշը՝ փախած եղնիկի նըման:
Նա կուժը դատարկ ետ բերավ կըրկին,
Խսկ ուսին տարած ուսաշոր չըկա,
Թողել է էն էլ ջըրի եկերքին...
Այս, անհոգություն ջահել աղջըկա...
— Նանի՛, վախեցի, գանգատվում է նա,
Եվ ուզում է լալ, չի կարողանում.
Նանի՛, ներքսում ես մարդիկ տեսա,
Կարծեցի՛ թուրքեր էին լողանում...
Անիծում է ծեր մերը բարկացած
Իրեն մոռացկոտ, վախկոտ Անուշին,
Ու անեծք տալով իջնում է նա ցած'
Դատարկ ետ բերած հին կուժը ուսին:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԳ

X

Համբարձման առավոտը

Համբարձումն եկավ, ծաղկունքը ալվան
Չուզել են հանդեր նախշուն գորգերով:
Փունջ-փունջ աղջիկներ սարերը ելան
Վիճակ հանելու աշխույժ երգերով:

Համբարձում, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա,
Սև սարեր, յա՛յլա,
Յա՛յլա ջան, յա՛յլա:

Երգ ու բույր խառնած,
Թև-թևի բըռնած

Рассыпались косы у ней по спине,
И пряди упали на щеки в огне,
И вышла из пропасти, сквозь облака,
Как лань, убегающая от стрелка,
Кувшин на плече притащила пустой
И нет на плече у ней для кувшина
Подстилки. В ущелье осталась она.
Эх, горе — беспечность души молодой.
«Нани, испугалась я!» — дочь говорит.
И хочет всплакнуть, да слеза не бежит.—
«Внизу я людей увидала вдали,
Подумала — турки купаться пришли...»
Старуха клянет, досады полна,
Трусливую глупую дочку свою.
И сходит, бранясь, в ущелье она
С кувшином пустым обратно к ручью.

ПЕСНЬ ВТОРАЯ

(Утро Вознесения)

X

Амбарцум настал. Горы зацвели,
Дно долин горит, как ковер, вдали.
Девушки пошли на горы гулять,
Собирать цветы, песни петь, гадать.

«Амбарцум, яйла,
Яйла-джан, яйла,
Тени гор, яйла,
Яйла-джан, яйла!»

Запах трав смешав
С песней молодой,
Девушки бегут,
Пестрою толпой,
Роем мотыльков
Реют меж цветов.

Զուգում են լեռներ,
Ծաղիկ են քաղում,
Ծաղկի հետ խաղում,
Ինչպես թիթեռներ:

Համբարձում, յայլա,
Յայլա ջան, յայլա,
Լավ օրեր, յայլա,
Յայլա ջան, յայլա:

Եկավ Համբարձում
Ծաղկով զարդարված,
Մեր բախտին հարցում.
— Ո՞վ է մեզ գըրված:

- Այ ջան տղա, չորա՞ն տղա, ո՞ւմն ես դու:
- Աստված գիտի, աշխարհ գիտի՝ իմն ես դու:

Դե հանի՞ր, ա՛ղջի,
Վիճակն ի բարի՞ն,
Երգերով գովենք
Էն իգիթ յարին:

- Բեղը ծիլ-ծիլ, բոյը թիլ-թիլ էն յարի,
Ի՞նչ դարդ ունեմ, քանի նա կա աշխարհի:

Համբարձում, յայլա,
Յայլա ջան, յայլա,
Հուր սըրտեր, յայլա,
Յայլա ջան, յայլա:

Թընդում են երգեր, խընդում են սըրտեր,
Ու շուրջ բոլորած վիճակ են հանում.
Ելնում է մեկին իր երակն ու սեր,
Մյուսի մուրավը սըրտումն է մընում:

«Ամբարցум, յալա,
Յայլա-ժան, յալա,
Վեշինի день, յайла
Яйла-ժан, յайла!»

Амбарцум настал,
На горах крутых
Сердцу загадал:
Кто же твой жених?

Ай, джан-пастух, ай, розы-цвет,— чей ты есть?
Нет! видит бог и видит свет,— мой ты весь!

Вот и ты берешь
Скрытый жребий свой
Будет всем хорош
Яр твой удалой!

Усы — два нежные ростка, стан красив,
Не горевать тебе — пока яр твой жив!

«Ամբարցум, յալա,
Յայլա-ժան յալա,
Ժար сердец, յալա,
Яйла-ժан, յайла!»

Голоса звенят. Девушки поют,
И, храня обряд, жребий достают.
Счастье и любовь выпадут одной,
Горе на душе ляжет у другой.

Պըտույտ է տալիս վիճակը նորից
Քուշուշքը գըլխին ծաղիկ Ծաղկամեր,
Թընդում «ջան գյուլում» մատադ սըրտերից,
Հետը գըվգովում՝ էն ծաղկուտ սարեր:

— Այ թուխ մազերով աղջիկ,
Այ սարի սովոր աղջիկ,
Զիգարին գյուլլա դիպչի,
Քեզ սիրի ով որ, աղջիկ:

— Ո՞հ, ի՞նչ սև վիճակ քեզ բաժին ընկավ,
Սևաբախտ քուրիկ, նազելի Անուշ.
Բու ձեռը կոտրի, ով որ հանեցիր...
Ու ողջ մընացին մոլորված, ապօւշ:

— Սուտ բան է, քուրիկ, դու մի՛ հավատար,
Լոկ պատահական մի՛ չար խոսք է սա.
Միրտըդ մի՛ կոտրի սուտ բանի համար,
Բու խաղը խաղա՛, ջան գյուլում ասա:

— Այս, չէ՛, ես գիտեմ, որ ես բախտ չունեմ.
Ես երբե՛ք, երբե՛ք բախտ չեմ ունեցել...
Ես միշտ էլ էսպես անբախտ կըլինեմ.
Մանուկ օրից են դեռ ինձ անլիծել...
Ասում են՝ մի օր, ես օրորոցում,
Մի պառավ դարվիշ մեր դուռն է գալի,
Իր խաղն ասում է ու բաժին ուզում,
Իմ նանը նըրան բաժին չի տալի.
— Կորի՛, ասում է, կորի՛ մեր դոնից,
Երեխաս ճաքեց, հեռացի՛ր, գընա՛...
Ու դարվիշն էնտեղ անիծում է ինձ,
Թե՛ դըրա օրը լացով անց կենա...
Այս, էն դարվիշի անեծքին անգութ
Ու էս վիճակին տեղյակ է աստված.
Միրտը էլ միշտ փա՛կ, սիրտը էլ միշտ մո՛ւթ,
Ի՞նչ կա, չըգիտեմ, իմ առջև պահված...

И жребию вновь по кругу бежать
Велит Мать Цветов, накрывшись фатой.
И все «Джан-гюлум» запели опять,
И эхо звенит вдали за горой.

«Эй, выросшая средь гор
Красавица, ночь — твой взор!
Но, милого твоего
Ждет гибель — пуля в упор!»

«Ой, горе тебе, сестрица Ануш!
Пал жребий тебе несчастий и мук!
Отсохни рука, что достала его!..» —
И смолкнул весь круг смущенных подруг.

«Сестрица, все — ложь! гаданью не верь!
Беги от тоски — от горестных дум;
Иди, не грусти — и с нами теперь,
Как прежде, играй и пой «Джан-гюлум!»

«Ах, счастья мне нет — и не суждено!
Всегда от меня бежало оно...
Не дружит оно с судьбою моей;
Проклятье на мне — с младенческих дней.

К нам нищий старик, говорят, приходил, —
А я еще малым ребенком была, —
Он песню пропел, подаяния просил,
Но мать ни куска ему не дала.
«Прочь! крикнула, прочь от наших дверей!
Покоя мне нет и от дочки моей!..»
И проклял старик жестокий меня,
Чтоб ей, мол, не знать отрадного дня.
Мой темный удел лишь богу открыт,
На сердце же моем мрак вечный лежит,
И тьма предо мной; в ее глубине
Таится мой путь — неведомый мне!..»

— Մի՞ տըրտմիր, Անո՛ւշ, մի՞ լինիր համառ,
Մեր ձեռքով հանած մի անմիտ վիճակ,
Մի խելառ դարվիշ, մի անեծք հիմար,
Ու լալիս ես դու էղպես սրտածա՛ք...
Հանգի՛ստ կաց, քուրի՛կ, մի՞ վախիր էղքան.
Կյանքը քեզ համար վառ գարուն է դեռ,
Էդ քո նորահաս մատաղ կուտության
Առջև դեռ կան երջանիկ օրեր:
Սուտ բան է, քուրի՛կ, դու մի՞ հավատար,
Լոկ պատահական մի չար խոսք է սա.
Սիրտըդ մի՞ կոտրի սուտ բանի համար,
Բու խաղորդ խաղա՛, ցան գլուկում ասա՛:

(Խումբը Երգում է)

Աղջի, բախտավո՞ր,
Երնե՛կ քու սերին,
Զու սարի սովոր
Սև-սև աշերին:

Համբարձում, յա՛լլա,
Յա՛լլա ջան, յա՛լլա,
Սեր-օրեր, յա լլա,
Յա՛լլա ջան, յա՛լլա:

**Մեռնեմ գարունքիդ,
Ծաղկած գարուն ես,
Սարի պէս մեջքիդ
Կանգնած յար ունես:**

Համբարձում, յա՛լլա,
Յա՛լլա ջան, յա՛լլա,
Սար-յարեր, յա՛լլա,
Յա՛լլա ջան, լա՛լլա:

«Ануш, не грусти, вот ты поглядишь,
Увидишь сама: гадания — ложь!
Какой-то старик безумный, дервиши
По злобе сболтнул, а ты — слезы льешь.
Не бойся, Ануш, знай — счастье придет!
Вся жизнь пред тобой весною цветет.
Ты так молода,— взгляни же, взгляни:
Лежат впереди счастливые дни!
Сестрица, все — ложь, гаданью не верь!
Беги от тоски — от горестных дум;
Иди, не грусти,— и с нами теперь,
Как прежде, играй и пой «Джан-гюлум!»

(Xop)

Счастливая ты —
Счастливая в любви!
Красивая ты —
Без горя живи!

Амбарцум, яйла,
Яйла-джан, яйла,
Дни любви, яйла,
Яйла-джан, яйла!

С расцветшей весной
Ты схожа, сестра.
Твой яр за тобой
Стоит, как гора.

Амбарцум, яйла,
Яйла-джан, яйла,
Горы-джан, яйла,
Яйла-джан, яйла!

(Անուշը մենակ)

Ախ, իմ բախտը կանչում է ինձ,
Չեմ հասկանում՝ դեպի ուր...
Դողրում է պաղ նըրա ձենից
Իմ սիրտը սև ու տըխուր:

Դուք էլ, սարի սիրուն ծաղկունք,
Թաքուն մի ցավ ունիք լուռ,
Աչիկներըդ լիքն է արցունք,
Սիրտներըդ սև ու տըխուր:

Ախ, ծաղիկներն էս աշխարհքում
Տանջվում են միշտ էսպես զուր,
Տըրորվում են ու թառամում
Սիրտները սև ու տըխուր:

(Խումբը հեռվից)

Համբարձում, յա՛լլա,
Յա՛լլա ջան, յա՛լլա,
Վառ ցավեր, յա՛լլա,
Յա՛լլա ջան, յա՛լլա:

ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

XII

Զըմոան մի գիշեր կար մի հարսանիք,
Հըրճվում էր անկուսպ ամբոխը գյուղի.
Գյուղն էին իշել հովիվ պատանիք
Աղջիկ տեսնելու, պարի ու կոփի:
Ու պարից հետո լեն հըրապարակ
Բաց արին մեջտեղն արձակ գլխատան,
Զուռնաչին վիքչեց կոփի եղանակ,
Սհել ու ջահել իրարով անցան:
Հարայ են տալի—«քաշի՛ հա, քաշի՛...»

Անուշ (ոճակ)

Կуда судьба меня зовет?
Ах, будущее страшит...
От ледяного зова ее
Сердце мое дрожит.

Вот так и горные цветы
Болью безмолвной полны.
Слезами их глаза налиты,
Грустны сердца и черны.

Напрасно краткою весной
Томятся они на лугах
И вянут с горечью немой
В печальных черных сердцах.

Խօր (издали)

«Амбарцум, яйла,
Яйла-джан, яйла,
Пламя мук, яйла,
Яйла-джан, яйла!»

ՊԵՍՆԻ ՏՐԵТЬՅԱ

XII

На свадьбе гуляли однажды зимой.
Привольно гостям веселиться, шуметь.
Пришли пастухи молодые толпой,—
Бороться, плясать, на красавиц глядеть.
Вот — бурная пляска утихла. И вдруг
Для новой забавы расчистили круг,
И песню борьбы продудела зурна.
Толпа раздалась, любопытства полна,
«Тащи их! тащи!»— суетятся, галдят...

Ու դուրս քաշեցին զոռով երկուսին.
Մինը մեր Սարոն, իսկ մյուսն Անուշի
Անդրանիկ եղբայր, գառնարած Մոսին:
Ողջ գյուղը կանգնեց պարզսպի նման,
Զովկեց, բաժանվեց երկու բանակի,
Ամեն մի բանակն ընտրեց փահլեան,
Կանգնեց թիկունքին տըղերանց մեկի:
Գոռում են, գոչում երկու բանակից.
— Սըրտապինդ կացե՛ք, մի՛ վախեք, տըղե՛րք,
Իսկ նորեկ հարսի փարոդի քամակից
Նայում են կանգնած հարս ու աղջոկերք:
Ու տաքանում են տըղերքը սաստիկ,
Փեշերը հավաք խըրում են գոտին,
Գետին են զարկում ձեռքերը հաստլիկ,
Իրար են հասնում թափով մոլեգին...

Աղաթ կա սակայն էն մութ ձորերում,
Ու միշտ հընապանդ հընոց աղաթին՝
Ամբոխի առջև իգիթն իր օրում
Գետին չի զարկիլ ընկեր իգիթին:
Ու իրար բըռնած Սարոն ու Մոսին
Քաշում են, ընկնում խոզապարկուկի.
Ընկնում են գետին, ելնում միհասին,
Դըժվար է իբրև հաղթել մեկ մեկի:
Իկուր է գոռում ամբոխը հարած,
Զուր սըրտատըրոփ նայում աղջիկներ,
Եվ կուր է Անուշն իր շունչը կըտրած,
Սառել ու կանգնել ինչպես մի պատկեր:
Անուշը կանգնա՛ծ... Սարոն նըկատեց,
Թունդ առավ սիրոտ ու զարկեց արագ.
Աչքերի առջև մըլարը պատեց,
Մոռացավ ընկեր, աղաթ ու աշխարք:
Ու մինչեռ Մոսին ընկերախաղի,
Կատակի տալով թողած էր իրեն,
Ուժ արագ Սարոն, ծընկեց կատաղի,
Գետնեց ընկերին ու չոքեց վըրեն:
Ամբոխը թափկեց հարա-հըրոցով,

И вот уже друг против друга стоят
Моси — брат Ануш и Саро — наш пастух,
Насильно друзьями притащенный в круг.
Тогда на два стана село разошлось,
Сомкнулось теснее, стеной поднялось.
Себе каждый стан пахлевана избрал,
Теснясь и шумя, за спиной его стал...
Кричат, подзадоривая, все сильней:
«Эй, эй, молодцы! не робейте! смелей!»
А рядом, из-за занавесок цветных,
Невеста с подружками смотрит на них.
Стоят, горячатся борцы-пастухи,
Заправили за пояс полы чухи,
Бьют об землю крепкой ладонью; взвились
Прыжком — в свирепом порыве сплелись,
Есть в темных ущельях обычай седой...
Старинным обычаем верен всегда,
В борьбе удалец удальца пред толпой
Спиною к земле не прижмет никогда.
Саро и Моси, молчаливо сцепясь,
То кажут притворную ярость и прыть,
То хлопнутся наземь, в обнимку катясь,
Никак, мол, друг друга им не победить!
Напрасно толпа в исступленьи кричит,
И девушки с бьющимся сердцем глядят...
Ануш, изваяньем застывш, стоит,
Не в силах отвесь околдованный взгляд.
Стоит... И Саро вдруг увидел ее.
В глазах его — мгла, в голове — забытье,
В нем вспыхнуло сердце, забилось сильней,
Забыл он обычай, и мир, и друзей.
Тогда как Моси, побратима любя,
Боролся шутя и ослабив себя,
Саро его с силой внезапно схватил,
Сшиб с ног и коленом к земле придавил.
Так сделал и сам не заметил того...
Толпа заорала. В толпе торжество.

Վեր թըոցը ջահել փահլեաններին,
Եվ՝ ուրախության աղմուկ-գոռոցով,
Հաղթողին փեսի թախտի մոտ բերին:
Ցընծության ձայնից, ծափերի զարկից
Շարժվում են, դողում պատեր ու օճորք,
Խսկ նորեկ հարսի փարդի քամակից
Նայում են կանգնած հարսն ու աղջրկերք:

XIII

Վեր կացավ Մոսին. իրեն կըտրատում,
— Թող գա՛, գոռում է, որ բընենք նորից,
Թե չէ նամարդը, արևս եմ երդվում,
Էլ չի զըրծնելու երբեք իմ ձեռից:
Վե՛ր չի գցել ինձ... ինձ խաբել է նա...
Մեյդան բաց արե՛ք, թող մին էլ մեջ գա...
Ու ամեն կողմից ուրախ հըռհըռում,
Թունալի ծաղրով կանչում են, գոռում.

— Չե՛լավ, էդ չե՛լավ,
Վեր չի գցել դեռ,
Մոսին թոլ էլավ —
Խոզապարկով էր...
Հա՛, հա՛, հա՛, տըղե՛ռք,
Շատ էլ լավ կանի.
Մեջքը թա՛փ տըվեք,
Թող մին էլ բընի...
Հա՛, հա՛, հա՛, տըղե՛ռք,
Մեջքը թա՛փ տըվեք...:

XIV

Եվ աղմըկալի հարսանքի տանից
Դուրս եկավ Մոսին սաստիկ վիրավոր.
Արյուն է կաթում սնակնած սըրտից,
Գընում է ըշտապ, քայլերը մոլոր:
— Ամո՛թ քեզ, Մոսի՛, թո՛ւք ու նախատինք,
Ամո՛թ քեզ նըման գոված իգիթին,

«Саро-победитель!» — И вот пастуха
С почетом подводят к тахте жениха.

И все рукоплещут, ликуют, кричат,
Качается кровля, и стены дрожат.
А рядом из-за занавесок цветных
Невеста с подружками смотрит на них.

XIII

С пола встал Моси. Мечет он и рвет;
Крикнул: «Пусть встает! схватимся мы вновь.
Иль жизнью клянусь, он так не уйдет!
Плата за позор — нечестивца кровь!
Он не победил!.. я обманут был!..
Ну — пусть он придет! очистите круг!»
Хохот загремел, хохот оглушил.
Смеются, орут все сразу и вдруг:

«Он не побежден? —
Правду молвил он!
Ха-ха-ха! — упал,
На спине лежал!
У тебя, Моси,
Вся спина в грязи!
Вот он, еще раз
Схватится сейчас!
Пусть-ка наперед
Спину отряхнет!..»

XIV

Со свадьбы веселой из дома того
Уходит Моси, тяжело оскорблен:
Кипит омраченное сердце его.
Поспешно, шагами неверными он
Идет, бормоча: «Это ты ли, Моси?
Позор тебе!.. Ты ли валялся в грязи?

Մի անունդ հիշիր, մի բոյիդ մըտիկ,
Դեռ քու թիկունքը չէր տեսել գետին:
Ինչպես վեր ընկար դո՛ւ սարի նըման,
Երբ որ նայում էր ողջ գյուղը կանգնած...
Դո՛ւ... կուշ գաս տակին Սարոյի ծընկան,
Նըրանից հետո երևաս կանանց...
Եկա՞ծ էր էս բանն իսկի քու գըլխին...
Ծաղրատեղ դառար բովանդակ գեղին...
Դե մեռի՛ր, էլի՛, գետի՞նը մըտիր,
Տանը վե՛ր ընկիր՝ իլիկ պըտըտի՛ր...:

XV

— Վա՛յ, վա՛յ, Մո՛սի ջան, ինձ մի՛ սպանիր,
Սըրանից հետո չեմ սիրիլ նըրան...
Վախենում եմ ես... դամեղ տեղը դիր...
Միրտը դողում է տերսի նըման...
Խընդրում էր լալով եղերը առաջին
Անզոր ու դալուկ իր քուրը չոքած.
Մոսին՝ փայլկըտուն խանչալը ձեռին՝
Ուզում էր մորթել նըրան աչքը բաց:
— Դե իմ անունով երդի՛ր, անըզգա՛մ,
Որ էլ Սարոյին դու չես սիրելու,
Թե չէ տեսնո՞ւմ ես խանչալը հանած
Մինչն դաստակը սիրտը եմ խըրելու:
— Քու ոտի հողն եմ, Մո՛սի ջան, Մո՛սի,
Դու քու եսիրին երդո՞ւմ ես տալիս...
Ես էլ Սարոյին չեմ սիրում՝ ասի,
Տեսնո՞ւմ ես չոքած ինչպես եմ լալիս...
— Դու խաբո՞ւմ ես ինձ, սուտի՛կ, խաբերա՛.
Չե՞ս սիրում ասիր. Էն ի՞նչ է հապա,
Էն ի՞նչ է հապա, որ տեղն ենք մըտնում
Հեկեկում ես դու գիշերվա մըթնում.
Էն ի՞նչ է հապա, որ դու երավում
«Սարո ջան, Սարո... Սարո» ես ասում...
— Մո՛սի ջան, Մո՛սի, գըլխովը շուռ գամ.
Ինձ մի՛ ըսպանիր, ինձ թող էս անգամ.

Еще ты земли не касался спиной...
Ты вспомни — кто ты? Погорюй над собой!
Как на землю вдруг твое тело легло,
Когда на тебя все глядело село?
Тебе... у Саро под коленом лежать
И женщинам после глаза показать?!

Нет... Горе с тобою случилось! беда!
Посмешишем будешь для всех навсегда...
Умри! Ведь такого стыда не снести!
Сиди со старухами, прялку крути!..»

XV

«Ой, не убивай меня, брат, пощади!
Не буду! не буду любить я его!
Ох, сердце дрожит, как листочек в груди...
Моси, я кинжала боюсь твоего!..»—
Так брата Ануш умоляла, в слезах
Упав на колени, от страха без сил...
Сирепый Моси с исступлением в глазах
Сестре обнаженным кинжалом грозил.
«Клянись моим именем! — брат ей кричал,—
Клянись, что Саро ты не будешь любить!
Не то — видишь мой обнаженный кинжал?—
Легко мне бесчестное сердце пронзить!»
«Моси-джан! Я — прах под твою ногой!
Ты клясться рабу заставляешь свою?..
Вот я на коленях, в слезах пред тобой...
Я больше Саро не люблю, говорю!»
«Ты вздумала мне, обманщица, лгать?
Не любишь его?.. А что же тогда,
А что же тогда, как ложимся спать,
В ночной темноте ты плачешь всегда?
А что же тогда, как только уснешь,
«Саро-джан! Саро!..» — его ты зовешь?»
«Моси, джан-Моси! мне за это не мсти!
Сегодня меня пощади, отпусти!»

Ել չեմ սիրիլ ես, երբ դու չես ուզում,
Ել չեմ կանչիլ ես նըրան երազում...
Ինձ մի՛ ըսպանիր, զամեղ տար հեռու...
Քու քույրը չե՞մ ես... իմ Մոսին չե՞ս դու...

XVI

Ու էն հարսանքից թըշնամի դարձան
Ախափեր տրդերը էս դեպքի համար.
Ընկեր, բարեկամ գընացին, եկան,
Կըրկին հաշտության չեղավ մի հընար:
Անկոտրում Մոսին էլ ո՛ր Մոսին էր,
Որ՝ աչքը դեռ բաց, էս լուս աշխարքում,
Իրեն հարազատ քըրոջը տեսներ
Նամարդ ընկերի՝ Սարոյի գըրկում:
Գուցե գիշերս էլ իր հերսից անքուն՝
Ուզում է ջահել քըրոջն ըսպանի,
Սարոյի անունն ու սերը թաքուն
Խանչալի ծերով սըրտիցը հանի:
Ո՛վ գիտի, գուցե հենց էս գիշեր էլ
Իգիթ ոսոխներն, անհաշտ ու համառ,
Մեկմեկու հոտից ոչխար են քըշել,
Մեկմեկից վըրեժ առնելու համար:
Կարող է նույնպես պատահել հանկարծ,
Որ մեկի դեկը, արդյունքը հընձի,
Գիշերվա ժամին, հըրով քըրընկած,
Երկնահաս բոցով աստղերը խանձի:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԵՐԳ

XVII

Ամպերը դանդաղ ուղտերի նըման՝
Նոր են ջուր խըմած ձորից բարձրանում.
Բարոտ թիկունքից Զաթինդաղ լեռան
Նոր է արևը պըռունզը հանում:

Не хочешь — не буду его я любить
И звать уж не буду его я во сне...
Боюсь я... не надо кинжалом грозить...
Моси-джан, опомнись! не брат ли ты мне?..»

XVI

И непримиримой, смертельной враждой
Друзей разделил этот случай пустой.
Родные в дом из дому стали ходить,—
Мирили их, да не могли помирить.
Как мог непреклонный Моси потерпеть,
Что неотомщен он, а рядом с сестрой
Вдруг стал под венец бы обидчик Саро.
Смерть лучше, чем в доме такого иметь...
И жаждою мести горя, может быть,
Он хочет пролить сестры своей кровь,
И грудь ей готов кинжалом пронзить,
Чтоб с жизнью из сердца вырвать любовь.
Быть может, с ночи до восхода луны,—
Настойчивы в злобе, ожесточены,—
Враги друг у друга угонят овец,
Чтоб ярость свою утолить наконец?
Быть может, сегодня же ночью сгорит
Стог хлеба на кровле,— запас годовой,
И хмурые скалы окрест озарит
И вскинется к звездам язык огневой?..

ПЕСНЬ ЧЕТВЕРТАЯ

XVII

Рассвета лучом Чатиндаг озарен.
И, как с водопоя верблюды, на склон
Гуськом из ущелья идут облака.
В долине блестит и дымится река...

Գյուղում աղմուկով իրար են անցնում,
Կրտեր ծերերին կանայք հավաքված,
Տըղերքը դեպի բարափն են վազում
Հըրացանների կիսերից բռնած:

XVIII

Եկավ վիթխարի ծերունի մի մարդ.
Կանգնեց վըրդովկած տըղերանց միջին,
Մատը դեպի ձոր մեկնելով հանդարտ
Էսպես նա պատմեց զող տալով չիրխին.
— Էս գիշեր, կեսը կըլներ գիշերվա,
Դեռ չի կըպցրել աշքը տեղի մեջ.
Չունս էլ է կորել, ջանս էլ էն վաղվա,
Սմեն մի բանից մընացել եմ խեղճ...
Հա՛, հալալ կեսը կըլներ գիշերվա,
Շունը վերկացավ էս կըռան վըրա.
Հեյ-հե՛յ, կանչեցի, ձեն տըվող չելավ.
Շունը գապավեց, շունը վեր կալավ...
Հե՛յ գիդի, ասի ինքըս իմ միջում,
Ի՞նչ է մընացել առաջվան տըղից.
Քընում էի վաղ մենակ արխացում,
Մի ձեն լըսելիս վեր թըռչում տեղից...
Էն էի ասում, քընել չի դեռ.
Կըլիներ դառը գիշերվան կեսը,
Երկու մարդկային սև կերպարանքներ
Շան առջեւ փախած՝ ցած իջան դեսը...
Էս որ լըսեցին, դես ու դեն ցըրված
Տըղերքը ճեպով ձորը ներս մըտան,
Ու մըտի տակին, ճամփիցը ծըռված,
Երկու մարդու թարմ ուտնատեղ գըտան:

XIX

Ամբողջ մի ամիս խումբը զինավառ
Սարեր ու ձորեր ուտնատակ տըվեց՝
Չոբան Սարոյին գըտնելու համար,
Որ սարիցն իջավ, Անուշին փախցրեց:

Что ж полно смятения селенье в горах?
На кровлях толпится встревоженный люд,
И юноши, ружья сжимая в руках,
Толпою ко входу в ущелье бегут.

XVIII

К толпе возбужденных событием людей
Седой, величавый старик подошел
И, пыхнув прокуренной трубкой своей,
Сказал, указавши рукою на дол:
«Я прошлую ночь — этак в полночь — не спал,
И, глаз не смыкая, в постели лежал...
Всего я лишился на старости лет,—
И сна, и здоровья бывалого нет...
Да... помню: был темный полуночный час,
Вдруг пес забрехал за стеною у нас.
«Эй, кто там? Уймись ты!» — я крикнул ему.
Гляжу, — пес, как бешеный, кинулся в тьму!.
«Эх, времечко! — тут про себя я сказал,—
Чем прежде я был, и чем нынче я стал?
Бывало, один возле выгона спиши,
Чуть шорох,— и вскочишь, и в оба глядиши...»
Так вот, говорю, не сомнуй еще глаз;
Л помню — был горький, полуночный час...
Две тени мелькнули, пустились бегом
От пса и пропали во мраке ночном...
Туда побежали».

Толпа удальцов
В ущелье сошла и двоих беглецов
Недавние там отыскала следы,
Терявшиеся на песке у воды.

XIX

Шло время. Толпа деревенских парней
Все горы обрыскала за сорок дней,
Но только Саро-пастуха не нашла,
Укравшего дерзко Ануш из села.

Մի ամսից հետո տըղերքն եկան տուն,
Գովելով նըրա արարքը ճարպիկ.
— Հալալ է տըղին, այ իգիթություն,
Ահա թե ինչպես կըփախցնեն աղջիկ:
Մենակ Անուշի ախպերը — Մոսին
Մընաց հանդերում. Երդում կերավ նա,
Ուր որ էլ լինին՝ նըրանց միասին
Գրտնե՛ կոտորի, սիրող հովանա:
Մնաց հանդերում: Եվ ահա մի օր,
Քաղվոր կանանց մեջ, մըթան հետ, թաքուն,
Շորերը պատուած, տիսուր, գըլխակոր
Անուշը ձորից եկավ հորանց տուն:

XX

— Աղջի՛, Վա՛րդիշաղ, թե հոգիդ սիրես,
Մի գարիդ գըցի՛ր, տես ի՞նչ է ասում.
Աչքս խավարի, տեսիլ դառնամ ես,—
Տեսիլք եմ տեսել գիշերս երազում:
Մի մութ ձորի մեջ, մի նեղ ձորի մեջ,
Անբախտ Սարոյի ոչխարը կանգնած,
Լեզու էր առել ու խաղ էր կանչում,
Ու խաղ էր կանչում ձեն ձենի տըված...
Մի գարիդ գըցի՛ր, թե որդով խընդաս,
Էս երազն խսկի ես լավ չեմ փորձել.
Ողորմած աստված, քու դուռը բանաս,
Քու ոտի հողն ենք — դու ես ըստեղծել...
Անբան գառները մութ ձորի միջին
Խաղ էին կանչում ու ձենով լալիս,
Սարոյի նանն էլ նըրանց առաջին
Առլուխ էր առել ու պար էր գալիս...
— Աղջի՛, Մանի՛շակ, վատ բան ես տեսել,
Գարիս էլ, ահա, էղպես դուրս եկավ.
Էս չարն, էս բարին... Սարոն է էս էլ...
Տե՛ս, ահա, Սարոն սև ճամփեն ընկավ...
Աստված խընայի ջահել-ջիվանին,
Աստված խընայի իր անբախտ նանին...

И парни ни с чем воротились домой.
Про удаль Саро говоря меж собой:
«Эх, вот у кого нам пример надо брать!
Друзья, вот как надо невест умыкать!..»
Но, жаждою мести снедаемый, брат
Беглянки Ануш не вернулся назад.
Дал клятву Моси беглецов проследить,
Убить их на месте и гнев утолить.
В горах он скитался...

Но вот как-то раз
Со жницами женщинами в поздний час
В изодранном платье, понурясь, тайком
Беглянка вернулась в родительский дом.

XX

«Эй, слышишь, Вардишах, коль любишь меня,—
Раскинь-ка на счастье горсть ячменя!
Исчахнуть бы мне, ослепнуть бы мне!
Послушай, что мне приснилось во сне:
...Ущельем иду, где воды шумят,
И овцы Саро в ущелье стоят,
Язык обрели — и песню поют,
Согласно поют, чудесно поют,
Раскинь свой ямчены! Порадуй сестру!
Ой, плох этот сон... Ох, он не к добру...
О боже, врата свои нам открой;
Ты нас сотворил, мы — прах пред тобой!..
Безгласные овцы в ущелье глухом
Так пели, сестрица, как мы не споем;
Бедняги Саро убогая мать
С платочком пошла пред ними плясать...»
«Услышь, Манишак, к несчастью твой сон,
Гляди на ячмень — как падает он!
Вот — зло, вот — добро... А это — гляди:
Саро... он стоит на черном пути.
Господь, молодца Саро пощади!
В дом старой нани беду не пусти!..»

XXI

Ու ման է գալի սարերը ընկած
Սարոն փախցրած եղերվի նըման,
Օրհասն առաջին, գընդապն ետևից,
Հանդերը՝ դրժոխք, ընկերը՝ դուշման:
Եվ երբ երեկոն հանդարտիկ ու լուռ
Սարերից իշնում, խավարն է պատում,
Նըրա բայաթին ողբում է տըխուր,
Ընկեր սարերին խոսում, գանգատվում:

— Բարձըր սարեր, այ սարեր,
Զեն եմ տալի «վայ», սարե՛ր,
Դուք էլ ինձ հետ ձեն տըվեք,
Իմ դարդերի թայ սարե՛ր:

Որս եմ՝ բուրես ձեզ արած,
Ձեր ձորերին, ձեզ արած,
Կուզեմ կորչեմ անգյուման,
Էս աշխարքից բեզարած:

Կորչեմ բեզար դատարգուն,
Բար-սարեսար դատարգուն,
Մեռնեմ պըրծնեմ էս օրից,
Բալքի առնեմ դադար-քուն:

Այս, կը մեռնեմ ամա նա
Վայ՝ թե հանկարծ իմանա,
Ես ապատվեմ էս ցավից,
Աչքը լալով նա մընա:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ԵՐԳ

XXII

Լալիս է Անուշն երեսին ընկած,
Կանգնած են շուրջը կանայք հարևան,
Ու խոսք չեն գըտնում ասեն անարգված,
Տարած-ետ բերած, անքախտ աղջրկան:

XXI

И бродит Саро по горам родным,
Как загнанный зверь, из оврага в овраг.
И рок впереди, и пуля за ним.
Луга ему — ад и друг ему — враг.
Когда ж на горах закат догорит,
И вечер дарит отрадную тьму —
Его баяти печально звучит,
И горы-друзья внимают ему:

«Ночные горы — эгей!
Вас мое горе темней.
Ой, горы, вам я кричу,
Одни вы вторите мне!

С надеждой к вам я бежал,
Я так от мира устал!
О горы, скроите меня
В глухих расселинах скал!

Как к дому друга, иду
К скалистым кручам во льду.
Умру, избавлюсь от мук,
Ночлег спокойный найду.

Умру... но как же она?
Ах, эта мысль мне страшна.
Пусть я избавлюсь от мук —
Она, как будет одна?»

ПЕСНЬ ПЯТАЯ

XXII

Рыдает Лнуш, пав на землю лицом.
Соседки безмолвно столпились кругом;
Не знают они, что ей, бедной, сказать.
И чем обнадежить, и как утешать?..

Աստված խընայեց՝ կոպիտ ախպերը
 Հեռու հանդերից դեռ տուն չէր դարձել,
 Իսկ խոժողադեմ ալենոր հերը
 Ըսկավ փըրիքը թըքել, անիծել:
 — Դո՛ւրս գընա, կորի՛, ա՛յ լիրբ, անզգա՞մ,
 Սև ու սուգ լինի թագ ու պըսակըդ.
 Կորի՛, չերևաս աշքիս մյուս անզամ,
 Գետինը մըտնի երկար հասակըդ:
 Տեսա՛ր, որ նըրան ատում է Մոսին,
 Չեն ուզում, տեսար, նըրան հերն ու մերդ.
 Դու քանի գըլուխ ունիս քո ուսին,
 Որ վէր ես կենում փախչում նըրա հետ:
 Խոնզված գյուղացիք կըտուրից իշան՝
 Մեղմնուն կոպիտ բարկությունը հոր,
 Հայտնըվեց նույնպես գյուղի քահանան,
 Մի պատկառելի հըսկա ալենոր:
 — Դո՛ւրս գընացեք, դո՛ւրս, գոչեց տերտերը.
 Անուշը թողեք ուղիղն ինձ ասի,
 Թողեք նա հայտնի իր միտքն ու սերը,
 Նըրանից հետո բանը կըպարզի:
 Մի՛ լար, իմ առջի՛կ, ինձ խոստովանի՛ր,
 Սիրո՞ւմ ես նըրան, քու կամքո՞վ փախար...
 Եթե սիրում ես՝ էլ դարդ մի՛ անիր,
 Պիտի պըսակեմ ես ձեզ արնպատճառ...
 — Ի՞նչ են հառաջում... էն ո՞վ էր, մի տե՞ս,
 Որ դուրս հանկարծ աղմըկեց էսպես...
 Ո՞վ է ըսպանել... Մոսի՞ն... ո՞ւմ... ո՞ւր...
 — Անո՛ւ, հե՞յ, Անո՛ւ... ջուր հասցրե՞ք, ջո՛ւր...

XXIII

Ինչպես մի հեղեղ վեր կենար հանկարծ,
 Երկընքի մըլնած ամպերից իշներ,
 Ինչպես փոթորիկ սաստիկ սրընթաց,
 Գյուղից սըլացան մի խումբ կըտրիճներ,
 Ցավից տուքացած էլ բան չեն հարցնում,
 Թըռչում են, ասես ահից հալածված,

Покамест бог миловал,—бешеный брат
 Из дальних полей не вернулся назад...
 Но с пеной у рта жестокий отец
 Плюется, клянет несчастную дочь;
 «Пусть горе тебе принесет твой венец!
 Уйди ты, распутница, с глаз моих прочь!
 Подальше от дома своей стыд уноси,
 Уйди! Не позорь ты отца своего!
 Ты знала — его ненавидит Моси,
 Ты знала — что мы невзлюбили его!
 Так как же решилась ты с ним убежать?
 Нет! Лучше б тебе в могиле лежать!..»
 На крик старика все селенье сошлось,
 И слышно: «Утихни!.. Умерь свою злость!..»
 И сельский священник приплелся на крик —
 Осанистый белобородый старик.
 «Прочь, прочь уходите! — он людям сказал,—
 Уйдите, чтоб сам я всю правду узнал!
 Ануш все мне скажет сама. И тогда
 Увидите, что поправима беда.
 Не плачь, успокойся, утихни, мой свет!
 Скажи мне, ты любишь его или нет?
 Сама захотела ты с ним убежать?..
 Сама? Ну, так должен я вас обвенчать.—
 И все тут!..»
 «Эй! кто там так громко кричит?..
 Да, что там?.. Пускай кто-нибудь поглядит!..
 Убил?.. Кто?.. Моси?.. Нехватало беды...
 Ануш, эй, Ануш!.. поскорее — воды!..»

XXIII

Как бурный поток, что, свиреп и могуч,
 Внезапно бы на землю хлынул из туч,
 Как яростный вихрь, распахнувший крыла,
 Помчалась толпа парней из села.
 Спешат, уж не спрашивая ни о чем,
 Гонимые горем, как черным смерчом.

Ու նըրանց առջն արոելի բացվում,
Թթշում է ձորը արյունով լըցված:
Գյուղը դատարկվեց մի ակնթարթում,
Քարափի գրլիսին կանգնած անհամբեր,
Լո՛ւռ, սըրտատըրոփ ականջ են դընում,
Նայում են ներքես... ձեն չի գալիս դեռ.
Դեբեղն է մենակ անդընդում հուպված
Խորածան ողբով սողում ուեպի օած:

xxiv

Ու մարդասպանը դուրս եկավ ձորից,
Դեմքը այլայլված, քայլվածքը մոլոր.
Սարսափ է կաթում արնոտ աչքերից,
Եվ կերպարանքը փոխված է բոլոր:
Առանց նայելու մարդկանց երեսին,
Առանց խոսելու, սևակնած, դաժան,
Մոտեցավ սրահին, կախ տղվավ սընին
Սև հրացանը՝ սև օձի նըման:
Պապանձվեց նույնպես ամբոխը մեխված,
Ոչ ոք ծըպշտալ չի համարձակվում,
Մենակ մի հոգի անզուսպ կատաղած
Հարայ՝ է կանչում, երեսը պիկում:
Մեռած չորանի պառավ նանն է նա՝
Ցավից խելագար բառաչում, լալիս,
Տարաբախտ ծընող, վազում է ահա,
Չորիցն է տրիսուր գոռողը գայիս:

xxv

Սըգավոր կանայք նըրա ետևից
Հարա՛յ կանչելով ձորը վազեցին,
Իրենց կորցրածն էլ հիշելով նորից՝
Դիմակի շուրջը կարգով շարպեօին;

Влетели в ущелье. И мнится — у ног
Шипит и клубится кровавый поток...
И вмиг — никого не осталось в селе.
Теснясь, в нетерпенье стоят на скале.
И, с трепетом вслушиваясь в каждый звук,
Глядят напряженно. Но скалы вокруг
Безмолвны. Лишь пену бушующих вод
Бессонный Дэв-Бед по дну бездны несет.

xxiv

И вот показался убийца из мглы
Ущелья. Шаги неверны, тяжелы.
Идет... Все черты его искажены,
Глаза выраженьем ужасным полны,
И — страшный, медлительный — к двери своей
Прошел он, не глядя на лица людей;
Повесил на столб волосатой рукой
Ружье свое, схожее с черной змеей.
Застыла толпа. Каждый — как онемел
От страха... Никто и дохнуть не посмел,
Молчат. Вдруг завыла старуха одна.
Лицо раздирает и вопит она;
«Арай!» Это сын ее, сын... он убит.
Она, обезумев от горя, бежит.
И, страшен и нечеловечески дик,
В пустынном ущелье звучит ее крик.

xxv

И с воплем «арай» исступленной толпой
Все женщины кинулись узкой тропой
В ущелье, за матерью вслед. И вдали
Ее возле мертвого сына нашли.

Եգիթին վայել սըրտառուչ ողբով
 Լաց ու կոծ արին ձեն ձեսի տրված,
 Տըղերքն էլ մըթին, լուռ ու գըլխակոր,
 Մընացին մոտիկ քարերին նըստած:
 Ողբացին անշունչ դիակի վըրա՝
 Անտեր մընացած ոչխարի մասին,
 Անսիրտ անեծքով հիշեցին նըրա
 Անձար մընացած խեղճ յարի մասին.
 Եվ նըրա մասին, որ ընկերները
 Հանդը գընալիս Սարո կըկանչեն,
 Որ սարից փախած սոված շըները
 Կըտերը պիտի ոռնան, կըլանչեն:
 Ծանըր չոմբախը, գըլուխը մեխած,
 Օճորքում դըրած պիտի մըրուտի,
 Երկար խանչալը, պատիցը կախած,
 Պատենում մընա ու ժանգը պատի...
 Որ հով սարերի սովորած նանը
 Էլ սար չի գընալ առանց Սարոյի,
 Սկ շորեր հագած կընըստի տանը,
 Անցած օրերը միտը կըբերի:
 Եվ ամեն մի խոսք, մի հիշողություն
 Կըտրատում էին սիրով ծեր նանի,
 Եվ աղաչում էր նա մեռած որդուն՝
 Մի անգամ խոսի, աչքը բաց անի:
 — Ընչի՝ չես խոսում, ընչի՝ չես նայում,
 Իմ օր ու արև, կյանք ու ջան՝ որդի,
 Դու իմ գերեզմանն ընչի՝ ես խըլում,
 Թըշնամի՝ որդի, դավաճա՞ն որդի...
 Բայց չին բացվում աչքերը փակված,
 Շուրթերը սառել, չորացել էին,
 Նըրանց արանքից ատամները բաց
 Սիպտակ շարքերով երևում էին:
 Ու նա կատաղած՝ հանդուզն անեծքով

И плач их надгробный так скорбно звучал,
 Что душу, казалось, живым разрывал.
 И юноши с горестной думой в глазах
 Уселись понуро на ближних камнях.
 А женщины плакали — сгиб удалец...
 Жалели покинутых **сирых овец**.
 Бедняжку Ануш помянули потом
 Бездушным проклятьем.

Скорбели о том,
 Что вот, мол, все юноши в горы пойдут,
 Саро одного лишь с собой не возьмут.
 Что некому будет собак накормить,
 Что с кровли начнут они, бедные, выть,
 Что палица с грозной щетиной гвоздей
 Покроется сажей на полке своей.
 Что длинный кинжал, украшенье стены.
 Заржавеет, вдвинутый праздно в ножны.
 Привыкшая к воздуху горных высот,
 Нани в этот год на яйлаг не взойдет;
 Одна будет дома несчастная мать
 Сидеть, горевать, о былом вспоминать...

И каждое слово, что слышала мать
 О сыне, ей сердце могло б растерзать.
 И мать мертвела начинает молить
 Хоть слово сказать, хоть глаза приоткрыть:
 «Что, солнышко, ты закатилось во тьму?
 Зачем не глядишь ты? Молчишь почему?
 Сын милый! Ты — что изменил мне? Взгляни —
 Ты отнял могилу у старой нани!»
 Но бледные веки навек заперты.
 Застыли уста, и не дрогнут черты.
 Не слышит убитый земных голосов...
 Недвижно белеет полоска зубов.
 ...И небо-врага проклинает она,

Ծառու եղավ դուշման երկընքի դիմաց,
Եվ հայինյում էր, և կուրծքը ծեծում,
Եվ լալիս էին ձեն ձենի տըված...
— Կարմիր արևից ընկած, Սարո ջան,
Կանանչ տերևից ընկած, Սարո ջան...
Արևս հանգավ, Սարո ջան,
Գիշերս ընկավ, Սարո ջան...

Գիշերը ընկավ, թանձրացավ մութը,
Ու նըփաղեցին ձեները տըրտում,
Հոգնեցին, հանգան... Ծերուկ Դեբեղը
Մըգում էր մենակ խավար անդընդում:

Մըգուր գետը՝
Ծեր Դեբեղը,
Սիրտը քըրքրած,
Զուրը փըրփիրած,
Քարուտ ափին,
Լեռ քարափին,
Դեռ ծեծում է,
Հեծեծում է...

λХVI

Եվ մի քանի ընկեր-տըղերք
Զորում, գետի եկերքին,
Փոս փորեցին ու սըրտաբեկ՝
Հողին տըվին հովվի դին:
Ծառ ու ծաղիկ՝ սըփսըզալուկ
Բույր խընկեցին դյուրեկան.
Ծեր Դեռ-բեղն էլ ահեղ ձենով
Երգեց վըսեմ շարական:
Ու տըղերքը տըխուր ու լուռ
Վերադարձան դեպի տուն,
Զորում թողած մի սև բըլուր,
Մի գերեզման անանուն:

Отчаянья и исступленья полна.
И бога поносит, и волосы рвёт,
И снова рыдает, и снова зовёт:
«Ты солнцем за тучи упал, Саро-джан!
Ты с ветви цветущей упал, Саро-джан!
Тьма солнце убила мое, Саро-джан!..
И ночь наступила моя, Саро-джан!..»
..И ночь наступила. И пала роса.
И плачущих стихли вдали голоса,
Лишь старый Дэв-Бед, в граве пенных седин,
Горюет и плачет в ущелье один.

С грозной песней
Мчится в бездне,
И — горя волн —
Бьет пеной волн
О стены скал
За валом вал
Разбивает
И рыдает...

XXVI

Друзья, с сокрушенной душой,
Могилу копать пришли.
Над рекой, под скалой большой,
Они его погребли.
Заблагоухал ивы цвет,
Всплыл над долиной туман.
И голосом шумным Дэв-Бед
Величавый спел шаракан.
И друзья — грустны и туманны —
Воротились каждый в свой дом,
Оставя внизу безымянный
Черный холм в ущелье глухом.

XXVII

Գարունը եկավ, հավքերը եկան,
Սարեր ու ձորեր ծաղիկներ հագան.
Մի աղջիկ եկավ, մի մենակ քաղվոր,
Գետի եզերքին շըրջում է մոլոր.
Ծըրջում է մոլոր, խընդում ու լալիս,
Երգեր է ասում ու ման է գալիս:
— Սիրուն ալջի կ, ի՞նչ ես լալիս
Էղպես մենակ ու մոլոր,
Ի՞նչ ես լալիս ու ման գալիս
Ես ձորերում ամեն օր:
Թե լալիս ես՝ վարդ ես ու վաւում
Մայիս կրգա, մի քիչ կաց,
Թե լալիս ես՝ յարդ ես ու վուում,
Այն, նա գընա՛ց, նա գընա՛ց...
Արտասվելով, լալով էղպես
Ետ չես դարձնի էլ գերիդ,
Ինչո՞ւ իկուր հանգընում ես
Զահել կրրակն աչքերիդ:
Նըրա անբախտ շիրմի վըրա
Պաղ ջուր ածա աղբյուրի,
Դու էլ գընա նոր սեր արա,
Էսպես է կարգն աշխարհի:

— Ծնորհակալ եմ, անցվոր ախապեր,
Աստված պահի քու յարին.
Ճամփիդ վերջում կանգնած է դեռ
Անուշ ծիծաղն աչքերին...
Ուրախ սըրտով դուք ձեր սերը
Վայելեցեք անթառամ,
Ինձ արցունք է տվել տերը,
Ես պիտի լամ, պիտի լամ...

ПЕСНЬ ШЕСТАЯ

XXVII

Принеслась весна. Склоны гор в цветах.
Загремел в лесах хор весенних птах.
Девушка одна ходит, травы рвет,
Про себя поет и не отдохнет,
По речным пустым ходит берегам,
Плача и смеясь, бродит по лугам.

«Красавица, что плачешь ты,
Тоскуешь ты о чем?
И для кого ты рвешь цветы
В ущельях день за днем?
Ты плачешь — роз весенних ждешь?
Для роз настанет май!..
Иль ты о милом слезы льешь?
Ушел он в дальний край...
Его из плена — никакой
Мольбой не воротить!..
Зачем напрасных слез рекой
Огонь очей гасить?
Могильный холм его польет,
Оплачует дождь весной.
Тебя ж другой любимый ждет.
Таков закон земной».

«Благодарю, прохожий-брать!
Иди! Ты встретишь яр...
У ней смеется сладко взгляд
Глубокий, полный чар.
Пусть ваши дни, любви полны,
Ликуют, как весна!
А мне? — лишь слезы мне даны,
И плакать я должна».

Ու ման է գալիս,
Երգում ու լալիս:
Երգերը անկապ, երգերը տղխուր,
Արցունքի ննան հոսում են իզուր.
Բայց լալիս է նա ու երգեր ասում,
Ու միշտ էն անմիտ տրտունջն է խոսում,
Թե ինչպես հանկարծ աշխարքը փոխվեց,
Ինչպես դատարկվեց կյանքում ամեն բան,
Սարերը մնացին որբ ու անչորան,
Թե ի՞նչպես հանկարծ նա գընաց հեռու,
Էլ չի դառնալո՞ւ, էլ չի դառնալո՞ւ...

— Ե՛տ դառ, Ե՛տ, իգի՛թ,
Ետ դառ, անիրա'վ,
Կարոտած յարիդ.
Աչքը ջուր դառավ:
Ոչխարդ էն սարով
Ծուռ տուր, տուն արի,
Փախի՛ր գիշերով
Ու թաքուն արի...

Ախ, էն կանաչ սարի լանջին
Ո՞վ է քընած էն տըղեն,
Վըրեն քաշած սև յափլնջին,
Կուռը հանած էն տըղեն...
Զան, իմ յարն է, ջանի՛ն մեռնեմ,
Ծաղկի հոտով նա հարբել,
Սարի լանջին, հովի միջին
Մուշ-մո՛ւշ, անուշ մըրափել:

Վե՛ր կաց, վե՛ր, իգի՛թ,
Վե՛ր կաց, անիրա'վ,
Ոչխարքդ բեր կիթ,
Օրք ճաշ դառավ...
Արի՛, ջա՞ն, արի՛,

И бредет она,
И поет она.
А у ней одна
Песня сложена,
И кипит в ней слез темная волна...
Ропота полна, стонет и скорбит,
И одно поет, и одно твердит:
«Опустела жизнъ!.. Страшно опустел,
Изменился мир!.. Мир осиротел!..
Горы без Саро — сирры и пусты.—
И зовет она:— «Милый, где же ты?
Где твои пути? где найти следы?..

Сжался, удалец!
Воротись скорей.
Долго лъ ждать тебя
Любящей твоей?
Поверни стада,
Пригони домой!
Мы тайком тогда
Встретимся с тобой...

Взгляни на тот зеленый склон,—
Там юноша лежит.
Укрывшись черной буркой, он,
Откинув руку, спит.
Ах, то — мой яр! дыханьем трав
Он сладко опьянян,
На свежий луг в тени упав,
Спит безмятежно он.

Встань же, удалец!
Встань, жестокий мой!
Уж давно овец
Гнать пора домой...
Смуглый, молодой,

Քու գալուն մեռնեմ
Թուխ չորան, արի՝,
Կարոտըս առնեմ...

Տեսե՞ք, տեսե՞ք, դափ ու կուռնով
Ի՞նչ հարսնիք է դուրս գալի,
Մարդիկ ուրախ, թոն ու ձյունով
Չի են խաղում, չափ տալի...
Աղջի՛, աղջի՛, մըտիկ արեք,
Ես ի՞նչ տեսիլք ես տեսա.
Ո՞վ էր տեսել էսպես հարսնիք —
Ո՞չ հարս ունեն, ո՞չ փեսա...

Բերում են հըրե՞ն,
Ամա՞ն, մեր տան դեմ...
Վե՞ր դըրեք, վըրեն
Հյուսերըս քանդեմ...
Ես էլ եմ գալի՞ս,
Եղ ո՞ւր եք տանում...
Ինձ էլ թաղեցեք
Իր գերեզմանում...

Ա՞ն, չէ՛, ամա՞ն, ասում են դա
Մի դիակ է լո՛ւռ, սառած,
Արյունը չոր դեմքի վըրա,
Աչքերն անթա՛րթ, սիպտակած:
Նա սիրուն էր, անուշանոտ,
Աչքերը լի ծիծաղով,
Նա գալիս էր ցողոտ, շաղոտ.
Հանաքներով ու խաղով...

Արի՛, ջա՞ն իգիք,
Արի՛, անիրա՞վ,
Կարոտած յարիդ
Աչքը ջուր դառավ:
Էլ մի՛ ուշացնի,

Я тебя люблю.
Боль души с тобой
Только — утолю!..

Чья свадьба там, под рев зурны,
Идет — пышнее всех?
Людей веселых скакуны
Несут сквозь дождь и снег?..
Нет... Мне послышалась зурна,
Почудилась на миг..
Подруженьки, а где ж у них
Невеста и жених?..

Вон несут, несут
К воротам родным!..
Стойте! я косу
Расплету над ним...
Учесли его,
Плача и стена.
О, заройте с ним
В землю и меня!..

Ах, что я! Это, говорят,
Немой, смердящий труп;
Застыл недвижный, мутный взгляд,
Засохла кровь у губ.
А тот был юн и полон сил,
Благоуханно-свеж!
Он с шуткой, с песней проходил
По росам вешних меж...

Сжался, удалец,
Воротись скорей!
Долго ль ждать тебя
Любящей твоей?..
Ждать не заставляй,

Ես շատ եմ կացել,
Ել մի՛ լացացնի,
Ես շատ եմ լացել...

Տե՞ս, կրխուզե՞մ,
Լաց կըլեմ ես է՛լ...
Չեմ խոսիլ քեզ հե՞տ...
Չեմ սիրիլ քեզ է՛լ...

XXVIII

Անլըռելի վըշվըշում է
Պըղտոր ջուրը Դեբեդի,
Նըրա ափին կանաչում է
Մենակ շիրիմն իգիթի:

Նըրա շուրջը հեգ սիրուրին
Թընդացնում է ողբ ու լաց,
Չեն է տալիս իր Սարոյին
Ու պըտըտվում մոլորված:

Ու հոսում է գիշեր-ցերեկ
Արցունքն անբախտ աղջըկա,
Բայց իր սիրած տղան երեք
Չըկա՛, չըկա՛ ու չըկա...

Վըշվըշում է գետը — վո՛ւ, վո՛ւ,
Ու հորձանք է տալիս հորդ,
Ու կանչում է՝ «Արի՛, Անո՛ւ,
Արի՛, տանեմ յարիդ մոտ...»:

— Անո՛ւ, ա՛յ աղջի՛, Անո՛ւ, տո՛ւն արի...
Կանչում է մերը վերկից, կանչո՛ւմ.
Լո՛ւ են ձորերը, լո՛ւ են ահուելի,
Դուշման Դեբեդն է մենակ մըղընչում:

Долго я ждала.
Много без тебя
Слез я пролила.

Если не дождусь
Нынче до зари,
Помни — рассержусь,
Разлюблю — смотри!»

XXVIII

В утесы бьет разъяренный
Дэв-Бед пеной мутных волн,
И виден над ним зеленый
Саро надмогильный холм.

Там слезы безумная льет,
Возлюбленная его,
И стонет она и зовет
К себе Саро своего.

И светом сменяется тьма
И тьмой сменяется свет;
Безмолвна могила, нема,
И милого нет и нет...

Дэв-Бед вздыхает: «Вуш, вуш!..»
Вал за валом гоня во тьму,
Призывая: «Слушай, Ануш,
Тебя я возьму к нему!..»

«Ануш, эй, Ануш! вернись же назад!..» —
Старуха нани с обрыва кричит.
Но, страшно немы, ущелья молчат.
Лишь недруг Дэв-Бед во мраке шумит:

Վուշ-վուշ, Անուշ, վուշ-վուշ, քուրիկ,
Վուշ քո սերին, քու յարին,
Վուշ-վուշ, Սարո՛, վուշ-վուշ իգի՛թ,
Վուշ քու սիրած սարերին...

XXIX

Համբարձման գիշեր, էն դյուրիչ գիշեր,
Կա հըրաշալի, երջանիկ վայրկյան.
Բացվում են ոսկի երկընքի դրոներ,
Ներքն պապանձում, լրում ամեն բան,
Ու աստվածային անհաս խորհըրդով
Լրցվում բովանդակ նըրա սուրբ գըթով:

Էն վեհ վայրկենին չըքնաղ գիշերի՝
Երկընքի անհո՛ն, հեռու խորքերից,
Անմուրազ մեռած սիրահարների
Սստերը թըռած իրար են գալիս,
Չալի՛ս՝ կարոտով մի հեղ համբուրվում
Աշխարքից հեռո՛ւ, լազուր կամարում:

ՊՈԵՏՆ ՈՒ ՄՈՒՍԱՆ

Նըստած եմ մի օր ու միտք եմ անում.
Միտք եմ անում, մի՛տք, ու չեմ կարենում
Մի հընար գըտնեմ՝ ցավերզս հոգամ...
Վեր կենամ, ասի, մեկի մոտ գընամ,
Կըրկին պարտք անեմ, գլուխը քարը,
Մինչև որ տեսնեմ ինչ կըլնի ճարը:
— Ողջո՛ւն Պառնասի գըլիսից սըրրազան...
Ետ նայեմ տեսնեմ՝ իմ ծանոթ Մուսան:
— Վե՛ր կաց, բանաստե՛ղծ, կանչում է էսպես,
Վե՛ր կաց, ներշընչվի՛ր, դուրս արի հանդես
Տանջվում են ահա եղբարքը թըշվառ,
Հեծում, հալածվում աշխարհից աշխարհ:
Երկինք են հասել արցունք ու արյուն...

«Վուշ-վուշ, Անուշ, վուշ — նежный друг,
Любви твоей жалко нам!..
Вуш-вуш, Саро, храбрец-пастух!..
Вуш — милым твоим горам».

XXIX

Под Вознесенье, в ночь тайи и чудес,
Есть миг счастливый один, когда вдруг
Распахиваются врата небес,
И умолкает внизу всякий звук,
И чуть струится в небе эфир,
И благодатью наполнен весь мир.

В тот миг чудесный, когда тишиной
Объяты бездны и бури молчат,
Неутоленных при жизни земной
Влюбленных звезды друг к другу летят,
И встречаются, и нежно, с тоской,
Целуются — высоко над землей...

ՊՕԵՏ Ի ՄԱՅԼ

Однажды я сидел — уныл, угрюм,
Устав от горестных и тяжких дум
О том, как облегчить свою беду.
«За судой вновь к кому-нибудь пойду! —
Решил я наконец, тоской томим, —
А как устроюсь дальше, поглядим».
«С парнасской высоты тебе привет!»
Я обернулся... Муза, с давних лет
Знакомая, вошла: «Восстань, певец,
Стряхни с себя унынье, наконец!
Гляди: страдает твой родной народ,
И кровь невинных к небу вопиет,—
Бредут несчастные из края в край.

Անա՝ քեզ համար բերել եմ ավյուն,
Հույս տուր վըրատին, ըսփոփիր որբին,
Ուժ տուր պանդրխտին իր երկար ճամփին:

Նայիր՝ աղջիկը ինչպե՞ս ծաղկել է,
Աչբերի մըթնից պայծառ ծագել է
Կյանքի արևը ու սիրտ է հուզում,
Անձնըվեր սիրո երգեր է ուզում...

Ուրախ ու անհոգ գարունն էլ ահա
Բազմել է կանաչ սարերի վըրա,
Զորերը լըցվել, փըռվել հովիտում.
Հավքերն երգում են, ծաղկունքը փըթթում...

Դու էլ ըսթափի՛ր, երգիր քեզ նըման,
Ողջունի՛ր շըեղ գալուստը գարնան:
— Հերիք է, Մուսա՛, երկինքը վըկա,
Էլ համբերելու սիրտ ու տեղ չըկա.
Էնպե՞ս կանեմ քեզ, որ դու մոռանաս
Արյուն ու գարուն, պոետ ու Պառնաս:
Անիծված լինին էն օրն ու տարին,
Որ գերի դառա ես քո քընարին.
Քեզ հետ մըտերիմ դառնալու օրից
Զըրկված մընացի կյանքում բոլորից...

— Էն տաղա՞նդը, էն ձի՞րը հապա,
Որ տըվել եմ...
— Այ խաբերա,
Ահա ես էլ էդ եմ լալիս.
Ինչո՞ւ էս ձիրքն էիր տալիս:
Չըգիտեի՛ր միթե այնժամ,
Թե ինչ աշխարք պիտի ես գամ:
Թող լինեի մի կեղեքող,
Հավաքեի միշտ փող ու փող.
Առաջ թեն «զազան» ու «ցեց»,
Կըդառնայի շուտով ես մեծ,

Վեհ բարերար
Ապգի համար.

Մեռած օրս էլ պըսակ տային.
«Իր որբ ապգից — միակ հային»:
Կամ թե տերտեր լինեի թող,

Վոսstanь, поэт, надежды луч подай!
Тому, кто духом пал, скитальцам влей
Отвагу в душу и утешь детей.
На юных девушки, поэт, взгляни!
Как розы свежие, цветут они,
Сверкает светом солнечным их взгляд,—
Любовных песен все они хотят.
Весна пришла и яркий свой ковер
Везде раскинула по склонам гор.
Полны долины рокотом воды,
Шебечут птицы, и цветут сады.
Приди ж и ты в себя и песню спой
Во славу вящую весны младой!».
«Нет, Муза, нет! Довольно! Пощади!
Давно клокочет ад в моей груди.
Забыть тебя заставлю я сейчас
Про кровь, весну, поэта и Парнас.
Да будет проклят тот несчастный день,
Когда ты надо мной простерла сены!
С тех пор, как стал твоим питомцем я —
Убогой, нищей стала жизнь моя».
«А про святой забыл ты жар,
Что принесла тебе я в дар?»
«Обманщица, что дал он мне?
Из-за него я — как в огне.
Иль ты не знала, в мир какой
Идет питомец юный твой?
Мне б лучше кровь народа пить,—
Я б деньги мог тогда скопить,
Но мироедом бы не слыл,
Хоть им бы в самом деле был.
Раздался б крик:
«Как он велик,
Наш благодетель! Он один —
Собратьям верный армянин».
Еще попом я мог бы стать,
С крестом на шее провожать

Խաչը վըսիս մեռել թաղող,
Սուլիրի վերև միշտ նըստեի,
Իմ ապրուատը դըրըստեի,
Ազգն էլ աչքը տընկեր վըրաս.

— Իմ վըրկողը դու ես որ կաս:
Ահա էսպես բան լիներ մարդ,
Թընար ապրեր լի ու հանդարտ:
Կամ սընգուրված մի ճոխ հիմար,
Որ ապրում է լոկ իր համար,
Ուտում-քընում, ելնում-ուտում,
Լի՛, գո՞՞ն, ինչպես աղբակույսում
Հանգիստ ապրող որդը պարարտ:
Կըլինեի հարգի մի մարդ,
Նույնիսկ եթե գրլուխօս այնժամ
Դատարկ լիներ հազար անգամ,
Քան թե հիմա իմ գըրպանը:
Ահա կյանքում էս է բանը.
Թե չէ լինել ի ծնե գերի
Մերկ Մուսայի ու երգերի,
Որդիք ու կին
Թողած բախտին,
Մերձավորի ծաղր ու ծանակ,
Ուժից ընկել անժամանակ —
Թե պոետ եմ... օ՛, ո՛չ, Մուսա՛,
Մի անարդար պատիժ է սա:
Եվ ինձ մոտիկ
Փորձված մարդիկ
Դեռ շատ վաղուց նըկատեցին,
Կըոիվ արին, խըրատեցին,
Թե աշխարքին մըտիկ արա.
Շատն էլ խընդաց խելքիս վըրա...
Իսկ ես, ա՛խ, ես,
Միշտ խենթ էսպես,
Գիշեր-ցերեկ թերթում գըրքեր,
Շինում էի դատարկ երգեր,
Միշտ քո քամով էի թըռչում,
Ու միշտ բախտից հեռու փախչում:

Покойников,— меня б тогда
На место первое всегда
Сажали люди; ими чтим
Я был бы словно серафим.
Мне б этакую жизнь вести,
И был бы я у всех в чести;
Иль жить напыщенным глупцом,
Которому все нипочем,
Лишь бы поесть, потом поспать.
Червю навозному подстать
Такая жизнь, но нужды нет,—
Меня бы чтили с юных лет,
Хоть боле пуст во много б раз
Был череп мой, чем вот сейчас
Любой карман моих штанов.
Закон юдоли сей таков!
Но — ах! — с рождения под власть
Парнасской нищенки подпастъ,
На плач свою
Обречь семью,
Смех вызывать у всей родни,
Влачить, как груз тяжелый, дни,—
О Муза, это ли твой дар?
Нет, это худшая из кар.
И, помню я,
Мои друзья
Твердили мне наперерыв,
Что мой губителен порыв,
Что жизнь проучит,— надо мной,
Смеясь, качали головой.
Но я, дурак,
Себе был враг,
С утра до вечера читал,
Стихи безмозглыес кропал
И, за тобой летя вослед,
Бежал от счастья с юных лет».
«О счастье ты каком скорбишь?

— Այ ապերախտ, ի՞նչ ես ասում.
Են ո՞ր բախտն ես դու ափառում,
Որ չեմ տըվել քեզ իմ ձեռքով.

Աստվածային հըպոր ձիրքով
Ես ցած կյանքից հեշտ ու անթև
Թըռչել երկինք, վերև, վերև,
Ցավեր, հոգսեր ողջ մոռանալ,
Դըժոխք իշնել, դըրախտ գընալ,
Անհուն ըզգալ, թովիչ երգել...

Ո՞ր բախտից եմ ես քեզ վըրկել:

— Օ՛, ո՞ր բախտից... այ սևերե՛ս,
Ահա շարեմ, հիշիր ու տե՛ս:

Ինձ մի անգամ առան տարան
Հաշվապահի ուսումնարան,

Շատ խոսեցին,
Համովեցին,
Թե կավարտես ես դպրոցում,
Ատեստատը հետո ծոցում,

Ուր որ գընաս,
Տեղ կունենաս,

Լավ փողով տեղ բուղգալտերի.
Խավեյինդ էլ տարեցտարի
Միշտ կավելցնի քո ոռծիկը,
Վերջը վըրան և... աղջիկը:

Բայց դու եկար միտքըս մըտար,
Ինձ չըթողիր տեղըս դադար.

Դավթարն աչքիս դարձավ դաժան,
Թիվ, կոտորակ, թըվանշան
Ուղեղիս մեջ դարձան որդեր,
Քիչ էր մընում սիրտըս ապաթեր.

Ես էլ խօրտնած, խենթ երեխա՝
Փող ու աղջիկ թողի, փախա,

Թե չեմ կարող, ես չեմ կարող,
Ես գըրող եմ, գըրո՞ղ, գըրո՞ղ:

Սակայն էլի բախտըս ժպտաց,
Զեղըս բըռնեց տարավ հանկարծ
Ու պիսերի տըվավ պաշտոն:

Неблагодарный, вспомни лишь,
Какой в тебе я жар зажгла!
Тебе способность я дала
На дивных крыльях грез нестись
От скучной жизни к небу, ввысь,
Заботы, муки забывать,
В ад опускаться, в рай взлетать
И песни пламенные петь.

Чего же ты лишен? Ответь!»
«Вопрос бессовестный! Сейчас
Узнаешь,— слушай мой рассказ.

Был в школу счетоводства я
Когда-то отведен. Друзья
Твердили вокруг,

Что, дескать, друг,
Когда получишь аттестат,
Тебе порядочный оклад
И там, и тут —

Везде дадут:
Бухгалтеры в большой цене.

Хозяин,— говорили мне,—
Не будет на прибавки скуп,
А если не совсем ты глуп,
То попадешь к нему... в зятья.

Но тут к тебе, о Муза, я
Подпал под власть, и вот мой дух

Возненавидел зло гроцсбух,
В колонках чисел и дробей

Я видеть стал клубки червей,
И вот, безумное дитя,
Все бросил я, к тебе летя:

Так дольше жить, мол, мочи нет,—
Ведь я поэт, поэт, поэт!

Но снова благосклонный рок
Мне в люди выбраться помог:
Он сделал писарем меня.
Не знал я праздничного дня,

Ո՞չ լի օր կար ինձ և ոչ տոն:
 Մեծավորս էնքան սիրեց,
 Հին գորչակոյն ինձ նըփիրեց.
 Ընկերներս էլ ինձ դաս տըփին —
 Ոնց պըլոկել խընդրատըփին:
 Բայց դու էլի եկար գըտար,
 Խաղաղ գործիս մեջը մըտար.
 Ես էլ՝ հիմարս՝ իսկույննեթ
 Վեճ բաց արի ամենքի հետ,
 Թե ինչ բան է՝ խեղճ գյուղացուն
 Գերի շինել՝ ողջ տարին բուն
 Տանել, բերել ու թալանել,
 Այրու պղինձն աճուրդ անել...
 Ես բոլորը քիչ էր կարծես,
 Էնքան արիր, սատանի պես,
 Որ գըրեցի մեծիս պարսավ.
 Նա էլ — կո՛րի, կո՛րի, ասավ,
 Մենք ենք տալի քեզ փող ու վարձ,
 Դու, Մուսայի խելքով ընկած,
 Վեր ես կենում մեր դեմ խոսում.
 Էղանս պիսեր մենք չենք ուզում:
 Սակայն աստված մեծ է գութով.
 Հայտնի կանտոր ընկա շուտով:
 Լավ էր, ասի, այսուհետև
 Կապրեմ ազատ, գործու թեթև:
 Հետըս եկար, մըտար կանտոր,
 Գործերս արիր խառնուիընթոր.
 Քու երեսից հենց նույն տարին
 Իմ պաշտոնից ինձ դուրս արին:
 Էսպես եղա ես խայտառակ,
 Համ էլ ընկա պարտքերի տակ.
 (Հո պոետի պարտքն էլ գիտես.
 Եղ լոկ պարտք չի ուրիշի պես,
 Այլ ազգային մի մեծ առակ,
 Վեճ ու վըճիո ծանր ու բարակ):
 Ո՞ր մեկն ասեմ, ո՞րը թողնեմ.
 Երբ որ տեսան շընորք չունեմ,

Но так начальнику был мил,
 Что он мне ручку подарил,
 И я узнал от писарей,
 Как надо обирать людей.
 Но ты ко мне пришла и тут
 Вмешалась в мой спокойный труд,
 И я — за глупость мне позор!—
 Стал затевать за спором спор.
 Мол, не годится мужика,
 Чья жизнь и так ведь не легка,
 Годами мучить и терзать,
 Вдовицы скарб с торгов пускать.
 Потом — зачем и не пойму —
 По наущенью твоему
 В письме я шефа обругал,
 И он тотчас меня прогнал.
 «Тебя мы кормим и поим,—
 Сказал он мне,— а ты, гоним
 Своею Музой, нас хулишь?
 Таких не надо нам. Уйди ж!»
 Но милостив господь, и вот,
 Едва успел промчаться год,
 Служу в большой kontore я.
 «Здесь будет легкой жизнь моя»,—
 Мечталось мне, но ты пришла,
 Мои все спутала дела,
 И я, от места отрешен,
 На улицу был выгнан вон.
 Пришлось, рукой махнув на честь,
 Мне по уши в долги залезть.
 (А если задолжал поэт,
 Он не простой должник, о нет!
 О нем пекутся все сердца,
 И пересудам нет конца.)
 Когда увидела родня,
 Что мало толка от меня,
 Что у меня удачи нет,

Այնուհետև քանի անգամ
 Ծանոթ, ընկեր, լավ բարեկամ՝
 Տերտերության տղվին խորհուրդ.
 — Այ քեզ մեծ ժամ, լավ ժողովուրդ,
 Փարթամ քելեխ, հարգ, մեծարանք,
 Հարստություն, հանգիստ, հեշտ կյանք...
 Բուկ ես՝ անփորձ, անխելք, հիմար,
 Ողջ մերժեցի լոկ քեզ համար.
 Պատրաստ կյանքից, բախտից փախած,
 Գանձանակի թեփշին թողած,
 Քընարն առա,
 Պոետ դառա,
 Երգ ու տաղով մըտա հանդես.
 — Հեյ, Մուսայի ընկերն եմ ես,
 Զեն տրվի ես ոգևորված:
 — Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, բիրտ հըռհըռաց
 Ժողովուրդը միաբերան,
 Թըոցրել է խելքն էս խեղճ տրդան:
 Հեռո՛ւ Կորի, խե՞նթ պատանի,
 Որ անպիտան գործի, բանի,
 Ուշք ու միտքը տղվել երգին՝
 Մ'ի չես նայում էս աշխարքին...
 Մենք մարդիկ ենք — գործ ենք անում,
 Խենթ-մենթ բաներ չենք հասկանում:
 Ես գոչեցի. — խավա՛ր ամբոխ,
 Պաշտում ես դու լոկ փայլ ու փող,
 Զես հասկանում դու պոետին.
 Ե՞ս, երկնքի քընքուշ որդին,
 Երգում եմ սե՛ր, ճըշմարտությո՛ւն...
 Ու գընացի խըմբագրատուն:
 — Տեր խըմբագիր, պոետ եմ նոր,
 Բերել եմ ձեզ ոտանավոր.
 Ահա կարդամ ակա՞նջ դըրեք,
 Զեր հանդիսում տեղավորեք:
 «Սնորա՛կ աչքեր, սնորա՛կ աչքեր,
 Հալածում եք ինձ դուք օր ու գիշեր,

Все стали мне давать совет
 Пойти в попы и взять приход:
 «Там ждут тебя любовь, почет,
 Поминки с сочною кутьей,
 Достаток полный и покой».
 Но я, тебе на торжество,
 Отрекся, глупый, от всего!
 Церковной кружкой не прельстясь,
 Спиною к счастью обратясь,
 Я лиру взял,
 Поэтом стал
 И с песней выступил своей,
 Воскликнув вдохновенно: «Эй,
 Стоит перед вами музы сын!»
 Все рассмеялись, как один,
 И закричали мне в ответ:
 «Мы не хотим твой слушать бред.
 Безумный юноша, уйди!
 Лишь грезы у тебя в груди,
 И песнями ты поглощен.
 От мира взор твой отвращен.
 Мы — люди дела и труда,
 К чему нам эта ерунда?»
 Я крикнул им: «Ах, деньги лишь
 И блеск, тупая чернь, ты чтиши!
 Тебе поэта не понять,
 На нем почнет благодать,—
 Он правду и любовь поет».
 Сказав, бегу в журнал, и вот
 С редактором мой разговор:
 «Пишу стихи с недавних пор.
 Нельзя ли поместить у вас
 Вот эти? Их прочту сейчас.

«О черные глаза, ваш взор покой
 Тревожит мой и днем и в час ночной.

Նայում եք անթարթ իմ հոգու խորքում...
Ինչո՞ւ չեք քընում, ինչո՞ւ չեք փակվում.
Բանաստեղծն արդեն տանջանքից հոգնել՝
Ուզում է քընել, հավիտյան քընել...
Դուք էլ քընեցեք, սԱռաԿ աչքեր,
Ցերեկս անցել է, գիշեր է, գիշեր...»:

— Ոչինչ, կոկիկ է: Խոսելով անկեղծ՝
Դուք վատ չեք գըրում, պարո՞ն բանաստեղծ.
Ամեն մի տողում տասն են վանկերը,
Բայց ինձ աղքատ են թրվում հանգերը:
Հապա մի տըլքեք, ուղղեմ ես հիմա,
Տեսեք՝ թե որքան սահուն դուրս կըգա:
Ուղղում եմ ես միշտ մեր պոետներին,
Էսպես եմ պուտ շինել բոլորին:
«ՍԱՐԱԿ աչքեր, սԱՐԱԿ աչքեր,
Հալածում եք ինձ դուք ինչպես քաջքեր...»:

Ես խսկույն ինչպես հալածված քաջքից,
Փախա խըմբագրից ու իրեն աչքից,
Երգերըս ուղիղ տարա տըպպարան:
Դուրս եկավ էսպես մի նոր երգարան:
Այնժամ մըտրակող մի թունդ պուրլիցիստ,
Հայտնի քըննադատ, բավմագետ ու խիստ,
Սաստիկ վըրդովված, անաշառ հոգով
Ծաղրի առավ ինձ իրեն «ակնարկով»:
— Ես դեմ եմ, ասավ, բանաստեղծության,
Զըկվեցնում է ինձ էդ երգի Մուսան:
Ո՞չ մըտքեր են այետք, ո՞չ ձիրք և ոչ խելք,—
Բառեր ու հանգեր — և ահա քեզ երգ:
Հենց նոր դուրս եկած էս խակ տըղան էլ
Գըլխից էս տեսակ բաներ է հանել:
Ուրիշ բան էին հին պոետները...
Նըրանք էլ մեռան, տարան հետները
Տաղանդ ու երգեր. ամեն, ամեն բան
Մըտավ նըրանց հետ խավար գերեզման...
Դարձավ անապատ... Էլ ո՞վ է մընում...

Вы мне хотите в душу заглянуть —
Пора закрыться вам, пора уснуть!
Устал поэт от горя и невзгод,
И вечный сон к себе его влечет.
Усните же и вы! Прошел мой день,
Ночь надо мной свою простирая тень».

«Недурно! Гладко! Что же, спора нет,—
Вы не бездарны, господин поэт!
Десятисложна каждая из строк...
Но бедность рифмы,— вот в чем ваш порок.
Позвольте, я исправлю вам сейчас.—
И сразу заблестят стихи у вас.
Поэтов наших правлю я всегда
И тем учу, а то бы им беда:

«О, черные глаза, ваш взор покой
Тревожит мой, как будто бес какой...»

Я, как от беса, ужасом влеком,
Из кабинета бросился бегом
И песни в типографию отнес,
О чем мне скоро пожалеть пришлось.
Едва лишь появился сборник в свет,
Суровый публицист почтенных лет,
Высоко беспристрастие цея,
Счел нужным едко осмеять меня.
«Стихи такие,— он писал,— ни в грош
Не ставлю я, в них смысла не найдешь.
Всего-то в них лишь рифмы да слова!
Я новый сборник дочитал едва,—
Отменно зелен, видимо, поэт.
Поэтам старым нынче смены нет;
Они с собою унесли свой дар.
И тайну песенных чудесных чар.
Всем этим овладело царство тьмы,
И вот живем в немой пустыне мы.

Էլ ուրիշ պոետ մենք չենք ընդունում...
Որքան ծաղրում ենք, սրբանք չեն լրում
Ոչ էլ մեր ուզած քաներն են գրրում:
— Ո՞վ քըլետների, կույրերի երկիր:
Դու մի՛ հավատար, իմ հե՛գ որդեգիր.
Ես էն հանգուցյալ լավերից նույնպես
Լրսել եմ հաճախ գանգատներ պես-պես:
Սպանում են դու ծաղրով ու թույնով,
Ապա պըճընվում նըրանց անունով.
Ղափում են նըրանց վաստակը արդար,
Ու նորից... նույն հին կըռիվը վատթար...

Երդվում եմ ահա ճառագող օրով,
Վառ Ավորայի մաքուր շողերով,
Խոսում ես դու էն չըքերի մասին,
Որ միշտ անտեղյակ առաջին լուսին,
Զեն հըրձվում նըրա ծագման հանդիսով,
Միհայն կեսօրին ապուշ երեսով,
Ելնում են մըռայլ, տեսնում քընեած՝
Գըլխների վերև արևը կանգնած.

Ու ծունկ են չոքում,
Օրիներգ են երգում.

Հի՞ն օրիներգություն ու հի՞ն հըրեշներ...
Բայց մի՞թե նըրանք ապրում են անմեռ,
Եվ էդպես անհաջոտ էսօր էլ քեզ հետ...
— Ի՞նչ հըրեշ, Մոլաս', ի՞նչ կույր ու բըրետ,
Ի՞նչ բաներ ես դու քեզնից հընարում...
Ես էն եմ ասում, թե մեր աշխարհում
Պոետները ողջ տըխրել են, ցավել,
Որ իրենց երգի քընար ես տըվել...
Ես էլ... ի՞նչ ասեմ... մեղավոր եմ ես,
Ծույլ ու անշընորհ, անպետք, սներես...
Մեր խեղճ տանըցիք որքան նախատում —
Բայց ես՝ միշտ համառ, չէի հավատում,
Միհնչև լրսեցի մի մեծ պարոնի,
Մեր մեջ շատ խելոք ու շատ անվանի:
Մի օր ինձանից արավ հարցուփորձ.
— Ունի՞ն հարցըրեց, մի պաշտոն կամ գործ:

Навек умолкли наши старики,
А молодых читать нам не с руки.
Как ты ни смеяся, как их ни браня,—
Писать по-своему хотят они».
«О, край бездушных и тупых сердец!
Не верь, не верь им, молодой певец,
Я от покойных гениев не раз
На твой похожий слышала рассказ.
Сперва им в чашу льют насмешек яд,
Потом от имени их говорят
И всех заслуг их пожирают плод.
Чем дальше, тем гнусней борьба идет.
Клянусь Авроры сладостным лучом
И полным силы светозарным днем —
О тех ничтожных говоришь ты мне,
Что тупо спят при молодой луне,
Глядеть не любят на ее восход,
А только в полдня час, разинув рот,
Вперяют в небо заспанный свой взор,
Когда уж вышло солнце из-за гор,
Поклоны бывают
И гимн поют,
Все тот же гимн, что и в былые дни.
Но разве вечно будут жить они,
Уроды эти старые? Ведь нет!»
«О Муза, — тут воскликнул я в ответ,—
Ты о каких уродах говоришь?
У нас везде, куда ни поглядишь,
Поэты слезы льют, о том скорбя,
Что получили лиру от тебя.
А я... признаться, виноват я сам:
Ленив я был, бездарен и упрям.
Меня корила вся моя родня,
Но убедить никто не мог меня,
Пока ко мне не обратился раз
Богач сосед, что умницей у нас
В округе слыл, с вопросом: «Где твоя,

— Բանաստեղծ եմ ես, հայտնեցի հըպարտ:
 — Դղժվար է, ասավ, երբ անգործ է մարդ:
 — Բանաստեղծ եմ ես, կըրկնեցի մեկ էլ:
 — Հասկացանք, ասավ, պարապ ես եղել...
 Եվ խեղճ ընկերուս երբ որ՝ սըրտացավ՝
 Սա էլ պետքական մի մարդ է, ասավ,
 Էնպես ծիծաղեց մեր աղան փառփառ,
 Որ և հասարակ և մեծ վեհափառ,
 Ով որ իմացավ,
 Ծիծաղը պըրծավ:
 Բայց վերջն ավելի պարզեց խընդիրը,
 Երբ հոդված գըրեց մեր լըրագիրը:
 — Բանաստեղծն, ասավ, թո՛ղ մի գործ շինի,
 Որ հացի, վարձի դառնա արժանի.
 Թե չէ համառի ու մընա պոետ՝
 Ի՞նչ հաշիվ ունի ապօք նըրա հետ.
 Ապօք հո նըրան չի խընդրում գըրի,
 Թերժն էլ փող չունի՝ թե որ վըճարի...
 Թո՛ղ գընա ապօքի իրեն գըրիչով...
 Էսպես ենք դատում մեր մաքուր խըղճով:
 Ներշընչման համար
 Էսպես է հարմար.—
 Ով սովից մեռել՝
 Նա՛ է լավ գօրել:
 Կարող ենք մենք էլ
 Էսպես մըտրակել
 Ու ծաղրել մի-մի,
 Որ առաջ դիմի...:
 — Ո՛վ ախոռ-երկիր, մըտրակի՝ մարդիկ...
 Դե՛, ե՛կ, սիրելին ս, տանեմ քեզ երկինք.
 Էնտեղ երջանիկ ոգիների հետ
 Զըվարթ կըխզնդաս ու կերգես հավետ.
 Կամ կուզես թըոցնեմ, հանեմ Ոլիմպոս,
 Որ նեկտար ըմպես, ճաշակես ամբոս:
 — Իմ ազնի՛վ Մոսահ,
 Այ, էղպես խոսա:

Приятель, служба, знать хотел бы я».
 Тут я воскликнул гордо: «Я поэт»,
 А он: «Беда, когда работы нет».
 Я повторил: «Поэт!»— а он сказал:
 «Я понял, ты работу потерял».
 Когда приятель мой, в защиту мне,
 Сказал: «Такие тоже впрок стране»,—
 Расхохотался наш ага, да так,
 Что всех — будь то богатый иль бедняк —
 Рассказ о том
 Смешил потом.
 Но вот вопрос еще яснее стал,
 Когда в газете некто написал:
 «Пусть делом занимается поэт,
 Коль сът он быть желает и одет.
 А если жизнь он отдает стихам,
 То нечего о нем и печься нам.
 Не просит ведь его народ писать,
 Его кормить газете не подстать,—
 Пускай же он своим пером живет!
 Что говорю, то от души идет,
 Кто слишком сът,
 Тот не творит.
 Лишь тот поэт,
 Кто в рвань одет
 И не обут.
 Здесь нужен кнут,
 А то вперед
 Он не пойдет...»
 «О край кнута! Поэт, расстанься с ним,
 Мы к небесам с тобою воспарим,
 Где с духами среди блаженных нег
 Ты будешь петь и веселиться век.
 А хочешь на Олимп — летим туда,
 Нектар там дивный будешь пить всегда!»
 «Да,— я в ответ,—
 Сомненья нет,

Իրավ, էս կյանքից ես շատ եմ զըպվել:
Ի՞նչ երանություն՝ երկընքում սուպվել,
Են չքնաղներին, որոնք, անկասկած,
Նըման չեն իսկի մեր հայոց կանանց —

Լինել միշտ ընկեր
Ու սիրո երգեր
Հորինե՛լ,
Չոնե՛լ,

Երկրային ջնջին հոգսերը թողած.
Կամ, ոտներն հանգիստ ժայռերից կախած,
Նըստել Պառնասի երշանիկ գըլիսին
Ու բարձրից նայել էս հիմար խալխին:
Բայց ես ունեմ կին, շատ երեխաներ,
Նըրանց բանն էնտեղ ինչպե՞ս կըլիներ...
— Օ՛, երբ Պառնասի գագաթ վերանաս,
Զավակներ ու կին պիտի մոռանաս:
— Ո՛վ դու անիրավ, ի՞նչ եմ արել քեզ,
Որ ինձ իմ տանից էղպես բաժանես:
Տէ՛, լավ է կըրկին, որ երկրում մընամ,
Ծաղրի, նեղության մի կերպ դիմանամ...
— Քո կամքը լինի, ապա՛տ բանատեղօ.
Ընտրի՛ր, ուր կուզես՝ երկինք թե երկիր,
Բայց միշտ, ամեն տեղ եղիր դու անկեղծ,
Մաքուր, սըրտալի քո ե՛րգը երգիր:

Կանգնի՛ր միշտ վերև,
Ու ինչպես արև՝
Նայի՛ր լուսավոր,
Պայծառ ու հըպոր.
Քո կոչումն է դա.
Եվ, ինձ հավատա՛,

Բոլոր գանձերը, գոհարներն անգին
Զարժեն կարճատն քո ներշընչանքին:
— Այ, դու սատանա՛, Է՛լ կուզես խարել,
Մեծ-մեծ խոսքերով աչքերըս կապել.
Այ, դու կեղծավո՛ր, սիրուն անպիտան.
Ես լավ եմ տեսնում այժըմ ամեն բան:
Դու ինձ ես մենակ միամիտ գըտել.

Мне, Муза, надоела жизнь моя.
Я б улетел в надзвездные края!
Там средь богинь, которым не чета,
Небось, армянских женщин красота,

Я б век сидел
И сладко пел
Все вновь и вновь
Свою любовь.

Какое счастье из юдоли слез
Уйти и, на парнасский сев утес,
Оттуда, свесив ноги, созерцать
Тупую чернь! Но, ах, должна ты знать,
Что ведь женат и многодетен я.
Что ж будет делать там моя семья?»
«Нет, о семье пускай забудет тот,
Кто, бросив землю, на Парнас идет!»
«Жестокая, за что с моей семьей
Меня ты хочешь разлучить? Постой!
Коль так, не мил мне твой Парнас ничуть,
Тут на земле устроюсь как-нибудь!»
«Поэт, ты вправе выбрать. Выбирай
Иль землю эту, или горний край.
Но что бы ты ни выбрал, милый мой,
Всегда от сердца искреннего пой.

Как солнце будь!
Верши свой путь
Сквозь толщу туч,
Всегда могуч.
Ты призван жить,
Чтобы светить.

И, верь мне, вдохновенья краткий час
Ценней, чем драгоценнейший алмаз».«О искусительница, ты опять
Мне хочешь лестью дух зачаровать?
Свои повадки, лживый демон, брось!
Я понял все, ты мне ясна насквозь.
Быть простаком довольно мне! Теперь

Հապա դե խոսիր ուրիշի մոտ է,
Ա՛յ, թեկուզ մեկ մոտ, հենց իմ կընկանը —
Սսա՛, թե մենակ փողը չի բանը...
Բայց ինչ եմ ասում, հայոց գըրողը
Վաղուց է արդեն ճանաչել փողը.
Եվ երկար, երկար մեր ողջ հանձարով
Մըտածել ենք մենք դժֆար օրերով,

Գըրողի պըսա՛կ,
Թե՛ փողի քըսակ...
Եվ լավ ենք վըճոել...
Դեհ, գընա՛, Մուսա՛.

Գըրադարանս շինում եմ կասսա,
Թըրում եմ և թեզ, և քո պըսակին,
Երկըրապագում եմ փողի քըսակին:
«Փողի քըսա՛կը, փողի քըսա՛կը,
Բարձրացընում է մարդու հասակը,
Գեղեցկացնում է հըրեշ տըգեղին,
Սըրբագործում է գարշն ու աղտեղին:
Նըրա ուժն է որ դարձընում է լոկ
Անասուններին հարգի ու խելոք,
Կույսին, զառամին մոտեցնում իրար,
Չարին, վաշխառվին շինում բարերար,
Պըճնում ճակատը լիրը ավագակի,
Կանգնեցնում արձան անվախճան փառքի:
Նա է միշտ շարժում դատողի լեզուն,
Նա՛ է հասցընում աղոթքն աստղուն,
Նըրա վըրա է աշխարքը կանգնած.
Նա մեր հոգին է, մեր երկորդ աստված:
Պոետն էլ բընավ թե խոսել է վատ,
Տուժել է սաստիկ, վըղացել է շատ,
Եվ այժմ, ահա, խելքի է եկել,
Սկսել է նըրան օրհնություն երգել»:
Երգսո որ լըսեց իմ դժֆախտ Մուսան,
Խսկույն հավաքեց իր փասա-փուսան.

Стучись к кому-нибудь другому в дверь.
Внуши моей супруге, например,
Что золото не высшая из мер.
Да что я говорю? У нас поэт
Постиг давно, что деньги — жизни цветт!
В годины бедствий и горючих слез
Пред нами часто возникал вопрос:
Певца венок
Иль кошелек?

Вопрос решен! Пусть твой простишет след,
О Муза! До тебя мне дела нет.
Свой книжный шкаф я в кассу превращу.
Отныне деньгам лишь рукоплещу.
О кошелек! Захочешь — и пигмей
Вдруг станет выше всех богатырей,
Безмолвные заговорят скоты.
Красой урода наделяешь ты,
Своим прикосновеньем золотым
Все мерзкое ты делаешь святым.
Бросаешь деву в руки старику,
Вснчаешь голову ростовщику,
Клеймо смываешь с подлого чела
И ставишь памятник исчадью зла.
Ты у судьи ворочаешь язык,
Молитвы в небо ты возносишь вмиг.
В своих руках ты держишь шар земной,
Ты — дух наш вечный, наш господь второй.
Довольно клеветал я на тебя!
Теперь, о прошлом горестно скорбя,
За ум я взялся и желаю впредь
Восторженно твои деянья петь».
Тут Муза помрачнела вдруг, и — глядь! —
Свои пожитки стала собирать.

— ԴԵ՞հ, մընաս բարյավ,
Անսիրտ, անիրավ,
Ես էսքան տարի
Ինչ որ քեզ արի,
Բոլորն ուրացար,
Փողապաշտ դարձար...

«Злой человек,
Прощай навек!
Забывши честь,
Мог предпочесть
Ты пенью лир
Златой кумир».

ՍԱՍՈՒՆՑԻ ԴԱՎԻԹԸ

I

Առյուծ Մըհերը, վարմով դյուցակուն,
Քառասուն տարի իշխում էր Սասուն.
Իշխում էր ահեղ, ու նըրա օրով
Հավքն էլ չէր անցնում Սասմա սարերով:
Սասմա սարերից շատ ու շատ հեռու
Թընդում էր նըրա հրոշակն ահարկու,
Խոսկում էր իր փառքն, արարքն անվեճեր,
Հազար բերան էր — մի Առյուծ-Մըհեր:

II

Էսպես, ահավոր առյուծի նըման,
Սասմա սարերում նըստած էր իշխան
Քառասուն տարի: Քառասուն տարում
«Ա՛խ» չէր քաշնլ նա դեռ իրեն օրում.
Բայց հիմի, երբ որ եկավ ծերացավ,
Են անահ սիրտը ներս սողաց մի ցավ:
Սկըսավ մըտածել դյուցակուն ծերը.
— Հասել են կյանքիս աշնան օրերը,
Շուտով սև հողին կերթամ ես գերի,
Կանցնի ծրինի պես փառքը Մըհերի,
Կանցնեն և՛ անուն, և՛ սարսափ, և՛ ահ.
Իմ անտեր ու որք աշխարքի վըրա
Ոտի կը կանգնեն հազար քաջ ու դն...
Մի ժառանգ չունեմ իմ անցման ետև
Իմ թուրը կապի, Սասուն պահպանի...
Ու միտք էր անում հըսկան ծերունի:

ДАВИД САСУНСКИЙ

I

Лев-Мгер богатырь был родом таков:
Сасуном владел он сорок годов.
Столь грозен был Мгер, что птице чужой
Не взлететь при нем над его страной.
От Сасунских гор и в дальний предел
О славе его слух страшный гремел,—
Что велик ишхан¹, всем смелым пример.
На тысячи уст был один Лев-Мгер.

II

Так, грозный, как, лев, соседям на страх,
Он князем сидел в Сасунских горах,
Целых сорок лет,— и за сорок лет
Не молвил он «ах!» ничему в ответ.
Впервые теперь, как старость пришла,
В бесстрашную грудь кручинा вползла,
Стал думать старик все думы одни:
«Настали мои осенние дни.
В плен к черной земле итти мне черед —
А слава моя, словно дым, пройдет,
Страх минет, и слух замрет обо мне
В пустынной моей и сирой стране.
Встанут каджей тьмы, встанут дэвов тьмы...
Кого ж назовем наследником мы,
Кто бы поднял меч, защитил Сасун?..»
Так думал в тоске бездетный горюн.

¹ Ишхан — князь.

III

Մի օր էլ՝ էն գորշ հոնքերը կիտած
Երբ միտք էր անում, երկնքից հանկարծ
Մի հուր-հըրեղեն հայտնվեց քաջին,
Ոտները ամպոտ կանգնեց առաջին:
— Ողջուն մեծապոր Սասմա հըսկային.
Քու ձենք հասավ աստղծու գահին,
Ու շուտով նա քեզ մի զավակ կըտա:
Բայց լավ իմանաս, լեռների՝ արքա,
Ո՞ր օրը որ քեզ ժառանգ է տրվել,
Էն օր կըմեռնեք՝ քու կինն էլ, դու էլ:
— Իր կամքը լինի, — ասավ Մըհերը.
Մենք մահինն ենք միշտ ու մահը մերը,
Բայց որ աշխարքում ժառանգ ունենանք,
Մենք էլ նըրանով անմեռ կըմընանք:

Հըրեշտակն էստեղ ցոլացավ նորից,
Ու էս երջանիկ ավետման օրից
Երբ ինը ամիս, ինը ժամն անցավ,
Առյուծ-Մըհերը զավակ ունեցավ:
Դավիթ անվանեց իրեն կորյունին,
Կանչեց իր ախպեր Ձենով Օհանին,
Երկիրն ու որդին ավանդեց նըրան,
Ու կինն էլ, ինքն էլ էն օրը մեռան:

IV

Էս դարում Մըսքը անհաղթ ու հըպոր
Մըսրա-Մելիքն էր նըստած թագավոր:
Հենց որ իմացավ՝ էլ Մըհեր չըկա,
Վեր կացավ կըովով Սասունի վլրա:
Ձենով Օհանը ահից սարսափած
Թըշնամու առաջն ելավ գըլիսարաց,
Աղաչանք արավ, ընկավ ոտները.
— Դու՛ եղիր, ասավ, մեր գլխի տերը,
Ու քու շվաքում քանի որ մենք կանք,

III

Раз сидел он, хмур, головой поник,
И виденьем вдруг был смущен старик:
С небес огневой спорхнул херувим —
Стопы в облаках — и предстал перед ним.
«Блажен, исполин, сасунский старик!
Престола небес твой голос достиг.
Бог даст, у тебя народится сын,
Но одно лишь знай, о гор властелин:
В тот же день судьба свершиться должна —
Умрете — и ты, и твоя жена».
«Будь воля его! — Мгер молвил тотчас,—
Как для смерти мы, так и смерть для нас.
Коль наследник есть — тогда человек
Потомством своим бессмертен вовек».
Благовестник вновь в пыланье огня
Отлетел в лазурь, и с этого дня
Через девять лун и девять часов
Сын Мгеру был дан, в исполненье слов.
И львенку дает он имя — Давид,
И брата призвать, Огана, спешит.
Он сына и край ему поручил
И вместе с женой навек опочил.

IV

А в Мсыре в тот век, могуч и велик,
Престол занимал царь Мысрамелик.
Услыхав, что Мгер ныне взят землей,
На горный Сасун он пошел войной.
Стал Оган-Горлан от страха чуть жив,
Он встречал врага, главу обнажив,
Стал молить его, припадал к ногам:
«Ты будь, — говорил, — владыкою нам!
Доколь под тобой суждено нам жить,

Քու ծառան լինենք, քու խարջը միշտ տանք,
 Միայն մեր երկիր քարուքանդ չանես
 Ու քաղցր աչքով մեկ մըտիկ անես:
 — Հէ՛, ասավ Մելիք, քու ամբողջ ազգով
 Անց պիտի կենաս իմ թըրի տակով,
 Որ էգուց-էլօր, ինչ էլ որ անեմ,
 Ոչ մի սասունցի թուր չառնի իմ դեմ:
 Ու գընաց Օհան՝ բոլոր-բովանդակ
 Սասունը բերավ, քաշեց թըրի տակ.
 Մենակ Դավիթը, ինչ արին-չարին,
 Մուտ չեկավ դուշման Մելիքի թըրին:
 Եկան քաշնցին՝ թե զոռով տանեն,
 Թափ տրվավ, մարդկանց գըցեց դես ու դեն.
 Փոքրիկ ճըկույթը մի քարի առավ,
 Ապառած քարից կըրակ դուրս թըռավ:
 — Դետք է ըսպանեմ էս փոքրիկ ծուլին,—
 Ասավ թագավորն իրեն մեծերին:
 — Թագավոր, ասին, դու էսքան հըպոր,
 Թըրիդ տակին է ող Սասունն էսօր.
 Ի՞նչ պետք է անի քեզ մի երեխա,
 Թեկուկ իր տեղով հենց կըրակ դառնա:
 — Դո՞ւք գիտեք,— ասավ Մըսրա թագավոր,—
 Բայց թե իմ գըլիսին փորձանք գա մի օր,
 Էս օրը վըկա,
 Սըրանից կըգա:

V

Էս որ պատահեց, մեր Դավիթ հըսկան
 Մի մանուկ էր դեռ յոթ-ութ տարեկան.
 Մանուկ եմ ասում, բայց էնքան ուժեղ,
 Որ նըրա համար թե մարդ,— թե մըժեղ:
 Բայց վա՛յ խեղճ որբին աշխարքի վըրա,
 Թեկուկ Ալյուծի կորյուն լինի նա:
 Զենով Օհանին ուներ մի չար կին:
 Մին-երկու լըուց, մի օր էլ կարգին

Будем дань платить и верой служить,—
 Лишь ты пощади, не громи наш край,
 Лишь сладким на нас ты оком взирай».
 «Нет,— молвил Мелик,— пусть весь ваш народ
 Под мечом моим, как один, пройдет,
 Что я ни твори, что с вами ни будь—
 Сасунец не смей мечом шевельнуть».
 И пошел Оган, весь Сасун призвал,
 Всем скопом его под мечом прогнал.
 Лишь один Давид никак, нипочем
 Не хочет пройти под вражьим мечом.
 Насильно тащить Давида пришлось,
 Он людей разнес, раскидал всех врозь.
 Мизинцем Давид коснулся кремня—
 Из кремня взвились вдруг искры огня!
 «Я дурня убью, раздelaюсь с ним!»—
 Говорит Мелик вельможам своим.
 «Всемогущ ты, царь,— те в ответ ему,—
 Покорен Сасун мечу твоему,
 Угроза тебе ль в ребенке таком.
 Хоть он превратись в огонь целиком?»
 «Ну, пусть — говорит Мелик,— но когда
 Нагрянет на нас отсюда беда,
 Клянусь этим днем —
 Будет зло все — в нем!»

V

Был великий Давид, хоть малы года.
 Лет семи-восьми был Давид тогда.
 Хоть мал был Давид,— силен до того,
 Что всякий человек — комар для него.
 Но несладкий рок сироте сужден,
 Хотя бы и львом он был порожден,
 Огана жена — презная была;
 Молчала сперва, но потом, со зла

Իրեն մարդու հետ սկըսավ կըովիճ։
— Ես մենակ հոգի, հապար ցավի տեր,
Ի՞նչ ես ուրիշի երիմը բերել,
Նըստեցրել գզլխիս պարապ հացակեր...
Հո՛ղեմ գըլուխը... ես գերի հո չե՛մ
Ամենքի քեֆի ետևից թըռչեմ...
Մի կուռ կորցըրո՛ւ, կարգի՛ր մի բանի,
Գընա իր համար աշխատանք անի...
Ու հետն սկըսավ ողբալ ու կոծել,

Իր օրը սըգալ, իր բախտն անիծել,
Թե անբախտ եղավ աշխարքի միջում,
Ոչ մի տեր ունի, ոչ մարդն է խըղձում...
Գընաց Օհանը երեխի ոսի

Մի կուզ ոտնաման բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կոռ շալակին որրած,
Ու արավ Սասմա քաղքի գառնարած։

VI

Քըշեց գառները մեր հովիվ հըսկան,
Ելավ Սասունի սարերն աննըման.
«Ե՛յ, շան սարե՛ր՝
Սասման սարե՛ր...»
Որ կանչեց, նըրա ձենից ահավոր
Դըղորդ-դըմբդըմբոցն ընկավ սար ու ձոր,
Վայրի գավաններ բըներից փախան,
Քարեթար ընկան, դատարկուն եղան։
Դավիթը ընկավ նըրանց ետևից,
Որին մի սարից, որին մի ձորից —
Աղվես, նապաստակ, գել, եղնիկ բըռնեց,
Հավաքեց, բերավ, գառներին խառնեց,
Իրիկվան քըշեց ողջ Սասմա քաղաք։
Կաղվանձ ու ոռնո՛ց, աղմո՛ւկ, աղաղա՛կ...
Քաղըցիք հանկարծ մին էլ էն տեսան՝
Գալիս են հըրես անհամար գավան։

Զասпорила с ним, речь эта к ведет:
«Я одна,— твердит,— забот полон рот,
А ты сироту взял — не было бед!
На шее моей сидит дармоед!
Пропасть бы ему!.. Ведь я не раба —
Ради вас не стану я гнуть горба!
Убери его, работать устрой,
Пускай поживет своей головой!»
Начала тут слезы ручью проливать,
Оплакивать жизнь, судьбу проклинать,
Что несчастна, мол, и одна к тому же,
Заступника нет, не щадит и муж...
Тут к парню Оган пошел-защагал,
Он лапти ему железные дал,
Железный ему дал посох потом,—
Стал на весь Сасун Давид овчаром.

VI

И погнал овчар-великан свой скот
В несравненный край Сасунских высот.
«Эй, горы, джан!
Родные, джан!»
Как он засился, окликать пошел,
Оглушил раскат и гору и дол.
Пустилось зверье из берлог, из нор —
Разбежались врозь, разбрелись средь гор.
По следу искать их начал Давид,
Он в горы бежит, он в долы бежит.
Лис, зайцев, волков, косуль наловил,
В отару одну с ягнятами сбил.
Ввечеру погнал их в Сасун, домой.
Тут и шум, и крик, тут и визг и вой.
Увидал тогда весь сасунский люд,
Что звери толпой на город идут.

«Վա՞յ, հարա՞յ, փախե՞ք...»:

Մեծեր, երեխեք

Սըրտաճաք եղած,

Գործները թողած,

Որը տուն ընկավ, ո՞ր ժամ, խանութ,

Ու ամուր փակեց դուռն ու լուսամուտ:

Դավիթը եկավ, կանգնեց մեյդանում.

— Վա՞ն, էս մարդիկը ի՞նչ վաղ են քընում,

Հե՞յ ուղատեր, հե՞յ գառնատեր,

Ելե՞ք, շուտով բացեք դըներ.

Ով մինն ուներ — տասն եմ բերել,

Ով տասն ուներ — քըսանն արել...

Շուտով ելե՞ք, եկե՞ք, տարե՞ք,

Ձեր գառն ու ով գոմերն արեք:

Տեսավ՝ չեն գալի, դուռ չեն բաց անում,

Ինքն էլ մեկնըվեց քաղքի մեյդանում,

Գըլուխը դըրավ մի քարի՝ մընաց,

Ու մուշ-մուշ քընեց մինչև լուսաբաց:

Լուսին իշխաններ ելան միասին,

Գընացին Ձենով Օհանին ասին.

— Տո՛ Ձենով Օհան, տո՛ մահի տարած,

Էս խենթը բերիր, արիր գառնարած,

Ոչ գառն է ջոկում, ոչ գելն ու աղվես,

Գապանով լըցրեց մեր քաղաքն էսպես,

Աստված կըսիրես՝ դի՛ր ուրիշ բանի,

Թե չէ էս խալսին լեղաճաք կանի:

VII

Ելավ Օհանը, Դավիթի մոտ գընաց.

— Հորեղբայր Օհան, հեռո՛ւ եկ, կամա՞ց,

Ուզեր կըփախչեն:— Մին էլ էնտեղից

Մի բուկ նապաստակ, ականջները ցից,

Խրտնեց ու ահից դուրս պրծավ հանկարծ:

Դավիթն էր. ելավ, ետևից ընկած

Էն սարը քըշեց, ետ բերավ էս ձոր,

«Դела бросай!—

Себя спасай!»

Тут, рад не рад,

И стар и млад

Скорей утекать — кто в лавку, кто в храм,
Заперлись в домах, сидят по дворам.

Явился Давид, на майдан идет:

«И рано же тут ложится народ!

Ягнят встречай! Козлят встречай!

Эй, кто хозяин? Отворяй!

За одного — все десять на!

За десять — двадцать на сполна!

Скорей вставай, сюда иди,

Ягнят-козлят в хлева веди!»

Глядит — не идут; что ни дом — замкнут,

Разлегся и сам на майдане тут.

Уснул — головой на камне, — устал;

До самой зари сладким сном проспал.

Наутро чем свет поднялись князья,

Կ Օгану пришли, все — одна семья:

«Эй, Оган-Горлан, возьми тебя прах!

Կ чemu дурачка держать в пастухах!

Где овца, где волк — ему невдомек,

Весь Сасун зверьем набил пастушок.

Бога ради, дай другой ему труд,

Не то люди все со страху помрут».

VII

Встал Оган-Горлан, пошел на майдан.

«Подале держись, эй, дядя Оган!

Разгонишь козлят! Осторожно! Стой!»

Из отары вдруг тут заяц косой —

Оба уха врозь с перепугу — прыг...

За серым Давид бежит напрямик.

По горам бежал, по долам бежал,

Բերավ, ովերին խառնեց նորից նոր:
— Օ՛ֆ, ի՞նչ դըժվար է, հորեղբայր Օհան.
Աստված օխնել է Էն սե-սեն ովեր,
Ամա բովալուկ էս ովեր, որ կան,
Փախչում են, ցըրվում ողջ սարերն ի վեր.
Էնքան եմ երեկ վազել, չարչարվե՛լ,
Մինչև հավաքել ու տուն եմ բերե՛լ...

Նայեց Օհանը, որ Դավթի հագին
Ուտնաման չի էլ մընացել կարգին,
Մահակն էլ մաշվել, մինչ բուռն է հասել,
Մի օրվա միջում էնքան է պապել:
— Դավիթ ջան, ասավ, չեմ թողնի էսպես
Բուզալուկ ուլեր չարչարում են քեզ.
Էգուց նախիրը կըտանես արոտ:

Ասավ Օհանը ու մյուս առավոտ
Գընաց, նորից նոր մեր Դավթի ոտի
Մի ջուխտ նոր տըրեխ բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կուռ հարյուր լըդրական
Ու շինեց Սասմա քաղցի նախրապան:

VIII

Բըշեց Նախիրը մեր նախրորդ հըսկան,
Ելավ Սասունի սարերն աննըման:

«ԵՇ, ջան սարեր,
Սասման սարե՞ր,
Ի՞նչ անուշ է
Զեր լանջն ի վեր...»

Որ կանչեց նըրա ձենից ահավոր
Դըղորդ-դըմբըզմբոցն ընկավ սար ու ձոր:
Վայրի գավաններ բըներից փախան,
Քարեքար ընկան, դատարկուն եղան:
Դավիթին Էր. ընկավ նրանց ետևից,
Որին մի սարից, որին մի ձորից,
Գել, ինձ, առյուծ, արջ, վագըր բըռնեց,
Հավաքեց, բերավ, իր նախրին խառնեց

Вернул и опять к другим примешал.
«Ой, дядя Оган! Я и сам не рад:
Бог благословил тех черных козлят,
А серые — те, которые тут,
Врассыпную все — и в горы бегут.
Намучился я, как бегал вчера,
Насилу-то их довел до двора...»
Посмотрел Оган — беда с пареньком:
Вновь обувки нет приличной на нем,
И посох-то весь об ладонь истер —
Немало, видать, поизбегал гор.
«Помогу тебе,— говорит Оган,—
От серых козлят ты извелся, джан.
Назавтра гони ты рогатый скот».
Так молвил Оган. Наутро идет.
Вновь пару лаптей железных дарит,
Чтоб вновь хорошо был обут Давид.—
В сто лидров дарит он посох притом,—
И в Сасуне стал Давид пастухом.

VIII

И погнал пастух-великан свой скот
В несравненный край Сасунских высот.

«Эй, горы, джан!

Родные, джан!

Как сладок склон Нагорных стран!»

Как он засился, окликать пошел,
Оглушил раскат и гору и дол.
Пустилось зверье из нор, из берлог,—
Разбрелись в горах, покинули лог,
По следу искать их начал Давид,
Он в горы бежит, он в долы бежит.
Волков, медведей, львов, тигров словил,
Их в стадо одно с коровами сбил,

Ու առաջն արավ դեպ Սասմա քաղաք:
 Ունո՞ց, մըունչո՞ւն, աղմո՞ւկ, աղաղա՞ւ...
 Վախկոտ քաղքցիք մին էլ ի՞նչ տեսան,
 Հենց քաղքի վօրա անհամար գավան...
 «Վա՛յ, հարա՛յ, փախե՛ք...»
 Մեծեր, երեխեք
 Սըրտաճաք եղած,
 Գործները թողած
 Փախան, ներս ընկան տուն, ժամ կամ խանութ,
 Ամուր փակեցին դուռն ու լուսամուտ:
 Դավիթը եկավ կանգնեց մեյդանում.
 — Վա՞հ, էս քաղքցիք ի՞նչ վաղ են քընում:
 Հե՛յ կովատեր, հե՛յ գոմշատեր,
 Ելե՛ք, շուտով բացեք դըռներ,
 Ով մինն ուներ — տասն եմ բերել,
 Ով տասն ուներ — քըսանն արել:
 Շուտով ելե՛ք, եկե՛ք, տարե՛ք,
 Զեր եկն ու կով գոմերն արեք:
 Տեսավ՝ չեն գալի, դուռ չեն բաց անում,
 Ինքն էլ մեկնըվեց քաղքի մեյդանում,
 Գըլուխը դըրավ մի քարի, մընաց,
 Ու մուշ-մուշ քընեց մընչև լուսաբաց:
 Լուսին իշխաններ ելան միասին,
 Գընացին Զենով Օհանին ասին.
 — Ամա՞ն, քեզ մատաղ, ա՛յ Օհան ախպեր,
 Մեր եկն ու մեր կով թող մընան անտեր,
 Միայն սրամից ազատ արա մեզ:
 Ոչ արջն է ջոկում, ոչ գոմեշն ու եզ,
 Մի օր էս քաղքին փորձանք կըբերի,
 Արշերոց կանի, կըտա կավերի:

IX

Դավիթ չըդառավ, մի կըրա՛կ դառավ:
 Ճարը կըտըրված՝ Օհանը բերավ
 Նետ-աղեղ շինեց ու տըվավ իրեն՝

Ввечеру погнал их в Сасун, домой.
 Тут и шум и крик, тут и визг и вой.
 Перетрусил вновь сасунский народ—
 Тьмой-тьмущей зверье на город ползет:

«Дела бросай!—
 Себя спасай!»
 Тут, рад не рад,
 И стар и млад
 Скорей утекать: кто в лавку, кто в храм,
 Заперлись в домах, сидят по дворам.
 Явился Давид, на майдан идет:
 «И рано же тут ложится народ!

Коров встречай! Волов встречай!
 Эй, кто хозяин? Отворяй!
 За одного — все десять на!
 За десять — двадцать на сполна!
 Скорей вставай, сюда иди,
 Коров-волов в хлева веди!»

Глядит — не идут; что ни дом — замкнут.
 Разлегся и сам на майдане тут.
 Уснул — головой на камне,— устал;
 До самой зари сладким сном проспал.
 Наутро чем свет поднялись князья,
 К Огану пришли, все — одна семья:
 «За тебя собой пожертвую, брат.
 Хоть вовсе не будь пастуха у стад,
 А уж если быть, так быть не ему.
 Что медведь, что вол — ему ни к чему.
 Он на город наш беду наведет,
 Зверье приведет — все в прах разнесет».

IX

Наказанье с ним! Не Давид — беда!
 В отчаянье впал сам Оган тогда,
 Он стрелы ему и лук смастерили,

Գընա, որս անի սարերի վըրեն:
 Դավիթ նետ-աղեղ առավ Օհանից,
 Հեռացավ Սասման քաղբի սահմանից
 Ու դառավ որսկան: Գնաց, մի կորկում
 Լոր էր սպանում, ճնճղուկ էր պարկում,
 Մըթանը գընում իրեն հոր ծանոյթ
 Աղքատ, անորդի մի ծեր կընկա մոտ,
 Վիշապի նըման, երկա՛ր, ահագի՞ն
 Մեկնըվում, քընում կըրակի կողքին:
 Մի օր էլ, երբ որ իր որսից դարձավ,
 Պառավը վըրեն սաստիկ բարկացավ.
 — Կա՛յ Դավիթ, ասավ, մահցա տանի քեզ,
 Դու պետք է էն հոր վավակը լինե՛ս:
 Զեռից ու ոտից ընկած մի ծեր կին —
 Ես եմ ու էն արտն աստղծու տակին,
 Ինչո՞ւ ես գընում, տափում, տըրորում,
 Իմ ամբողջ տարվան ապրուստը կըտրում:
 Թե որսկան ես դու — նետ-աղեղդ ա՛ռ,
 Ծըծմակա գըլսից մինչև Սեղանսար
 Բու հերը ձեռին մի աշխարհ ուներ,
 Որսով մեջը լի որսի սար ուներ.
 Եղնիկ կա էնտեղ, այծյամ ու պախրա.
 Կարո՞ղ ես — գընա, էնտեղ որս արա:
 — Ի՞նչ ես, ա՞յ պառավ, էլ ինձ անիծում.
 Ես ջահել եմ դեռ, ես նոր եմ լըսում:
 Ո՞րտեղ է հապա սարը մեր որսի...
 — Գընա՛, հորեղբայր — Օհանը կասի:

X

Հորեղբոր շեմքում մյուս օրը ծեզին
 Դավիթը կանգնեց աղեղը ձեռքին:
 — Հորեղբայր Օհան, ինչո՞ւ չես ասել՝
 Իմ հերը որսի սար է ունեցել,
 Այծյամ կա էնտեղ, եղշերու, կրխտար.
 Վեր կաց, հորեղբայր, տար ինձ որսասար:

Чтоб в горы Давид стрелять уходил.
 Так лук и колчан Давид приобрел,
 Далеко в тот день за город забрел,—
 Охотником стал. В просянных полях
 Воробьев стрелял, перепелок-птах;
 К знакомке отца ходил вечерком,
 К старухе одной одинокой в дом.
 Велик, долговяз,— лежал, как вишап;
 У огня в углу раздавался храп.
 Однажды пришел с охоты Давид,
 Старуха в сердцах ему говорит:
 «Ой, чтоб тебя унес мой конец!
 Да таков ли ты, каким был отец?
 Старуха ведь я, без рук и без ног,
 Лишь поле да я, а над нами — бог!
 Что ж топчешь посев, что губишь спроста?
 Я была б с него целый год сыта!
 Коль охотник ты — свой лук забирай.
 Сеханасар, Цымцка и меж них весь край
 Держала рука отца твоего;
 Была для охот гора у него,—
 И козуля там, и олень, и лань.
 Коли сможешь — там охотником станы!»
 «Что ж, бабка, клянешь ты меня? Я мал,
 Впервые о том от тебя узнал.
 Где наша гора? Как найти ее?»
 «Твой дядя Оган тебе скажет все».

X

Вот к Огану в дом, чуть забрезжил свет,
 Явился Давид получить ответ:
 «Что ж, дядя, молчал? Сказать бы пора,
 Отцовская где для охот гора?
 Козуля там есть и олень, и лань!
 Сведи же меня на ту гору. Встаны!»

— Կայ, կանչեց Օհան, էղ քու խոսքը չէր.
Էղ ով քեզ ասավ, լեզուն պապանձվեր:
Էն սարը, որդի՛, գընաց մեր ձեռից,
Էն սարի որսն էլ գընաց էն սարից,
Էլ չկան այծյամ, Եղշերու, կըխտար:
Քանի լուսեղեն քու հերը դեռ կար,
(Ե՞ գիդի օրեր — ո՛րտեղ եք կորել),
Ես շատ եմ էնտեղ որսի միս կերել...
Քու հերը մեռավ, աստված խըռովեց,
Մըսրա թագավոր զորքեր ժողովեց,
Եկավ, մեր երկիր քաղուքանդ արավ,
Էս սարի որսն էլ թալանեց, տարավ.
Եղնիկը գընաց, Եղշերուն գընաց...
Մեր գիրն էլ հալբար էսպես էր գրած:
Անցել է, որդի, քու բանին գընա,
Մըսրա թագավոր ձենքդ կիմանա...
— Մըսրա թագավոր ինձ ի՞նչ կանի որ...
Ես ի՞նչ եմ հարցնում Մըսրա թագավոր.
Մըսրա թագավոր թող Մըսրը կենա,
Իմ հոր սարերում ի՞նչ գործ ունի նա...
Վեր կաց, հորեղբայր, նետ-աղեղդ առ,
Կապարձող կապի՛ր, գընանք որսասար:
Ելավ Օհանը ճառը կըտըրված,
Գընացին տեսան՝ էլ ի՞նչ որսասար.
Անտառը ջարդած, պարիսպն ավերած,
Բուրգերը արած գետնին հավասար...

XI

Գիշերը հասավ, մընացին էնտեղ:
Զենով Օհանն էր, իր նետն ու աղեղ
Դըրավ զիխի տակ, հանգիստ խըռըմիաց.
Դավիթը մընաց մըտքի ծովն ընկած:
Մին էլ նկատեց, որ մութը հեռվում
Մի թեժ, փայլիլուն կըրակ է վառվում:
Էն լուսը բըռնած՝
Վեր կացավ, գընաց:
Գընաց ու գընաց, բարձրացավ մի սար,

«Օх, лучше бы ты про это не знал!
Лишись языка, кто тебе сказал!
Да, нашей гора была до поры,
Но дичь той горы ушла с той горы.
И козулям всем и ланям конец.
Покуда был жив твой светлый отец
(Счастливые дни — возвратишь ли вас?) —
На горе той дичь едал я не раз...
Он умер, и бог отвратил свой лик,
Тут войско собрал царь Мысрамелик,
Разгромил наш край, сады и дворы,
Расхитил, угнал дичь с нашей горы,
И ни лани нет, ни оленя там.
Уж так на роду написано нам.
Все прошло, сынок... ступай-ка домой.
Мелик услыхать может голос твой».
«Что сделает мне Мелик? Ничего.
Позволенъя, что лъ, просить у него?
Коль он мсырский царь, так Мсыр свой и знай.
Чего ему лезть в наш нагорный край?
Встань, дядя, бери свой лук и пойдем
На ловчей горе пострелять вдвоем!»
Огану пришлось тут встать и пойти.
Пришли, а горы искать — не найти.
Ограду снесли, повырублен лес;
От самой горы даже след исчез.

XI

Там на ночь они остались сам-друг,
Взял Оган-Горлан свой колчан и лук,
Под голову их положил, храпит.
В море дум меж тем погружен Давид.
Вдруг видит — вдали словно свет зажгли,
Могучий огонь сияет вдали...
И вот на лучи

Բարձրացավ, տեսավ մի մեծ մարմար քար
 Կիսից պատըոված,
 Ու միշից վառված
 Բըխում է լուսը պա՛րվ, քուլա-քուլա',
 Բարձրանում, իջնում ետ քարի վրա:
 Վար իջավ Դավիթ էնտեղից կըրկին,
 Վար իջավ, կանչեց Ձենով Օհանին:
 — Ե՛լ, հորեղբա՛յր, քանի՛ քընես,
 Ե՛լ էն պայծառ լուսը մի տես:
 Լուս է իջել բարձր սարին,
 Բարձր սարին, մարմար քարին:
 Ե՛լ, հորեղբայր, անուշ քընից.
 Էն ի՞նչ լուս է բըխում քարից:
 Ելավ, խաչ քաշեց Օհանն երեսին.
 — Ե՛յ, որդի՛, ասավ, մեռնեմ իր լուսին,
 Էն մեր Մարութա սարն է զորավոր:
 Էն լուսի տեղը կանգնած էր մի օր
 Սասմա ապավեն, Սասմա պահապան
 Մեր սուրբ Տիրամոր վանքը Չարխափան:
 Մըշտական, երբ որ կըռիվ էր գընում,
 Էնտեղ էր քու հերն աղոթքն անում:
 Քու հերը մեռավ, աստված խըռովեց,
 Մըսրա թագավոր կորքեր ժողովեց,
 Մեր վանքն էլ եկավ քանդեց էն սարում,
 Բայց դեռ սեղանից լուս է բարձրանում...

XII

Դավիթը էս էլ երբ որ իմացավ,
 — Անուշ հորեղբայր, հորեղբա՛յր, ասավ,
 Որբ եմ ու անտեր աշխարքի վըրա,
 Հեր չունեմ դու ինձ հերություն արա':
 Ել չեմ իջնի ես Մարութա սարից,
 Մինչ չըշինեմ մեր վանքը նորից:
 Քեզանից կուկեմ հինգ հարյուր վարպետ,
 Հինգ հազար բանվոր մըշակ նըրանց հետ,

Он пошел в夜里.
 Идет по горе, взобраться спешит,
 Взошел, поглядел: там мрамор лежит,
 Лежит, рассечен,
 Внутри просвечен,
 Из камня же огонь, вырываясь, бьет,—
 Взывается и вновь на камень падет.
 Спустился Давид с той вершины опять;
 Спустился и стал он Огана звать:
 «Встань, дядя, чего ты хранишь? Иди!
 Встань, дядя, скорей, на свет погляди!
 Яркий свет упал на ту высоту,
 На ту высоту, на глыбину ту.
 Встань, сон отряхни, поди посмотря,
 Какой это свет там горит внутри?»
 Встал Оган-Горлан, сотворил он крест:
 «Умереть бы мне за свет этих мест!
 То наша гора, то свет Марута!
 Монастырь здесь был, где глыбина та —
 Сасуна покров, Сасуна оплот,
 Заступницу здесь почитал народ;
 Обычно, когда собирался в бой,
 Молитву творил там родитель твой.
 Он умер, и бог отвратил свой лик,
 И войско собрал царь Мысрамелик.
 Пришел, монастырь он разрушил, смел,—
 Но доныне свет нам струит престол».

XII

И когда Давид обо всем узнал,
 «Дядя, дядя мой дорогой! — сказал,—
 Вот я сирота на свете на всем,
 Без отца живу, так будь мне отцом.
 С горы Марута теперь не сойду:
 Я наш монастырь опять возведу.

Որ գան՝ էս շաբաթ կանգնեն ու բանեն,
Առաջվան կարգով մեր վանքը շինեն:
Գընաց Օհանը ու բերավ իր հետ
Հինգ հազար բանվոր, հինգ հարյուր վարպետ:
Վարպետ ու բանվոր եկան կանգնեցին,
Չըրքիսկ հա թըրքիսկ նորից շինեցին,
Առաջվան կարգով, փառքով փառավոր
Բարձըր Մարութա վանքը Տիրամոր:
Յըրված միաբանք ետ նորից եկան,
Նորից թընդացին աղոլք, շարական.
Ու երբ շեն արավ հոր վանքը նորից,
Ցած իշավ Դավիթ Մարութա սարից:

XIII

Համբավը տարան Մըսրա Մելիքին.
— Հապա՛ չես ասիլ՝ Դավիթը կրկին
Հոր վանքը շինել, իշխան է դառել,
Դու օխտը տարվան խարչը չես առել:
Մելիք վայրացավ.
— Գընացե՛ք, ասավ,
Բադին, Կուրադին,
Սյաւիին, Զարիսադին,
Սասմա քար ու հող տակն ու վեր արեք,
Իմ օխտը տարվան խարաջը բերեք:
Քառառուն կուս աղջիկ բերեք արմաղան,
Քառառուն կարճ կընիկ, որ երկանք աղան,
Քառառուն էլ երկար, որ ուղտեր բառան,
Իմ տանն ու դըռան դարավաշ դառնան:
Ու Կուրադին առավ կորքեր.
— Գըլիսի՛ս վըրա, ասավ, իմ տեր.
Գընամ հիմի քանդեմ Սասուն,
Կանայք բերեմ քառուն-քառուն,
Քառառուն բեռնով դեղին ոսկի,
Տեղը ջընչեմ հայոց ազգի:

Прошу у тебя мастеров пятьсот,
Пять тысяч людей для тяжких работ,
Чтоб в недельный срок на работу стать —
Каким прежде был, монастырь создать». Тут пошел Оган и привел народ,
Пять тысяч привел, мастеров пятьсот;
Работники все, мастера пришли,
Стук-стук да тук-тук — все вновь возвели.
Все — на прежний лад — краса, широта,—
Монастырь возник горы Марута.
И братия вновь сошлась в монастырь,
И вновь по церквам зазвучал псалтырь.
Когда ожила вновь обитель та,
Спустился Давид с горы Марута.

XIII

До Мелика слух, до Мсыра достиг:
«Спешим доложить, что Давид воздвиг
Монастырь отца, что ишханом стал,—
А подати ты семь лет не взимал»,
Осерчал Мелик:
«Отправляйтесь вмиг,
Бади с Коэбади,
Сюди с Чархади!
Все камни поднять в сасунской стране,
За семь лет всю дань истребовать мне!
Сорок юных дев-красавиц добыть,
Сорок низких жен — жернова крутить,
Сорок рослых жен — верблюдов грузить,
При доме моем служанками быть!»

И Коэбади возглавил рать.
«Все, что велишь, готов собрать!
Сасун разрушу и займу,
Жен сорок сороков возьму,
Да в сорока тюках казну,—

Ասավ, Մըսրա աղջիկ ու կին
 Պար բըռնեցին ու երգեցին.
 — Մեր Կովբաղին գընաց Սասուն,
 Կանայք բերի քառսուն քառսուն,
 Բառսուն բեռնով ոսկի բերի,
 Մեր ճակատին շարան շարի,
 Կարմիր կովեր բերի կըթան՝
 Գարնան շինենք եղ ու չորթան:
 Զան Կովբաղին, քաջ Կովբաղին,
 Սասմա Դավթին կարկեց գետին:
 Ու Կովբաղին փրբած, ուռած,
 — Շնորհակալ եմ, քույրե՛ր, գոռաց,
 Մինչև գալըս դեռ համբերեք,
 Էն ժամանակ պիտի պարեք...

XIV

Էսպես երգով,
 Զոռով-զորքով
 Գոռ Կովբաղին մըտավ Սասուն.
 Օհան լըսեց՝ կապվեց լեկուն:
 Աղ ու հացով,
 Լաց ու թացով
 Առաջն ելավ,
 Խընդիրք արավ.
 — Ինչ որ կուվես՝ առ, տա՛ր, ամա՞ն.
 Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման,
 Դառը դատած դեղին ոսկին,
 Միայն թե գըթա մեր խեղճ ապին,
 Մի՛ կոտորիր, մի՛ տար մահու,
 Վերմ՝ աստված, ներքնը՝ դու...
 Ասավ, բերավ շարան-շարան
 Վարդ աղջիկներ, կանայք Սասման:
 Ու Կովբաղին կանգնեց, ջոկեց,
 Մարագն արավ, դուռը փակեց,

Армянскую сотру страну!»
 Сказал, а женщин хор и дев,
 Кружась, выводит израспев:
 «В Сасун наш Козбади идет,
 Жен сорок сороков возьмет,
 Да сорок золота тюков —
 Низать уборы для голов,
 Коров пригонит красных — впрок
 Нам масло будет и тророг!
 Джан Козбади, джан Козбади!
 Давид перед тобой пади!»
 А Козбади — так спесью сыт.
 «Спасибо, сестры! — им кричит,—
 Пождите, возвращусь сюда,—
 Ешс попляшете тогда!»

XIV

Вот рать в поход,
 Идет — пост...
 И Козбади в Сасун проник.
 Оганов отнялся язык,—
 Хлебъ-соль в руках,
 А сам в слезах,
 Твердит, трясясь:
 «Помилуй нас!
 Хоть всё бери! Веди в полон
 Цветущих дев, сасунских жен,
 Бери казну, и кровь, и пот,—
 Но бедный пощади народ!
 Не истребляй, смири грозу.
 Бог — наверху, а ты — внизу».
 И вереницей вывел он
 Цветущих дев, сасунских жен,
 Закончил Козбади отбор,
 В сарай загнал их, на запор.

**Քասուն կույս աղջիկ, սիրուն, արմաղան,
Քասուն կարծ կընիկ, որ երկանք աղան,
Քասուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
Մըսրա Մելիքին զարավաշ դառնան:
Դեպ-դեպ կիտեց դեղին ոսկին,
Սև սուգ կալավ հայոց ազգին:**

xv

Հե՞յ, ո՛ւր ես, Դավիթ, հայոց պահապան,
Քարը պատըռովի — դո՛ւրս արի մԵյդան:
Քանդած հոր վանքը որ շինեց նորից,
Ցած իջավ Դավիթ Մարութա սարից,
Ժանգոտած, անկոթ մի շեղբիկ գրտավ,
Գընաց՝ պառավի շաղգամը մըտավ:
Պառավն էր. Եկավ՝ անե՛ծք, աղաղակ.
— Վա՛յ, խելա՛ո Դավիթ, շաղգամի տեղակ
Դու կըրակ ուտես, ցավ ուտես, ասավ,
Բու աչքն աշխարքում մենակ ի՞նձ տեսավ.
Կորեկըս արիր գետնին հավասար,
Էս էր մընացել ձմեռվան պաշար,
Էս էլ կըտրում ես,
Էլ ո՞նց ապրեմ ես:
Թե կըտրիձ ես դու, աղեղդ ա՛ո գընա՛,
Բու հոր աշխարքին տիրություն արա՛,
Բու հոր գանձը կե՛ր,
Թողել ես անտեր,
Մըսրա թագավոր դըրկել է՝ տանի:
— Ել ի՞նչ ես վըրես բարկանում, նանի՛,
Եդ ի՞նչ ես ասում, ես չեմ հասկանում,
Մըսրա թագավոր մեր ի՞նչն է տանում:
— Մըսրա թագավոր մեր ի՞նչն է տանում...
Մըսրա թագավոր քու աչքն է հանում,
Դանդալոշ Դավիթ. դըրկել է հըրեն,
Եկել են Սասմա քաղաքի վըրեն
Բաղին, Կովբաղին,

Сорок дев сумел невинных добыть,
Сорок низких жен — жернова крутить,
Сорок рослых жен — верблюдов грузить,
Мелику-царю — служанками быть.
Увез казны немало груд.
Объяла скорбь армянский люд.

xv

Эй, где ты, Давид, защитник армян?
Хоть из камня выдь — явись на майдан!,
Как встала в горах вновь обитель та,
Спустился Давид с горы Марута.
Он ржавый себе полольник нашел,
Пошел, в огород старухин зашел.
Старуха к нему, и кричит-клянет:
«Не репу жевать тебе, сумасброд,
А огонь бы есть, заразу бы есть!
На свете ужель одна я есть?
Все просо мое ты сравнял с землей,
Я репой одной буду жить зимой,—
Ты и репу рвать?
Где ж еды мне братъ?
Ты возьми свой лук, коли ты храбрец,
Овладей страной, где княжил отец,
Ты возьми добро отца своего,
Без владельца ты оставил его.
Царь Мсыра за ним уж прислал — смекни!»
«За что ж на меня ты кричишь, нани?
Не пойму, о чем говоришь сейчас.
Что мсырский халиф увозит от нас?»
«Что мсырский халиф увозит от нас!
Да мсырский халиф лишит тебя глаз!
Где ум твой, Давид! Он отправил рать,
Чтоб город Сасун громить, обирать.
Бади с Козбади,

Սյուդին, Զարիսաղին,
 Թալան են տայի բովանդակ Սասուն.
 Քառուն բեռ ոսկի խարաջ են ուզում,
 Քառուն կույս աղջիկ սիրուն, արմաղան,
 Քառուն կարձ կընիկ, որ երկանք աղան,
 Քառուն էլ երկար, որ ուղտեր բառնան,
 Մըսրա Մելիքին դարավաշ դառնան:
 — Ի՞նչ ես, այս պառավ, էլ ինձ անիծում.
 Ցույց տուր մի տեսնեմ — ո՞րտեղ են ուզում:
 — Ո՞րտեղ են ուզում... Մահըս տանի քե՞զ.
 Դո՞ւ պետք է էն հոր զավակը լինե՞ս...
 Եկել ես՝ էստեղ շաղամ ես լափում...
 Ոսկին Կովրադին ձեր տանն է չափում,
 Աղջիկներ փըլեկ մարագն են լըցրած:
 Չաղգամը թողեց Դավիթ ու գընաց:
 Տեսավ՝ Կովրադին իրենց տան միջին,
 Զափում է ոսկին թեղած առաջին,
 Սյուդին, Զարիսաղին պարկերն են բըռնել,
 Ձենով Օհանն էլ շըլինքը ծըռել,
 Կանգնել է հեռու, ձեռները ծոցին:
 Տեսավ, աչքերը արնով լըցվեցին:
 — Կե՛ր կաց, Կովրադին, հեռո՛ւ կանգնիր դու,
 Իմ հոր ոսկին է — ես եմ չափելու:
 — Կովրադին ասավ. — Է՛յ, Ձենով Օհան,
 Կըտաս — տուր խարջը էս օխտը տարվան,
 Թե չէ՝ կըգընամ, միրուքս վըկա,
 Մըսրա-Մելիքին կըպատմեմ, կըգա,
 Ձեր Սասմա երկիր քար ու քանդ կանի,
 Տեղը կըվարի, բոստան կըցանի:
 — Կորե՛ք, անզգամ դուք Մըսրա շըներ,
 Բա չե՞ք իմացել դուք Սասմա ծըռեր...
 Մեռա՞ծ եք կարծում դուք մեզ, թե՞ շըվաք,
 Կուկեր մեր երկիր դընեք խարջի տակ...
 Բարկացավ Դավիթ, չափը շըպըրտեց,
 Տըվակ Կովրադինի գըլուկը ջարդեց,
 Զափի փըշրանքը պատն անցավ, գընաց,

Сюди с Чархади
 Ограбить пришли наш Сасун родной:
 Сорок взять тюков казны золотой,
 Сорок дев-невест прекрасных добыть,
 Сорок низких жен — жернова крутить,
 Сорок рослых жен — верблюдов грузить,
 Мелику-царю — служанками быть».
 «Чего же меня ты клянешь, нани?
 Покажи, чего там хотят они?»
 «Чего? — Помереть бы тебе, юнец!..
 Таков ли ты сын, каков был отец?»
 За репой пришел — набиваешь рот,
 Козбади ж ведет вашим деньгам счет,
 Он девиц набрал, весь сарай набил».
 Тут ушел Давид, о репе забыл.
 Глядит: Козбади у дяди в дому,
 Сам мерит казну, — не дает никому.
 Сюди с Чархади — те держат мешки.
 Поодаль Оган, понур от тоски,
 Стал, руки скрестив, нахмурена бровь
 Давиду в глаза тут хлынула кровь.
 «Ты встань, Козбади, да стань к стороне,
 Отцову казну дай ты мерить мне!»
 Козбади сказал: «Оган, перестань!
 Даешь — так давай за семь лет мне дань.
 А не то уйду, клянусь бородой,
 Мелику скажу — нагрянет войной.
 Он весь ваш Сасун вконец разнесет,
 Пропахать велиг, чтоб стал огород».
 «Вон, мысырские псы! Не случалось, знать,
 Сасунских вам удальцов встречать!
 Иль мертвыми нас тенями сочли,
 Чтоб требовать дань с сасунской земли?»
 Осерчал Давид, он мерку схватил,
 Он меркою лоб Козбади разбил,
 И стену пробил осколком Давид,—

Մինչևօրս էլ դեռ գընում է թըռած:
Ու ելան՝ թափած ոսկին թողեցին,
Հայոց աշխարքից լիախան գընացին
Բաղին, Կովբաղին,
Սյուդին, Զարխաղին:

XVI

— Վայ վայ, հորեղբայր, ի՞նչ ասեմ ես քեզ.
Մենք ունենք էստեղ դեղին ոսկու դեզ.
Դու արել ես ինձ քաղաքի ծառան,
Դու թողել ես ինձ օտարի դրոան...
Հորեղբայրն ասավ.— Այ խենթ, խելազար,
Ոսկին պահել եմ Մելիքի համար,
Որ քաղցը լինի աշքը մեզ վըրա:
Չըտըվիր, հիմի որ կորք առնի՛ գա,
Սասմա քար ու հող հեղեղի, տանի,
Ո՞վ դեմը կերթա, ո՞վ կըոփիվ կանի:
— Դու կաց, հորեղբայր, թող գա, ես կերթամ,
Կերթամ, ես նըրան պատասխան կըտամ:
Ու մութ մարագի դըռանը զարկեց,
Փակած աղջիկներ հանեց, արձակեց:
— Գընացե՛ք, ասավ, ազատ այրեցե՛ք,
Սասունցի Դավթին արև խընդրեցեք:

XVII

Էսպես ջարդված, արյունլըվա
Փախան, ընկան հողը Մըսրա
Բաղին, Կովբաղին,
Սյուդին, Զարխաղին:
Մըսրա կանայք հեռվից տեսան,
Հեռվից տեսան, ուրախացան
Ու ծափ տըկէն կըտերներին.
— Եկան, եկան, բերին, բերին...
Մեր Կովբաղին գնաց Սասուն,

Ի սկոլոկ տու ծիս պուտ.
Պեբրու մեշկ զօլոտոյ կազնы,
Եշալի ց գոր արմանակ տրանա
Բադի ս Կօզբադի,
Ըուդի ս Չարխադի...

XVI

«Ой, дядюшка, ой! Никак не пойму!
Ведь денег мы тут накопили тьму,—
Ты ж сделал меня в Сасуне слугой,
Поставил меня у двери чужой».
Отвечал Оган: «Эх ты, сумасброд!
Сколько лет я блуз меликов доход,
Чтоб сладко глядеть изволил на нас.
Ты не дал... Теперь нагрянет как раз.
Он камни и те снесет, как поток...
А сразиться с ним кто бы выйти мог?»
«Ты, дядя, постой, сам выйду я в бой,
Отвечу ему,— ты, дядя, постой...»
Ворота в сарай он с размаху пнул,
Всем девушкам он свободу вернул.—
На волю!.. и пусть молва говорит:
«Мы солнца тебе желаем, Давид!»

XVII

Избитые, в крови, отсель
До мысырских добрались земель
Бади с Кօզբաди
Ըուդի с Чархади.
Их видят женщины вдали,
На крыши женщины взошли,
Шумят, поют, в ладоши бьют:
«Идут, идут! Ведут, ведут!
Наш Կօզբաди ходил в поход,

Կանայք բերավ քառուն-քառուն,
Կարմիր կովեր բերավ կըթան՝
Գարնան շինենք եղ ու չորթան...
Հենց մոտեցան, նըկատեցին,
Ծափ ու խընդում ընդհատեցին,
Զըրքը զացին
Ու կանչեցին.

— Ե՞յ, Կովբաղին մեծաբերան,
Էդ ո՞րտեղից լերան-լերան,
Լերան-լերան կրգաս փախած,
Հաստ գրլուխըդ կիսից ճըղած:
Էն դո՞ւ շասիր՝ գընամ Սասուն,
Կանայք բերեմ քառառն-քառառն,
Քառառն բեռնով ոսկի հանեմ,
Հայոց երկիր ավեր անեմ:
Գացիր Սասուն քանց գել զավան,
Ետ ես զալի քանզ շուն մասան...

Ու Կովբաղին խիստ քարկացավ.
— Սո՞ւ կացեք դուք, լըրբե՞ր, ասավ.
Ձեր մարդիկն եք տեսել դուք դեռ,
Դուք չեք տեսել Սասմա ծըռեր:
Սասմա ծըռեր լերան-լերան,
Նետեր ունեն մի-մի գերան.
Սասմա երկիդ քար ու կապան,
Դրժար սարեր, ձոր ու ծապան.
Նըրանց խոտեր — ինչպես կեռ թուր,
Զորք ջարդեցին երեք հարյուր...

Ասավ ու էլ չառավ դադար,
Վըռապ-վըռապ, գըլխապատառ
Կապեց իրեն թագավորին:
Խընդաց թագավորն իր աթոռին:
— Ապրե՞ս, ապրե՞ս, քաջ Կովբաղին,
Արժե՛ կախեմ ես քու ճըտին
Մեր որովդունի մեծ նըշանը —
Պարգև քու մեծ հաղթությանը:
Ո՞ւր են, հապա առաջըս թեր
Սասմա ոսկին ու աղջիկներ:

Жен сорок сороков ведет,
Коров ведет нам красных — впрок,
Нам будет масло и творог.
Подъехали — иной уж толк,
Вдруг голос радости примолк,
И — ну кричать,
Ну — величать:
«Эй, Козбади! А хвастал тож!
Чего ж едва идешь-бредешь?
Видать, идешь издалека?
Твоя рассечена башка!
А сам сулил — в Сасун пойду,
Жен сорок сороков сведу,
Казны я сорок нош сберу,
Страну армян я в прах сотру!
Ушел в Сасун, как лютый волк,
Пришел, как пес,— зубами щелк!»
На Козбади нахлынул гнев,
«Молчать! — вскричал, рассвирепев,—
Видали мы мужей, отцов,
А не сасунских удальцов!
То племя — горное оно
Их стрелы — каждая с бревно.
Край каменист, не подступись,
Ущелья — вглубь, а горы — ввысь.
Как сабли, травы по хребтам,
Бойцов три сотнипало там».
Сказав, решился, наконец,
Итти к Мелику во дворец,
Перед царем своим предстал,—
На троне царь захохотал:
«Ну, молодец же, Козбади!
Повешу я, того гляди,
Тебе орла большого знак
За то, что уничтожен враг.
Так где же все? А ну, взгляну

Ասավ Մելիք, ու Կովբաղին
 Գըլուխ տըվավ մինչև գետին.
 — Ապրած կենաս, մեծ թագավոր,
 Զոռով փախա ես ձիավոր,
 Ո՞նց բերեի Սասմա ուսկին:
 Մի խենջ ծընվեց հայոց ազգին,
 Ոչ ահ գիտի, ոչ տեր ու մեծ,
 Գըլուխս էսախս տըվավ ջարդեց.
 «Չե՛մ տալ, ասավ, իմ հոր ուսկին,
 Չե՛մ տալ կանայք իմ հայ ազգին,
 Սասմա երկիր ձեզ տեղ չըկա...»
 Քո թագավոր, ասավ, բո՛ղ գա,
 Թող գա՝ ինձ հետ կըդիվ անի,
 Թե դոչադ է՝ զոռով տանի»:
 Կատաղեց, փըրփրեց Մըսրա թագավոր.
 — Կանչեցե՛ք, ասավ, իմ զորքը բոլոր.
 Հազար հազար մարդ նորելուկ մանուկ,
 Հազար հազար մարդ անբեղ, անմորուք,
 Հազար հազար մարդ բեղը նոր ծըլած,
 Հազար հազար մարդ նոր թախտից ելած,
 Հազար հազար մարդ թուխ միրութավոր,
 Հազար հազար մարդ սիպտակ ալսոր,
 Հազար հազար մարդ, որ փողեր հընչեն,
 Հազար հազար մարդ, որ թըմբուկ զարկեն...
 Կանչեցե՛ք, թող գան, հագնեն զե՞նք, վըրա՞ն,
 Կըդիվ տի գընամ ես Դավթի վըրա,
 Սասունն ավերեմ,
 Հեղեղեմ, բերեմ:

XVIII

Էսպես անհամար զորքեր հավաքեց,
 Եկավ Սասմա դաշտ, բանակը զարկեց
 Ու ծանըր նըստեց Մըսրա թագավոր:
 Էնքան ահագին բազմությունն էն օր

На дев сасунских и казну!—
 Сказал Мелик, а Козбади—
 Возьми да в ноги упади.
 «Будь, государь, твой вечен дом!
 Насилу спасся я верхом.
 Казну возьмешь ли у армян?
 Родился у армян буян—
 Ему ничто лета и сан.
 Мне голову рассек буян—
 Отцов, мол, клад,— не дам его,
 Ни жен народа моего!
 В Сасуне места нету вам...
 Пускай ваш царь приедет сам,
 Тогда сразимся мы вдвоем:
 Пусть,— ежель смел,— берет силком!»
 Рассвирепел Мысрамелик.
 «Рать собирать!— раздался крик.—
 Тысячу тысяч зеленых юнцов,
 Тысячу тысяч — без бород, усов,
 Тысячу тысяч — с пушком на губах,
 Тысячу тысяч — в цветущих годах,
 Тысячу тысяч — кто с углем-бородой,
 Тысячу тысяч — с седой головой.
 Тысячу тысяч — в трубы трубить,
 Тысячу тысяч — в барабаны бить.
 Пусть явятся все, при мече, в броне,—
 Погляжу, каков Давид на войне,
 Сасун разгромлю,
 Как поток, залью».

XVIII

Несметную рать ввел в землю армян,
 На поле разбил под Сасуном стан
 И гордо воссел царь Мысрамелик.
 К Батману-реке тут каждый приник.

Բաթմանա շղրին եկավ ու չոքեց,
 Ով եկալ, խըմեց — գետը ցամաքեց,
 Սասմա քաղաքում մընացին ծարավ:
 Ձենով Օհանին կարմանքը տարավ:
 Քուրքը ուսն առավ, սարը բարձրացավ.
 Սարը բարձրացավ, տեսավ, ի՞նչ տեսավ.—
 Ճերմակ վըրանից դաշտը ճերմակել,
 Ասե՞ էն գիշեր ձըմեռը եկել,
 Սպիտակ ձյունով պատել էր Սասուն:
 Լեղին ջուր կտրեց, կապ ընկավ լեզուն,
 Հարայ կանչելով՝ փախավ տուն ընկավ.
 — Վա՛յ, փախե՛ք, եկա՛վ... հա՛յ, հարա՛յ, եկավ...
 — Ի՞նչը, հորեղբայր, ի՞նչը, ի՞նչն եկավ...
 — Յավն ու կըրա՛կը Դավիթի պինչն եկավ:
 Մըսրա թագավոր ելել է, եկել,
 Եկել, մեր դաշտին բանակ է կարկել.
 Թիվ կա աստղերին, թիվ չկա զորքին...
 Վա՛յ մեր արևին, վա՛յ մեր աշխարքին...
 Ե՛կ, ոսկին տանենք, աղջիկներ տանենք,
 Չոքենք առաջին, պաղատանք անենք,
 Գուցե թե գըթա,
 Մեկ սըրի չըտա...
 — Դու կա՛ց, հորեղբայր, դու դարդ մի՛ անիր.
 Գընա, քու օդում դու հանգիստ քընիր,
 Հիմի ես կելնեմ, Սասմա դաշտ կերթամ,
 Մըսրա-Մելիքին պատասխան կըտամ:
 Ու գընաց Դավիթ ծանոթ պատավին.
 — Նանի ջա՛ն, ասավ, ժանգոտած ու հին
 Երկաթի կըտոր, անյարոց, շամփուր,
 Ինչ ունես չունես, հավաքի՛ր, ինձ տուր,
 Մի էշ էլ գըտիր, որ վըրեն նստեմ,
 Կըոիվ տի գընամ Մըսրա զորքի դեմ:
 — Վա՛յ, Դավիթ, ասավ, մահս տանի քեզ,
 Դո՞ւ պետք է էն հոր զավակը լինե՛ս...
 Քու հերն ուներ կըովի համար
 Հըրեղեն ձի, ոսկի քամար,

Припадали пить, а рать велика,
 Все идут, все пьют,— иссякла река.
 Без воды страна оказалась вся,
 Князь Оган-Горлан тут диву дался.
 Влез в шубу Оган, добрел до горы.
 Взбрался, глядит — под горой шатры!
 От шатров бела равнина сама,
 Словно разом в ночь подошла зима,
 Словно белый снег весь Сасун застиг!
 Жельч стала водой, отнялся язык.
 Побежал домой, завопил: «Арай!
 Он нагрянул к нам,— арай! убегай!»
 «Кто нагрянул к нам? Кто пришел опять?»
 «Мор, огонь пришел,— чтоб Давида взять!
 Царь Мсыра пришел, Сасун воевать.
 Там в поле у нас построил он рать.
 Есть и звездам счет,— счету нет войскам.
 Горе нашей стране, и солнцу, и нам!
 Понесем казну, поведем девиц,
 Пойдем пред ним повергнемся ниц,—
 Умолить хочу
 Не предать мечу».
 «Ты, дядя, постой, ни к чему тоска,
 Ты поди домой, да поспи пока.
 Я встану, пойду на равнину сам,
 За всех нас ответ я Мелику дам».
 Отправился вновь к старухе Давид.
 «Нани моя, джан,— он ей говорит,—
 Кочергу, пруты, весь железный хлам,
 Что есть у тебя, собери по углам,
 Добудь мне осла, чтобы мог я сесть,—
 С Меликом хочу я сраженье весть».
 «Ох, чтобы тебя унес мой конец!
 Да таков ли ты, каков был отец?
 Где конь отцовский голубой?
 Где меч отцовский огневой?

Ծալ-ծալ կապեն, գուռվը պողպատ,
Թամբ սաղափեն, կուռ սաղավարտ,
Խաչ պատրաստին իր աջ բազկին,
Զըրահ շապիկ, Թուր-Կեծակին,
Դուր եկել ես, այ խենթ ու ծուռ,
Ինձնից կուզես էշ ու շամփուր...

— Աման, նանի՛, չեմ լսել դեռ:
Ուր են հիմի իմ հոր զենքեր:
— Հորեղբորսդ գընա հարցուր.
Ուր են, ասա, հանի՛ր, բեր, տուր:
Բան է, թե որ չըտա սիրով,
Աչք հանիր՝ խըլիր զոռով:

XIX

Դավիթ գնաց հորեղբոր մոտ.
— Ե՞յ հորեղբայր, կանչեց հերսոտ,
Իմ հերն ուներ կովի համար
Հրեղեն ձի, ոսկի քամար,
Ծալ-ծալ կապեն, գուռվը պողպատ,
Թամբ սաղափեն, կուռ սաղավարտ,
Խաչ պատրաստին իր աջ բազկին,
Զըրահ շապիկ, Թուր-Կեծակին,
Կըտաս — բեր տուր...
— Վայ, Դավիթ ջան,
Ահից գոռաց ձենով Օհան.
Քու հոր մահվան տարուց-օրից
Դուրս չեմ հանել ձին ախոռից,
Ոչ սընդուկից Թուր-Կեծակին,
Զըրահ շապիկ, ոսկի գոտին...
Ինձ թող, աման, մի՛ սպանիր,
Կուզես — հըրեն, գընա հանի՛ր:

XX

Հագավ Դավիթ զենքն ու վըրահ,
Կապեց գոտին Թուր-Կեծակին,

Օտцовский пояс золотой
И крест заветный боевой,
Его наборное седло,
Капа и булава его?
А просинь, дурень, чтоб дала
Тебе я прутья да осла!»
«Зачем же, бабушка, серчать?
Я молод, мне откуда знать?
Я не слыхал о том словца.
А где лежит доспех отца?»
«У дяди своего спроси.
Скажи: достань, давай, неси!
А не захочет дать добром,
Коли глаза, бери силком».

XIX

Пришел к Огану наш Давид.
«Мой дядя добрый,— говорит,—
Дай мне отцовского коня,
Дай меч, который из огня,
Отцовский пояс золотой
Да крест заветный боевой,
Его наборное седло,
Капу и булаву его!»
«Как умер Мгер, с того я дня
Не выводил его коня,
Не брал я молнии-меча,
Оружья, лат с его плеча.
Не растравляй, не говори!
Все тут,— коль хочешь, сам берни!»

XX

Доспех отца надел Давид
И пояс с молнией-мечом,

Խաչն էլ իր հաղթ բազկի վըրա,
Ելավ, հեծավ Առյուծ հոր ձին,
Հոր ձին հեծավ ու մըտրակեց.
Զենով Օհան լալով երգեց.

— Ափսո՞ս, հազա՞ր ափսոս հըրեղեն մեր ձին,
Ախ, հըրեղեն մեր ձին.
Ափսո՞ս, հազա՞ր ափսոս մեր ուսկի գոտին,
Ախ, մեր ուսկի գոտին.
Ափսո՞ս, թանկ կապեն, որ հագին տարավ,
Ախ, որ հագին տարավ...
Դավիթ բարկացավ,
Չին քշեց, դարձավ,
Օհանը վախեց,
Իր երգը փոխեց.
«Ափսո՞ս, նորելուկ Դավիթըս կորավ,
Ախ, Դավիթըս, կորավ»:
Էս որ իմացավ,
Դավիթ մեղմացավ,
Իջավ. Օհանի ձեռքը համբուրեց:
Զենով Օհանն էլ, ինչպես հայր ու մեծ,
Օրհնեց, խըրատեց նըրան հայրաբար,
Դեպի Սասմա դաշտ դըրավ ճանապար:

XXI

Սասունցի Դավիթն ուներ մի քեռի,
Անունը Թորոս, ամեղ աժդահա:
Սա էլ իմացավ համբավը կըովի,
Մի բարդի ուսին գալիս է ահա:
Գալիս է՝ հեռվից բարձըր գոռալով.
— Ի՞նչ եք վեր եկել էս դաշտի միջում,
Քանի գըլխանի մարդիկ եք կամ ո՞վ,
Սասունցի Դավիթն որ չեք ճանաչում...
Բա չե՞ք իմանում, որ էստել է նա
Գալու՝ խաղացնի իր ձին թևավոր.
Չըքեցե՞ք, հիմի ուր որ է կըգա,
Եկել եմ սըրբեմ մեյղանը էսօր:

На мощной дланi крест висит,—
Вот на коня он сел верхом,
Прикрикнул — и коня пустил...
Оган Горлан запел-заявил:

«Жаль, трижды жаль, пропал наш конь голубой,
Ах, наш конь голубой!
Жаль, трижды жаль, он пояс взял золотой,
Ах, пояс взял золотой!
Жаль, на себе он Мгера капу увез,
Ах, Мгера капу увез!»
Стал Давид серчать,
Повернулся вспять,—
Тот сторопел,
Иное запел:
«Жаль, новый наш лев, мой Давид погиб!
Ах, мой Давид погиб!»
Услыхал Давид,—
Он сойти спешит.
Огану к руке подошел сперва.
Оган, как отец и семья глава,
Дал совет ему и перекрестил
И, благословив, на бой отпустил.

XXI

У Давида-льва был дядя один,
Гроза-великан,— а звался Торос.
Про сасунский бой узнал исполин.
Он тополь взвалил на плечо, понес.
Он кричит врагам с далеких холмов:
«Иль больше у вас одной головы?
Что за люди вы? Или кто таков
Сасунец Давид, не знаете вы?
Неизвестно вам: крылат его конь!
Как явится с ним, да как пустят в пляс!

Ասավ ու քաշեց իր ուսի բարդին,
Սըրբեց բանակից մի քըսան վըրան....
Դավիթն էլ ահա սարի գագաթին
Կանգնած՝ գոռում է վիշապի նրման.

— Ով քընած եք՝ արթուն կացե՛ք,
Ով արթուն եք՝ ելե՛ք, կեցե՛ք,
Ով կեցել եք՝ զենք կապցե՛ք,
Զե՛նք եք կապել՝ ձի թամբեցե՛ք,
Ձի եք թամբել, ելե՛ք, հեծե՛ք.
Հետո չասեք՝ թէ մենք քընած —
Դաշիթ զող-զող եկամ, գրնազ...

Էսպես կանչեց, ասպանդակեց;
Ու, ինչ ամպից կեծակ զարկի,
Մըսրա զորքի մեջտեղ զարկեց,
Շողացնելով Թուր-Կեծակին;

Զարդեց, փըշրեց մինչև կեսօր.
Կեսօր արինն ելավ հեղեղ,
Քըշեց, տարավ հապարափոր
Մարդ ու դիակ ողջ միհատեղ:

Կար զորքի մեջ մի ալևոր,
Աշխարք տեսած ու բանագետ.
— Տըղե՛րք, ասավ, ճամփա տըգեք,
Գրնամ խոսեմ ես Դավթի հետ:

Գընաց՝ կանգնեց Դավթի առաջ,
Էսպես խոսեց էն ծերունին.
— Դալար կենա՛ կուռզդ, ո՛վ քաջ,
Սուրբ կրտորով միշտ քո ձեռին;

Մի ծերունուս խոսքին մըտիկ,
Տե՛ս, քու խելքը ինչ է կրտողում:

Убирайся прочь, Сасуна не трони.—
Я пришел майдан очищать от вас!»

Враз тополем он как хватил шатры,
Их двадцать за раз сокрушил с плеча,
А Давид стоит на верху горы,
На поле глядит, как вишап, крича:
«Кто спит еще — дрему сгоняй!
А кто согнал — спеши, вставай!
Кто встал — доспехи надевай!
А кто надел — коней седлай!
Кто оседлал — скакать пускай!
Потом не лгать — легли, мол, спать,
Давид явился, мол, как тать».

Он прокричал и поскакал,—
Огонь разящий, свет и гром —
На вражье войско он напал,
Сияя молнией-мечом.

До полдня он рубил, топтал,
И к полдню — крови был поток,
Он бурно тёк, горяч и ал,
И трупы тысячами влек.

Во мсырском войске старец был,
Он много видел на веку.
«Пойду к Давиду,— дед решил,—
Он не откажет старику....»

Представ перед сасунским львом,
Разумно молвил старец тот:
«Век сила будь в мече твоем!
Твоя рука тебе оплот!

Послушать старика — не труд,
И своему поверь уму:

Ի՞նչ են արել քեզ էս մարդիկ,
Հե՞ր ես սըրանց դու կոտորում:

Ամեն մինը մի մոր որդի,
Ամեն մինը մի տան ճըրագ,
Որը կինն է թողել էնտեղ
Աչքը ճամփին, խեղճ ու կըրակ,

Որը մի տուն լիք մանուկներ,
Որը ծընող աղքատ ու ծեր,
Որը լացով, քողն երեսին
Նորապըսակ ջահել հարսին...

Թագավորը կոռով-թըրով
Հավաքել է, էստեղ բերել:
Խեղճ մարդիկ ենք՝ պակաս օրով,
Մենք քեզ վընաս ի՞նչ ենք արել:

Թագս վորն է քո թըշնամին,
Կըոիվ ունես — իր հետ արա,
Հե՞ր ես քաշում թուր-կեծակին
Էս անձարակ խալխի վըրա:

— Լավ ես ասում դու, ծերունի՛,
Ասավ Դավիթն ալսորին,
Բայց թագավորն ո՞ւր է հիմի,
Որ սև կապեմ նըրա օրին:

— Մեծ վըրանում քընած է նա,
Ե՞ն, որ միջից ծովսը կելնի.
Են ծուխն էլ հո ծուխ չի որ կա,
Գոլորշին է իր բերանի:

Ասին. դեպի մեծ վըրանը
Ասպանդակեց Դավիթն իր ձին,
Քըշեց, գընաց ու դըռանը
Գոռաց կանգնած արաբներին.

Չեմ провинился этот люд?
Его ты губишь почему?

Они все — дети материам,
Они — светильники в дому,
Иной — жену оставил там,—
Вдаль тяжело глядеть ему;

Иной — свой дом, малюток в нем,
Отца да мать, и всю семью,
Иной — с завешенным лицом
Подругу юную свою.

То царь их пособрал везде,
Согнал бичом, грозил мечом!
Мы — бедняки, весь век в нужде,
Перед тобой мы грешны — в чем?

Твой враг — **Мелик, виновник сеч;**
Коль боя жаждешь,— с ним сразись,
Зачем же ты возносишь меч
На тех, что горем упились?»

«Ты молвил хорошо, старик,—
Сказал Давид, но знать хочу,
Укрылся где ваш царь Мелик,
Как день его я помрачу?»

«А вон, под тем шатром большим,
Где дым валит, он крепко спит.
А дым тот — вовсе и не дым:
Из уст Мелика пар валит».

Едва замолкли слова,
Давид к шатру верхом летит,
А у шатра — араба два,
И звонко крикнул им Давид:

— О'эр է, ասավ, ի՞նչ է կորել,
Դուրս կանչեցե՞ք, զա ասպարեզ,
Թե մահ չունի՝ մահ եմ բերել,
Գըրող չունի՝ գըրողն եմ ես...

—ՄԵԼԻՔՆ, ասին, քուն է մըտել,
Օխտը օրով պէտք է քընի.
Երեք օրն է դեռ անցկացել,
Չորս օր էլ կա, քունը առնի:

—Ի՞նչ, բերել է աղքատ ու խեղձ
Խալխին լըցրել ծովն արյունի,
Ինքը մըտել վըրանի մեջ՝
Օխտը օրով հանգիստ քընի...

Քընել-մընել չեմ հասկանում,
Վե՛ր կացրեք շո՛ւտ, դուրս զա մեյրան,
Էնպես դըրան ես քընացնեմ,
Որ չըպարթնի էլ հավիտյան:

Ելան՝ մարդիկ ճարահատված
Շամփուր դըրին թեժ կըրակին
Ու զարկեցին խոր մըրափած
Մըսրա-ՄԵԼքի բաց կրընկին:

—Օ՛ֆ, էլ հանգիստ քուն չունի մարդ
Էս անիծված լըփի ձեռից,
Խոր մըրնչաց հըսկան հանդարտ
Ու շուռ եկավ, քընեց նորից:

Ելան, բերին մեծ գութանի
Խոփը՝ դըրին թեժ կըրակին,
Ու կաս-կարմիր, կեծկըծալի,
Շիկնած տըվին մերկ թիկունքին:

—Օ՛ֆ, էլ հանգիստ քուն չունի մարդ
Էս անիրավ մոծակներից.

«Где царь ваш? Где врага найду?
Пусть выйдет — встретимся в бою!
Коль смерть неймет — я смерть ему,
Не бьет никто — так я убью!»

Они ответили: «Привык
Семь дней без просыпу он спать —
Уже три дня проспал Мелик,
Через четыре может встать»,

«Несчастный люд согнал гурьбой,
В крови он утопил людей!
А сам в шатер ушел цветной,
Спать завалился на семь дней?

Он спит иль нет — мне дела нет!
Будите, чтобы шел сюда!
Спать уложу тебя, сосед,—
Так не проснешься никогда!»

Арабы встали — как им быть?
Прут накалили на огне,
Царя по пяткам стали бить,
А царь лишь охает во сне:

«Ох! Невозможно час один
Забыться от проклятых блох! —
И только крякнул исполнин,
Невозмутим был царский вздох.

Лемех достали от сохи,
Его калили на огне
И, раскаленным добела,
Царя хватили по спине.

«Ох! Не уснешь и час один
От трижды клятых комаров! —

Աչքը բացավ հըսկան հանդարտ,
Ուզում էր ետ քընել նորից,

Տեսավ Դավթին: Գլուխն ահեղ
Վեր բարձրացրեց մըունչալով,
Փըշեց վըրեն, որ թըռցընի
Են աժդիրին մի փըշելով:

Տեսավ, տեղից ժած չը գալի,
Զարմանքն ու ահ պատեց հոգին:
Արնոտ աչքերն ըսպառնալի
Հառեց խոժոռ Դավթի աչքին:

Նայեց թէ չէ, զգաց՝ իր մեջ
Տասը գոմշի ուժ պակասեց:
Պառկած տեղից վրա նստեց
Ու ժպտալով հետը խոսեց.

— Բարո՛վ, Դավի՛թ, հոգնած ես դեռ.
Ե՛կ, մի նստի՛ր, խոսենք կարգին,
Հետո դարձյալ կըորիվ կանենք,
Եթե կըորիվ կուպես կըրկին...

Իր վըրանում բըռնակալը
Քառսուն գավ խոր հոր էր փորել,
Ցանցով փակել մութ բերանը,
Վըրեն փափուկ խալի փըռել:

Ում որ հաղթել չէր կարենուս,
Շողոմելով կանչում էր նա,
Նըստեցնում էր իր վըրանում
Են կորստյան հորի վըրա:

Իջավ Դավիթ ձիուցը ցած,
Գընաց նըստեց... ընկավ հորը.
— Հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, քահ-քահ խընդաց
Մըսրա դաժան թագավորը:

Վновь глухо крякнул исполин,
Зевнул опять, уснуть готов...

Но вдруг вскочил, глаза скосил:
Пред ним — Давид! Мелик — рычать.
И начал дуть изо всех сил,
Чтоб великана прочь умчать.

Глядит — тот с места ни ногой.
Трепещет — подошла гроза!
И взор свой, кровью налитой,
Вперил в Давидовы глаза.

Как увидал,— так моши в нем
На десять убыло волов.
Присел на ложе,— а потом
Поток полился льстивых слов.

«Привет Давиду! Отдохни,
Сядь, потолкуем,— говорит,—
А там со мною бой начни,
Коль боем ты еще не сыт».

В шатре меж тем он ямурыл,
До сорока локтей обрыв,
Ковром он пашь ее покрыл,
Сначала сеткою покрыл.

Кого он побороть не мог,
Тех зазывал к себе в шатер
И льстиво — гостю невдомек —
Сажал на гибельный ковер.

Сойдя с коня, вошел Давид,
Уселся и упал в провал..
«Ха-ха-ха-ха!.. Хо-хо-хо-хо!—
Свирепый царь захочотал.

— Դե, թող հիմի գընա՝ խավար
Հորում փըթի, էնքան մընա:
Ու ահագին մի ջաղացքար
Բերավ, դըրավ հորի վըրա:

XXII

Քընեց էն գիշեր Զենով Օհանս:
Գիշերն երազում երևաց ծերին՝
Մըսրա երկընքում արև ճառագած,
Սև ամպ էր պատել Սասմա սարերին:

Սաստիկ վախեցած վեր թըռավ տեղից:
— Վա՛յ, կընի՛կ, ասավ, մի ճըրագ արա՛,
Գընա՛ց մեր անփորձ Դավիթը ձեռից.
Սև ամպ էր իշել Սասունի վըրա:

— Հողե՛մ գըլուխոդ, ասավ կընիկը,
Ո՛վ գիտի՝ Դավիթն ո՛ւր է քեֆ անում...
Դու էլ քեզ համար քու տանը քընած՝
Ուրիշի համար երավ ես տեսնում:

Քընեց Օհանը: Վերկացավ դարձալ.
— Կընի՛կ, Դավիթը նեղ տեղն է ընկած.
Մըսրա վառ աստղը շողում էր պայծառ,
Մեր աստղը հիվանդ ցոլքում դալկացած:

— Ի՞նչ եղավ քեզ, մա՛րդ, գիշերվան կիսին.
Բարկացավ վըրեն կընիկն աղմուկով:
Խաչ քաշեց էլ ետ Օհանն երեսին,
Շուռ եկավ, քընեց խոռված հոգով:

Մի ուրիշ պատկեր ավելի ահեղ.
Տեսավ՝ երկընքի բարձըր կամարում
Վառվում էր Մըսրա աստղը փառհեղ,
Սասմա աստղիկը սուզվեց խավարում:

Կոլի սումել տуда попасть,
Там и сгниешь! Довольно жил!»
И на погибельную пасть
Огромный жернов наложил.

XXII

А Оган-Горлан уснул в эту ночь,
И ночью во сне увидел старики
Где Мсыр — в небесах там солнце горит,
А горный Сасун под тучей поник.

С постели его тут поднял испуг,
«Ты, жена,— сказал,— посвети-ка мне!
Больно юн Давид, отился от рук,—
Ах, туча лежит на родной стране!»

«Ой, прахом посыпь ты темя себе!
Наверно, Давид где-нибудь в гостях.
Ты лежишь — хранишь, а сны у тебя
Бог знает, о чем — оттого и страх!»

Вновь уснул Оган, проснулся опять:
«Ой, жена, Давид дождался беды.
Ой, Мсыра звезда всех ярче горит.
Но печален свет у нашей звезды».

А жена кричит, стоит на своем:
«Что стало с тобой средь ночи глухой?»
И Оган лицо осенил крестом,
Отвернулся, спит, тревожен душой.

И еще грозней ему снится сон,
Он видит во сне небес высоту.
Свет мсырской звезды — на весь небосклон,
Сасуна же звезда зашла в темноту.

Զարթնեց վախեցած:— Տունը քանդվի, կի՞ն,
Ես ո՞նց լրսեցի քու էղ կարձ խելքին.
Կորավ մեն-մենակ մեր ջահելն անտեր.
Վե՛ր կաց, շո՛ւտ արա, լենքերըս մի թե՛ր...

XXIII

Ելավ Օհան, գոմը մըտավ,
Զարկեց ձերմակ ձիու մեջքին.
— Է՛յ, ձերմակ ձի, մինչ ե՛րբ, ասավ,
Կըհասցընես Դավթի կըովին:

«Մինչև լուսը կըհասցնեմ».
Ու ձին տըվավ փորը գետին:
— Մեջքը կոտրի՛, լուսն ի՞նչ անեմ,
Լաշին հասնեմ ես, թե՛ նաշին:

Կարմիր ձիու մեջքին զարկեց.
Սա էլ երետ փորը գետին:
— Զա՞ն կարմիր ձի, մինչ ե՛րբ դու. ինձ
Կըհասցընես Դավթի կըովին:

«Մի ժամի մեջ, կարմիրն ասավ,
Կըհասցընեմ Դավթի կըովին»:
— Լեղի դառնա, սև մահ ու ցավ,
Ինչ տըվել եմ քեզ՝ էն գարին:

Հերթը եկավ սկին հասավ.
Գետին չերետ փորը սև ձին:
— Է՛յ, ջան Սևուկ, մինչ ե՛րբ, ասավ,
Կըհասցընես Դավթի կըովին:

«Եթե ամուր մեջքիս մընաս,
Ոտըդ դընես ասպանդակին,
Մինչև մեկել ոտդ շուռ տաս,
Կըհասցընեմ», ասավ սև ձին:

В испуге вскочил: «Сгинь дом твой, жена!
Что слушать тебя, ты умом скудна!
Там погиб-пропал наш мальчик Давид,
Вставай да давай мне мой меч и щит».

XXIII

Пошел в конюшню; потрепал
Коня он белого рукой:
«Эй, белый конь, когда домчиши
Меня к Давиду, ретивой?»

«К рассвету»,— говорит в ответ
И — брюхом озерь конь лихой.
«Сломи хребт! Что мне рассвет?
Посплю к гробу я с тобой!»

Он треплет красного коня,
И — брюхом озерь огневой.
«Джан, красный конь, когда домчиши
Меня к Давиду, ретивой?»

«Да в час единый,— конь сказал,—
Домчу к Давиду; я — лихой!»
«Овес, что я тебе давал,
Да станет ядом и чумой!»

Тут к вороному подступал,
Не рухнул наземь вороной.
«Джан вороной, когда,— сказал,—
Меня домчиши к Давиду в бой?»

«Коль будешь крепко ты сидеть—
Коснешься стремени ногой,
Другую не успеешь вдеть,—
Домчу!»— ответил вороной.

Սև ձին քաշեց Ձենով Օհան,
Զախը դրավ ասպանդակին,
Աջն էլ մինչն շուր տար վըրան,
Կանգնեց Սասմա սարի գըլիսին:

Տեսավ՝ Դավթի նըժույգն անտեր
Սարերն ընկած խըրխընչալով,
Ներքն Մըսրա զորք չոքած,
Ինչպես անծեր ծրփուն մի ծով:

Օխտը գոմշի կաշի հագավ,
Որ չըպատոի իրեն զոռից,
Կանգնեց Օհան, ամպի նըման
Գոռաց Սասմա սարի ծերից:

— ՀԵՇ-ՀԵՇ Դավիթ, ո՞րտեղ ես դու
Հիշի՛ր խաչը քո աջ թկի,
Սուրբ Տիրամոր անունը տո՛ւր,
Ու դուրս արի լույսն արևի...

Ձենը գընաց դըմդըմբալով՝
Դավթի ականջն ընկավ հորում.
— Հա՛յ-հա՛յ, ասավ, հորեղբայրս է,
Սասմա սարից ինձ է գոռում:

Ո՛վ Մարութա աստվածածին,
Ո՛վ անմար խաչ պատարագի,
Ձե՛վ եմ կանչել,— հասեք Դավթին...
Կանչեց, տեղից ելավ ուրբի,

Էնպես կարկեց ջաղացքարին՝
Քարը եղավ հազար կըտոր,
Կըտորները երկինք թըռան,
Ու գնում են մինչն էօր:

Օն վորոնոց ոսեձալ,
Ի — վ սրեմա լեզու նոց,
Պոկա յե պարա վծավալ,
Սա յա վ Սասուն վորոն:

Գլած: Դավիդ կոնց, ունից
Սա յա վ անունը բուրացած,
Ա մսրց ոսեձալ պարա վծավալ,
Չո մոր մուն չուն անունը պարա վծավալ.

Սեմ բաշին շկուր ոն անունը պարա վծավալ,—
Բոյալի: Օտ ինչ անունը պարա վծավալ
Նե զա վ անունը պարա վծավալ
Ի ս կրու գորու պարա վծավալ:

«Էյ, էյ, Դավիդ! Գե տի? Սլաշի!
Նե զա վ անունը պարա վծավալ
Սա յա վ անունը պարա վծավալ
Յա վ անունը պարա վծավալ!

Պրօրօտալ ծունչ կուրացած
Կ Դավիդ ու անունը պարա վծավալ
«Էյ, էյ, — սկալ, — ո դայա մոյ,
Ս գոր Սասուն անունը պարա վծավալ!

Ի բարու Մարութա աստվածածին
Ի դրեմն անունը պարա վծավալ
Վ մոյ տրամա անունը պարա վծավալ
Ի պրան վայա անունը պարա վծավալ.

Պ ո յա վ անունը պարա վծավալ
Ր ա զ ա վ անունը պարա վծավալ
Վ ա զ ա վ անունը պարա վծավալ
Տ ա զ ա վ անունը պարա վծավալ.

Ելավ հորից, կանգնեց աճեղ.
Սարսափ կալավ դև Մելիքին:
— Դավիթ ախպեր, ե՛կ դեռ էտեղ,
Սեղան նըստե՞նք, խոսենք կարգի՞ն...

— Ել չեմ նըստիլ ես քու հացին,
Դու տըմարդի, վախկոտ ու նենգ.
Ծուտ, զենքըդ առ, հեծիր քո ձին,
Դուրս եկ մեյդան, կըուկ անենք:

— Կըուկ անենք, ասավ Մելիք,
Իմն է միայն զարկն առաջին:
— Քոնն է, զարկի՛ր, կանչեց Դավիթ,
Գընաց, կեցավ դաշտի միջին:

Ելավ, կանգնեց Մըսրա-Մելիք,
Իր գուրզն առավ, հեծավ իր ձին,
Քըշեց, գընաց մինչ Դիարբեքիր
Ու էնտեղից եկավ կըրկին:

Երեք հազար լիդր եր քաշում
Հըսկայական իր մըկունդը.
Եկավ, զարկեց. կորավ փոշում
Ու երերաց երկրի գունդը:

— Երկիր քանդվեց կամ ժամք եղավ,
Ասին մարդիկ շատ աշխարքում:
— Զէ՛, ասացին, արնի ծարավ
Հըսկաներն են իրար զարկում:

— Մեռավ Դավիթ էս մի զարկից,
Ասավ Մելիք իրեն զորքին:
— Կենդանի ե՞մ, ամպի տակից
Գոռաց Դավիթ Մըսրա-Մելիքին:

— Հայ-հայ, մոտիկ տեղից եկա,
Տե՛ս, ո՛րտեղից հիմի կըգամ:
Ու վերկացավ, կանգնեց հըսկան,
Իր ձին հեծավ երկրորդ անգամ:

Из ямы вышел: грозен встал,—
И задрожал Мелик пред ним:
«Мой брат Давид, ко мне поди,
Садись за стол, поговорим».

«Теперь твой хлеб не для меня,
Лукав ты, низок и труслив.
Бери доспех, седлай коня,
И вступим в бой, пока ты жив».

«Ну, вступим в бой!— сказал Мелик,—
Но ударять сначала — мне».
«Пускай—тебе!»— сказал Давид
И стал средь поля на коне.

Взял палицу Мысрамелик,
Помчался, во весь дух гоня,
Он залетел в Диарбекир —
И вновь назад погнал коня.

Три тысячи был лидров вес
Огромной палицы одной.
Ударил он — в пыли исчез,
Заколебался шар земной.

«Землетрясенье? Рухнул мир?»—
В смятеньи спрашивал народ,
«О нет, то жаркой крови пир,
То великанов бой идет!»

«Один удар — и пал Давид!»—
Войскам провозгласил Мелик.
Но из-под тучи крик гремит:
«Я жив!»— Давида грозный крик...

«Ай, ай,— разбегу мало нам!
Гляди, как налечу сейчас!»—
Вскричал Мелик. Могуч и прям,
Сел на коня второй он раз.

Երկրորդ անգամ քըշեց Հալար
Ու բաց թողեց ձին Հալարից.
Բուք վեր կացավ, տեղ ու տարափ,
Արար աշխարհ դողաց թափից:

Եկավ, զարկեց. զարկի ձենից
Մոտիկ մարդիկ ողջ խըլացան:
— Գընաց Դավիթ Սասմա տանից,
Գումեց գոռով Մըսրա արքան:

— Կենդանի՛ եմ, կանչեց Դավիթ,
Մին էլ արի՛ — հերթն ինձ հասավ:
— Հայ-հայ, մոտիկ տեղից եկա,
Կանչեց Մելիք ու վեր կացավ:

Երրորդ անգամ հեծավ իր ձին,
Գընաց մինչև հողը Մըսրա,
Ու էնտեղից, գուրզը ձեռին
Քըշեց, եկավ Դավիթ վըրա:

Եկավ, զարկեց բոլոր ուժով,
Ծանըր զարկով հըսկայական.
Փոշին ելավ Սասմա դաշտից,
Քընեց երեսն արեգական:

Երեք գիշեր ու երեք օր
Փոշին կանգնեց ամպի նըման,
Երեք գիշեր ու երեք օր
Բոթը տըվին Դավիթ մահվան:

Երբ որ անցավ երեք օրը,
Էն ամպի պես կանգնած փոշում
Կանգնեց Դավիթ, ինչպես սարը,
Թըրգուռ սարը մեգ-մըշուշում:

Теперь уж скачет он в Алепп,
Оттуда вновь погнал коня.
От вихря пыли мир ослеп,
Под бурей задрожал, стена.

Разит. Услыша грозный гром,
Оглохли люди, нем язык.
«Осиротел сасунцев дом!»—
Спешит похвастаться Мелик.

«Я жив! — воскликнул вновь Давид,—
Скачи еще — черед не мой!»—
«Ай, ай, разбегу мало нам!..»—
Мелик воскликнул, сам не свой.

Мчал в третий раз он горячо,
И в Мсырский ускакал предел,
И с палицей через плечо
Вновь на Давида налетел.

Изо всех сил удариł он,
Ужасен гром был, мир поник,
Окутан прахом небосклон,
Покрылся тьмою солнца лик.

И вот три ночи и три дня
Стоял подобъем тучи прах,
Была три ночи и три дня
Давида смерть на всех устах.

Три долгих дня ушло, и вот
В стоявшем тучей прахе том
Живой Давид горой встает —
Горою в сумраке густом.

— Մելիք, ասավ, ո՞ւմն է հերթը:
Սարսափ կալավ գոռ Մելիքին,
Մահվան դողը ընկավ սիրտը
Ու տապ արավ գոռով հոգին:

Գընաց, խորունկ մի հոր փորեց.
Իշավ, մըտավ վիհն էն խավար,
Վըրեն քաշեց քառառն կաշի
Ու քառառն ջաղացի քար:

Մըոզնչալով ելավ տեղից
Էն առյուծի առյուծ որդին,
Իր ձին հեծավ ու փոթորկեց,
Խաղաց. շողաց Թուր-Կեծակին:

Առաջ վազեց մավերն արձակ
Մելքի պառավ մայրը ջադու.
→ Դավիթ, մազը ա՛ռ ոտիդ տակ,
Եղ մի զարկը ի՞նձ բաշխիր դու:

Երկրորդ անգամ թուրը քաշեց.
Էս անգամ էլ եկավ քուրը.
— Դավիթ, եթե կուզես, կանչեց,
Իմ սըրտին զա՛րկ երկրորդ թուր...

Վերջին զարկի ժամը հասավ,
Ելավ Դավիթ երրորդ անգամ.
— Էս մի զարկն ու աստված, ասավ,
Էլ մարդ չըգա, պետք է որ տամ:

Ասավ, ելավ ու փոթորկեց,
Թըռավ, ցոլաց Դավիթ հուր ձին,
Ձին փոթորկեց, փայլատակեց
Ու ցած իշավ Թուր-Կեծակին:

«Теперь,— он молвил,— мой черед!»
Припав к земле, дрожит Мелик,—
Смертельный пал на сердце гнет,
Душой кичливой царь поник.

Он сам в ту яму, в глубь и тьму
Под земляной забрался кров,—
Забился он под сорок шкур,
Залег под сорок жерновов.

И с места прянул, и вскричал
Сын-лев, достойный льва-отца.
Сверкнул, взыграл, забушевал
Меч-молния в руке бойца.

Но мать меликова вопит,
Вопит и пряды рвет седин:
«Топчи мне волосы, Давид!
Но мне даруй удар один!»

Вторично меч Давид вознес,
Сестра меликова — к нему:
«Давид, теперь,— вопит сквозь слез,—
Рази по сердцу моему!»

И час последний наступил
Давид сказал: «Господь, прости!
Я два удара уступил,
Но третий должен нанести».

Тут дядя выступил Торос,
«Его разрубиши пополам,
Потом, Давид,— он говорит,—
Мы тело взвесим по частям.

Անցավ քառսուն գոմշի կաշին,
Անցավ քառսուն քարերը ցած,
Միջից կըտրեց ժանտ հըրեշին,
Օխտը գավ էլ դենը գընաց:

— Կենդանի՝ Եմ, մին էլ արի,
Գոռաց Մելիք հորի տակից:
Դավիթ լսեց, շատ վարմացավ
Իրեն վարկից, Թուր-Կեծակից...

— Մելիք, ասավ, թա՞վ տուր մի քեզ,
Ու թափ տրվավ Մելիքն իրեն,
Միջից եղավ ճիշտ երկու կես,
Մեկն ընկավ դեսն ու մյուսը՝ դեն:

Էս որ տեսավ Մըսրա բանակ,
Զուր կըտրովեց ահ ու վախից:
Դավիթ կանչեց.— Մի՛ վախենաք,
Ականջ արեք հալա դեռ ինձ:

Դուք ըռանչպար մարդիկ, ասավ,
Զուրկ ու խավար, քաղցած ու մերկ,
Հազար ու մի կըրակ ու ցավ,
Հազար ու մի հոգսեր ունեք:

Ի՞նչ եք առել նետ ու աղեղ,
Եկել թափվել օտար դաշտեր.
Չէ՛ որ մենք էլ ունենք տուն-տեղ,
Մենք էլ ունենք մանուկ ու ծեր...

Զանձրացե՞լ եք խաղաղ ու հաշտ
Հողագործի օր ու կյանքից,
Թե՛ վըզվել եք ձեր հանդ ու դաշտ,
Ձեր հունձ ու փունջ, վար ու ցանքից...

Դве половины мертвца
Да будут равны,— говорит,—
Иль больше моего лица
Не увидать тебе, Давид».

Воспрял Давид и поскакал,
Мчит бурно конь — сдержать нельзя.
Забушевал и засверкал
Меч-молния, и пал разя.

Сквозь сорок буйволовых кож,
Сквозь сорок мельничных камней.
Он пополам рассек царя
И вглубь прошел на семь локтей.

«Я жив!— Мелик из тьмы вопит,—
Рази еще,— да не рассечь!»
Тогда разгневался Давид,
Вновь сыплет искры дивный меч.

«А ну, встряхнись, Мысрамелик!»
Мелик встряхнулся, и тогда
Распались половины вмиг,
Одна — сюда, одна — туда.

И вражья рать простерлась в прах.
Встал ужас, лица леденя.
Давид воззвал: «Оставьте страх,
Приблизьтесь, слушайте меня...

Жизнь ваша, пахари, темна!
Голодный, голый вы народ.
Мук ваших тысяча одна
И тысяча одна — забот.

Зачем вы взяли стрелы, лук,
Пришли — в чужих полях засесть?
У нас ведь тоже дом и плуг,
И старики, и дети есть.

Դարձե՞ք Եկած ճանապարհով
Չեր հայրենի հողը Մըսրա.
Բայց թե մին էլ զենք ու զոռով
Վեր եք կացել դուք մեզ վըրա,

Հորում լինեն քառուն գազ խոր,
Թե ջաղացի քարի տակին,—
Կելնեն ձեր դեմ, ինչպես էսօր,
Սասմա Դավիթ, Թուր-Կեծակին:

Ես ժամանակ աստված գիտի,
Ով մեզանից կըլնի փոշման.
Մե՞նք, որ կելնենք ահեղ մարտի,
Թե՛ դուք, որ մեզ արիք դուշման...

Իль օպոստել վամ պոկ
Ի վաս սельские труды,
Иль надосло под горой
Вам сеять, жать, сбирать плоды?

Идите, люди, как пришли,
В свой Мсыр родимый сей же час.
Но, если из своей земли
Вы вновь подыметесь на нас,—

Хоть в яму брошен будь Давид,
Будь тяжким жерновом накрыт,
Как ныне, молнией-мечом
Давид Сасунский вас сразит.

Бог весть, при встрече боевой
Кто пораскается в тост час:
Мы — в грозный вышедшие бой,
Иль вы, напавшие на нас!»

ԹՄԿԱԲԵՐԴԻ ԱՌՈՒՄԸ

Նախերգանք

Հե՛յ, պարոննե՛ր, ականջ արեք
Թափառական աշուղին,
Սիրո՛ն տիկնայք, ջահե՛լ տըղերք,
Լա՛վ ուշ դըրեք իմ խաղին:

Մենք ամենքըս հյուր ենք կյանքում
Մեր ծնընդյան փուշ օրից,
Հերթով գալիս, անց ենք կենում
Էս անցավոր աշխարհից:

ВЗЯТИЕ ТМКАБЕРДА

Пролог

Эй, молодежь, сбирайся в круг!
Красавицы, ко мне!
Расскажет странник вам, ашуг,
О давней старине.

Друзья! Мы в жизни гости все.
Со дня рождения мы
Бредем по суетной стезе,
И жуеут нас царство тьмы.

Անց են կենում սեր ու խընդում,
Գեղեցկություն, գանձ ու զահ,
Մահը մերն է, մենք մահինք,
Մարդու գործն է միշտ անմահ:

Գործն է անմահ, լավ իմացեք,
Որ խոսվում է դարեղար,
Երնե՛կ նըրան, որ իր գործով
Կապրի անվերջ, անդադար:

Չարն էլ է միշտ ապրում անմեռ,
Անե՛ծք նըրա չար գործին,
Որդիդ լինի, թե հերն ու մեր,
Թե մուրազով սիրած կին:

Ես լավության խոսքն եմ ասում,
Որ ժրաբտում է մեր սըրտին.
Ո՞վ չի սիրում, թեկուզ դուշման,
Լավ արարքը, լավ մարդին:

Է՛յ, լավ կենաք, ակա՞նջ արեք,
Մի բան պատմեմ հիմի ձեզ,
Խոսքըս, տեսեք, ո՞ւր է զընում,
Քաջ որսկանի գյուլի պես:

1

Նադիր Շահը պորք հավաքեց,
Զորք հավաքեց անհամար,
Եկավ թըմկա բերդը պատեց,
Ինչպես գիշերն էն խավար:

— Հե՛յ քաջ Թալթուլ, կանչեց Շահը,
Անմահ էիր քեզ կարծում.
Ե՛կ, բերել եմ ես քու մահը,
Ի՞նչ ես թառել ամրոցում:

Пройдет любовь, умрет краса.
Всему придет черед.
Для смерти смертный родился,
Деянье — не умрет!

Пойдет молва из века в век
Про добрые дела.
Бессмертен смелый человек.
Чьим подвигам хвала.

А злым деяньям суждены
Проклятья без конца,
Равно суровы для жены,
Для сына, для отца...

Но речь моя про доброту.
Да улыбнется всяк!
Кто не признает славу ту?
Воздаст ей даже враг.

Друзья, настройтесь песне в лад!
Запев не долг мой.
Как пулью, песню шлют. Крылат
Ее полет прямой.

Собирает орды шах Надир.
Раздается звон мечей.
Тучами он крепость заградил,
Что чернее всех ночей.

«Слушай, князь Татул, лихой боец!
С жизнью смертною простись,
Я принес в подарок твой конец.
Так спускайся с башни вниз!»

— Մի՛ պարծենա, գոռով Նաղիր,
Պատասխանեց էն հըսկան.
Գըլսովը շա՛տ ամպեր կանցնեն,
Սարը միշտ կա անսասան:

Ասավ, կանչեց իր քաջերին,
Թուրը կապեց հավլունի,
Թըռավ, հեծավ նըժույգ իր ձին,
Դաշտը իջավ արյունի:

Ու քառսուն օր, քառսուն գիշեր
Կըոփիվ տըլին անդադար,
Ընկան քաջեր, անթիվ քաջեր,
Բերդի գըլսին հավասար:

Իրան, թուրան ողջ եկել են,
Թաթուլն անհաղթ, աննըկուն,
Զորք ու բաբան խորտակվել են,
Նըրա բերդը միշտ կանգուն:

Ու միշտ ուրախ, հաղթանակով
Իր ամրոցն է դառնում նա.
Սպասում է էնտեղ կինը,
Զահել կինը սևաչյա:

II

Էն տեսակ կին,
Ես իմ հոգին,
Թե աշուլն էլ ունենար,
Առանց վենքի,
Առանց զորքի
Շահերի դեմ կըգնար:

Սիրո հընոց,
Կրակ ու բոց՝
Էնպես աշքեր թե ժըպտան,

«Շահ Նадир! Նե խաստայ դո պօր!—
Օվեատ սմելայ կնազ,—
Միոց շերն տւ օքրետ գորա,
Ա գորա շերկատ, ու սկոնյաս».

Վիթայ վեծ ու զա սոբայ,
Մեշ օտունայ սվիստ.
Կոն շարժալ. Ի պրայ օ մըրտնա բոյ
Ս կոննաց Տաւու լետիտ.

Սօրոկ սուտ բիլս հրաբրեց,
Նե սմոկայ, բոյ կիպել.
Կրեստնա վայտ զա զաբց
Նադ կրօվայ գրոյ տալ.

Վաշել վեշ Իրան և վեշ Տուրան.
Զան մեշեյ նեմիլօսերդ.
Բետ և բետ պո կրեստնա տարան,
Հո նե ծրօնը Տմկաբերդ.

Ի և պօբդոյ րածու կլոնյաս,
Վօվրաչաս ա զամոք սոյ,
Ցելօվալս ստոլեննա կնազ
Ս շերնօկօ ժենոյ.

II

«Կլանուս դոշոյ,
Ս տակ ժենոյ
Բոյցոմ բա ստալ աշուց!
И, նե ծրօն,
Не վայ նոյ,
На շահա բ ստալ աշուց.

Օ, յար լուսի,
Օգոն և կրօվ.
Լիշ սմեխնետս վօր—

Մարդու համար
Օրվա պես վառ
Գիշերները լույս կըտան:

Վարդի թերթեր —
Էնպէս շուրթեր
Թե հաղթություն քեզ մաղթեն,
Էլ քեզ ո՞չ շահ,
Ո՞չ ահ ու մահ,
Ո՞չ զենք ու զորք կըհաղթեն:

III

Ու կըովի դաշտում Շահի առաջին
Արին մի անգամ գովքը սիրունի.
Նըրան՝ իր տեսքով, հասակով, ասին,
Չի հասնի չըքնաղ հուրին Իրանի:
Ծով են աչքերը Զավախքի դըստեր,
Ու կորչում է մարդ նըրա հայացքում,
Ճակատը ճերմակ էն ձյունից էլ դեռ,
Որ բարձր Աբովի գագաթն է ծածկում:
Նա է շունչ, հոգին իշխան Թաթուլի,
Նըրա սիրովն է հարբած էն հըսկան,
Նըրա ժպիտն է քաջին ուժ տալի,
Որ դաշտն է իշխում առյուծի նըման:
Թե տիրես, մեծ Շահ, դու նըրա սըրտին
Թաթուլն էլ անկոր կընկնի ոտիդ տակ,
Հանգիստ կըտիրես և թըմուկ բերդին,
Որ չես կարենում էսքան ժամանակ:

IV

Էսպես է ասել հընուց էդ մասին
Ֆարսի բյուլբյուլը, անմահ Ֆիրդուսին.
Ինչը կըհաղթի կյանքում հեղոսին,
Թե չըլինին
Կինն ու գինին:

И сумрак прочно,
И сразу ночь
Сияет ярче зорь...

Залог побед
Тех уст привет,—
Нежнее роз уста.
Услышь — и страх
И смерть, и шах
Исчезнут без следа».

III

И у шаха уже не смолкает в ушах,
Как прославили эту армянку друзья.
«С ней и гуриям нашим иранским, о шах,
Ни красивой, ни осанкой сравниться нельзя!
Дочерьми черноокими славен Джавахк,
В черном омуте глаз не один потонул:
Вот она,— словно кряж в снеговых кружевах,
У джавахских предгорий высокий Абул.
Это князя Татула и мощь и душа.
И, от знойных, от розовых губ охмелев
И пьянея любовью, встает он, круша,
В гущу браны бросается он, будто лев.
Завладей этой женщиною, шах, и Татул,
Обессиленный, сдастся, не встанет с колен;
Тмакаберд, что так долго ярмом не согнул,
Ты согнешь до земли и возьмешь его в плен».

IV

Мы с юности помним о песне твоей,
Не раз ты певал Фирдуси-соловей:
Герой, безупречный в отваге своей,
Не молись на жену,
Не вверяйся вину!

Արևի նման ճակատը պայծառ,
Նայում է խըրոխտ, կանգնած ինչպես սար,
Ո՛վ կանի նըրան գետնին հավասար,
Թե չըլինին
Կինն ու գինին:

Պարում է ասես կը թիվ գընալիս,
Գետընթից վերև թըռչում ման գալիս.
Ո՛վ ցած կըբերի նըրան թըռչելիս,
Թե չըլինին
Կինն ու գինին:

Թեկուզ և արար աշխարհ գա վըրան,
Կերթա դեմ ու դեմ, տուր չի տալ իրան
Ռուստեմ Զալն էլ չի հաղթիլ նըրան,
Թե չըլինին
Կինն ու գինին:

v

Ու զըրկեց Շահը իր թովիչ երգչին.
Գընա տե՛ս, ասավ, Թըմկա տիրունուն,
Երգի՛ իմ սերը նըրա առաջին,
Պատմի՛ իմ փառքը ու գանձը անհուն:

Խոստացի նըրան իմ ոսկի գահը,
Խոստացի նըրան ամե՞ն, ամե՞ն բան,
Ինչ որ կարող է խոստանալ Շահը,
Երկրակալ Շահը իր սիրած կընկան:

Ուր ահեղ կրովով չի մտնիլ արքան,
Ղոնադ է աշըւղն իրեն սավի հետ.
Եվ ահա մի օր ծեր, թափառական
Մի աղքատ աշուղ մըտավ Թըլմկաբերդ:

Ты светел, как солнечный ясный зенит.
Ты горд и незыблем, как горный гранит.
Кто наземь повергнет и в прах превратит?

Не молись на жену,
Не вверяйся вину!

Выходишь на битву и пляшешь, смеясь.
Не ходишь — летаешь, в просторы смотрясь.
Но с облачной выси ты свалишься в грязь!

Не молись на жену,
Не вверяйся вину!

Весь мир в рукопашной — тебе одному.
Ты воли не сдашь никакому ярму.
Ты встанешь, Рустаму грозя самому.
Не молись на жену,

V

Шах отправил ашуга в нагорный Тмук.
«Достучись, чарователь, до той госпожи!
О любви моей спой, об огне моих мук,
И про мощь, и про славу мою расскажи!»

Обещай госпоже мой престол золотой!
Пусть звенит у нее от желаний в ушах!
Обещай ей все то, что жене молодой
В силах дать очарованный женинной шах!

И куда не пробиться свирепым бойцам,
Там желанен ашуг, там звенит его саз.
Все приветствуют бедного странника там.
Он пришел к Тмкаберду в предутренний час.

VI

Գոռում են, դողում Թըմկա ձորերը,
Կանգնած է Թաթով Շահի հանդիման.
Զարկում են, զարկվում դուշման զորքերը,
Արյունը հոսում էն Քըռի նըման:

Զարկում են, զարկվում դուշման զորքերը,
Արյունը հոսում էն Քըռի նըման.
Երգում է աշուղն իր Շահի սերը,
Անհուն գանձերը ու փառքն անսահման...

Լըսում է մատաղ Թըմկա տիրուհին
Եվ վըրդովում են իր միտքը թաքուն
Դավաճան գործի ամոթը խորին
Եվ արքայական փառքն ու մեծություն...

Լըսո՞ւմ ես դու, սիրուն տիկին,
Ա՞յ նապանի աննըման.
Նայի Շահի՞ն, իրեն զորքի՞ն,
Աշխարհի տերն անսահման...

Մեկ պես տըկար մարդ է նա էլ՝
Սիրուներին միշտ գերի.
Քու ճակատին թագ է վայել,
Լինիս շքե՞ղ թագուհի...

Լըսում է չքնաղ Թըմկա տիրուհին
Գիշեր ու ցերեկ, նորից ու նորից...
Ու դարձավ նա լո՛ւո, դալո՛ւկ, մտախո՞ն,
Ու քունը փախավ սիրուն աշքերից...

VII

Դարձավ իր կըովից իշխան Թաթովը,
Դարձավ հաղթական իրեն զորքի հետ.
Սըրբեց, պատյանը դըրավ կեռ թուրը,
Ցնծության ձայնից դողաց Թըմկաբերոյ:

VI

Ա над крепостью вновь содроганье и гул.
И стоит против шаха Татул, как вчера.
Боятся витязи шаха,— не дрогнет Татул.
Кровь потоками хлещет и бьет, как Кура.

Боятся насмерть, сшибаются витязи вновь.
Хлещет кровь, словно горная в пене река.
И ашуг запевает про шаха любовь,
Как богат его шах, как страна широка.

Слышил песнь молодая Татула жена.
И томит ее тайна, гнетет ее стыд.
И соблазном предательским поражена,
И мечтает о царстве, и почи не спит.

«Внемли, красавица, внемли!
Ты несравненна и сладка.
Шах — повелитель всей земли,
Могучи шаховы войска.

Но, как и мы, душой он слаб
И любит женщин молодых.
Как диадема подошла б
К тебе, владычица владык!»

Слышил песню ашуга, не спит госпожа
Столько дней и ночей, столько дней и ночей!
И задумчиво ждет и бледнеет дрожа,
И дремота бежит от прекрасных очей.

VII

Битва кончена. Князь возвращается вновь,
Возвращается с войском могучий Татул,
И с кривого клинка отирает он кровь.
И в Тмуке движенье и праздничный гул.

Խընջույք է սարքել Թըմկա տիրուհին,
Ցերեկ է արել խավար գիշերը.
Հեղեղի նըման հոսում է գինին,
Ու թէֆ է անում Զավախի տերը:

Պըտույտ է գալիս չըքնադ տիրուհին,
Անցնում է, հըսկում սեղաններն ամեն,
Հորդորում, խընդրում, որ ուրախ լինին,
Որ լիքն ու առատ բաժակներ քամեն:

— Հապա լըցրե՛ք, իմ քաջ հյուրեր,
Բաժակները լիուզի,
Խըմենք — աստված կըտրուկ անի
Թուրը իմ քաջ Թաթուլի:

Ե՞յ, տեր աստված կըտրուկ անի
Թուրը մեր քաջ իշխանի,
Նըրա շուրը միշտ հանապազ
Մնր գլւխիցը անպակաս:

Ու թընդում է Թըմուկ բերդը
Էն աղմուկից խընդության,
Որոտում են տաղն ու երգը
Գոյո ձայններով հաղթական:

— Էն մըթին ամպից արծի՛վն է իշնում,
Սարի արծիվը շեշտակի թափով:
— Էն Թըմկա բերդից Թաթուլն է իշնում,
Թըշնամու հոգին լըցնում սարսափով:

— Էն Թըմկա ձորում սև ամպն է գոռում,
Էն շա՞նթն է ճայթում էնպես ահարկու:
— Էն Թըմկա ձորում Թաթուլն է կըովում,
Էն թուրն է շաչում էնպես ահարկու:

Ի՞նչ սարի արծիվ կըհասնի քաջին,
Ի՞նչ Շահ կըկանգնի նըրա առաջին:

Տամ ստրուլ պիր գոսպա. Ի պոկա
Տեմнотա ն զեմլե, տամ պիրուտ այս ոչի,
Լիուտա վինա, ի գորնա ի պեն քեկա.
Վесь Ջավախ ի պիր, և պանտա նևմօչ.

Գոսպա ստրուլ գոտե դօրուկ,
Նախաւած ա պիրշտամ զօրկ օնա,
Չտօ վեսէլ ռօսլո, ի գուր ն ստիք,
Չտօ պիլ գլուխ չաշ ի դի:

«Ծնագայտ, գոտե, չաշ ի կրու
Ի լույտ դո կոնցա!
Դա բաւ սլաւ մոյ սուրու
Պո միլուտ տօրցա!

Էյ, պուտ գոսպօ ի հրանիտ!
Պուտ բաւ մեշ օստեր! —
Պուտ նա նաւէ օսենիտ
Մուշտա շատեր!»

Գրեմի Տմուկ սրծ մօշնիկ գոր.
Օտցու դալեչ բաւան.
Նե մօլկնե պեսնա, դրու խօր.
Գրուն մուշտա գոլոսա:

«Տո սկվոզ տուչ ու գոր օպուտիլ օրէլ
Հա պրամի, հա շիրում, հա պլանի կրիլա,
Սլավնի կնյազ Տմկաբերդ ի զեմլյո սուտ,
Հա վրաց նացոնյա սմյանե և ստրա.

Տո ու տուչ գրուտան ի բաշտինա գոր,
Նե բլեսնու սուրպա մոլնիա տամ —
Էտո սխատկա Տաւուլ ի բաշտինա գոր,
Էտո սաբլա Տաւուլ, սվերկնուան տամ.

Նե սրան նացոնյա օրէլ ս խրաբրու —
Շահ պատ նու բաշտին ս դրու լիզոմ».

Ու չի դադարում երգի հետ վարար
Կախեթի գինին խելագար հոսել.
Խըմում են տիկնոջ թանկ կյանքի համար,
Որ էն ժայռերին ծաղիկ է բուսել:

Խըմում են կըռպող քաջերի փառքին,
Որ կըռպի դաշտում կյանք չեն խընայում,
Եվ ընկածների սուրբ հիշատակին,
Որ երկընքից են այժմ իրենց նայում...

Պըտույտ է գալի ծաղիկ տիրուհին,
Անցնում է, հըսկում սեղաններն ամեն,
Հորդորում, խընդրում, որ ուրախ լինին,
Որ լիքն ու առատ բաժակներ քամեն:

— Օ՛Փ, տիրուհի, աստված վկա,
Էլ չենք կարող մենք խըմել.
Էլ ուժ չըկա, Էլ տեղ չըկա,
Շատ ենք խըմել ու հոգնել...

Ու հանգչում է Թըմուկ բերդը,
Պապանձվում է ու մարում,
Հարբած, հոգնած տերն ու զուրը
Մըրափում են խավարում:

VIII

Լուռ ու խավարչտին կամարների տակ,
Հոգնած ու քընած բազմության վըրով
Թըռչում են, թըռչում, սև՝ չարագուշակ
Երազներն ահեղ, անվերջ խըմբերով:

Երակ է տեսնում Թաթուլ իշխանը,
Որ վիշապ օձը եկել է ահա,
Եկել փաթաթվել, իր բերդը պատել.
Գըլուխը դըրել ետ պոչի վրա:

Վсе беспутнее пир, все пьянее поток.
Брызжут вина Кахетии, чаши звончей.
Гости пьют за растущий на скалах цветок —
За свою госпожу, за утеху очей.

Пьют здоровье и честь храбрецов дорогих,
Что для ближнего жизни в бою не щадят...
Пьют за славу живущих и в память других,
Тех, что с неба на жаркую битву глядят.

Госпожа угощает гостей дорогих,
Наблюдает за пиршеством зорко она,
Чтоб веселье росло, чтобы говор не стих,
Чтобы выпили полные чаши до дна.

«Свидетель бог, твое вино
Все выпито до дна.
Мы до краев полны давно,
Мы пьяны допьяна!»

И стих чертог. И черен стал
Зубцов немой венец.
Татул с дружиною устал.
Храпят. Храпят. Конец.

VIII

Под зловещими сводами еле видны,
Спят вповалку, повержены ниц.
И витают, витают их тяжкие сны,
Вьются тяжкие сны чередой всрениц.

Снится, снится Татулу — мутит его мрак,—
Снится, будто вползает на башенный мост
Змей кольчатый, дракон. Обвивается враг
Вокруг стены крепостной икусает свой хвост.

Ու բարձրացնում է հըրեշն ահոելի,
Իրեն գըլուխը բարձրացնում է վեր,
Բարձրացնում մինչև բարձունքը բերդի,
Մինչև թաթուկի պալատն ու տըներ:

Պառկած է իբրև Թաթուկ իշխանը
Նազելի կընոջ գըլուխն իր կըրծքին,
Ու իբր ասում է՝ վե՛ր կաց, իմ հրեշտակ,
Թո՞ղ, որ սպանեմ ես էդ հըրեշին:

Էսպես է ասում Թաթուկ իշխանը,
Ու զարհուրանքով տեսնում է հանկարծ,
Իրեն սիրելի կընոջ գըլուխի տեղ
Օձի գըլուխն է կըրծքին ծանրացած...

IX

Ե՛յ, հըսկեցե՛ք, ի՞նչ եք քընում,
Քաջ զինվորներ Թաթուկի.
Ո՞վ է, տեսեք, տանջվում մըժնում;
Քուն չի աչքին մոտ գալի:

Չըլինի՛ թէ հաղթահարված;
Ճարը հատած թըշնամին
Դավ է դընում մուրան ու մեռած
Կես գիշերվա էս ժամին:

Վե՛ր կացեք, վե՛ր, ամբողջ գիշեր
Մարդ է գընում ու գալի.
Հե՛յ, զարթնեցե՛ք, առյուծ քաշեր,
Պահապաններ Թաթուկի:

Վե՛ր կացեք, վե՛ր, հարրեցրել է
Իր հաղթական հյուրերին,
Բաց է անում դուռն ու դարպաս
Զեր դավաճան տիրուհին:

Подымается медленно чудище. Вот
Запрокинулось черной своей головой.
Голова уже с башнями вровень плывет
И глядится в татулов чертог огневой.

И как будто Татул не один в эту ночь,
И как будто с женою любимою он,
И как будто он молвит: «Привстань, чтоб помочь,
Я дракона убью, я прерву этот сон!»

Так Татул говорит. Но, взглянувшись, дрожит,
Ибо чувствует он сквозь смятенье и муть,
Что не с милой женой, как бывало, лежит,
Что вдавилась драконья глава в его трусь.

IX

Стряхните сон! **Всмотриесь в ночь!**
Хоть и темным-темна...
Чья это тень метнулась прочь,
Не знающая сна?

Иль то отчаявшийся враг,
Победой не кичась,
Предательски глядит во мрак,
В ночной, могильный час?

Сомнитесь, **войны, в цепи!**
Здесь бродит человек!
Эй, стражка львиная, не спи!
Ты все проспишь навек!

Вас опоила гостожка,
Чтоб дверь открыть врагам!
И дверь откроется, **взлома,**
За дверью свистит гам.

Դաշվ... դաշվ... ելե՛ք... կոչնա՛կ... պահնա՛կ...
Զենք առեք շո՛ւտ... ձի հեծե՛ք, ձի՛...
Ճըղնչում են, դըղըրդում են
Դարպասները երկաթի...

X

Բաց արակ ցերեկն իր աչքը պայծառ
Աշխարհի վըրա, Զավախի վըրա,
Ավերակ բերդին, սև ամպի նըման,
Ծուխն ու թըշնամին չոքել են ահա:

Հաղթության փառքով ու գինով հարբած
Քընած են բերդի և վորքերն, և՝ տեր,
Ու հավիտյան էլ մընացին քնած,
Դավին անտեղյակ, ցավին անտարբեր:

Նըստած է Շահը. նըրա առաջին
Ահա իրիկվան քեֆի սեղանը.
Նայում է Շահը անտեր գահութին
Մտքովն անցնում է աշխարհի բանը:

Աշխարհում հաստատ չլկա ոչ մի բան,
Ու մի՛ հավատալ երբեք ոչ մեկին.
Ոչ բախտի, փառքի, ոչ մեծ հաղթության,
Ոչ սիրած կնկած տրված բաժակին...

Ու լի դառնությամբ հարցընում է նա
Դալուկ, մարմարիոն Թըմկա տիրուհուն.
— Պատասխան տո՛ւր ինձ, մատնիչ սևաչյա,
Մի՞թե Թաթուլը քաջ չէր ու սիրուն...

— Քաջ էր ու սիրուն քեզնից առավել.
Մի բարձր ու ապնիվ տղամարդ էր նա.
Կնոջ մատնությամբ ամրոց չէր առել,
Չէր եղել կյանքում երբեք խաթերա...

Վстань! Там измена! Напролом!
В бой! На коней! Вперед!
И лязгает железный лом
В тугой затвор ворот.

X

Ясный день открывает большие глаза,
И опять он глядится на мир, на Джавахк.
А над крепостью отбушевала гроза,—
Все в развалинах, в дымных густых кружевах.

Упоенные славой побед и вином,
Крепко спят и войска. И отважный Татул
Беспробудным, навек обнимающим сном,
Не узнав об измене, навеки уснул.

Перед шахом, пред сумрачным взором его,
Пир вчерашний, и чаши, и снедь на столах...
Сиротеющий трон. Все черно и мертв.
Кончен пир. И о бренности думает шах.

Все пройдет. Все изменит. Все тщетно, как дым.
Так не верь ничему, не вверяйся душой
Ни счастливым часам, ни удачам своим,
Даже чаше, что подана милой женой!

И горчайшее слово он молвит: «Скажи,
Госпожа Тмкаберда! Бледна ты, как мел,
Черноокая женщина, полная лжи!
Разве не был твой муж и прекрасен и смел?»

«Он прекраснее был, и смелей, и честней
Всех на свете, мой мертвый владыка и муж!
Он предательством женским не брал крепостей!
Никогда он обманщиком не был к тому же!»

Էսպես տիկինը տըվավ պատասխան。
Անհուն ցասումից մըզնչաց Շահը.
— Հեյ, դահի՛ն,— գոռաց գավանի նըման.
Դահիծը իսկուն մտավ սրահը:

XI

Դահիծն եկավ ոտից գըլովս
Կարմիր հագած ու արյուն,
Ու դուրս տարան իր պալատից
Թըմկա չըքնաղ տիրուհուն:

Տարան անտակ էն ժեռ քարից,
Որ կանգնած է մինչ էսօր,
Էն ահավոր քարի ծերից
Գըլորեցին դեպի ձոր:

Գել ու աղվես եկան հանդից
Ագահ սիրտը լափեցին,
Ցին ու ագրավ իշան ամպից,
Սև աչքերը հանեցին:

Անցավ անտես ու աննըման
Էն սիրունը աշխարհից,
Ինչպես ծաղիկն անցած գարնան,
Որ չի ծաղկիլ էլ նորից:

Անցավ զալում էն մեծ արքան
Իրեն փառով ու զորքով,
Անցավ թաթուն էն հաղթական,
Ու իր քաջերն էն կարգով:

Ու նըրանցից մենակ անմեռ
Էս զրուցը հասավ մեկ,
Որ մեկանից հետո էլ դեռ
Պետք է խոսվի միշտ էսպես:

Տակ ответила. И, разъяренно рыча,
Содрогаясь всем телом, как бешеный зверь,
Шах поднялся и крикнул: «Позвать палача!»
Только крикнул — тотчас открывается дверь.

XII

Весь в красном с головы до пят
В чертог палач вошел.
Из этих сумрачных палат
Он женщину увел.

Ее привел он на скалу,
Что и сейчас видна,
И сбросил женщину во мглу,
Где не достанешь дна.

Дрались волчица и лиса,
В ущелье труп грызя.
Стервятник хищный сорвался,
Ей выклевал глаза.

И та, чьи очи так нежны,
Чьи так влажны уста,—
Цветок неслыханный весны,—
Исчезла без следа.

И мощный шах прошел, как дым,
Со славой ратных дел.
Татул, что был непобедим,
Покинул наш предел.

И лишь одно дошло до нас
Предание о них.
Не смолкнет памятный рассказ
И для времен иных!

XII

Հե՛յ, պարոննե՛ր, ականջ արե՛ք
Թափառական աշուղին,
Սիրո՛ն տիկնայք, ջահե՛լ տրդերք,
Լավ ուշ դըրեք իմ խաղին:

Ամենքս էսպես հյուր ենք կյանքում
Մեր ծնընդյան փուչ օրից,
Հերթով գալիս անց ենք կենում
Էս անցավոր աշխարհից:

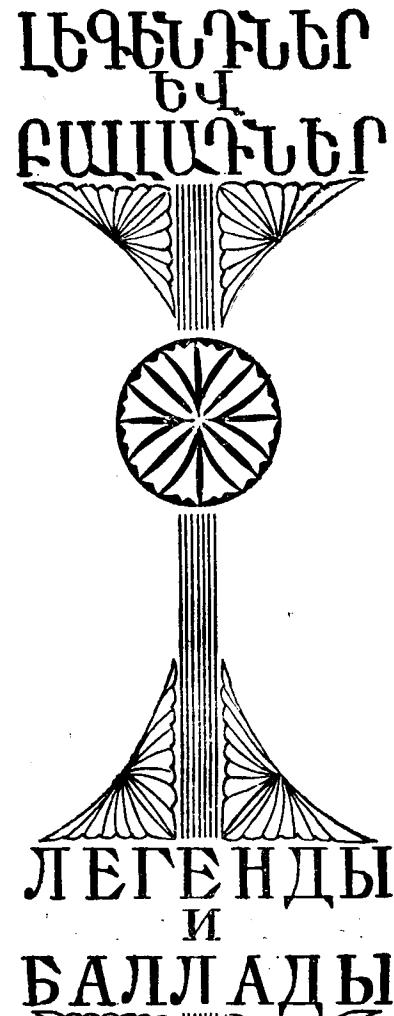
Անց ենք կենում... միայն անմահ
Գործն է խոսվում լավ ու վատ.
Ա'յս, երանի՝ ո'վ մարդ կըգա
Ու մարդ կերթա անարտ:

XII

Эй, молодежь, сбираися в круг!
Красавицы, ко мне!
Расскажет странник вам, ашуг,
О давней старине.

Друзья! Мы в жизни гости все.
Со дня рождения мы
Бредем по суетной стезе,
И ждет нас царство тьмы.

Но нас дела переживут,—
Злой, доброй ли молвой,
Блажен, кто безупречно тут
Весь путь проходит свой!

ЛЕГЕНДЫ
И
БАЛЛАДЫ

ՃՈՒՆՆ ԱԻ ԿԱՏՈՒՆ

I

Ժամանակով Կատուն ճոն էր,
Ծունն էլ գըլխին գըղակ չուներ,
Միայն, գիտեմ ոչ՝ որդիանց որդի
Ճանկել էր մի գառան մորթի:
Եկավ մի օր, ձմեռվան մըտին;
Կատվի կուշտը տարավ մորթին:
— Բար աշողում, ուստա Փիսո,
Գլուխըս մըրսեց, ի սեր աստծո,
Ա՛ն էս մորթին ու ինձ համար
Մի գրակ կարի գըլխիս հարմար:
Վարձիդ համար միամիտ մընա՞
Համա-համա շատ չուշանա:

— Աչքիս վըրա, քեռի Պուչի.
Մի գրակ ա, հո մի քուրք չի.
Քու թանկագին խաթեր համար
Ուրբայ օրը համեցեք տար:
Փողի մասին ավելորդ ա,
Մեր մեջ խոսելն էլ ամոր ա.

ՊԵՍ Ի ԿՈՏ

I

Սկորնյայն
Տեղակ
Ռեմեսլո
Զանյակ
Կողա-տո
Մորլիչա
Զա ստեկլո
Սիդել
Սկորնյակ
Կակ ազատի
Կ նեմу
յավիլս պէս
I! շկուրկ
Մյաгկու
Պրինես.

II
«Յձօրովո, կոտ!—
Պրոմովիլ պէս,
Պրոտյագիա լապկու.—
Տրեշիտ

Հա ուլիչ մօրօզ,
Տկօրե
Շեյ մնե շապկու!
Я զա ценой
Не постою.
Ну, что ж,
Сошьешь?
«Изволь, сошью!»

III

«Ճ ձօլց լի ժձա՞?»
«Վ դենէկ-դրոց
Օկոնչ յա работу.
Տի յա հօհու,
Մոյ дорогой,
За шапкою в субботу!
Պապախ шить —
Не шубу шить.
Для друга

Ի՞նչ մեծ բան ա, տո՛, հե՛ր օրինած,
Միա՛յն, միա՛յն մի գդակի վարձ:

Ուրբաթ օրը քեզի Քուչին՝
Ուստից առաջ՝ բաց-բաց կումին
Թափ-թափ տալով՝ ծանրը ու մեծ,
Ուստա Կատվի շեմքում կանգնեց.
— Ուստեն ո՞ւր ա... փափախս ո՞ւր ա...
— Մի քիչ կացի — հրես կերևա:

II

Ուստեն եկավ քուրքը հագին,
Շանը տեսավ, բեղի տակին
Իրեն-իրեն քիչ փընթփընթաց
Ու մուշտարու վըրա թընդաց.
— Ցուրտը տարա՞վ... վա՞ն, տընա՞շեն,
Զես թող անում մի շունչ քաշեն.
Հեշտ բան հո չի՞, հըլա նոր եմ
Ցըրցամ տըվել, թե որ կարեմ:
— Դե հե՛ր օրինած, էտե՞նց ասա,
Էդ բարկանալդ էլ ընչի՞ն ա:
Փող եմ տըվել, վախտին կարի,
Թե չէ ասա՞ էգուց արի:
Համ ասում ես, համ չես կարում,
Համ խոսում ես, վըրես գոռում,
Համ, համ, համ, համ,
Քանի՞, ախպեր, գընամ ու գամ...
Ասավ Քուչին ու նեղացած
Վերադարձավ գըլուխը բաց:

III

Մին էլ եկավ, դարձյալ չըկար.
Էս անգամը դիպան իրար.
Էլ անպատիվ, անկարգ խոսքեր,

Можно
Поспешить!

IV
Такую шапку
Смастерим,
Что будет всем
Завидно
А о цене
Поговорим.
Нам торговаться
Стыдно.
Папаху шить —
Не шубу шить.
С деньгами можно
Не спешить».

V
В субботу утром
Старый пес,
Потягиваясь зябко,
Просунул в дверь
Замерзший нос.
«Ну что,
Готова шапка?»
«Нет», — говорят
Ему в ответ.
«А где хозяин?»
«Дома нет!»

VI
Продрогший пес
Присел и ждет
Перед крыльцом
На тряпке.
Вот по дорожке
Кот идет

В богатой
Новой шапке.
Увидев пса,
Сказал он так:
«Зачем торопишься,
Чудак?
С таким шитьем
Нельзя спешить.
Нешуточное дело!
Папаху шить —
Не шубу шить,
Но надо шить умело,
Побрызгал шкурку
Я с утра,
Теперь кроить ее пора!»

VII

«Мне очень жаль,—
Ответил пес,—
Что шапка не готова.
Но не сердись
На мой вопрос:
Когда явиться
Снова?
Не в гости
Я хожу
В твой дом,
А за своим
Хожу
Добром!»

VIII

«Ну, так и быть,—
Бормочет кот,—
Приди к обеду
В среду!»
Среда настала,

Էլ հին ու նո՞ր, էլ հեր ու մե՞ր,
Էլ գող Փիսո՛, էլ քաշալ Շո՛ն...
Բանը հասավ դիվանքաղուն:
Շունը մինչև գընաց, Եկավ,
Ուստա Կատուն կոտըրն ընկավ,
Գըլուխն առավ ու մի գիշեր,
Հայդե՛, կորավ. Էն կորչին էր...

IV

Էն օրվանից մինչև օրս էլ
Շունն էս բանը չի մոռացել.
Մցտքում հլա դեռ պահում ա,
Որտեղ կատվին պատահում ա,
Վեր ա թըռչում, վըրա վազում,
Իրեն մորթին ետ ա ուզում.
Խսկ սերես Կատուն հանկարծ
Ետ ա դառնում ու բարկացած
Փըշտացնում ա. մըթամ նոր եմ
Ցըրքամ տըվել, թե որ կարեմ:

Պес идет
За шанкою
К соседу.
«Как поживаешь?»
«Жив-здоров!»
«Готов заказ?»
«Нет, не готов!»
Тут вышел крупный
разговор,
Потом и потасовка.
«Ты, братец, плут!»
«Ты братец, вор,
Жена твоя воровка!»
«Щенок!»
«Урод!»
«Молокосос!»
«Паршивый кот!»
«Плешивый пес!»

IX
Доходит дело
До суда.
Узнав
Про эту драку,
Судья сказал:
«Позвать сюда
И кошку, и собаку!»
Лукавый кот
И бедный пес
Вдвоем явились
На допрос,

X
Кто их судил,
Когда и как—
Отдельно
Или вместе,—

Я не скажу.
Но кот-скорняк
С тех пор пропал
Без вести.
Бежал он,
Хвост подняв трубой,
И все меха
Унес с собой!

XI

А так как
Этот кот-скорняк
Всем нашим кошкам
Прадед,—
Семейства кошек
И собак
Между собой
Не ладят.
Кота увидев,
Честный пес
Рычит
И громко лает,
Как будто
Каверзный вопрос
Задать ему желает;
«Готова шапка
Или нет?»
А кот
Шипит ему в ответ,
При этом кот
Плюется так
В смущенье
Или в страхе,
Как это делал
Кот-скорняк,
Когда кроил папахи.

ԱՆԲԱԽՍ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՆԵՐ

Մի օր Զըղջիկն ու ճայն եկան
Թե՛ ե՛կ դառնանք վաճառական:
Ասին ու խելք-խելքի տըզին,
Հավան կացան, պայման դըրին.
Բայց՝ արի տես... որ փող չունեն:
Ծատ միտք արին, թե ինչ անեն,
Վերջը եկան Փըշի մոտը,
Ընկան նըրա ձեռն ու ոտը,
Ու մուրհակով,
Շահով կարգով,
Փող վեր առան բավականին,
Ինչքան պետք էր իրենց բանին:
Զիղջը մընաց, տընպահ դառավ,
Ճայը բոլոր փողերն առավ,
Առավ, նըստեց նավի միջին,
Հասավ Մըսըր. Զինումաշին,
Ֆարս, Հընդըստան,
Արաբըստան...
Ե՛լ թանկագին քիրմանի շալ,
Ե՛լ մարգարիտ, զըմրուխտ ու լալ,
Հընդու խորմա, փըստա, բաղամ,
Եվ... ո՞ր մեկի անունը տամ.
Ինչ որ տեսավ, աչքը սիրեց,
Առատ-առատ նավը լըցրեց.
Նավը լըցրեց հազար բարով
Ու ետ՝ եկած ճանապարհով
Ուրախ-ուրախ տուն էր գալի:
Ճամփին ծովում սարսափելի
Ալեկոծում, մըրրիկ ելավ,
Զարկեց, տարավ ապոանք ու նավ:
Միայն սովորացյար ճայը էնօր
Ապատվեցավ մերկ ու տըկլոր:
Ապատվեցավ — փառք իր ասծուն,
Բայց ի՞նչ սըրտով խեղճը գա տուն.
Գա՛ — ի՞նչ ասի պարտքատերին.

ЗЛОСЧАСТНЫЕ КУПЦЫ

Летучей Мыши с Чайкой вдруг
Взбрело купцами стать сам-друг.
Ведут летуны разговор
И заключают договор.
Но вот беда: нет ни гроша,—
Ведь это срам для торгаша,—
Бегут к Шипу они, спеша.
И, вексель дав,
И подсчитав
Проценты с суммы, что он дал,
Берут изрядный капитал.
Мышь дом, как сторож, стерегла,
А Чайка деньги забрала,
Сев на корабль, среди пучин
Плывет во Мсыр, в Чинмачин,
И в Фарсистан,
И в Индостан.
Там, нагрузив судно добром,
Опять плывет морским путем,
Стремится весело в свой дом!
Вот дорогие шали тут,
Вот жемчуг, лал и изумруд,
Фисташки, финики, миндаль,—
Всего не перечесть мне, жаль...
Все, все, что приглянулось ей
Из украшений и сластей.
Но страшный шквал
На море встал.
Товары буря унесла,
И Чайка жизнь едва спасла,
Своей хранимая судьбой.
Но как вернуться ей домой?
Что кредитору ей сказать?
Как пред приятелем предстать?

Ո՞նց երևա իր ընկերին...
Ընկերն էնտեղ՝ դուռը կըտրած,
Աչքը ճամփին, վիզը ծշուած,
Համրում է օրն օրի վըրա,
Թե՛ մեր ճայը երբ պիտի գա...
Երկար նալեց,
Ճամփեն պահեց,
Շատ լավ ու վատ երազ տեսավ,
Մինչև պարտքի օրը հասավ,
Ու՝ մուրհակի թուղթը ձեռին,
Փուշը տընկվեց կըտեր ծերին:
— Է՛յ, բարեկամ, ի՞նչ բանի եք.
Էլ չեք ասում թե պարտք ունեք...
Գործ բըռնեցիք, հորս ողորմի,
Ետ տվեք դե փողըս հիմի:
Թուղթ եք տըվել՝ վախտ իմացեք...
Ամոթ, արուռ, ահ ունեցեք...
Թալան հո չի... մեղք եմ ես էլ...
Ախպե՛ր, էսպես բա՞ն եք տեսել
Ուկի տա մարդ իրեն ձեռով,
Զըկարենա առնի զոռո՞վ...
Մրանից հետո դե արի դու
Ու ձեռ մեկնի աղքատ մարդու...
Գոռգոռում էր ողջ թառակում,
Հայրոյում էր, խայտառակում.
Ամեն մարդ էլ, ով որ լըսում,
Հենց մի բերան էն էր ասում.
— Ա՛յ ամոթ ձեզ, Զըղիկ ու ճայ,
Ի՞նչ ենք լըսում.— Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ.
Անուններոդ վաճառական,
Ու էս տեսակ խայտառակ բա՞ն...
Վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ, վա՛յ,
Զըղիկ ու ճայ...
Զըղիկն էսպես միշտ լըսելիս
Սիրոը բերնով դուրս էր գալիս:
Բարկանում էր իրեն մըտքում,
Անիծում էր, չըքում, թըքում.

Տամ ս պօրա Մышь сидит,
Տամ ս дорогу Մышь глядит,
Считает дни: когда ж, когда ж
Вернется в дом торговец наш?
Ей долго ждать
И тосковать,
И видеть сны, боясь, дрожа,
Что близко время платежа...
И вот на кровле Шип стоит,
И, с векселем в руках, кричит:
«Эй, чем вы заняты, друзья?
Забыли, как помог вам я?
Дельцы за здорово живешь,
Пора произвести платеж!
Коль вексель дали — знайте срок,
Бесстыдство,— это ль не порок!
Ведь тут грабеж средь бела дня,
Ведь это гибель для меня!
Свое же золото отдать
И не суметь обратно взять?!

Вот и попробуй тут помочь,
Просителя не выгнать прочь!»
Так Шип кричал на весь квартал,
Сердито должников ругал.
А кто слыхал,
Тот повторял:
«Ай, Мышь! Ай, Чайка! Ай-ай-ай!
Не стыдно ль слышать вам? Ай-ай!..
Купцы совсем с недавних пор,
И вдруг — в делах такой позор!
Мышь с Чайкой, ай,—
Ай-ай, ай-ай!»
А Мышь летучая — внимай!
Уйти куда
Ей от стыда?
Плевалась, плакала, кляча:
«Ах, Чайка, чтоб ты померла!

— Այ քու տունը քանդվի, ա՛ ճայ,
Այ դու դառնաս գըրողի փայ.
Ես ի՞նչ բան էր, որ դու արիր,
Գլուխս էս ի՞նչ փորձանք բերիր...
Ու խընդրում էր ամեն անգամ,
— Մի՛ նեղանար, Փուշ բարեկամ,
Ծատ էս կացել,
Կա՛ց մի քիչ էլ.
Թուղթ ըստացա երեկ ճայից,
Թե՛ դուրս եկա Արարիայից.
Որտեղ որ է՛ շուտով կոզա,
Դեռ մի բան էլ ավել կըտա...
— Ես չեմ ուզում ավելն, ախայեր,
Կանխիկ համրած իմ փողը բեր.
Ծահ եք գըրել,
Վախտ եք դըրել.
Ինչ գըրած ա, էն եմ ասում,
Զեպնից ավել բան չեմ ուզում:
— Չէ՛, աղա Փուշ,
Թե վաղ, թե ուշ,
Փողն իր կարգին, շահն իր կարգին,
Խսկ պատիվըդ... ես իմ հոգին...
Ես հույս ունեմ... ասենք պարտք ենք...
Բայց չէ՛ ախար մենք էլ մարդ ենք...
Չէ՛, քու արածն ով մոռանա,
Իր աստվածն էլ նա կուրանա...

Խեղճը էսպես լեզու ածավ,
Ծատ հույս տըվավ, շատ խոստացավ,
Ծատ սուտ ասավ պարտքատերին,
Ծատ ըսպասեց իր ընկերին.
Բայց ընկերը չըկա՛, չըկա՛:
— Էս ի՞նչ ցավ էր. աստված վըկա.
Ի՞նչ իմ բանն էր՝ մըտա մեջը,
Որ խայտառակ լինեմ վերջը...
Ի՞նչպես պըրծնեմ էս կըրակից,
Էս ահագին պարտքի տակից,

Чтоб ты истлела под землей!
Ну, что ты сделала со мной?
Ведь ты меня, ох, как срамишь!..»
И вновь, и вновь просила Мышь:
Шип, не сердись,
Не торопись.
Ты долго ждал. Подожди чуть-чуть.
Вчера пришло письмо, что в путь
Пустилась Чайка. Ну, вот-вот
С тобой произведем расчет,
Кой-что накинем сверх того...»
«Ну, нет, не нужно ничего,
Возьму лишь то, что я вам дал,
Я и проценты подсчитал.
Назначали вы сами срок,—
Прошу платить, коль он истек,
А лишнее найдет мне впрок...»
«Нет, господин,
Расчет один:
Сполна все выплатим тебе.
Проценты сами по себе —
И благодарность будет тож,
Поверь... Ведь люди мы... Не ложь...
Ведь надо бога позабыть,
Чтоб так нечестно поступить».

Бедняжка — так, бедняжка — сяк...
Не оправдаться ей никак!
И кредитору наврала,
Приятельнице всё ждала.
Коварной Чайки нет как нет.
«Что за напасть! Не мил мне свет!
Ведь вот несчастье, вот беда,
Я осрамилась навсегда:
Не вылезть мне, как из огня.
Из долга. Кто спасет меня?
Что мне сказать?

Ել ի՞նչ ասեմ,
Ո՞նց ըսպասեմ.
Նա ե՞րբ կըգա, ի՞նչ իմանամ,
Ո՞ր ջուրն ընկնեմ... ո՞ւմ մոտ գընամ...

Շատ միտք առավ,
Դես-դեն թըռավ.
Ինչ որ ուներ տանը, հագին,
Ուզ հավաքեց, տըվավ պարտքին,
Ցիփ մերկացավ:

Ել չըպըրծավ:
Վերջը տեսավ, որ ճար չեղավ,
Թներ առավ, ինքն էլ փախավ,
Փախավ, կորավ, որ էլ էնպես,
Դատարկ, սընանկ ու սներես,
Ոչ պատահի պարտքատերին,
Ոչ երևա լուս աշխարհին:

Այնուհետև իր նամուաից,
Չըդիկը մերկ, փախած լուսից,
Ցերեկները դես-դեն թաքչում,
Գիշերն է միշտ մըթնում թըռչում,
Որ չերևա իր թայ-թուշին,
Ոչ պարտքատեր աղա-Փուշին:

Ճայն էլ ծովում,
Ճըչում, ծրվում,
Զուրն է մըտնում,
Դուրս է պըրծնում,
Թւկին տալիս,
Ման է գալիս,
Թե մի գուցե բախտը բանի,
Կորուստն էլ ետ ջըրից հանի:
Խակ Փուշն, արդեն հույսը հատած,
Ճանկ ու ատամ սուր պատրաստած,
Կողքովն ով որ անց է կենում՝
Քաշում է փեշն ու հարցընում,
Թե չե՞ն տեսել մեկն ու մեկին,
Էն լիրբ ճային կամ Չըդիկին.
Ու էն օրից մինչն օրս էլ
Մեկը մեկին դեռ չե՞ն տեսել:

Чего мне ждать?»
Пришлось по дому все собрать
И все до ниточки отдать.
А что за толк?—
Остался долг.
Ну, тут уж стало ей невмочь
На крыльях улетела прочь,
Исчезла, сгинула, чтоб ей—
Банкроту, ставшей всех бедней,—
Уж не являться на позор
Пред кредитора грозный взор.

С тех пор, гонимая стыдом,
Она уж не летает днем.
Когда ночная ляжет тиши,
Тогда летает наша Мышь,—
Во тьме укрыться легче ей
От кредитора и друзей.
А Чайка... ах,
Кричит в волнах,
То вдруг нырнет,
То вновь всплывет,
Вся трепеща
И все ища:
Вдруг в глуби вод
Товар найдет!
А Шип с обиды и тоски
Все точит злобно коготки,
И если мимо кто идет—
Его за полы он берет,
Крича: «Эй, ты не видел, слышь,
Бесстыдниц — Чайку или Мышь?»
..Те дни прошли. Проходят дни.
А все не встретились они.

ԱԽԹԱՄԱՐ

Ծիծաղիսիտ Վանա ծովի
Փոքրիկ գյուղից առափնյա,
Ծովն է մըտնում գաղտագողի
Ամեն գիշեր մի տըղա:

Ծովն է մըտնում առանց նավակ,
Բապուկներով առնացի,
Զուրը ճողփում, լող է տալի
Դեպի կըղպին դիմացի:

Խավար կըղպուց պարզ ու պայծառ
Մի լուս կանչում է նըրան,
Մի վառ փարոս նըրա համար,
Չըմոլորի իր ճամփան:

Սիրուն Թամարն ամեն գիշեր
Այնտեղ կըրակ է անում,
Եվ ըսպասում է անհամբեր
Այնտեղ՝ մոտիկ դարանում:

Ծըփում է ծովն ալեծածան.
Ծըփում է սիրտը տըղի.
Գոռում է ծովն ահեղաձայն,
Նա կըղպում է կատաղի:

Եվ Թամարը սըրտատըրովի
Արդեն լըսում է մոտիկ
Զըրի ճողփյուն, ու ողջ մարմնով
Սիրուց այրվում է սաստիկ:

Լըուց: Ծովի խավար ափին
Կանգնած սկ-սկ մի ըստվեր...

AXTAMAR

Каждой ночью к водам Вана
Кто-то с берега идет
И без лодки, средь тумана,
Смело к острову плывет,

Он могучими плечами
Рассекает лоно вод,
Привлекаемый лучами,
Что маяк далекий шлет,

В круг поток, шиля, крутится,
За пловцом бежит волна,
Но бесстрашный не боится
Ни опасностей, ни бед.

Что ему угрозы ночи,
Пена, воды, ветер, мрак?
Точно любящие очи,
Перед ним горит маяк!

Каждой ночью искры света
Манят лаской тайных чар:
Каждой ночью, тьмой одета,
Ждет его к себе Тамар.

И могучими плечами
Бороздит он лоно вод,
Привлекаемый лучами,
Что маяк далекий шлет.

Он плывет навстречу счастью,
Смело борется с волной.
А Тамар, объята страстью,
Ждет его во тьме ночной.

Ահա և նա... իրար գըտան...
Կասկածավո՞ր լուռ գիշեր...

Միայն ալիքը Վանա ծովի
Մեղմ դիպչում են ափերին,
Հըրհըրելով հեռանում են
Ծըշունչներով անմեկին:

Նըրանք ասես փըսփըսում են...
Ու աստղերը կամարից
Ակնարկելով բամբասում են
Լիրը, անամոթ թամարից...

Բամբասում են կուսի սըրտում...
Ժամ է արիեն... ու կըրկին
Մինն ալեկոծ ծովն է մըտնում,
Մյուսն աղոթում եվերքին...

«Ո՞վ է ջահել էն խիպախը,
Որ հենց հարբած իր սիրով,
Սըրտից հանած ահն ու վախը
Ծովն անցնում է գիշերով:

Ծովն անցնում է մյուս ափերից
Մեր թամարին համբուրում...
Աղջիկ խըլի նա մեր ձեռից...
Ի՞նչի տեղ է մեզ դընում...»:

Էսպես ասին վիրավորված
Կըզու միջի ջահելներ
Ու թամարի ձեռքով վառած
Լույսը հանգթրին մի գիշեր:

Մոլորվեցավ խավար ծովում
Լողորդ տրդան սիրահար,

Не напрасны ожиданья...
Ближе, ближе... вот и он!
Миг блаженства! Миг свиданья!
Сладких тайнств райский сон!

Тихо. Только воды плещут,
Только, полны чистых чар,
Звезды ропщут и трепещут
За бесстыдную Тамар.

И опять к пучинам Вана
Кто-то с берега идет.
И без лодки, средь тумана,
Вдаль от острова плывет,

И со страхом остается
Над водой Тамар одна,
Смотрит, слушает, как бьется
Разъяненная волна.

Завтра — снова ожиданья,
Так же искрится маяк,
Тот же чудный миг свиданья,
Те же ласки, тот же мрак.

Но разведал враг жестокий
Тайну любящих сердец:
Был погашен свет далекий,
Тьмой застигнут был пловец.

Растоптали люди злые
Ярко блещущий костер,
Небеса молчат ночные,
Тщетно света ищет взор.

Ու բերում է հողմը, բերո՞ւմ
Հառաչանքներն՝ «Ախ, Թամա՛ր...»:

Մոտ է ձայնը. խոլ խավարում,
Ժայռերի տակ սեպացած,
Ուր ամենի ծովն է գոռում,
Մերթ կորչում է խլացած,
Ու մերթ լըսկում ուժասպառ,
«Ախ, Թամա՛ր...»:

Առավոտյան ծովը ծրփաց,
Ավոր ձըգեց մի դիակ,
Նըրա շուրթին, պաղ, կարկամած,
Ասես մեռած ժամանակ
Սառել էին երկու բառ.
«Ախ, Թամա՛ր...»:

Այն օրվանից սըրա համար
Կըղվին կոչվեց Ախթամար:

ԱՆԻՇԱԾ ՀԱՐՍԸ

Վաղ ժամանակ մի հայ շենում
Մի հարգմոր հարսն է լինում:
Նըրա բերնից՝ կեսուր-կեսար
Չէին լըսել մի շունչ, մի բառ,
Չէին տեսել շուրթը մի օր...
Էսպես խոնարհ ու հարգմոր:
Մի օր մենակ օդում նըստած,

Не заскрится, как прежде,
Маяка привет родной,—
И в обманчивой надежде
Бьется, бьется он с волной.

Ветер шепчет непонятно,
Над водой клубится пар,—
И вздыхает еле внятно
Слабый возглас: «Ах, Тамар!»

Звуки плача, звуки смеха...
Волны ластятся к скале,
И, как гаснущее эхо,
«Ах, Тамар!» звучит во мгле.

На рассвете встали волны
И примчали бледный труп,
И застыл упрек безмолвный:
«Ах, Тамар!» средь мертвых губ.

С той поры минули годы,
Остров полон прежних чар,
Мрачно смотрит он на воды
И зовется «Ахтамар».

ПРОКЛЯТАЯ НЕВЕСТКА

Невестки доля тяжела.
А эта уж такой была —
Она не только не всплакнёт,
Но даже глазом не моргнет,
Пусть обижают вновь и вновь
Ее и свекор и свекровь.

Իր ձոխ մազերն արձակ թափած,
Ազատ, անփուլթ սանրում, հյուսում,
Հետն էլ ձենով երգ էր ասում:

«Աշխարհքը բանտ,
Մեջը անբախտ
Ես մի գերի անխընդում.
Սիրուն շորեր,
Զահել օրեր
Ի՞նչ եմ անում էս բանտում:

Երնե՛կ ծըտին,
Ճյուղքի միջին
Ծըլվլում է, թըլթըռում,
Թըռչում՝ սիրած
Ընկերն առած,
Ազա՛տ, կանա՛չ արտերում:

Ա՚խ, սև՛ ըլի,
Չըքվի, փըլի
Ծընված օրը աղջկա,
Ցավ ու խընդում
Փակված սըրտում,
Ծիծաղ չըկա, ախ, չըկա...»:

Մին էլ հանկարծ բացվեց դուռը,
Ու ներս մըտավ ծեր կեսուրը:
— Հո՛, պո՛, պո՛, պո՛, կանչեց խեղճը,
Գետին պատոի՛, մըտնեմ մեջը...
— Հոպոպ դառնաս,
Անամոթ հարս:
Մի տե՛ս, մի տե՛ս,
Թե լըրի պես
Գըլուխը բաց,
Ազատ նըստած
Ո՞նց է կանչում,
Չի ամաչում:

Но раз, беспечно весела,
Свободно косы расплела,
И, в комнате своей одна,
Запела песенку она:

«Мой дом — тюрьма.
Печаль и тьма.
И я навек в плену.
Каким нарядом ни мани,
Что светлой молодости дни.
Когда я жизнь кляну?

Ах, птичкой стать,
Порхать, летать
С любимым средь ветвей!
Дыша весной,
В тиши лесной
Как петь отрадно ей.

Рожденья день —
Проклятый день,
Печален он для нас.
Мой грустен сон,
И в сердце — стон,
И смех навек угас»,

И вдруг старуха в дверь вошла.
Певунья в страхе замерла
И, ни жива, и ни мертвa,
Свекрови слушает слова:
«Удодом стань,
Невестка-дрянь!
Закрой поганый рот!
Ишь, весела!
Платок сняла,
Бесстыдная, орет!
Пусть немота
Скует уста,

Լեզուդ լալկի,
Մազըդ թաղքի,
Գըլսիդ կըաչի
Սանրը միջի:

Ասավ-չասավ,
Մին էլ տեսավ՝
Սանրը գըլխին
Հարսն առաջին
Հոպոպ դառավ,
Երդկից թըռավ
Ու վերացավ,
Վե՛ր, հեռացավ:

Էն էր ու էն.
Խեղճն էն օրեն
Հանդերն ընկած՝
Հոպոպ մընաց,
Միշտ էլ էն հին
Սանրը գըլխին,
Չալի՛կ-մալի՛կ,
Լեզուն լալիկ,
Անխոս ու լուռ
Մոլոր, տըխուր:

Բայց երբ հանկարծ
Միտն է գալիս,
Որ գլխարաց,
Երգ ասելիս՝
Իր կեսուրը
Բացեց դուռը,
Վեր է թըռչում
Սըրտատըրոփ
Ու դեռ ճըչում.
— Հո՛-պո՛պ... Հո՛-պո՛պ...

Засохни, облысей!..»
Сказала, — что ж,
Стал облик схож:
Невестка перед ней

Стоит, страшна — лицо черно,
На плещи — гребешок,
И вдруг, взлетев, она в окно
Умчалась на восток.

Вот все. Спустилась ночи мгла,
Домой бедняжка не пришла —
Удодом стала. Взд-вперед,
С торчащим гребешком,

В полях блуждает, не поет,
Не просит ни о чем.
Вся в пестрых перышках она,—
Нема, растерянна, грустна,
Но если вдруг припомнит дом,
Где некогда жила,
Час, как запела пред окном
И косы расплела,
И тот, ее сгубивший миг,
Когда вошла свекровь,—

Она взлетает, стынет кровь,
И раздается крик...
Она дрожит, ее трясет,
Она кричит: «Уд-од... Уд-од!»

«ՊՈՂՈՍ-ՊԵՏՐՈՍ»

Վաղո՞ւց, երբ մոտ էր երկրին երկինքը,
Ու լըսում էր դեռ մարդկանց տերն-ինքը,
Են լավ ժամանակ երկու մանուկներ
Ունեին մի չար, մի անսիրտ խորթ մեր:
— Կորե՞ք, գընացեք, աշխատանք արեք,
Աշխատանք արեք ու եկեք կերեք.
Ի՞նչ եք վեր թափել անզործ ու անբան,
Հասած տրդերք եք հինգ-վեց տարեկան...

Էսպես բարկացավ մի օր խորթ մերը,
Ճիպուններ տրվավ, դըրկեց հորթերը:
Անհանգիստ հորթե՞ր, ամառվան շոգ օր
Կետ արին, փախան, ընկան սար ու ձոր:
Նըրանց ետևից՝ լալով, հնալով,
Փոքրիկ որբերը՝ քարեքար գալով,
Վակ էին տալիս անտառի միջում,
Վակ էին տալիս ու իրար կանչում.

— Պողո՞ս, գտա՞ր:

— Զէ՞՛:

— Պետրո՞ս, գտա՞ր:

— Զէ՞՛:

— Վա՛յ-վա՛յ, վո՛ւ-վո՛ւ,

— Վա՛յ-վա՛յ, վո՛ւ-վո՛ւ...

Շատ որ ման եկան՝ խեղճերն հոգնեցին,
Եկան՝ խորթ մորը լալով պատմեցին.
— Նա՞նի, այ նանի, կորան հորթերը...
— Վա՛յ, գետինն անցնեք,— ճըշաց խորթ մերը,
Թող դուք կորչեիք հորթերի տեղակ,
Անտակ ձորի մեջ, անժամ քարի տակ:
Մի արջ պատահեր, մի գավան, մի գել,
Որ չէի տեսել ձեր շուրջ մեկ էլ...
Դե՛, ետ գընացեք, գընացեք, կորե՞ք,
Մինչև չըգըտնեք հորթերը բերեք՝
Աչքիս չերևաք, այ աչքիս փըշեր,

ՊՈՂՈՍ—ՊԵՏՐՈՍ

Прежде был ближе к земле небосвод,
И доносились молитвы сирот
Легче до бога. В тот век золотой
Жили два брата при мачехе злой.
«Что иснасытный разинули рот,
Два дармоеда? Еда не уйдет.
Живо за дело! Пяти лет Погос,
Парень не малый; шесть лет Петрос.
Прутья возьмите, пасите телят!»—
Из дому гонят хозяйка ребят.
Мечется стадо, мычит от жары;
Врассыпь телята пустились с горы.
Дети вдогонку,— а как их настичь?
Слышился звонкий в лесу переклич:
«Погос, поймал?»— «Нет!»
«Петрос, загнал?»— «Нет!»
«Ау, сюда!»
«Ау, куда?»
«Горе, беда!»...

Скрылись телята, и след их простила.
Выбились братья-подпаски из сил,
С плачем вернулись: «Нет, мамка, телят!»
«Что вас, проклятых, самих не съедят
Лешие, звери? Медведь бы задрал
Иль задавил бы в ущелье обвал,—
Сгинули б оба, не видела б вас!
Пропада нет вам, шипы моих глаз!
Вон! И покуда скотины шальной
Мне не найдете в трущобе лесной,
Глаз не кажите! Иль в эту же ночь
Вас я пристукну, постылье... Прочь!
Голод забыли Погос и Петрос:
Рыщут, с утеса бегут на утес;
Их не пугает чащоба и дичь.

ԹԵ չէ կըսպանեմ ես ձեզ էս գիշեր...
Ու ճիպոտ է ետ իրենց լաթերին,
Հոգնած ու սոված, արցունքն այտերին
Չորրիկ որբերը՝ անտառի միջում
Գիշերվան կիսին լալիս են, կանչում.

— Պողո՞ս, գըտա՞ր:

— Զէ՛՛:

— Պետրո՞ս, գըտա՞ր:

— Զէ՛՛:

— Վա՛յ-վա՛յ, վո՛ւ-վո՛ւ,

— Վա՛յ-վա՛յ, վո՛ւ-վո՛ւ...

Անտեր հորթերը չըկան ու չըկան:
Ճարները կըտրած՝ խեղճերը եկան,
Լալով չոքեցին.

— Տե՛ր աստված, ասին,

Ի՞նչ կըլնի, գըթաս՝

Գոնե թեր տաս,

Թներ տաս՝ թըռչենք,

Թըռչենք ու կորչենք,

Որ էլ չտեսնի մեզ մեր խորթ մերը,
Մինչև որ գըտնենք կորած հորթերը...
Հենց ասին-չասին անմեղ բերանով,
Աստված որոտաց իր գըթոտ ձայնով.
— Ահա ձեզ թենե՛ր, սիրուն երեխե՛ք:
Թըռչուններ դառեք, թըռած ման եկեք,
Որ էլ չըտեսնի ձեզ ձեր խորթ մերը,
Մինչև որ գըտնեք կորած հորթերը:
Գիշերը քնեցե՛ք ծառերի ճյուղին,
Ծեղն ու ծղոտը արեք անկողին,
Ապրուստ էլ կերեք իմ լի սեղանից,
Երբ որ դադարգուն եղաք ձեր տանից...
Էսպես վերսից հենց կանչեց աստված,
Չորրիկ որբերը փոխվեցին հանկարծ

Ու թեր առան,

Թըռչուններ դառան:

Ու թեր առած՝

В дебрях глубоких звенит перекличи

«Погос, поймал?» — «Нет!»

«Петрос, загнал?» — «Нет!»

«Ау, сюда!»

«Ау, куда?»

«Горе, беда!»

Нет окаянных телят! А уж ночь
Скоро настанет, и бегать невмочь.

Сумрачны сени

Лиственной сети,

Став на колени,

Молятся дети,

Господа просят:

«Боженька милый!

Что тебе стоит?

Пусть твоей силой

Крылья нас носят,

Небо покоит,

Пташек укроет,—

Чтоб не постиг нас злой матери гнев

Ночью, покуда пустует наш хлев!»

Только невинный их зов прозвучал,

Ласковый голос с небес отвечал:

«Птичками будьте! Доколе на двор

Скот не вернется, вам в небе простор.

На ночь дубрава, тиха и глуха,

Ложе постелет из мягкого мха.

Замкнут от сирых родительский дом —

Будут им яства на пире моем»,

Молвил всеяышний — и в пташек лесных

Вдруг обернулись два братца родных.

Подняли крылья

Ввысь без усилия

Малых сирот,—

В синей пустыне

Волен их лет.

Թըռչուններ դառած
Դեռ մինչև էսօր,
Ընկած սար ու ձոր,
Ծըփում են, մընչում,
Մեկմեկու կանչում.
— Պողոս, գըտա՞ր:
— Չէ՛՛:
— Պետրոս, գըտա՞ր:
— Չէ՛՛:
— Վայ-վայ, վու-վո՞ւ:
— Վայ-վայ, վու-վո՞ւ:

ԱՐԾԻՎՆ ՈՒ ԿԱՂՆԻՆ

Եղավ՝ մի անգամ անտառի միջին
Արծիվն ու Կաղնին էսպես վիճեցին,
Թե ո՞րն իրենցից շատ տարի կապրի,
Ո՞րն է դիմացկուն ու պինդ ավելի:

Արծիվն ասավ՝ Ես. Կաղնին էլ թե՛ Ես:
Երկուսն էլ համառ ու հզպարտ էսպես՝
Մեծ-մեծ պարծեցան, սաստիկ վիճեցին,
Վերջը էս տեսակ պայման կապեցին:
Ժամանակ դըրին հինգիարյուր տարի
Արքան հավերի, արքան անտառի,
Որ թե որոշված էն օրին հասնեն,
Էն օրը մին էլ գան իրար տեսնեն:

Ու Արծիվն իսկուն Կաղնուց հեռացավ,
Հըկոր թևերը շարժեց, վերացավ
Դեպի ամպերը, դեպի ժայլերը,
Ուր անց է կացնում իր լավ օրերը:
Կաղնին էլ փըռեց ճյուղերն երկաթի,
Խո՛ր ու խոր մըխեց ճանկերն արմատի
Ու էնպես հումկու կանգնեց անտառում,
Որ վայր չընկնի էլ հինգիարյուր տպառում:
Դարե՛ր անց կացան: Եվ ահա մի օր
Արծիվը եկավ ծերացած, անզոր,

Տակ և դոնին
Պտիչկամ վայութ
Գորոց լուգա,
Պлачут — смеются,
Սկաչութ պարունակութ,
Կличут դրա դրա:
«Պօցօ, պօյմալ?» — «Նետ!»
«Պետրօ, զանալ?» — «Նետ!»
«Այ, սյուդա!»
«Այ, կուդա?»
«Գօրե, բեդա!»...

ՕՐԵԼ Ի ԴՍԲ

Однажды в лесу дремучем, глухом
Поспорил царь-дуб с могучим орлом,
Кто дольше из них сумеет прожить,
Чья крепче к земле привязана нить.
Орел молвил: я, и дуб молвил: я,
И каждого спесь и гордость своя.
Расхваставшись так, затянули спор,
И вот, наконец, каков уговор:
Пусть минет пятьсот — не меньше — годов,
И если царь птиц и дуб из дубов
В назначенный срок еще не умрут,
Друг с другом они пусть встретятся тут.
Крыльями взмахнул орел широко,
Оставил он лес, взлетел высоко.
И жил он, могуч,
На кручах, средь туч.
А дуб расстелил извицы корней,
И так он стоял всех выше, сильней,
Так сотни веков недвижен он был...
Промчались века. И срок наступил.
И старый орел, понурый, больной,
Едва ковыляя по чащечке лесной,

Ծըվոցը կըտրած, տըկար, հնալով,
Թույլ-թուլ թները հապիվ քարշ տալով
Տեղ հասավ մի կերպ, նայեց դես ու դեն,
Տեսավ, որ Կաղնին ընկել էր արդեն.
Ճյուղերը թեն դեռ թարմ ու կանաչ,
Ընկել էր ահեղ փոթորիկի առաջ:
— Հեյ, կանչեց, գոռով, պարօնկութ Կաղնի,
Դե լավ ճանաչիր ինձ ու քեզ հիմի.
Հինգիարյուր տարուց մի ժամ էլ դեռ կա,
Ընկել ես արդեն, անկոտրում հըսկա:
— Հինգիարյուր տարի ապրել եմ կանգնած,
Էղքան էլ կապրեմ դեռ էսպես թիկնած,
Մինչև լըրանա մի հապար տարին:
Պատասխան տըվավ ընկած վիթխարին:

ՓԱՐՎԱՆԱ

I

Բարձրագահ Աբուլ ու Մըթին սարեր
Մեջք մեջքի տըված կանգնել վեհափառ,
Իրենց ուսերին, Զավախից էլ վեր՝
Բըռնած պահում են մի ուրիշ աշխարհ:

Ասում են՝ Էնտեղ արծվի նըման,
Ծիծուն, կապուտակ երկընքի ծոցում,
Նըստում էր էն սեգ սարերի արքան
Իրեն Փարվանա ճերմակ ամրոցում:

Փարվանա արքան մի աղջիկ ուներ,
Ու ոչ մի որսկան դեռ իրեն օրում
Էնքան գեղեցիկ եղնիկ չէր տեսել՝
Իր որսն անելիս Մըթին սարերում:

Աշխուժ մանկությամբ զարդարում էր նա
Ծերության օրերն ու սարերն իր հոր,
Ու ապրում էր ծեր արքան Փարվանա
Իրեն էն քընքուշ ծաղկով բախտավոր:

С одышкой в груди и хрипло крича,
И крылья свои едва волоча.
Добрался орел... Вокруг он глядит
И видит, что дуб упал и лежит.
И зелень еще свежа на ветвях...
Он страшной грозой повержен во прах.
«Эге, погляди, заносчивый дуб!
Сравни-ка теперь, кто времени люб.
До срока еще остался нам час,
А ты, великан, лежишь развались!»
«Полтысячи лет я стоя провел,
И лежа пятьсот мой выживет ствол,
Срок в тысячу лет судьбою мне дан»,—
Орлу отвечал упавший титан.

ПԱՐՎԱՆԱ

I

Высокотронные Абул и Мтин
В молчании стоят спиной к спине,
И на плечах, над синевой вершин,
Страну Парвана держат в вышине.

И люди говорят, что с давних пор
Под небом, над бескрайней крутизной
Жил в замке царь, седой хозяин гор.
Владевший всей парванской стороной.

А у царя росла такая дочь,
Что ни один охотник и стрелок,
Кругом в горах охотясь день и ночь,
Прекрасней лани выследить не мог.

Года и горы старого царя
Украсивши младенчеством своим,
Его под старость счастием даря,
Она росла, боготворима им.

Մեծ բախտը սակայն առաջնն էր դեռ.
Եկավ էն օրն էլ հասավ երջանիկ,
Ու դըրկեց արքան ուրախ դեսպաններ
Ամեն մի ամրոց, ամեն արքունիք:

— Ո՞րտեղ է, ասավ, էն քաջը, թե կա,
Իմ չընաշխարհիկ դըստերն արժանի,
Թո՞ղ առնի իր ձին, իր զենքն ու զըրահ,
Գա, ցուց տա իրեն, իր բախտը տանի...

II

Հագած, կապած զենք ու զըրահ,
Չիանք հեծած ամենի,
Ահա եկել հավաքվել են
Կըտրիճները Կովկասի.
Ծեր Փարվանա թագավորի
Ապարանքի հանդիման
Կազմ ու պատրաստ սպասում են
Մոտիկ ժամին մըրցության:
Ըսպասում է ողջ աշխարհքը՝
Եկած, կիտված Փարվանա,
Թե ո՞ր կըտրիճն արդյոք պիտի
Էն սիրունին տիրանա:

Հընչեց փողը: Ահա փունջ-փունջ
Դըրանիկներ, նաժիշտներ,
Ահա աղջիկն իր նազելի
Ու թագավորն ալեհեր:
Հայրը ինչպես մըռայլ մի ամպ,
Աղջիկն անուշ մի լուսին,
Ամպ ու լուսին իրար փարված՝
Դուրս են գալի միասին:
Հառաջում է ողջ աշխարհքը.
Կըտրիճները քարացած,
Երազների մեջ են ընկնում՝
Էս աշխարհքից վերացած:

Большую радость годы им несли, —
Желанный день подходит наконец,
И, посланы во все концы земли,
Летят по замкам за гонцом гонец:

«Где есть достойный девушки храбрец?
Пускай берет оружье и коня,
Пусть явится в доспехах во дворец
И дочь возьмет по праву у меня».

II

Бряцали шашки острые,
Плясали жеребцы,
Перед дворцом на площади
Съезжались удальцы.

Все ждали с нетерпением,
С утра сюда примчась,
Когда же состязания
Придет желанный час.

Народ со всех окрестностей
Собрался поглядеть,
Кому удастся девушкой
По праву завладеть.

Труба поет... Придворные
Покинули дворец.
Явилась дочь прекрасная,
За ней седой отец.

Он — словно туча мрачная,
И как луна — она.
Они, обнявшись, выплыли,
Как туча и луна.

Все были в изумлении
От этой красоты.
Все удальцы задумались,
Погружены в мечты...

— Նայիր, դըստրի՛կ, իշխանավուն
Էս քաջերին լայնալանջ,
Այժմ պիտի հանդես դուրս գան,
Պայքար մըտնեն քո առաջ.
Մեկը իրեն ուժը ցուց տա,
Մյուսը՝ շընորհքն իր բազկի,
Ո՞րը՝ ճարպիկ ձիարշավը,
Ո՞րն էլ թափը իր վազի:
Իսկ երբ կըոիվն առնի դադար,
Հայտնի լինին քաջն ու վատ,
Ու երբ անցնեն մեր առջևից
Կըտրիձները պայազատ,
Ընտրի՛ր, զարկի ու ձեռքիդ խնձորն
Անհաղթներից անհաղթին,
Որ ողջ աշխարհ մայիլ մընա
Անզուգական քո բախտին:

Ասավ արքան, ձեռքը ձըգեց,
Նըշան տըվեց պայքարին,
Այնինչ՝ աղջիկն առաջ եկավ՝
Կարմիր խնձորն իր ձեռին:
— Գուցե, հայրի՛կ, տըկար լավին
Հաղթի մի վես տըմարդի,
Բայց չի կարող լինել երբեք
Նա սիրելին իմ սըրտի...
— Ե՞յ, Փարզանա չըքնաղ փերի՛,
Ի՞նչն է հավան քո սըրտին,—
Խոնըվում են կըտրիձները,
Խընդրում կրկին ու կրկին:
— Գանձ ես ուզում, ոսկի՛, արծա՛թ,
Անգին քարեր ու գոհա՛ր,
Ա՞ստղ ես ուզում, մենք երկընքից
Վեր կըբերենք քեզ համար:
— Ինչի՞ն են պետք ոսկին, արծար
Եվ կամ աստղը երկընքի,
Ոչ գոհար եմ ես պահանջում
Սեր-ընկերից իմ կյանքի:

«Վզгляни на этих витязей,
Приехавших к тебе,
Чтоб здесь, на этой площади,
Добыть тебя в борьбе.

Кто будет хвастать ловкостью,
Кто силою крутой,
Кто трудной джигитовкою,
Кто птичьею быстротой.

Когда ж, тягаться бросивши,
Они окончат бой,
Когда из них храбрейшие
Пройдут перед тобой,—

Узнав непобедимого,
Кинь яблоко ему,
Чтоб целый свет завидовать
Мог счастью твоему».

И царь уже готовился
Подать условный знак...
Но дочь, поднявши яблоко,
Ему сказала так:

«Вдруг слабого хорошего
Сразит силач дурной.—
Ведь ни одной минуты он
Любим не будет мной!»

Столпились вокруг соперники,
Вопросам нет конца:
«Скажи, за что ж ты, девушка,
Полюбишь удальца?

Сокровищ хочешь? Жемчуга
И золото найдем!
Звезду захочешь? На землю
Звезду мы низведем!»

Ես նըրանից հուր եմ ուզում,
Անշեց հուրը սըրբազան,
Ով կըբերի անշեց հուրը,
Նա է ընտրած իմ փեսան...

Ասավ աղջիկն. իրար անցան
Կըտիհճները քաջարի,
Զիանք հեծած թըռան հապճեալ
Դեպի չորս կողմն աշխարհի:
Թուան, շուտով գըտնեն, թերեն
Անշեց հուրը աղջրկան.
Բայց... տարիք են գալի՛ս, գընո՛ւմ,
Նըրանք չըկան ու չըկան...

III

— Հայրի՛կ, ինչո՞ւ ետ չըդարձան
Են քաջերը սիրատենչ.
Մի՞թե, հայրի՛կ, ինձ մոռացան,
Ել չեն թերիլ հուրն անշեց:

— Ո՞չ, իմ դըստրիկ, կըգան անշուշտ
Ու կըբերեն էս տարի.
Կըորիվներով արյունըռուշտ
Լիքն է ձամփեն քաջերի:
Ո՞վ իմանա, պետք է անցնեն
Մութ աշխարհից, Սև ջըրից.
Ո՞վ իմանա, պետք է փախցնեն
Ցոթզըլխանի դևերից:

Անց է կենում դարձյալ տարին:
Նայում է կույսն ամեն օր.
— Ո՞ւր է, հայրի՛կ, Ե՞րբ կըգա նա՝
Սարից թըռած ձիավոր:

Միշտ երազում ես տեսնում եմ
Էն հերոսին ապագա,
Հուր կարոտով թըռած իմ դեմ,

«Не нужно мне от милого
Ни крупных жемчугов,
Ни серебра, ни золота,
Ни звезд из облаков,

Огня неугасимого
Пускай достанет он,
С огнем вернувшись, будет он
Мне мужем наречен».

И на коней оседланных
Вскочил удальцы,
Чтобы разными дорогами
Скакать во все концы.

Огня неугасимого
Вдали им брезжит свет...
Но год за годом тянется,
А их все нет и нет...

III

«Отец, где наши витязи?
Ужели для меня
Нигде неугасимого
Им не сыскать огня?»

«Не бойся, дочь любимая,
Они найдут огонь,
Но полон путь искателей
Сражений и погонь.

И черный мир им встретится,
И черная вода,
И с дэвами жестокими
Им предстоит вражда».

За годом год проносится,
Но не везут огонь.
«Отец, взгляни, не виден ли
С горы летящий конь?

Լուսանում է... ու չըկա:

— Կրգա, դըստրի'կ իմ թանկագին,
Հեշտ չի բերվում հուրն անշեց.
Շատ, շատ անգամ բերող հոգին
Ինքն է էրվում նըրա մեջ...

Անց է կենում դարձյալ տարին:
Նայում է կույսն ամեն օր.
Ոչ մի սարից, ոչ մի ճամփում
Չի երևում ձիավոր:

— Հայրի'կ, հայրի'կ, մի՞թե չըկա
Էս աշխարհքում անշեց հուր.
Թառամում է սիրտըս ահա,
Պաղ է էս կյանքն ու տըխուր...

Ել չի խոսում. մոայլ, տըրտում,
Լուռ է արքան ալսոր,
Սև-սև ցավերն իրեն սըրտում՝
Միտք է անում գըլխակոր:

IV

Էսպես անցան շատ տարիներ.
Տըխուր աղջիկն արքայի
Նայե՛ց, նայե՛ց սարերն ի վեր,
Ճամփաներին ամայի,
Հույսը հատավ... ու լաց եղավ.
Էնքա՞ն արավ լաց ու կոծ,
Որ լիձ կըտրեց արտասուրքը,
Ծածկեց քաղաքն ու ամրոց.
Ծածկե՛ց, կորա՞ն, ինքն էլ հետը...
Այժմ էնտեղ տըրտմաշուք
Խոր Փարվանա լիմն է ծըփում
Հըստա՛կ, ինչպես արտասուք:
Ու էն վըճիտ ջըրերի տակ

Յա սնե առ առ առ առ
Յա սնե առ առ առ առ

Դերջա օգոն, վլետա օն,
Պրօսնուս — և նիկոց!»

«Ժդի դալշե — օն պօյվիտս,
Օխոտս առ օգնեմ,
Պօրօն դուս իսկատելա
Սամա շօրա առ նեմ».

Զա գօմ գօն պրօսնուս,
Հապրասոն դուս շիդե,
Ս գոր վերհոն ու լոշադի
Նիկո պրոմելքնետ.

«Օտեց, օտ գոր վյան յա,
Պեշալեն ստալ մու սվետ.
Սայէլ նեւգասիմոց
Օգնա սվետ նետ?»

Հո սկօրբնա շար օտետի յա
Հո սիլան նիչեց.
Ի շօրնե սօմնենի
Հո սերծու յ նեց.

IV

Հա գօմ գօն պրօսնուս.
Հապրասոն դուս շիդե
Օկրեստնոտ բելյունուն
Օգլայդա ծոչ.

Օտչայանսի — զալակալա,
Տակ մուն սլեզ պրոլիվ,
Չո սլեզ սլիմ օզերո,
Վես զամոկ զատուվ.

Օնա իշեզա օզերո,
Պրոպլակա շազա;
Ս տեխ պու ստու օզերո,
Պրօրաչո, կակ սլեզա.

Ցույց են տալի մինչ էսօր
Ծեր արքայի ճերմակ ամրոցն
Ու շենքերը փառավոր:

Ասում են՝ Էն թիթեռները,
Որ գիշերվա խավարում,
Որտեղ ճըրագ, որտեղ կըրակ,
Որտեղ լուս է հենց վառվում,
Հավաքվում են, շուրջը պատում,
Մեջն են ընկնում խելագար,
Ասում են, թե՝ Էն Փարվանա
Զահիլներն են սիրավառ:
Ըշտապելուց թև են առել,
Դարձել թեթև թիթեռներ,
Ու տակավին հուր տեսնելիս՝
Մեջն են ընկնում անհամբեր.
Զանք է անում ամեն մինը,
Շուտով տանի, տիրանա...
Ու այրվում են, այրվում անվերջ
Կըտրիճները Փարվանա:

Под волнами прозрачными
В зеленой глубине
Видны хоромы царские,
Стоящие на дне.

Едва в ночи засветятся
Повсюду огоньки —
Безумьем одержимые,
Запляшут мотыльки.

Они сгорают в пламени,
И люди говорят
Про них, что это витязи
Парванские горят.

Принявши в долгих странствиях
Обличье мотылька,
Они, огонь завидевши,
Летят издалека.

И силятся приблизиться,
Чтоб, овладеть огнем,
И вечно приближаются,
И вечно гибнут в нем.

ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ

Կես գիշերին կանթեղը վառ
Կախ է ընկած երկընքից,
Էլուսավորչի կանթեղն անմար
Հայոց մըթնած երկընքից:

Կախ է ընկած առանց պարպն
Արագածի կատարին,
Ու սեղանից հզսկայական
Լուս է տալիս աշխարհին:

ЛАМПАДА ПРОСВЕТИТЕЛЯ

Лампада в полночь, меж светил,
Висит блестая, в небесах,
Что просветитель утвердил
В армянских темных небесах.

Хоть без веревки взнесена
Над Арагацем высоко,
С престола вышнего она
Мир озаряет далеко.

Լույս է տալիս երկա՛ր դարեր
Ու վառվում են միշտ անշեշ
Սուրբի մաքուր արցունքները
Ցուղի տեղակ նըրա մեջ:

Ոչ մարդկային ձեռ կըհասնի
Են ահավոր բարձունքին,
Եվ ոչ քամին կըհանգցընի՝
Վիշապ-քամին ահագին:

Երբ պատում է մութ խավարը
Չընաշխարհիկ մեր երկրին,
Երբ տիրում է ահն ու վախը
Թուզը, կասկածուտ սըրտերին,

Ով անմեղ է լիքը սիրով
Ու հավատով անսասան,
Ով նայում է վառ հույսերով
Դեպի Հայոց ապագան,—

Նա կըտեսնի էն մըշտավառ
Զահը կախված երկընքից,
Ասես՝ աստծո աչքը պայծառ
Հըսկում է ցած երկընքից:

ԶԱՐԻ ՎԵՐՋԸ

Լինում է մի սար,
Են սարում մի ծառ,
Են ծառում փշակ,
Փշակում մի բուն,
Բընում երեք ձագ,
Ու վըրեն Կըկուն:
— Կո՛վու, կո՛վու, իմ կուկունե՞լ,
Ե՛րբ պիտի դուք առնեք թներ,
Թըրչե՛ք, գընաք,
Ուրախանաք...

И теплится столетий ряд,
Неугасима в смене дней:
Святого слезы в ней горят —
Благоухающий елей.

Руке людей не досягнуть
До той бессмертной высоты,
Ее и ветру не задуть,
Бродяге — вихрю темноты.

Когда наш дивный край лежит
Под черным мраком без конца,
Когда унылый страх томит
Людские слабые сердца;

Тот, кто невинен, в ком любовь,
Кто твердой верой осиян,
Кто бодро ждет, что вспыхнет вновь
День лучезарный для армян,

Взглянув на небо, видит тот,
Что вечный светоч там повис,
Как око господа, с высот
Глядящее на землю вниз!

КОНЕЦ ЗЛА

Стояла гора,
Как время, стара,
Росло деревцо.
И трое птенцов
Гнездились в дупле,
В уюте, в тепле.

Кукушка пела на суху:
«Ку-ку, кукушечки, ку-ку,
Растите вы!
Летите вы!»

Երգում էր մարիկ Կըկուն,
Մին էլ, ըհը՛, Աղվեսն եկավ:

— Էս սարը իմն է,
Էս ծառը իմն է,
Ծառում փըշակ կա,
Փըշակում մի բուն,
Էս ո՞վ է եկել
Տիրացել թաքուն:

Ախ դու Կըկու, հիմա՛ր Կըկու,
Քանի՛ փոքրիկ ձագ ունես դու:

— Երեք հատ ձագ, աղա Աղվես:
— Երեք հատ ձագ ցույց կըտամ քեզ:
Ու չե՞ս ասել, դու, անամոթ,
Մինը ծառա դըրկես ինձ մոտ:
Չըգի շուտով մի հատը ցած,
Թե չէ՝ կացինս հըրեն սըրած,

Գընամ քերեմ,
Ծառը կըտրեմ...
— Վա՞յ, չըկտրես,
Աստված սիրես,
Էս մինն ահա
Տար քեզ ծառա,
Միայն թե էդպես
Մի ջընջիլ մեզ
Բընով-տեղով,
Ամբողջ ցեղով:

Խնդրեց մարիկ Կըկուն ու ձագերից մինը ձգեց ներքև:
Աղվեսը՝ հա՛փ, առավ գնաց:

— Վայ-վա՞յ, դու-դո՞ւ,
Իմ լավ կուկու.
Ո՞ր սև սարում,
Ո՞ր անտառում
Ո՞ր թըփի տակ
Կորար մենակ...
Վայ-վա՞յ, դու-դո՞ւ,
Իմ խեղճ կուկու...

Так пела мать, и дни неслись.
И вдруг приходит страшный Лис:
«Хозяин здесь — я,
Гора тут моя.
Мое и дупло,
Гнездо и тепло.
И кто мог посмѣть
Моим завладеть?

Кукушка, глупая, скорей
Скажи мне, сколько там детей?»
«Их трое, сударь Лис, втроем
Птенцы сидят в гнезде своем».«Ах, значит, нет в тебе стыда!
Дай в слуги мне скорей сюда
Хоть одного! Напрасен спор.
Не то пойду возьму тонор

И ствол срублю,
И всех сгублю!»
«Ой, не руби,
Ой, не губи!
Птенца отдам,
Но только нам
Оставь наш дом:
Дупло с гнездом», —
просила мать-кукушка и сбросила вниз одного из птенцов. Лис — хвать, взял и ушел.

«Ку-ку! Ай-ай!
Дитя, прощай!
Где — на горе
Или в норе,
Там, где кусты,
Погибло ты?
Дитя, прощай!
Ку-ку... Ай-ай!» —
плакала мать-кукушка, но вот Лис вернулся.
«Хозяин здесь — я,

Լաց էր լինում մարիկ Կըկուն, մին էլ, ըհը՝ Աղվեսը
ետ եկավ:

— Էս սարը իմն է,

Էս ծաղը իմն է,

Ծառում փշչակ կա,

Փշչակում մի բուն,

Էս ո՞վ է եկել

Տիրացել թաքուն:

Ախ դու Կըկու, հիմա՞ր Կըկու,

Քանի՞ փոքրիկ ձագ ունես դու:

— Երկու հատ ձագ, աղա Աղվես:

— Երկու հատ ձագ ցույց կըտամ քեզ:

Ախ, չարամիտ դու ավապակ,

Ինչ խաբար է, երկո՞ւ հատ ձագ.

Ինչ, ուզում ես էստեղ զոռով

Լրջնես ամբողջ կըկուներո՞վ...

Չըգի շուտով մի հատը ցած,

Թե չէ կացինս հըրեն սըրած,

Գընամ թերեմ,

Ծաղը կըտրեմ...

— Վայ, չըկտրես,

Աստված սիրես,

Էս էլ առ տար,

Ու թող դադար՝

Վերջինը գեթ

Մընա ինձ հետ...

Աղաչեց մարիկ Կըկուն ու երկրորդ ձագն էլ ձգեց ներքն:

Աղվեսը՝ հա՛փ, էս էլ առավ ու գնաց:

— Վայ-վայ, վույ-վո՞ւ,

Ընչի՞ համար

Եկա ես սար,

Բուն շինեցի,

Չագ հանեցի...

Աղվեսն եկավ,

Տարավ, կերավ,

Երկու, երկու,

Կուկու... կուկու...

Гора тут моя,
А в дереве том
Дупло есть с гнездом.

И кто мог посметь
Моим завладеть?!

Кукушка, глупая, скорей
Скажи мне, сколько там детей?»

«Их двое, сударь Лис. Вдвоем
Птенцы сидят в гнезде своем».

«Ах ты, разбойница, ах, ах!

И так от них рябит в глазах,
Гляди, всю местность, все кусты
Кукушками заселишь ты!

Брось одного! Напрасен спор.
Не то пойду возьму топор

И ствол срублю,

И всех сгублю»,

«Ой, не руби,

Ой, не губи!

Бери птенца,

Но до конца

Не разоряй,

Не убивай,

И жить нам дай!»—

просила кукушка-мать и сбросила вниз второго птенца. Лис — хват и ушел.

Ай-ай, ку-ку!

Сиди — тоскуй.

Глупа была,—

Сюда пришла.

В недобрый час

Вскормила вас.

И Лис пришел,

Птенцов увел.

Куда, ку-ку!

Девять тоскую?»—

плакала мать-кукушка. В это время — кра-кра-кра!—

Հաց էր լինում մարիկ Կըկուն:

Էս միջոցին — ղա՛, ղա՛, ղա՛, Ագռավն անց էր կենում
Էն կողմերով: Լսեց Կըկու լացի ձայնը:

— Էղպես տխուր ու զարհուրիկ

Ի՞նչ ես լալիս, Կըկու քուրիկ:

— Ինչպես չըլամ, ա՛ սանամեր.

Աղվեսն եկավ էն սըրտամեռ,

Գըլիսիս էսպես փորձանք բերավ,

Զագուկներս տարավ, կերավ:

— Վո՞ւ իմ աչքին, անխելք Կըկու,

Ինչպես իպուր խարվել ես դու

Սուտ խոսքերից չար Աղվեսի:

Ո՞նց թե սարը իմն է կասի:

Ո՞վ է տրվել էն լըրբին սար.

Սարն ամենքիս է հավասար...

Ո՞վ կըթողնի վեր կենա նա

Ամրող սարին գա տիրանա,

Անունը տա սըրած կացնի,

Սրան-նրան սուտ վախեցնի,

Ու մինն էսօր, մյուսը երեկ,

Զագեր տանի, ուտի մեկ-մեկ...

Սև գրողի էն տարածին

Ո՞վ է տրվել սըրած կացին:

Մին էլ որ գա ու սպառնա,

Մի՛ վախենա, քըշի գընա:

Էսպես ասավ Ագռավն ու թուավ գնաց: Ահա կրկին Աղ-
վեսն եկավ:

— Էս սարը իմն է,

Էս ծառը իմն է...

Հապիվ էր ասել, Կըկուն բնից գլուխը հանեց՝

— Սուտ ես ասում, դու խարերա,

Անխիղճ գավան, անկուշտ, ագան:

Ո՞վ է տրվել էստեղ քեզ սար,

Սարն ամենքիս է հավասար:

Ի՞նչ ես եկել սուտ տեր դարձել,

Ես էլ հիմար՝ ճիշտ եմ կարծել,

Զագուկներս տրվել եմ քեզ...

пролетала по тем местам ворона. Услышала плач ку-
кушки.

«Ой, как ты плачешь! Кра-кра-кра!

О чём ты плачешь так, сестра?»

«Кума, послушай-подивись,

Пришел жестокий сударь Лис,

Наговорил мне страшных слов,

Унес и съел моих птенцов».

«Ну, горе мне, как ты глупа,

Кукушка, или ты слепа!

Ведь этот Лис бесстыдно врет,

Коль гору он своей зовет.

И кем ему здесь все дано?

Гора для всех стоит равно.

И кто позволит, чтобы он

Установил здесь свой закон?

Всем угрожает топором

И разгоняет всех кругом.

Вчера — птенца, сегодня двух

Он съел. А ты лишь плачешь, друг...

Откуда взять ему топор?

Ну вот, не бойся с этих пор.

И, если он придет опять,

Скорей спеши его прогнать».

Так сказала ворона и улетела. Вот опять пришел Лис.

«Хозяин здесь — я,

Гора здесь моя...»

Едва успел промолвить он — кукушка высунула голову из гнезда:

«Не верю я тебе теперь,

Проклятый, ненасытный зверь!

И кем тебе гора дана?

Для всех равно стоит она.

Зачем так врал ты мне, злодей?

Я лжи поверила твоей,

Я отдала тебе птенцов.

С меня довольно лживых слов!

Կորի՛, գընա, դու չար Աղվես,
Հերիք ինչքան սուտ ես ասել,
Հիմի գիտեմ, չեմ վախում էլ.
Կացին չունես ծառը կըտրես:
— Ո՞վ ասավ թեկ:
— Ազոավն ասավ:
— Ազոավը, լա՞վ:

Ու Ազոավի վրա բարկացած Աղվեսը պոչը քաշեց, հեռացավ: Գնաց մի դաշտում սուտմեռուկի տվավ, վեր ընկավ, իբրև թե սատկել է: Ազոավն էլ կարծեց՝ իրավ սատկել է, թուավ եկավ վրեն իջավ, որ աչքերը հանի: Աղվեսը՝ հա՛փ, հանկարծ բռնեց:
— Ղա՛-ղա՛-ղա՛-ղա՛,
Աղվես աղա...
— Ա՛յ դու կոավան չարալեվու,
Ո՞նց թե Կըկին ասել ես դու,
Թե ես կացին չունեմ սըրած...
Կացին չունե՞մ... դե հիմի կա՛ց...
— Վայ, թեկ մեղա,
Աղվես աղա,
Ես եմ ասել, չեմ ուրանում,
Ինձ քըրքըրի, ինձ կեր հում-հում.
Տո՛ւր, ինչ պատիժ սիրտըդ կուզի,
Բայց իմ վերջին խոսքըս լըսի:
Ես էն սարում, հենց դեմուդեմ,
Էնպես մի թանկ պահուատ ունեմ,
Տոր չես գըտնի դու քո օրում
Ոչ մի թառում կամ անտառում:
Ընչի՛ համար էն ահագին
Գանձը կորչի հողի տակին:
Արի գընանք, հանեմ տամ թեկ,
Էնքան ուտե՛ս, էնքան ուտե՛ս...
Թե չըլինի ու սուտ դուրս գամ,
Ես հո էստեղ միշտ կամ ու կամ...

И сколько ты теперь ни злись,
Меня не испугаешь, Лис.
И про топор ты мне согдал...»
«А кто сказал?»
«Ворона... Кто ж?»
«Отомшу за ложь!»

Сердитый Лис убрался во-свойси. В поле он прикинулся мертвым, а ворона подумала, что Лис подох, пролетела, чтобы выклевать ему глаза. Лис — хвать поймал ее.

«Кра-кра! Ой-ой!
Ой, сударь мой...»
«Так, ябедница злая, так!..
Ты напала кукушке врак,
Что нет у Лиса топора.
Ну, кончилась твоя пора!»
«Ой, сударь ой,
Перед тобой
Грешна, грешна! Винюсь во всем.
Терзай меня. Глотай живьем.
Карай, как хочешь, но сперва
Услышь последние слова:
На той вон горке, против нас,
Я клад зарыла про запас:
Хоть все настсты обойдешь,
Нигде такого не найдешь.
Обидно зря ему пропасть,—
Ведь ты бы мог покушать всласть,
Пойдем, достанем этот клад
Из-под земли. Сам будешь рад.
А если я тебе совру —
Что-ж — я в зубах твоих умру!»

«Пойдем, — сказал Лис. — Будет клад — хорошо, не будет — я тебя съем».

Пошли.

— Գնանք, ասավ Աղվեսը: Թե կըլինի, շատ լավ, թե
չի լինի, էլի քեզ կուտեմ:

Գնացին:

Կերևից թոչելիս Ագռավը նկատել էր, որ մի թփու
պառկած էր գյուղացու շունը: Աղվեսին տարավ, տարավ
դուրս բերավ ուղիղ էն թփի վրա:

— Այ, ասեց, էս թփումն է իմ պահուստը:

Սովորեն ագահ վրա ընկավ թփին. շունը վեր թռավ, կո-
կորդից բռնեց ու դրեց տակին: Աղվեսը խեղդվելով սկսավ
խոխովալ.

— Այս, Ե՞ս... ա՛յս, Ե՞ս...

Զգուշ Աղվես,

Փորձանքի մեջ

Ընկնեմ էսպե՞ս...

Այս, անիրա՞Վ

Դու սև Ագռավ...

— Ինչքան էլ որ լինիս զգուշ,

Չարի համար թե վաղ, թե ուշ,

Էղ է ալահված, Աղվես աղա,

Ղա՛, դա՛, դա՛, դա՛...

Պատասխանեց Ագռավն ու թռավ:

ՄԻ ԿԱԹԻԼ ՄԵՂՐՈ

Մի գյուղացի իրենց գյուղում
Խանութ սարքել, բան էր ծախում:
Օրվան մի օր մոտիկ գյուղից,
Մահակն ուսին, շունն ետկից
Ներս է մտնում մի վըռ չորան.
— Բարի օր քեզ, այ խանութպան,
Մեղրը չունե՞ս,
Մի քիչ տաս մեզ:

— Ունեմ, ունեմ, չորան ախապեր.
Ամանդ ո՞ւր է, ամանըդ բեր,

Пролетая, ворона заметила лежащую в кустах соба-
ку крестьянина. Вела-вела она Лиса и прямехонько при-
вела к этим кустам,

«Вот,— сказала,— в этих кустах мой клад».

Лис с жадностью бросился в кусты. Собака вскочила,
схватила Лиса за горло и подмяла. Лис, задыхаясь,
захрипел:

«Ах, с давних пор

Я был хитер.

И вдруг, дурак,

Попал впросак,

Будь проклята

Ворона та!»...

«Да, сударь Лис, ты злой хитрец,
Но должен быть и злу конец,
Таков закон. Судьба мудра.
Кра-кра... Кра-кра!..»—
ответила ворона и улетела.

КАПЛЯ МЕДА

Один купец в селе своем
Торговлю всяким вел добром.
Однажды из соседних сел
К нему с собакою пришел
Пастух — саженный молодец.
«Здорово,— говорит,— купец!

Есть мед — продай,
А нет — прощай».

«Есть-есть, голубчик-пастушок!
Горшок с тобой? Давай горшок!

Ինչ տեղից որ ինքդ կուզես,
Ես սղաթին քաշեմ տամ քեզ:

Էսպես հանգիստ, էսպես սիրով,
Մեղրից անուշ լավ խոսքերով
Մեղր են քաշում. մին էլ հանկարծ
Մի կաթ մեղրը ծորում է ցած:
— Տը՛կ, Են կողմից մի ճանձ գալի,
Էս կաթիլին վեր է գալի:
Ճանձի Վըրա, թաքուն-թաքուն,
Էս խանութի տիրոջ կատուն
Դուրս է ցատկում,
Թաթով վարկում...

Բայց հենց կատվի ցատկելու հետ
Հովվի շունը իսկույն ևեթ

Հա՛ֆ է անում,
Վեր է կենում,
Խեղճ փիսիկին
Դընում տակին,
Զեռաց խեղդում
Ու շըպըտում:

— Խեղբե՛ց, խեղբե՛ց, վա՛յ, իմ կատուն,
Այ սատկես դու, շան որդու շուն,
Բարկանում է խանութպանը
Ու ձեռն ընկած մոտիկ բանը
Տուր՝ թե կտաս շան ճակատին,
Շուր է տալի կատվի կողքին:

— Վա՛յ, ձեզ մատա՛ղ, ապլան շունըս,
Իմ ապուատը՛ս, տեղը՛ս, տունը՛ս...
Տունըդ բանդվի, ա՛յ խանութպան,
Անխիդճ, լիրը, չար, ֆըլան-ֆըստան,
Ո՞նց թե դու իմ շանը վարկե՛ս,
Դե, վարկելը հիմի դու տես...
Գոռում է մեր աժդահակը,

Мед — вот он: что укажешь сам,
Отвешу мигом и продам».

Все по-хорошему идет,
За словом слово — тот же мед.
Отвшен мед, но как алмаз
На землю капля пролилась.
Жэз... муха, Сладкий чуя мед,
Жүжжит, звенит и к капле льнет,
Хозяйский кот бочком-бочком,
За мухой крадется. Потом
В один прыжок
На муху — скок!

И в тот же миг пастуший пес
Ощерился, наморщил нос.

Рванулся, взывыл
Что было сил,
Кота подмял,
За горло взял.
Сдавил, куснул —
И отшвырнул.

«Загрыз! Загрыз! Ах, котик мой!
Ах, чтоб те сдохнуть, пес чумной!»
Разгневался купец — и вот,
Чем попадя собаку бьет.
Визжит собака — и рядом
С несчастным падает котом.

«Пропал мой лев, пропал, копец!
Кормилиц, друг мой!.. Ну, купец,
Мерзавец, вор, такой-сякой!..
Да провались домишко твой!..
Ты смел собаку бить мою,—
Отведай же, как сам я бью!»
Взревел пастух наш, над купцом

Մեծագլուխ իր մահակը
Ետ է տանում ու ցած բերում,
Խանութպանին շեմքում փըռում:

— Սպանեցի՞ն... հա՛յ, օգնությո՛ւն...
Ու թաղից թաղ, ու տանից տուն
Չեն է տալի մեկը մյուսին.
— Հա՛յ, օգնությո՛ւն... Ըսպանեցին...

Վերի թաղից, ներքի թաղից,
Ճամփի վըրից, գործի տեղից,
Ճիշով, լալով,
Հարայ տալով —
Էլ հերն ու մեր,
Քիր ու ախպեր,
Կին, երեխեր,
Ընկեր տըղերք,
Զոքանչ, աներ,
Թավոր, սանհեր,
Բեռի, փեսա...

Ինչ իմանաս էլ՝ ո՛վ է սա,
Գալիս են ու անվերջ գալիս,
Ով գալիս է՝ տուր թե տալիս.
— Տո՛, կոպիտ արջ, տո՛, վայրենի,
Էս տեսակ էլ բա՞ն կըլինի.
Դու առուտուր եկար անես,
Թե՛ իր շեմքում մարդ ըսպանես...

Մին ասում են՝ տասը զարկում,
Աղցան անում, մեջտեղ ձրգում,
Իր շան կողքին երկար ու մեկ:
— Դե, ձեր մեռելն եկեք տարեք:
Ու էստեղից բոթը գընում,
Գընում մոտիկ գյուղն է հասնում.
— Հե՛յ, օգնեցե՛ք,
Մեռած հո չեք,
Ըսպանեցին մեր գյուղացուն...

Дубину тяжкую с кремнем
Занес,— и вмиг хозяин злой
Упал с пробитой головой.

«Убили!.. Кто там?.. Карапул!..»
По всем кварталам шум и гул,
Народ стекается, кричит:
«На помошь! Карапул! Убит!

С нагорных улиц, из низов,
С дороги, с пастбищ, от станков,
Крича, кляня,
Вопя, стеня,
Отец и мать,
Сестра и зять,
Жена и брат,
И кум, и сват,
И все дядья,
И все друзья,
И с тещей тесть,

И как еще их там — бог весть —
Бегут, бегут, бегут, бегут
И чем попало бьют и бьют:
«Ах, окаянный! Ах, пострел!
Да как ты мог? Да как ты смел?
Да с чем ты шел: товар купить,
Иль даром душу загубить?»

И рядом с псом своим в углу
Пастух простирая на полу.
«Ну, постояли за купца.
Бери, кто хочет, мертвца!»
И вскоре в ближнее село
Известье скорбное пришло.
«Эй, кто там есть?
Возможно ль снести?
Ведь это наш пастух убит!..»

Ինչպես շընաճանճի մի բուն
Քանդես, թողնես,
Էն ճանճի պես
Ամբողջ գյուղով օրդու կապում,
«Բո՛ լհ» են անում, դուրս են թափում
Ամեն մինը առած մի բան.
Որը ձեռին մի հրացան,
Որը եղան, ցաքատ կամ սուր,
Որը թի, բահ, որը շամփուր,
Որը կացնով, որը փետով,
Որը ձիով, որը ոտով,
Որն անգըտակ, որը բոբիկ —
Ռեպի դուշման գյուղը մոտիկ:
— Տո՛, էսպես էլ անհրավ գյո՛նդ.
Ոչ խիղճ ունեն, ոչ ահ-երկյուղ.
Մարդ գընում է առուտուրի,
Հավաքվում են՝ քաշում սըրի:
Թո՛ւ ձեր գեղին, միշի մարդին,
Ձեր նամուսին, ձեր ադալթին...
Գնա՞նք, զարկե՞նք,
Զարդե՞նք, կրակե՞նք...
— Հա՛յ, հո՛ւ, առա՞ջ, դե ձեզ տեսնե՞մ...

Ու դուրս եկան իրարու դեմ,
Հա՛ զարկեցին ու զարկեցին,
Կոտորեցին, կըրակեցին,
Ինչքան ավել կոտորեցին,
Էնքան ավել կատաղեցին,
Զարդեցին իրար,
Զընջեցին իրար,
Կորան, զընացին
Գետնին հավասար:
Դու մի՛ ասիլ, մեկը մեկից
Էսքան մոտիկ, սահմանակից
Էս գյաղերը հարկ են տալի

Порой шалун разворошит
Гнездо осиное и прочь
Уйдет. Не то же ли точь-в-точь
Наделала и муха та?
Смятенье, шум и суета...
Что подвернулось — второпях
Хватают. Кто с ружьем в руках,
Кто с вилами, а кто с ножом,
С лопатой, с палкой, с топором,
Кто с заступом, кто вертел взял,
Тот шапку в спешке потерял,
Тот вскинул на лошадь седло →
И все на вражее село.
«Что за бессовестный народ!
Ни страха, ни стыд их не берет.
К ним за товаром забредешь —
Накинутся — и в спину нож,
Тыфу, пропасть! Провалиться б вам,
Убийцам лютым, дикарям!

Пойдем, побьем,
Сожжем, сотрем!
Эй, ну-ка, не плошай, вперед!»
И вышел на народ народ.
И каждый бил, и бил, и бил,
Рубил, и резал, и громил.
И всяк, чем больше порубил,
Тем больше в ярость приходил.
Соседа бил сосед,
Соседа жег сосед,
И кто где жил —
Простыл и след.
Но вот беда: меж этих сел
Рубеж, деливший земли, шел,
И подать каждое село
Владыке своему несло.

Ամեն մինը մի արքայի:
 Մի տերության թագավորը,
 Երբ լսում է էս բոլորը,
 Արձակում է հզրովարտակ
 Ժողովրդին իր հզպատակ.
 — Հայտնի լինի մեր տերության,
 Ջինվոր, բանվոր, ազնվական —
 Ամեն շարքին
 Ու աշխարհքին,
 Որ անօրեն ու դավաճան
 Մեր դրացի ազգը դաժան,
 Երբ մենք քընած էինք սիրով,
 Մեր սահմանը մըտավ զոռով,
 Ու կոտորեց սուրբ ձեռին
 Մեր սիրելի կավակներին:
 Արդ, սըրահար ու հըրակեց
 Մեր որորիքը կանչում են մեզ,
 Եվ մենք, ընդդեմ մեր իսկ կամքին,
 Պատվեր տըփինք մեր բանակին,
 Թընդանոթով մեր ավերող
 Ու աստուծով մեծակարող,
 Հանուն արդար ու սուրբ ոխի
 Մըտնի հողը մեր ոսոխի:

 Մյուսը նույնակես իրեն հերթին
 Գըրեց զորքին, ժողովրդին.
 — Մարդկանց առաջ և աստըծու,
 Բողոքում ենք մեր դըրացու
 Վարմունքի դեմ Ա՛ չար, և նենգ,
 Որ ոտքելով ամեն օրենք,
 Բորբոքուի է կոփ ու վեճ
 Հին հարեան ազգերի մեջ,
 Բանդում սիրո դաշը կապած:
 Արդ՝ ակամա մենք ըստիպված,
 Հանուն պատվի, արդարության,
 Հանուն թափված անմեղ արյան,
 Հանուն ապատ մեր աշխարհքի,

Заслышавши про тот разбой,
 Немедля царь страны одной
 Указ громовый издает:
 «Да знает верный наш народ,
 Отчизны общей каждый сын,
 Рабочий, воин, дворянин,
 И наш совет,
 И целый свет,
 Что дерзкий, вероломный враг,
 Забывши честь и божий страх,
 Нас подлой лестью усыпил,
 В цветущий наш предел вступил
 И граждан мирную семью
 Предал железу и огню,
 Кровь жертв из бедного села
 К стопам престола притекла,
 И сколь ни горько это нам —
 Мы отдали приказ войскам
 В пределы враждие вступить
 И за невинных отомстить.
 А чтобы дерзких побороть,
 Нам в помощь — пушки и господь»,

Но царь враждебный в свой черед
 Бойскам такой приказ дает:
 «Пред господом и всей землей
 Мы возвещаем: хитрый, злой
 Сосед попрал небес закон
 И между братских двух племен
 Посеял злобу и раздор.
 Он дружбы древний договор
 Нарушил первый. Ныне, встав
 За нашу честь, за добрый нрав,
 За кровь погубленных людей,
 За вольность родины своей.
 Мы властью нам присущих прав,

Հանուն աստծու և իր փառքի —
Բարձրացնում ենք մեր ձայնն ահա
Ու մեր սուրբ նորա վըրա:

Ու ըսկավեց կըոիվն ահեղ:
Շոխնդ, որոտ էստեղ, էնտեղ:
Կըրակն ընկավ շեն ու քաղաք,
Արյուն, ավեր, ճիչ, աղաղակ,
Ամեն կողմից սարսափ ու բոյ,
Ամեն կողմից մեռելի հոտ...
Ամառ, ձըմեռ,
Ողջ տարիներ
Մըշակն անբան,
Դաշտերն անցան,
Ու, կըոիվը չըդադարած,
Սովը եկավ համատարած:
Սովը եկավ — սովի հետ ցավ,
Ծաղկած երկիրն ամայացավ...
Իսկ մնացած մարդիկ իրար
Հարցնում էին սարսափահար,
Թե ո՞րսեղից արոյոք ծագեց
Էս ընդհանուր աղետը մեծ:

ԱՂԱՎՆՈՒ ՎԱՆՔԸ

(Ապային պամանդություն)

Լենկթէմուրն եկավ, հուրն ու սհւրն եկավ,
Անօրենն եկավ, եկա՞վ ու եկա՞վ.
Հավաքեց, կիտեց մեր ազգը Հայոց,
Փաթաթեց, պատեց, ինչպես վիշապ-օձ,
Կանգնեց Սևանա ափին հովատոն,
Էնտեղ, ուր ուշքը ու միտքն աստղծուն՝
Անհունն է խորհում, մեռնեմ իր զորքին,
Օհաննա վանքը ծռվի եկերքին:
Էս վանքում, հայոց ազգին պահապան,

На помощь господа призвав,
Подъемлем меч победный свой
И гнев над вражеской главой».

И злая началась война.
В огне пылает вся страна,
Шум, грохот, кровь, и крик, и стон,
И плач, и скорбь со всех сторон,
И в дуновении ветров
Струится запах мертвцев.

И так идет
За годом год:
Станки молчат,
Посев не сжат,
Все ширится войны костер,
За голodom приходит мор.
Людей нещадно косит он,
И вот весь край опустошен.
И в ужасе среди могил
Живой живого вопросил:
«С чего ж, откуда и когда
Такая грянула беда?»

ГОЛУБИНЫЙ СКИТ

(Народное преданье)

Ленк-Тимур пришел — изувер, палач;
С ним — огонь и меч, с ним — туга и плач;
Не узлом сдавил нас удав-дракон —
Наше племя враг полонил в полон.
На прибрежье, где дышит мглой Севан,
У озерных струй он разбил свой стан —
Там, где, к богу сил воскрываясь душой,
Сторожит наш край монастырь святой.
В те поры в скиту — опекун армян —
Преподобный жил схимонах Ован,

Աղոթք էր անում ծերուկ հայր Օհան.

Աղոթք էր անում իր հոգու համար,

Իր ազգի համար, աշխարհի համար:

Երբ տեսավ խաղաղ վանքիցը իրեն
Անօրեն մարդու էս գործն անօրեն,
Խըռուկեց արդար ծերունու հոգին.
Ճերմակ միրուրպով, իր ցուպը ձեռքին,
Դառնացած, դրժգո՞ն մարդուց ու կյանքից,
Աղոթքը կիսատ դուրս եկավ վանքից,
Խջավ Սևանա երեսը կապույտ,
Ու քրթմոնչալով, միամիտ, անփույթ,
Էն վետ-վետ, ծըփուն ջըրերի վըրա
Ցամաք ոտներով գընում էր ահա:

Տեսավ հըրաշքը Լենկթեմուրն ափից,

Տեսավ, սասանեց տեղը սարսափից:

Կանչեց, աղաչեց իշխանը թաթար,

— Ե՞տ արի, ասավ, Ե՞տ արի, արդա՞ր,

Ե՞տ արի, ասավ, ո՞վ դու աստծու մարդու

Ետ եկավ մեր հայր Օհանը հանդարտ,

Իր ցուպը ձեռին, ջըրերի վըրով,

Ու առաջն ելավ թաթարը սիրով:

— Ի՞նչ ես ուզում դու, ո՞վ սուրբ ալսոր,

Գա՞նձ, իշխանությո՞ւն, թե կյանք փառավոր...

— Քո փառքն ու գանձը հարկավոր չեն ինձ,

Իմ ժողովուրդն եմ ուզում ես քեզնից:

Ուզում եմ թողնես՝ գընան ուր կուպեն,

Ու ապատ իրենց կյանքի ձենն ածեն

Էս լեն աշխարհում, արևի տակին...

Ասավ սուրբ մարդը մեծ ափազակին:

— Ժողովուրդ կուպե՞ս... լա՞վ, լինի էղանակ:

Էս վանքովը մին ժողովուրդ տամ քեզ,

Գընա ինձ համար աղոթք արա, ծե՛ր:

Ասավ Լենկթեմուրն ու տըփավ պատվեր,

Որ գերի հայոց ազգը մի թակից

Էն վանքը մըտնի սուրբի ետևից.

Ինչքան ժողովուրդ մըտնի էն վանքը,

Նրան է բաշխում էնքանի կյանքը:

День и ночь молясь за родной народ,

За крещеный люд, за неверный род.

Как признал Ован из затворных стен

Злых татар набег, христианский плен,

Осерчал зело, затужил вельми,

Что владеет так сатана людьми.

Не скончал молитв седовласый мних,

Хвать за жезл — и вон из ворот святых.

Бормоча идет куда путь ведет.

В забытии — на гладь бирюзовых вод;

Заплескал Севан, но седой росой

Доплеснуть не смел до ступни босой,

Как увидел то басурманский князь,

Хилым былием задрожал, склоняясь,

Завопил, завыл с высоты крутой:

«Не гневись, вернись, человек святой!

С миром в дом вернись!» — Так взмолился хан;

Повернул стопы в монастырь Ован.

Чуть на берег сухой оперся жезлом,

Бьет угоднику супостат челом:

«Ты бери с меня, что велиши старик,

Золоту казну, аль на власть ярлык!»

«Не купить меня ярлыком, казной,

Отпусти, отдай мне народ родной!

Пусть, куда хотят, без помех идут,

Песню вольную жития поют!

Аль в поднебесья уж простора нет

Птицам божиим? Али тесен свет?»

Лиходей в ответ: «Столько душ отдаим,

Сколько душ войдет в монастырский храм,

Ну, ступай, старик, да не помни зла!»

И велел тотчас с одного крыла

Заходить толпе полоненной в скит:

Столько вольным быть, скольких храм **вместит**.

Стражка грозная от застав ушла;

Потянулся люд, что река текла,

За святым восслед чрез одно крыло!

Հրաման սրավ իրեն կորքերին,
Ու բաց թողեցին հայ ազգի գերին:
Մըտնում է գերին, մըտնում մի ծերից,
Անցել է թիվը հարյուր հազարից,
Չի լցովում սակայն հասարակ մի վանք...
Ապշում է թաթարն — արմանք ու զարմանք:
— Թողեք, կանչում է իրեն կորքերին,
Հորձանք է տալի նորից հայ գերին:
Գալիս է գերին, գալիս է նորից,
Անցել է թիվը հազար հազարից,
Չի լցովում սակայն էն վանքը կըրկին,
Չի կանգնում հայի հոսանքն ահագին:
Երրորդ անգամ է կանչում կորքերին:
Գալիս է անցնում մընացած գերին:
Անցնում է գերին, անցնում շարեշար,
Էլ մարդ չըմնաց, գընաց ինչ որ կար,
Դատարկ է սակայն վանքը տակավին...
Թեմուր զարհուրած դառնում է չորս դին.
— Զարթուն եմ արդյոք, թե երավ տեսա...
Հայտնեցէք ինձ շուտ. ի՞նչ հըրաշք է սա...
Գընում են տեսնում մարդիկն իր ղըրկած —
Մեր հայր Օհանը՝ աղոթքի չոքած,
Աչքերն երկընքին, միրուքն արցունքուտ.
Ով որ հայ ազգից մըտել է իր մոտ,
Իր սուրբ աղոթքով, կամքով վերինի,
Փոխել է իսկույն, դարձել աղավնի,
Բաց պատուհանից թողել ամենքին,
Թըոցրել դեպ իրենց լեռները կըրկին,
Ու հիմի վանքում էլ չըկա ոչ ոք,
Ինքն է աղոթում մենակ, ծընկաչոք:

За сто тысяч их в малый скит вошло,—
Не наполнился и один притвор.
Удивляется басурманский вор
Диву дивному, сторожам кричит,
Новых пленников отпускать велит.
Тучей люд валит, в церковь вваливает,—
За тьму темъ число переваливает:
Все не полон скит, все гостей зовет;
А людской поток плывет, да плывет.
Уж и в третий раз Ленк-Тимур кричит,
Остальной полон распускать велит.
Идут задние, и — за рядом ряд —
Все прошли во храм. Одичалый взгляд
Водит лютый враг до окружных гор:
Пленных нет, как нет. И все пуст собор.
Ужаснулся хан: «Это явь иль бред?
Обыскать весь скит! Разыскать их след!»
Входят бирючи во святой притон:
Там Ован один; на коленях он,—
Очи ввысь вперил,— словно в землю врос;
Борода влажна от обильных слез.
Сколько в малый скит ни вошло армян.
Обернул их всех в голубей Ован,—
Умолил на то благодать с небес,—
И в родимый дол, и в родимый лес
Выпускал он птиц на живой простор:
Все в приют ушли неприступных гор.
Упорхнули все — и сполох утих,
И стоит, один, на молитве мних.

Արևելյան ավանդություն

Հին արևելքում, մի հին քաղաքում
Ժուկով մի ջահել աղջիկ էր ծաղկում:
Հարուստ էր հերօ զալում սիրունի,
Անհուն գանձի տեր ու շատ անվանի:

Բայց սիրո համար խեղճ ու շեն չըկան.
Մի աղքատ տղղա սիրեց աղջրկան,
Աղջիկն էլ նըրան սիրեց կաթոգին,
Եվ ուզում էին լինեն մարդ ու կին.

— Կա թե չըկա,
Նա է, որ նա...

— Զէ՛, որ չէ՛, կանչեց ծընողը փարթամ.
Իմ աղջիկն, ասավ, սև հողին կըտամ
Ու մերկ աղքատին աղջիկ չեմ տալ ես:
Ասավ ու կանգնեց էն լեռ քարի պես:

Բայց սիրո համար քար ու սար չըկան,
Սիրում էր գզժված տղղեն աղջրկան,
Աղջիկն էլ նըրան սիրում կաթոգին,
Եվ ուզում էին լինեն մարդ ու կին.

— Կա թե չըկա,
Նա է, որ նա...

Սաստիկ բարկացավ հարուստն անկոտրում,
Փակեց արշըկան մեծ աշտարակում
Իր սիրած տղղից ու կյանքից հեռու.
— Թող էսպես, ասավ, մոռնան իրարու:

Բայց սիրո համար փակ ու բանտ չըկան.
Սիրում էր անվերջ տղղեն աղջրկան,
Աղջիկն էլ նըրան սիրում կաթոգին,
Եվ ուզում էին լինեն մարդ ու կին.

— Կա թե չըկա,
Նա է, որ նա...

(Восточное преданье)

Некогда в царстве восточном цвела
Юная дева, резва, весела,
Краше всех сверстниц красою лица,
Радость и гордость вельможи-отца.
Только, знать, сердцу не писан закон:
В дочь владельца безродный влюблен;
Дева любовью ответной горит;
«Он — мой избранник», — отцу говорит, —
«Он, не другой —
Суженый мой!»

Крикнул вельможа: «Тому не бывать!
Легче мне в землю тебя закопать!
Нищего зятем назвать не хочу,
В крепкую башню тебя заточу».
Камень, скала он... Что страсти скала?
Юноше дева тем боле мила,
Нежностью пылкой невеста горит;
«Он — мой желанный», — отцу говорит, —
«Он, не другой —
Суженый мой!»

Деспот угрюмей, чем хмурая ночь,
В тесную башню сажает он дочь:
«С милым в разлуке, вдали от людей,
Влажь с нее склынет. Остынет он кней...»
Нет для любви ни стен, ни замка;
Лишь распалаяет желанье тоска,
Страстью дева в затворе горит;
«Он — мой любимый», — отцу говорит, —
«Он, не другой —
Суженый мой!»

Տեսավ իր ձեռքին ոչ մի ձար չըկար,
Համառ հարուստը հերսից խելագար,
Իրեն աննըման զավակը միշին,
Վըրակի մատնեց աշտարակն էն հիս:

Բայց սերը որտեղ հըրդեհ է ձըգեւ,
Ի՞նչ անի էնտեղ հըրդեհը մեկ էլ:
Ու թեժ բոցերի սաստկության միջում
Աղջիկն էրվելով ճըչում էր, կանչում.

— Կա թե չըկա,
Նա է, որ նա...

Ու էրվեց հիմքից աշտարակն ահեղ,
Էրվեց նըրա հետ էն սիրունն անմեղ,
Հող-մոխիր դարձավ: Իր սիրտը մենակ
Չէրվեց հըրաշքով ու սառ մոխրի տակ
Մընաց կենդանի... Էն մոխրի վըրեն
Արտասութ թափեց սիրահար տըղեն
Ու կորա՛վ, զնաց, հեռո՛ւ, շատ հեռու,
Իր օրը լալու, նըրան փընտրելու,
Մենա՛կ, օտա՞ր,
Անմըխիթար:

Ո՛վ քընքուշ գաղտնիք, ո՛վ սիրուն հըրաշք.
Էրված աղջըկա սիրտը մոխրի տակ,
Իրեն մոխրի տակ կենդանի էր դեռ —
Ոչ ոք չըգիտեր, ոչ ոք չըգիտեր...
Ժամանակ անցավ էս տըխուր դեպքից,
Արցունքով թըրջքած էն մոխրի տակից,
Էն միշտ կենդանի սըրտից թըրթըռուն
Բուսավ խաշխաշի ծաղիկը սիրուն,
Կարմի՛ր, թեթև՝,
Բայց... սիրտը սև...

Սըգավոր տըղան հուսահատ, թըշքառ
Ծըրջում էր մոլոր աշխարհից աշխարհ,
Զէր գրտնում սակայն կյանքում էլ նըրան.
Ամեն տեղ վիշտն էր սիրածի մահվան,

Дух самовластный осенила тьма;
Сводит гордыня владыку с ума:
Башню, где клад свой ревниво берег,
Мстящей рукою безумец поджег...
Что для любови, что жарче тюрьма?
Ярым пожаром пылает сама!
Узница в душной темнице горит,
Клятвы обета, сгорая, творит:
«Он, не другой —
Суженый мой!»

Грозная башня сгорела дотла;
В пепел истлела, что прежде цвела.
Только — о, чуда безвестного дар! —
Сердца живого не тронул пожар...
Стелется горький с пожарища дым;
Юноша плачет над пеплом седым.
Плакал он долго; застыла печаль;
В путь поманила далекая даль...
«Он, не другой —
Суженый мой!»

Несжная тайна! Под хладной золой
Чѣ содрогнется, — не сердце лъ, — порой?
Жаркое сердце в огне спасено;
Только под пеплом скрыто оно.
Сердца живого из дремлющих сил, —
Словно из корня, что ключ оросил
Слез изобильных, — в таинственный срок
Вырос прекрасный и легкий цветок:
Огненный мак;
Глубь его — мрак...

По чужедальним блуждает краям
Юноша, цели не ведая сам,
В круг озираясь, — любимая где?
Милой не видит нигде и нигде!

Որ հար, թե՛ կարթուն, թե՛ քընի միջում,
Տանջում էր նըրան, անդադար տանջում:
Բայց սիրո համար վերջ ու մահ չըկան.
Տըդի հառաչքը հասավ աղջոկան
Անմահ կյանքում,
Էն աշխարհքում:

Հասավ, ու շարժված, կարոտ, կարեկից,
Թրոպավ աղջիկը անմեղ աշխարհից,
Սիրով ու բույրով, թարմ, անուշահոտ,
Երազով եկավ սիրած տըդի մոտ:
— Լըսի՛ր, իմ սըգվոր, լըսի՛ր ինձ, ասավ.
Իմ մոխրի տակից մի ծաղիկ բուսավ
Ու էն ծաղկի մեջ իմ սիրտն է, որ կա,
Կարոտ, խենթ սիրտը ջահել աղջոկա —
Լիքը սիրով,
Երազներով...

Ուժ ունի իր մեջ նա կախարդական
Ու քաղցր արբեցում էնքա՞ն ու էնքա՞ն...
Քամիր ու խըմիր ուժը էն ծաղկի,
Նա քեզ կըփորկի, նա քեզ կըփորկի...
Մոռացնել կըտա իմ հուր սերն ու ինձ,
Հեռու կըտանի էդ կոպիտ կյանքից,
Ու կապրես անվիշտ և զըվարթ հոգով,
Կըխնդաս ընդմիշտ անթառամ կյանքով
Ազատ հեռվում,
Երազներում...

Ո՛վ սիրուն հըրաշք, ո՛վ քընքուշ գաղտնիք.
Տըդան էն օրից դարձավ երջանիկ:
Հարրած նվիրական էն ծաղկի ուժով,
Միշտ նոր կարոտով ու նոր աշխուժով,
Իրեն երբեմնի վիշտը մոռացած,
Էս կոչտ ու կոպիտ կյանքից հեռացած,
Ապրում էր ուրախ, ճոխ վայելքներով,
Լե՞ն ու լի սըրտով, անկաշկանդ սիրով
Ազատ հեռվում —
Երազներում...

В грезах о нежной склоняет главу;
Но безнадежность одна наяву.
Верной любви и смерть не конец;
Чувства не гасит небесный венец.
В сный прецел
Вздох долетел...

Стон долетел к ней и тронул ее.
Тень покидает жилище свое,
К милому сходит, тоскуя, во сне,
Благоуханной подобна весне.
Молвит: «Внемли, мой печальник, завет!
Вырос над пеплом моим алоцвет.
Девы сожженной он сердце таит,
Жизнь мою тебя упоит.
В соке сгnya
Выпей меня!

Неги медвяной, разымчивых чар
Хмель чудотворный, целительный дар
Выжми и выпей пчелой из цветка:
Черная душу покинет тоска,
Так ты спасешься, избудешь печаль.
Смоет земное волшебная даль;
Не увядают ее красоты;
Мир и блаженство изведаешь ты —
В тонкой дали
Лучшей земли!..»

Нежная тайна, ты сердцу мила!
Стала скитальца душа весела.
Соком заветным навек опьянен,
Волен, беспечен и мужествен он.
В смене вседневной воскреснет тоска,—
Радость за нею, как рай, глубока.
Прежнее бремя его не долит,
Прежнее пламя его не палит,—
В тонкой дали
Лучшей земли...

(Զուղայի գաղթից)

Հե՛յ, լավ մանրո՛ւք,
Ասե՛ղ, հուլո՛ւնք,
Մատնի՛ք, մարջա՞ն,
Ապարանջա՞ն...
Հա՛վ, ձու բերե՛ք,
Առեք, տարե՛ք,
Խունջիկ-մունջիկ
Հարսն ու աղջի՛կ,
Էժան կըտա՞մ,
Լավը կըտա՞մ...

Էսպես կանչելով՝ փողոցից փողոց,
Երբն թե չարչի մի թափառական,
Չարչու կերպ մըտած, ինչպես վիշապ օձ,
Անցնում էր ինքը՝ Շահ-Աբաս արքան:

— Հե՛յ, ո՞վ կուպի թել ու ասե՞ղ,
Դուրս եկեք, դո՞ւրս, ինձ մո՞տ, էստե՞ղ...
— Չարչի ախպե՛ր, չարչի ախպե՛ր,
Ասեղ ունի՞ս, էս կողմը բեր:
Կանչեց մի կին՝ հայ գաղթական,
Ու մոտ գընաց չարչին կընկան:
— Օ՛, ինչ ասեղ, իսկն օձի քիստ...
Թոփը մի հաց...
— Վո՞ւ, թանկ է խիստ...
— Ե՛, մի՛ խոսիր, քուրի՛կ, էղպես,
Շահի կյանքը թե կըսիրես:
— Ամա՞ն, հողեմ գլուխը Շահի,
Աստված Շահից հեռու պահի.
Արևտ ապրի, չարչի ախպեր,
Եղ անունը բերան մի՛ բեր:
— Վա՞հ, էսքան էլ չա՞ր լինի մա՞րդ.
Ինչ է արել Շահը ձեզ վատ:—

«Эй, кто не брал?
Бисер, коралл!
Кольцо, браслет,
Любой предмет!
Курят неси,
Меняй, проси!
Все для девиц,
Для молодиц!
За грош товар,
Хорош товар!»

Разносчик кричит, подзывает народ,—
Таких постоянно встречаешь у нас.
Но этот?...— змеей по базару ползет
Торговцем одетый властитель Аббас.

«Иголки, нитки! Эй, кому?
Сюда! Недорого возьму!»
«Браток разносчик! а браток!
Иголки есть? Продай пучок».
И подошел, ускорив шаг,
К армянке-выселенке шах:
«Острее жал. Каков закал!
Пучок — за хлеб».
«Ой, обобрал!..»
«Не спорь, сестрица, о грошиах,
Коли тебе твой дорог шах!»
«Да будь он проклят во все дни!
Господь от шаха нас храни!
Живи, разносчик, много лет,
Но шаха поминать не след...»
«И зла же у людей в сердцах!
Что вам дурного сделал шах?»

Գապան թուրքի սըրից փըրկել,
Չոր Ձուղայի քարից պոկել՝
Բերել է ձեզ առատ Փարիշ,
Աչքն էլ քաղցըր միշտ ձեզ վըրա...
— Օ՛ֆ, հերիք է, չարչի ախատեր,
Մի՛ խոսեցնիր ինձ դըրանից:
Երնեկ դըրա ոտք կոտրեր՝
Չըգար հաներ մեկ մեր տանից:
Եկավ վարար հեղեղի պես,
Զարկեց մեր շեն, մեր լի Ձուղան,
Ոչ աստրծուն նայեց, ոչ մեկ,
Սըրբեց բերավ ողջ տեղահան:
Թող արինք փակ մեր տուն ու ժամ,
Բանալիներն Արազն ածինք,
Սարի ուսից վերջին անգամ
Ետ նայեցինք ու կանչեցինք.

«Աստվածածին Վերին Կաթան,
Քեզ ամանաթ մեր սուրբ վաթան,
Ուր որ գընանք մեր վաթանից՝
Մեզ դարձըրու գերությունից»:
Աղաչեցինք աղերսելով,
Ետ շուր եկանք ու անց կացանք.
Ծեծով, կոծով, հըրով, սըրով՝
Ծով Արազի ափը հասանք:
Արազը ծո՛վ, Արազն ելմա՞ն,
Դուրս է եկել իր ափերից.
«Անցե՛ք», եկավ մեզ հըրաման...
Շահն է հրաման տալիս վերից...
Ետև սո՛ւր, առաջը ջո՛ւր,
Սո՛ւգ, վայնասո՛ւն, իրարանցո՛ւմ,
Բառաչում են մեծ ու պուճուր,
Իրար գըրկած՝ գետը լըցվում...
Էն սն օրը, որ մենք տեսանք,
Քո թըշնամին թող չըտեսնի...
Ա՛յս, ե՛ր պիտի մին էլ տեսնենք
Մեր անեծքը երկինք հասնի...
Ու գալիս են չարչու գըլիին

Отвел он турка меч лихой,
Вас вывел из Джульфы сухой,
В богатый край переселил,
Заботой всякой окружил...»
«Закрой чарчи свой грешный рот,
О шахе толки прекрати!
Нагрянул он, угнал народ,—
Хоть ногу бы сломал в пути!
По нашим нивам и садам
Прошел, как паводок весной.
Не внял Христу, не внял и нам,—
Всех снял, всех вывел в край чужой,
Замкнули мы дома, дворы,
Ключи забросили в Араз.
Вот обернулись с полгоры
На край родной в последний раз,
Молились: «Богоматерь-свет,
Ты наши кровы соблюди
И, где б наш ни терялся след,
Назад из плена приведи!»—
Так мы молились, а потом,
Вновь оглянувшись, побрели
И под мечом да под кнутом
Толпой к Аразу подошли,
Что море, пенится Араз,
Волну выплескивает вон.
«Вброд!»— раздастся вдруг приказ,
Самим Аббасом отдан он.
Там, сзади, меч, тут—бездна вод.
Рыданья, вопли... Страшный час...
Стар, млад — все мечутся... И вот,
Обнявшись, кинулись в Араз.
Такую страсть переживать
Не пожелаешь и врагам...
Да не доносятся, видать,
Проклятъя наши к небесам...»
И вот изгнанниками вмиг

Կիտվում պանդուստ, գերի հայեր.

«Անե՛ծք Շահին, իրեն գահին»,

Անիծում են երկինքն ի վեր:

Շուռ են գալիս իրենց բընում

Չարչու աչքերն ըսպառնալի,

Չեռն ու ոտը դող են լինում,

Ու, սեակնած, հարց է տալի.

— Շահի առջև հապա Ենօր

Գոռում էիք միաբերան,

Թե ապրում եք դուք բախտավոր

Ու օրհնում եք թախտն ու իրա՞ն...

— Սուտ էր, ախպե՞ր: Դու մեզնից մեզն՝

Ի՞նչ թաքցընենք մենք քեզանից,

Բայց մեր սիրտը ո՞նց չըծածկենք

Էն մարդակեր չար գազանից:

Սուտ էր: Ու միշտ, քանի որ կա

Շահ ու գերի, ըստրուկ ու տեր,

Չի լինելու երկրի վըրա

Ոչ շիտակ խոսք, ոչ կյանք, ոչ սեր...

Մողնչաց չարչին, արեն շըպորտեց,

Դուրս եկավ տակից Շահ-Արասն ահեղ,

Նաշաղը ցոլաց, իշավ շեշտակի,

Գերի ծերունին փրովեց տեղնուտեղ:

Փրովեց... Ու միշտ, քանի որ կա

Շահ ու գերի, ըստրուկ ու տեր,

Չի լինելու երկրի վըրա

Ոչ շիտակ խոսք, ոչ կյանք, ոչ սեր:

Աբբաս սմущенный окружен.

Мятежный нарастает крик:

«Будь проклят шах и шахов трон!»

Аббас косится, страшен взгляд,

Угроза прячется в глазах,

Колени у него дрожат —

И мрачно спрашивает шах:

«Вы так ли речь вели о нем?

У всех, бывало, на устах:

Мы в счастье, мол, теперь живем,

Благословен Иран и шах!»

«Мы лгали, братец! Ты ведь свой,

Чего нам от тебя таить?

А шах — он хищник, зверь лесной,—

Как сердце перед ним раскрыть?

Доколе шах и пленник есть,

Хозяин и наемник есть,

Не могут на земле процвести

Ни счастье, ни любовь, ни честь».

Взвыл страшно разносчик, отбросил покров,

Естал шах перед пленными, грозно супров.

Сверкнул ятаган у владыки в руках,

И старец-изгнаник простерся во прах.

Доколе шах и пленник есть,

Хозяин и наемник есть,

Не могут на земле процвести

Ни счастье, ни любовь, ни честь.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բանաստեղություններ

Գոլդանի Երգը	16
Հին օրինուրյուն	18
Մի՛ որոնիր	20
Համերգ	20
Կանչ	22
Աստղերի հետ	26
Իմ սերը	26
«Ինձ մի՛ խընդրիր, ես չեմ երօ՛»	28
Կարուտ	28
Հաշուություն	30
Ն. Բարախաշվիլու դամբանի վերա	32
Այվազովսկու Ակարի առջև	32
Հայ ովհապահորին	34
«Եթե մի օր, անո՞ւշ ընկեր»	36
Երկու սև ամպ	36
Ժպտուն աչքեր	38
Ասդարձ ծամփորյուններ	38
Երկար գիշերներ	40
Տրտմության սաղմուներից, Բ	42
Խաչո՞ւ այդպես	42
Դու քո ծամփեն	44
Տրտունջ	46
Պանդույստ եմ, քույրի՛կ	48
Մեր նախորդներին	50
Կայոց լեռներում	50
Հայոց վիշտը	52
Սոխակի վիշտը	54
Սատուկն ու ջուրը	56
Կաքափի ողբը	56
«Տաղով եկափ»	62
«Թեպետն բախտը մեզ շատ հարվածեց»	62

Քաղակներ

«Բուն թե արթուն՝ օրիս շատը երազ եղավ, անցկացավ»	66
«Անց կացա՞ն..»	68
«Կերչացա՞վ...»	68
«Ո՞ւր կորան...»	68
«Հիմի բացե՛լ են հանդես»	68
«Ծով է իմ վիշտն, անափ ու խոր»	70

СОДЕРЖАНИЕ

Стихи

Пахарь. Пер. Вяч. Иванов	17
Старинное благословение. Пер. Б. Серебряков	19
Уж не вернуть. Пер. Р. Ивнев	21
Концерт. Пер. Ю. Верховский	21
Призыв. Пер. Н. Кацнельсон	23
Со звездами. Пер. В. Звягинцева	27
Моя любовь. Пер. Р. Ивнев	27
Не прося меня. Пер. Н. Сидоренко	29
Тоска. Пер. Б. Серебряков	29
Примирение. Пер. В. Звягинцева	31
У склепа Н. Баратashвили. Пер. О. Румер	33
Перед картиной Айвазовского. (Экспромт) Пер. В. Брюсов	33
Армянскому скитальцу. Пер. С. Шервинский	35
Если время придет и ты. Пер. Н. Адамян	37
Две черные тучи. Пер. И. А. Тхоржевский	37
Улыбающиеся глаза. Пер. Л. Горунг	39
Странники. Пер. С. Городецкий	39
Долгие ночи. Пер. Р. Иванс	41
Из псаломов печали Б. Пер. Ю. Верховский	43
Ты почему меня забыл? Пер. Н. Адамян	45
Иди, сестра, своим путем. Пер. Б. Брик	47
Ропот. Пер. Р. Ивнев	49
Сестра, я странник с юных лет. Пер. В. Любкин	51
Нашим предкам. Пер. Я. Кейхауз	51
В Армянских горах. Пер. Н. Сидоренко	53
Армянское горе. Пер. В. Брюсов	55
Скорбь соловья. Пер. М. Шагинян	57
Дитя и вода. Пер. В. Звягинцева	57
Плач куропатки. Пер. В. Серебряков	57
Певцом пришел. Пер. Т. Спендиарова	63
На странствия нас судьба обрекла. Пер. Т. Спендиарова	63

Четверостишия

«Во сне ли я, живу ли я? Как сон мои дни ушли». Пер. К. Липскеров	66
«Дни прошли». Пер. Л. Горунг	69
«Все прошло». Пер. К. Липскеров	69
«Где вы?». Пер. К. Липскеров	69
«Запели песнь любимые». Пер. Б. Серебряков	71
«Море скорби моей глубоко и безбрежно», Пер. К. Липскеров	71
«В сердце загостилась смерть». Пер. К. Липскеров	71

«Թանի՛ մահ կա իմ սըրտում»	70
«Ե՛տ եկե՛ք...»	70
«Հին աշխարհը ամեն օր»	70
«Չուր եմ փախչում, ինձ խարում»	70
«Ո՞վ իմանա՛ ո՞ւր ընկանք»	72
«Երազումը մի մաքի»	72
«Ինչքա՞ն ցավ եմ տեսել ես»	72
«Թասի՛ ծեռքից եմ վառվել»	72
«Հոգիս՝ տանը հաստատվել»	72
«Ի՞նչ ես թըռչում, խս-դն սի՞րտ»	74
«Իմ սո՞ւր, արթուն ականջում»	74
«Մի հավը զարկի ես մի օր»	74
«Երկու շիրիմ իրար կից»	74
«Ո՞վ է ծեռքով անում, ո՞վ»	74
«Աշխան ամպին ու զամպին»	76
«Կորթացնում են, արտորում»	76
«Արների եղեմենին իջավ պայծառ իրիկուն»	76
«Հե՞ ագահ մարդ, հե՞ անհոգ մարդ, միտքը երկար, կյանքը կարօ»	76
«Ազատ օրը, ազատ սերը, ամեն բարիք իր ծեռիկն»	76
«Ո՞ր աշխարհում ունեմ շատ բան. միտք եմ անում Է՞ս, թե Ե՞ս»	78
«Կորցըրել եմ, ո՞ւր գլուխեմ»	78
«Ի՞նչ իմանաս ըստեղմողի գաղտնիքները անմեկին»	78
«Խայամն ասավ իր սիրուին, — Պտղդ զգուշ դիր հողին»	78
«Լուսը լուսին քո ժային է իմ երեսին ծառագում»	80
«Ալոա՛տ, անհատ՝ Աստծու նըման՝ միշտ տեղալուց հոգնել եմ ես»	80
«Ես շընչում եմ միշտ կենդանի Աստծու շունչը ամենուր»	80
«Արյունալի աղետներով, աղմուկներով ահարկու»	80
«Ամեն անօամ քա տըլքածից երբ մի բան ես դու տանում»	80
«Հազար տարով, հազար դարով առաջ թե ես, ի՞նչ կա որ»	82
«Բարձր է հնուց սշխարքն Նայոց ու Մասիսը երկաւողետ»	82
«Կյանքը արի հըրապարակ, ուրիշ կիսան ամենքի»	82
«Իմ կըսունքին երկինքը՝ ժամ, արեք՝ շահ սըրբազան»	82
«Աղբյուրները հընչամ են՝ ու սնչ կենում»	84
«Տիեզերքում աստվածային մի ծամիկորդ է իմ հոգին»	84
«Ենքան շատ են ցավերն, ավերն իմ սըրտում»	84
«— Ես ե, որ կա... Ծիշտ ես ասում. թասըդ թե՛ր»	84
«Հե՞ ճամփանե՞ր, ճամփանե՞ր»	86

Պոեմներ

Սարոն	88
Լոռեցի Սաքոն	100
Հառաջանք	112
Անուշ	134

«Կո մու». Պer. K. Lipskerov	71
«В мир входят люди каждый день». Per. K. Lipskerov	71
«Пускаться в бегство? Тщетный труд». Per. O. Rumer	71
«Кто знает куда мы пришли». Per. K. Lipskerov	73
«Мне во сне одной овцой». Per. O. Rumer	73
«Сколько боли видел я». Per. K. Lipskerov	73
«Я мирской рукой зажжен». Per. O. Rumer	73
«Для души нашелся дом». Per. K. Lipskerov	73
«Когда осенний грустный вид». Per. K. Lipskerov	77
«Мой чуткий слух в ночи не спит». Per. K. Lipskerov	75
«Я птицу в небе ранил раз». Per. O. Rumer	75
«Две могилы, как соседи молчаливые, легли». Per. S. Gorodetsky	75
«Кто взмахнул рукой, мания». Per. K. Lipskerov	75
«Когда осенний грустный вид». Per. K. Lipskerov	77
«Порхают жаворонки, взмах». Per. K. Lipskerov	77
«Там на эдемские сады прозрачный падает закат». Per. K. Lipskerov	77
«Кичливый, жадный человек, твой долг ум, жизнь коротка». Per. K. Lipskerov	77
«Свободен день, вольна любовь, и всем добром владеет он». Per. K. Lipskerov	77
«Я потерял, о, как найти». Per. B. Serебряков и S. Gorodetsky	79
«Как тайну бога распознать?». Per. K. Lipskerov	79
«Хаям возлюбленной сказал». Per. K. Lipskerov	79
«Лунный луч—твоя улыбка». Per. S. Gorodetsky	81
«Я щедрый, неумный я, я расточать себя устал». Per. K. Lipskerov	81
«Дыхание бога вдыхаю: он дышит во всем». Per. K. Lipskerov	81
«Гляны! С Запада рабы машины и золота бегут кровавой». Per. O. Rumer	81
«Ах всякий раз, как от того». Per. K. Lipskerov	81
«Без счета веков впереди или в прошлом». Per. K. Lipskerov	83
«В стране армян, как великан, стоит Масис могучий». Per. O. Rumer	83
«Жизнь в арену превратил». Per. K. Lipskerov	83
«На крестинах моих день—факелом был». Per. K. Lipskerov	83
«Родник течет и протечет». Per. K. Lipskerov	85
«По миру всежаждущей путницей бродит душа». Per. K. Lipskerov	85
«Немало развалин былого в сердце моем». Per. K. Lipskerov	85
«Ну, вот и все...». Per. K. Lipskerov	85
«О, дороги мои, о, пути». Per. K. Lipskerov	86

Պոետն ու Մուսան	190
Սասունցի Դավիթը	212
Թմկաբերդի առումը	274

Լեզենյներ և բալլագներ

Շունն ու կատուն	298
Անբախտ վաճառականներ	304
Ախրամար	312
Անհնած հարսը	316
«Պողոս-Պետրոս»	322
Արծիվն ու կաղնին	326
Փարվանա	328
Լուսավորչի կանքն	338
Չարի Վերջը	340
Մի կաթիլ մեղրը	350
Աղավնու վանքը	360
Աղջկա սիրտը	366
Թագավորն ու չարչին	372

Поэмы

Մարօ. Пер. М. Гальперин	89
Լօրեց Սակօ. Пер. М. Гальперин	101
Ստենայ. Пер. Б. Серебряков	113
Անշ. Пер. В. Державин	135
Պօէտ և Մուզա. Пер. О. Румер.	191
Դավիդ Սասոնսկի. Пер. С. Шервинский	213
Վզյաւ Տմկաբերդ. Пер. П. Антокольский	275

Легенды, баллады

Պէս և կոտ. Пер. С. Маршак	299
Զլօսչատնե կոպչչ. Пер. В. Звյաгինչեվա	305
Ախտամար. Пер. К. Бальмонт	313
Պրոկլյատա նեօստկա. Пер. А. Гатօվ	317
Պօգօս-Պէտրօс. Пер. Վյաչ. Իվանօվ	323
Օրէլ և դէբ. Пер. В. Звյագինչեվա	327
Պարվանա. Пер. К. Սիմոնօվ	329
Լամպադա պրօսվիթէլիա. Пер. В. Բրյոսօվ	339
Կոնէց ձլա. Пер. В. Звյագինչեվա	341
Կապլя մէда. С. Маршակ	351
Գոլубինի սկիտ. Пер. Վյաչ. Իվանօվ	361
Սէրծէ ձէվա. Пер. Վյաչ. Իվանօվ	367
Ռահ և ռանօսչիկ. Пер. С. Шерվինսկի	373

Հովհաննես Թումանյան

**ԲԱՆԱՏԵՂՋՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԶԱՌԱԿՆԵՐ, ՊՈԵՄՆԵՐ,
ԼԵԳԵՆԴԱՐՆԵՐ ԵՎ ԲԱԼԼԱԳՆԵՐ**

**Օվանես Տումանյան
СТИХИ, ЧЕТВЕРОСТИШИЯ, ПОЭМЫ, ЛЕГЕНДЫ И БАЛЛАДЫ**

**Միջին և բարձր տարիքի
դպրոցականների համար**

*Для среднего и старшего
школьного возраста*

Խմբագիրներ՝ Օ. Հ. Պապոյան, Ն. Ռ. Արաբյան

Նկարիչ՝ Վ. Բ. Մանդակոնի

Գեղ. խմբագիր՝ Բ. Վ. Մազմանյան

Տեխն. խմբագիր՝ Ռ. Ե. Ախիրյան

Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. Ս. Զոշարյան

ИБ № 2101.

Հանձնված է շարվածի 4.07.1985 թ.: Ստորագրված է տպագրության

5.03.1986 թ.: Թուղթ՝ № 3: Ֆորմատ՝ 84×108^{1/32}: Տպագրությունը՝ բարձր:

Տառատեսակը՝ «Դպրոցական»: Հրատ. 16,8 մամ.+0,33 ֆ., տպ. 12,0

մամ.+0,13 ֆ., պայմ. 20,16 մամ +0,22 ֆ., տպ. 20,5 գուն. թ. օսн.:

Տպաբանակ՝ 50 000: Պատվեր՝ 1430: Գինը՝ 65 կոպ.:

«Լուս» իրատարակչություն, Կիրովի փ. 19ա:

Издательство «Луис», ул. Кирова, 19-а.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԻ, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտությունների պետական կոմիտեի Հակոբ Մեղապարտի անվան պոլիգրաֆկոմբի-

նատ, Երևան—9, Տեղան 91:

Полиграфкомбинат им. Акопа Мегапарта Госкомитета Арм. ССР
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, Ереван-9,
ул. Теряна, 91.

Джин аշхисархэр ամեն օր
Հազար մարդ է սրտնում՝ նոր,
Հազար տարվանե փորչն ու գործ
Ռսկրսվում է ամեն օր:

В мир входит люди как сый день
Прородят люди, словно тень.
Пысчелетние дела
Мы начинаем как сый день.